

Marian Kowalewski

Aspekty bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Oficyna Wydawnicza
Politechniki Warszawskiej

Aspekty bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Marian Kowalewski

Aspekty bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Warszawa 2015
Oficina Wydawnicza
Politechniki Warszawskiej

Recenzenci

Józef Janczak

Bolesław Kowalczyk

Projekt okładki

Danuta Czudek-Puchalska

© Copyright by Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2015

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być powielany ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, w tym nie może być umieszczany ani rozpowszechniany w Internecie bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich

ISBN 978-83-7814-388-8

Księgarnia internetowa Oficyny Wydawniczej PW www.wydawnictwopw.pl
tel. 22 234-75-03; fax 22 234-70-60; e-mail: oficyna@wpw.pw.edu.pl

Oficyna Wydawnicza PW, ul. Polna 50, 00-644 Warszawa. Wydanie I. Zamówienie nr 68/2015
Druk i oprawa: Drukarnia Oficyny Wydawniczej Politechniki Warszawskiej, tel. 22 234-55-93

Spis treści

Wykaz skrótów.	9
Wstęp.	13
1. Wprowadzenie do bezpieczeństwa narodowego.	17
1.1. Istota i określenie bezpieczeństwa	17
1.2. Wieloaspektowy charakter i stan bezpieczeństwa.	21
1.3. Relacje bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego	25
2. Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa	31
2.1. Przedmiot badań bezpieczeństwa	31
2.2. Proces badań w zakresie bezpieczeństwa	33
2.3. Metodologia i metodyki badań w zakresie bezpieczeństwa	33
2.3.1. Metody – sposoby podejścia w badaniu bezpieczeństwa	35
2.3.2. Metody – sposoby działania w badaniu bezpieczeństwa	40
3. Bezpieczeństwo narodowe w teoriach stosunków międzynarodowych	46
3.1. Realizm	46
3.2. Liberalizm	51
3.3. Konstruktivism	55
3.4. Teoria cykli hegemonicznych	56
3.5. Teoria równowagi sił i jej modele	58
3.6. Teoria racjonalnego wyboru	61
3.7. Behawiorystyczne poglądy na przyczyny wojen	62
4. Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	64
4.1. Uwarunkowania geopolityczne.	64
4.2. Uwarunkowania ideologiczno-polityczne.	70
4.3. Uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze.	73
4.4. Uwarunkowania prawno-instytucjonalne	75
4.5. Uwarunkowania militarne	77
4.6. Uwarunkowania społeczne	79
4.7. Uwarunkowania informacyjne	80
4.8. Uwarunkowania ekologiczne	81
4.9. Inne uwarunkowania	82

5. Kryteria bezpieczeństwa narodowego	85
5.1. Siła	85
5.2. Wielkość przestrzeni	92
5.3. Wiarygodność	94
5.4. Dostęp do najnowszych technologii	95
5.5. Porządek międzynarodowy	96
5.6. Stopień bezpieczeństwa kooperatywnego	98
5.7. Skuteczność	98
5.8. Stopień demokratyzacji bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego	99
6. Globalizacja a bezpieczeństwo narodowe	101
6.1. Powstanie i koncepcje globalizacji	102
6.2. Główne wymiary i konsekwencje globalizacji	105
6.3. Bezpieczeństwo narodowe a wyzwania globalizacji	107
7. Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego	111
7.1. Identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego	111
7.2. Charakterystyka zagrożeń bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego	114
7.2.1. Zagrożenia geopolityczne	114
7.2.2. Zagrożenia polityczne	114
7.2.3. Zagrożenia globalizacyjne	115
7.2.4. Zagrożenia militarne	116
7.2.5. Zagrożenia ekonomiczne	117
7.2.6. Zagrożenia społeczne	118
7.2.7. Zagrożenia ekologiczne	119
7.2.8. Zagrożenia terrorystyczne	121
7.2.9. Zagrożenia informacyjne i teleinformatyczne, cyberterroryzm	123
8. Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	129
8.1. Zagrożenia geopolityczne	131
8.2. Zagrożenia ekonomiczne i gospodarcze	133
8.3. Zagrożenia energetyczne	135
8.4. Zagrożenia naturalne, ekologiczne i biologiczne	138
8.5. Zagrożenia systemów teleinformatycznych i cyberterroryzm	139
8.6. Zagrożenia komunikacyjne	142
8.7. Transnarodowa przestępczość zorganizowana	144
8.8. Terroryzm	144
8.9. Zagrożenia społeczne i demograficzne	145
8.10. Inne zagrożenia	146
8.10.1. Zagrożenia chemiczne	147
8.10.2. Zagrożenia radiacyjne	147
8.10.3. Zagrożenia pożarowe	149
8.10.4. Zagrożenia urządzeń technicznych	149
8.11. Systemy monitorowania zagrożeń Rzeczypospolitej Polskiej	150
9. Bezpieczeństwo militarne Rzeczypospolitej Polskiej	152
9.1. Określenie i wartości bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej	152
9.2. Organizacja bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej	156
9.3. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej	160
9.4. Organizacje międzynarodowe i sojusze militarne Rzeczypospolitej Polskiej	164
9.5. Bezpieczeństwo militarne a potencjał gospodarczo-finansowy Rzeczypospolitej Polskiej	166

10. Polityka, doktryny i strategie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	169
10.1. Podstawowe określenia	169
10.2. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	176
10.3. Polityczno-Strategiczna Doktryna Obronna Rzeczypospolitej Polskiej ...	185
10.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030	186
10.5. Strategia Rozwoju Kraju 2020	190
10.6. Strategie rozwoju Rzeczypospolitej Polskiej	194
10.6.1. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022	194
10.6.2. Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska”	199
10.6.3. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020	201
10.6.4. Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)	204
10.6.5. Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 roku	205
10.6.6. Strategia Sprawne Państwo 2020	207
10.6.7. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020	209
10.6.8. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie	210
10.6.9. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020	213
10.7. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	215
Zakończenie	220
Literatura	222
Załączniki	227
Skorowidz	235
 Spis tabel	
Tabela 5.1. Charakterystyka podstawowych czynników matrycy strategicznej	90
Tabela 5.2. Wartościowanie wskaźników w obrębie różnych grup państw	91
Tabela 5.3. Porównanie wskaźników USA ze wskaźnikami Rosji – matryca strategiczna	92
 Spis rysunków	
Rys. 5.1. Porównanie wskaźników USA ze wskaźnikami Rosji – matryca strategiczna	92
Rys. 10.1. Układ dokumentów strategicznych rozwoju kraju	175
Rys. 10.2. Miejsce Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP w systemie strategii Rzeczypospolitej Polskiej	178
Rys. 10.3. Związek Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022 z innymi zintegrowanymi strategiami rozwoju	195

Wykaz skrótów

ABC	– Broń atomowa, biologiczna, chemiczna
ABW	– Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
AON	– Akademia Obrony Narodowej
BBN	– Biuro Bezpieczeństwa Narodowego
BMR	– Broń masowego rażenia
CEPIK	– Centralna Ewidencja Pojazdów i Kierowców
CINC	– <i>Composite Index of National Capability</i> – Kompleksowy wskaźnik możliwości narodowej
DoS	– <i>Denial of Service</i> – rodzaj ataku w cyberprzestrzeni
DDoS	– <i>Distributed Denial of Service</i> – rodzaj ataku w cyberprzestrzeni
DSRK	– Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności
DRDoS	– <i>Distributed Reflection Denial of Service</i> – rodzaj ataku w cyberprzestrzeni
<i>e-coll</i>	– Ogólnoeuropejski system szybkiego powiadamiania o wypadkach drogowych
EPOIK	– Europejski Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej
ESB	– Europejska Strategia Bezpieczeństwa
EWG	– Europejska Wspólnota Gospodarcza
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
IGOs	– <i>International Governmental Organizations</i> – Międzynarodowe Organizacje Rządowe
IMF	– <i>International Monetary Fund</i> – Międzynarodowy Fundusz Walutowy
INGOs	– <i>International Non-Governmental Organizations</i> – Międzynarodowe Organizacje Pozarządowe
IPv6	– <i>Internet Protocol version 6</i> – Protokół Internetowy wersji 6
ISOK	– Informatyczny System Osłony Kraju przed zagrożeniami

ITS	– Inteligentne Systemy Transportowe
KATASTER	– Rejestr o gruntach, budynkach i ich właścicielach
KEP	– Krajowa Ewidencja Podatników
KPZK	– Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
KSRR	– Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 – Regiony, Miasta, Obszary wiejskie
LN	– Liga Narodów
MF	– Ministerstwo Finansów
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NATO	– <i>North Atlantic Treaty Organization</i> – Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
NBP	– Narodowy Bank Polski
OBWE	– Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
OECD	– <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
OST 112	– Ogólnopolska Sieć Teleinformatyczna 112
OZE	– Odnawialne Źródła Energii
PESEL	– Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności
PGNiG	– Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo
RCB	– Rządowe Centrum Bezpieczeństwa
REGON	– Powszechny Rejestr Podmiotów Gospodarki Narodowej
SAR	– Morska Służba Poszukiwań i Ratownictwa
SBE	– Strategia Bezpieczeństwa Europejskiego
SBEiŚ	– Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.
SOP	– System Obrony Państwa
SIiEG	– Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska”
SKW	– Służba Kontrwywiadu Wojskowego
SRK	– Strategia Rozwoju Kraju 2020
SRKL	– Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020
SRT	– Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)
SSP	– Strategia Sprawne Państwo 2020
SRKS	– Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020
SWW	– Służba Wywiadu Wojskowego
SZRWRR	– Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020

TCP/IP	– <i>Transmission Control Protocol/Internet Protocol</i> – Protokoły internetowe
TEN – T	– <i>Trans-European Networks</i> – Sieci Transeuropejskie
TERYT	– Krajowy Rejestr Urzędowy Podziału Terytorialnego Kraju
UE	– Unia Europejska
USA	– <i>United States of America</i> – Stany Zjednoczone Ameryki
WAT	– Wojskowa Akademia Techniczna
WB	– <i>World Bank</i> – Bank Światowy
WPBiO	– Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej
WTO	– <i>World Trade Organization</i> – Światowa Organizacja Handlu
WWF	– <i>World Wildlife Fund</i> – Światowa Organizacja Ekologiczna
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ŻW	– Żandarmeria Wojskowa

Bezpieczeństwo istnieje tak długo jak ludzkość. W swej istocie dotyka ono pojedynczych osób, grup, zbiorowości ludzkich, organizacji i różnorodnych podmiotów. Dotyka ono także, a może przede wszystkim, narodów i państw, często decyduje o ich poziomie, egzystencji i rozwoju.

Obecnie do bezpieczeństwa narodowego przywiązuje się coraz więcej uwagi. Świadczy o tym wiele czynników, w tym głównie przeprowadzony w kraju Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego i diagnoza jego stanu¹ oraz pojawiające się nowe zjawiska i zagrożenia dążące do zmiany ustalonego porządku i bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym oraz regionalnym.

Diagnoza stanu bezpieczeństwa narodowego uwzględnia uwarunkowania międzynarodowe i krajowe tego procesu, prezentuje zagrożenia oraz wskazuje strategiczne cele i kierunki działania zmierzające do zapewnienia wymaganego bezpieczeństwa. Jej rezultaty stanowiły podstawę do opracowania i przyjęcia do realizacji w 2014 r. Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Pojawiające się nowe zjawiska i zagrożenia bezpieczeństwa narodowego to głównie:

- zagrożenia wywodzące się z fundamentalizmu o podłożu religijnym²;
- zagrożenia terrorystyczne prowadzone na lądzie, morzu, w powietrzu i eterze³;

¹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, BBN, Warszawa, 2013.

² Głównie terroryzm islamski. Był on i jest nadal przyczyną wojen i interwencji militarnych głównie na Bliskim Wschodzie i w Azji. Jego rozwój i powstanie tzw. Państwa Islamskiego jest szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, regionalnym i narodowym.

³ Narastające od początku XXI w. w sposób lawinowy, szczególnie w cyberprzestrzeni.

- działania i próby działań w kierunku zmiany ustalonego po II wojnie światowej i w okresie późniejszym porządku w wymiarze geopolitycznym⁴.

Te bardzo niepokojące i niebezpieczne zjawiska mają charakter rozwojowy. Stąd wymagają zdecydowanych działań w wymiarze dyplomatycznym i politycznym, a w sytuacjach, w których te działania zawodzą, także i militarnym. Ich rozwój i brak jakiegokolwiek przeciwdziałania przynieść może trudne do wyobrażenia następstwa, zarówno w wymiarze globalnym jak i regionalnym, czy też narodowym.

Współcześnie przeciwdziała się tym negatywnym zjawiskom głównie na arenie dyplomatycznej i politycznej, ale także i militarnie. Przykładów jest wiele, w tym między innymi działania na Bliskim Wschodzie – operacja Pustynna Burza, działania wojsk Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w Afganistanie, walka z Państwem Islamskim.

Niebezpieczne dla naszego państwa i pokoju w świecie są działania w pobliżu granic naszej ojczyzny. Przykładem tego są działania wojenne w rejonie południowo-wschodnim Ukrainy. Aneksja Krymu, wspieranie separatystów, próby politycznej i gospodarczej destabilizacji tego państwa naruszają obowiązujący status prawny w świecie oraz stan bezpieczeństwa narodowego wielu państw, w tym i Polski. W obliczu tego stanu rzeczy niezwykle ważna jest integracja państw w ramach Unii Europejskiej (UE) i Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), podejmowanie wspólnych przeciwdziałań temu niekorzystnemu stanowi rzeczy, jak i rewizja dotychczas prowadzonej polityki oraz strategii i doktryn obronnych.

W zakresie zapewnienia wymaganego bezpieczeństwa ważna jest wspólna polityka bezpieczeństwa w ramach państw UE i NATO. Istnieje potrzeba dostosowania do powstałej sytuacji polityczno-militarnej w UE Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa oraz strategii bezpieczeństwa wielu państw europejskich. Istotne są działania NATO w zakresie zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa, szczególnie modyfikacja strategii bezpieczeństwa tej organizacji oraz działania wzmacniające wschodnią flankę⁵. Następnie działania doskonalące potencjał i możliwości militarne oraz odnawiane gwarancje bezpieczeństwa zgodnie z art. 5 Traktatu

⁴ Np. działania Federacji Rosyjskiej w kierunku aneksji Krymu, wojna na Ukrainie, próby destabilizacji Mołdawii, dążenia Federacji Rosyjskiej do budowy państwa wielkomocarstwowego.

⁵ Szczyt NATO w Newport 2014: uzgodnienia Planu Gotowości Sojuszu (Readiness Action Plan), utworzenie Sił Natychmiastowej Odpowiedzi (tzw. „szpiczy”), zapewnienie ciągłej rotacji obecności sił NATO w Europie Środkowo-Wschodniej (tzw. „czata”).

Północnoatlantyckiego. Najistotniejszymi są jednak działania dyplomatyczne i polityczne zmierzające do pokojowego rozwiązywania zaistniałych sytuacji i przywrócenia wymaganego stanu bezpieczeństwa w tym regionie.

Ten stan rzeczy świadczy o tym, że bezpieczeństwa nikt nikomu nigdy nie dał na zawsze. O bezpieczeństwo należy troszczyć się codziennie i to w wymiarze globalnym, regionalnym, jak i narodowym. O bezpieczeństwo troszczyć się powinny organizacje międzynarodowe, istniejące sojusze, państwa, różnorodne organizacje wewnątrz państwa oraz obywatele. Bezpieczeństwo jest najwyższą wartością, która decyduje o egzystencji i rozwoju państwa, narodów oraz obywateli.

W naszym państwie docenia się wagę i znaczenie bezpieczeństwa narodowego, wynika to nie tylko z potrzeby obecnej sytuacji ale także z okresu minionego, szczególnie z okresu utraty państwowej niepodległości. Uwidacznia się to w działaniach pokojowych Polski na arenie międzynarodowej oraz regionalnej. W trosce o wymagany stan bezpieczeństwa narodowego Polska troszczy się o dobre relacje z sąsiadami, wspiera inne państwa w budowie demokracji i uczestniczy w przeciwdziałaniu istotnym i powstającym zagrożeniom.

W Polsce diagnozuje się stan bezpieczeństwa i doskonali istniejący system bezpieczeństwa narodowego. Systematycznie prowadzi się prace mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa w różnych dziedzinach oraz troszczy się o wychowanie nowych pokoleń szanujących demokrację, pokojową egzystencję oraz takich, dla których bezpieczeństwo jest wartością najwyższą.

Niniejsza książka kierowana jest do środowisk i osób pragnących żyć w pokoju oraz w warunkach zapewniających egzystencję i swobodny rozwój. Jest kierowana do podmiotów i osób, którym bezpieczeństwo narodowe nie jest obce oraz do studentów zajmujących się tą ważną problematyką.

W rozdziale 1 *Wprowadzenie do bezpieczeństwa narodowego* zwrócono uwagę na istotę i określenie bezpieczeństwa narodowego, jego wieloaspektowy charakter i stan, a także na relacje jakie istnieją lub mogą zaistnieć między bezpieczeństwem narodowym a międzynarodowym.

Rozdział 2 *Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa* poświęcony jest teoretycznym aspektom bezpieczeństwa, w tym głównie przedmiotowi i procesowi badań w zakresie bezpieczeństwa. W tym miejscu zaprezentowano także problemy metodologii oraz metodyk stosowanych w badaniach nad bezpieczeństwem w dwóch grupach problemowych – w metodach (sposobach) podejścia i metodach (sposobach) działania.

Rozdział 3 *Bezpieczeństwo narodowe w teoriach stosunków międzynarodowych* ukierunkowany jest na te teorie, w których problemy bezpieczeństwa są przedmiotami postępowania, analiz i badań. Do zbioru tych teorii zaliczono: realizm, liberalizm, konstruktywizm, teorię cykli hegemonicznych, teorię równowagi sił, teorię racjonalnego wyboru oraz behawiorystyczne poglądy na przyczyny wojen.

Rozdział 4 *Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego RP* prezentuje takie uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego, które dotyczą Rzeczypospolitej Polskiej. W swej istocie stanowią one systemowe podejście do tej problematyki i ukazują obraz całościowego (kompleksowego) uwarunkowania bezpieczeństwa naszego państwa.

Rozdział 5 *Kryteria bezpieczeństwa narodowego* prezentuje powszechnie przyjmowane kryteria, które mają związek z uwarunkowaniami bezpieczeństwa narodowego. Charakteryzując kryteria zaprezentowano także ich stan w odniesieniu do naszego państwa.

W rozdziale 6 *Globalizacja a bezpieczeństwo narodowe* zaprezentowano globalizację jako proces, jej koncepcje, dodatnie i ujemne aspekty oraz wpływ na bezpieczeństwo narodowe państw, także i Polski.

W rozdziale 7 *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego* oraz w rozdziale 8 *Zagrożenia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, z uwagi na ścisły związek opisywanych problemów, zwrócono uwagę odpowiednio na zbiór zagrożeń w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego, a szczególnie na zbiór tych zagrożeń, które dotyczą naszego państwa.

Rozdział 9 *Bezpieczeństwo militarne Rzeczypospolitej Polskiej* poświęcono głównie wartościom bezpieczeństwa militarnego, jego organizacji w warunkach Polski oraz jego związku z potencjałem gospodarczo-finansowym państwa.

Rozdział 10 *Polityka, doktryny i strategie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* przedstawia zbiór, a zarazem system strategicznych dokumentów, prezentujących diagnozę stanu bezpieczeństwa narodowego, cele i podstawowe zadania strategiczne tworzenia bezpiecznego państwa w perspektywie do 2030 r.

Wprowadzenie do bezpieczeństwa narodowego

1.1. Istota i określenie bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jest kategorią o znaczeniu podstawowym dla cywilizacji, narodu czy zbiorowości ludzkiej. Dla każdego podmiotu, różnorodnych organizacji oraz jednostki jest ono wartością najwyższą, sprowadzającą się do zapewnienia stabilizacji i porządku w skali międzynarodowej, narodowej i lokalnej. Bezpieczeństwo jest fundamentem rozwoju cywilizacyjnego oraz wszystkich jego osiągnięć i rezultatów. Dając poczucie przetrwania, pewności jest stanem i procesem gwarantującym istnienie podmiotu oraz jego rozwoju. Jest więc główną potrzebą istnienia podmiotu i rozwoju cywilizacyjnego współczesnego świata.

Każda osoba i zbiorowość ludzka, naród chce mieć poczucie bezpiecznego stanu istnienia i funkcjonowania, każdy z nas pragnie żyć w środowisku i państwie gwarantującym bezpieczeństwo. A czy tak jest obecnie, czy w obecnych warunkach żyjemy w pełni bezpiecznie? Odpowiedź na to pytanie wydaje się oczywista – nie lub tylko w określonym zakresie nie. Świadczą o tym istniejące uwarunkowania bezpieczeństwa, istniejące zagrożenia jakie nas otaczają oraz codziennie dostarczane informacje o pojawiających się zagrożeniach i stanie naszego bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo jako zjawisko, stan i proces nie jest stałe, jest zmienne i dynamiczne, wymaga troski, nakładów i zaangażowania różnorodnych podmiotów w jego zapewnienie i utrzymanie. Nikt nikomu nie zapewnia w pełni bezpieczeństwa, bezpieczeństwa nie zapewnia się raz i na zawsze, o bezpieczeństwo należy się troszczyć, i za pomocą różnych dostępnych sił i środków oraz organizacji, kształtować stosownie do potrzeb i możliwości narodowych.

Słownik języka polskiego PWN określa bezpieczeństwo jako – stan, w którym nie istnieje żadne zagrożenie⁶.

Nowy leksykon PWN nie podaje określenia dotyczącego bezpieczeństwa, prezentuje bezpieczeństwo publiczne jako – ogół warunków i instytucji chroniących życie, zdrowie i mienie obywateli oraz majątek ogólnonarodowy, ustrój i suwerenność państwa przed zjawiskami groźnymi dla ładu prawnego⁷.

Z obserwacji zjawisk związanych z bezpieczeństwem, analiz codziennie napływających informacji wynika, że bezpieczeństwo jest zjawiskiem, faktem, procesem i stanem niezwykle złożonym, ma różne wymiary, ma swoją teorię i aspekt pragmatyczny, ma swoje rodzaje.

Uwzględniając obszar jakiego dotyczy bezpieczeństwo, zarówno teoretyczny jak i pragmatyczny, należy stwierdzić, że ma ono wymiar międzynarodowy, regionalny i narodowy. Uwzględniając jego stosunek do danego państwa ma ono wymiar zewnętrzny i wewnętrzny. Przyjmując z kolei inne kryterium, jakim jest dziedzina, której ono dotyczy, możemy wyróżnić bezpieczeństwo militarne i pozamilitarne, które we współczesnym świecie nabiera coraz większego znaczenia, polityczne, energetyczne, ekologiczne, informatyczne, społeczne, kulturowe, fizyczne, socjalne, społeczne, strukturalne, personalne (osobowe) itp.

Mówiąc o bezpieczeństwie w sensie praktycznym mamy na uwadze zapewnienie możliwości przetrwania, rozwoju i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystanie okoliczności sprzyjających (szans), podejmowanie wyznań, redukcja ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów⁸.

Określenie bezpieczeństwo w sposób jednoznaczny zostało zaprezentowane w *Białej Księdze*⁹. Powtarzając za wskazanym opracowaniem, bezpieczeństwo to teoria i praktyka zapewnienia możliwości przetrwania (egzystencji) i realizacji własnych interesów przez dany podmiot, w szczególności poprzez wykorzystywanie szans (okoliczności sprzyjających), podejmowanie wyzwań, redukcja ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów.

⁶ *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007.

⁷ *Nowy leksykon PWN*, Warszawa, 1998.

⁸ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa, skrypt internetowy*, Warszawa/Ursynów, 2010.

⁹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013.

Bezpieczeństwo ma charakter wieloaspektowy. W wieloaspektowym charakterze wskazuje ono na wymiary, w jakim może być rozpatrywane. Do wymiarów tych między innymi zaliczamy wymiar podmiotowy i przedmiotowy bezpieczeństwa.

Współczesne bezpieczeństwo ma charakter zintegrowany, tzn. kompleksowy i wielowymiarowy, w którym w zależności od zastosowanego kryterium można wyróżnić różne jego rodzaje, dziedziny, sektory, działy i obszary. Z uwagi na charakter podmiotu wyróżniamy takie rodzaje, jak: indywidualne (personalne), grupowe, narodowe, międzynarodowe, natomiast z uwagi na przedmiot bezpieczeństwa możemy wyróżnić różnorodne rodzaje wynikające z aktywności danego podmiotu¹⁰.

Uwzględniając aktywność przedmiotu oraz stwierdzenia zawarte w Białej Księdze, w ramach bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (RP) możemy wyróżnić obszary bezpieczeństwa – zewnętrzne i wewnętrzne oraz dziedziny bezpieczeństwa – obronność (obrona narodowa – bezpieczeństwo militarne), ochrona (bezpieczeństwo cywilne – niemilitarne), bezpieczeństwo społeczne i gospodarcze (bezpieczeństwo społeczno-gospodarcze).

W ramach dziedzin można wyróżnić sektory bezpieczeństwa narodowego (dyplomacja na rzecz bezpieczeństwa, wojskowość, wywiad i kontrwywiad, bezpieczeństwo publiczne, ratownictwo, bezpieczeństwo społeczne (np. ochrona dziedzictwa, edukacja na rzecz bezpieczeństwa, media w systemie bezpieczeństwa), bezpieczeństwo gospodarcze (np. energetyczne, finansowe, infrastrukturalne). Z bezpieczeństwa zintegrowanego, jego obszarów funkcjonowania wynika między innymi cyberbezpieczeństwo.

W wymiarze przedmiotowym bezpieczeństwo jest obszarem zainteresowania w ujęciu historycznym, współczesnym i przyszłościowym – perspektywicznym. Bezpieczeństwo w wymiarze podmiotowym dotyczy osoby, grupy, społeczności, państw oraz związków i różnego rodzaju organizacji międzynarodowych. W swej specyfice dotyczy ono potrzeb egzystencjalnych podmiotów, w tym: przetrwania i trwania, niezależności i spokoju, pewności i trwałości funkcjonowania oraz rozwoju podmiotu. Odnosząc wymiar przedmiotowy do bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego oraz przedmiot naszego zainteresowania, należy stwierdzić, że bezpieczeństwo narodowe odnosić będziemy głównie do pojedynczych państw, ich społeczności i narodów. Natomiast bezpieczeństwo międzynarodowe odnosić będziemy do bezpieczeństwa zbiorowego państw i narodów, organizacji międzynarodowych oraz ich systemu bezpieczeństwa.

¹⁰ Tamże.

Patrząc z punktu przedmiotowego na problemy bezpieczeństwa należy widzieć je w obszarze tworzenia szeroko rozumianych warunków mających na celu zachowanie własnej tożsamości, suwerenności, autonomii oraz aktywności w środowisku międzynarodowym. Wyróżniamy tutaj różne rodzaje bezpieczeństwa, np.: polityczne, militarne, energetyczne, finansowe, ekonomiczne, gospodarcze, kulturowe, społeczne, humanitarne, ekologiczne itp.

Bezpieczeństwo podmiotowe – narodowe i międzynarodowe ma wymiar narodowy – krajowy oraz międzynarodowy (regionalny, globalny). W swej istocie ma ono charakter militarny i pozamilitarny.

Przez określenie bezpieczeństwa narodowe należy rozumieć proces, a zarazem stan zapewniający funkcjonowanie państwa w podstawowych jego dziedzinach, które umożliwiają tworzenie warunków do istnienia, przetrwania i rozwoju interesów narodowych w konkretnym środowisku, otoczeniu i warunkach bezpieczeństwa poprzez podejmowanie wyzwań, skuteczne wykorzystywanie szans i redukovanie ryzyka oraz przeciwdziałanie istniejącym zagrożeniom dla osiągnięcia narodowych interesów¹¹.

Bezpieczeństwo narodowe definiujemy jako zdolność państwa i jego narodu (społeczeństwa) do zapewnienia pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przeżycia ludności), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia¹². Pewność ta kształtowana jest przez działania negatywne (przeciwdziałanie i eliminowanie zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych państwa) oraz działania pozytywne zapewniające przetrwanie, posiadanie (tożsamość), funkcjonowanie i swobodny rozwój podmiotu – państwa i narodu.

Bezpieczeństwo narodowe ma wymiar państwowy, dotyczy egzystencji narodu zamieszkującego dany kraj, który jest zorganizowany w formę państwa. Jak już stwierdzono, bezpieczeństwo ma wymiar międzynarodowy i może obejmować swym zasięgiem świat – wówczas ma charakter globalny, lub region, czego przykładem jest egzystencja państw w postaci Unii Europejskiej – w wymiarze regionalnym.

Zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym bezpieczeństwa ważne miejsce zajmują wspólne i indywidualne interesy narodowe i międzynarodowe. Głównym celem bezpieczeństwa jest tworze-

¹¹ W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa, Podręcznik akademicki*, Józefów 2010. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

¹² R. Zięba, J. Zajac, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego polski, Ekspertyza*, Warszawa, 2010.

nie warunków osiągania celów i interesów narodowych w istniejącym otoczeniu i wszechstronnym zagrożeniu. Jest to swoista sztuka wyrażana w polityce i strategiach narodowych oraz międzynarodowych.

Analiza określenia *bezpieczeństwo narodowe* wskazuje na szereg wartości istotnych dla państw i narodu, są to między innymi: przetrwanie, integralność narodowa (terytorialna, kulturowa itp.), niezależność (polityczna, gospodarcza, energetyczna itp.), swoboda funkcjonowania i jakość życia.

Wskazane wartości dotyczą egzystencji narodowej jako dobra narodowego, jego zasobów, gospodarki, terytorium, jego kultury i tradycji oraz języka. Są one związane z wykorzystywaniem szans stojących przed narodem, neutralizowaniem różnorodnych zagrożeń i konfliktów, stwarzaniem dogodnych warunków istnienia i rozwoju. Nie oznacza to, że przetrwanie powinno być realizowane kosztem innych narodów, grup czy społeczności. W procesie tym uwarunkowania zewnętrzne zawsze powinny być uwzględniane dla dobra narodu i innych.

Przez określenie *bezpieczeństwo międzynarodowe* rozumie się proces, a zarazem stan środowiska i otoczenia międzynarodowego, który gwarantuje stabilność i szansę rozwoju społeczności międzynarodowych oraz w ich ramach narodowych, jako wynik i rezultat podejmowanych działań¹³.

Pojęcie *bezpieczeństwo międzynarodowe* wywodzi się z teorii stosunków międzynarodowych. Jak z powyższego wynika, dotyczy ono bezpieczeństwa określonego zbioru państw oraz systemu międzynarodowego, w jakim te państwa funkcjonują. O bezpieczeństwie międzynarodowym decydują warunki, mechanizmy międzynarodowe oraz stan bezpieczeństwa poszczególnych państw. Swym zasięgiem obejmuje wartości wspólne, jakimi są: pokój, równowaga, stabilność i współpraca międzynarodowa.

1.2. Wieloaspektowy charakter i stan bezpieczeństwa

Jak już zaznaczono, bezpieczeństwo może być rozpatrywane w aspektach przedmiotowych, podmiotowych, w okresie obecnym oraz w przeszłości, jak i w aspektach historycznych.

¹³ W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa, Podręcznik akademicki*, Józefów 2010. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

W aspekcie podmiotowym mówiąc o bezpieczeństwie mamy na uwadze bezpieczeństwo osób i grup, a szczególnie bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w wymiarze krajowym, regionalnym lub w wymiarze globalnym. Podmiotem bezpieczeństwa są osoby – jednostki, różne grupy społeczne, narody, społeczności międzynarodowe, cała ludzkość, mające określone i własne interesy. Stąd często mamy do czynienia z bezpieczeństwem indywidualnym (personalnym, osobowym), grupowym (plemienne, rodowe), państwowym (narodowym) oraz międzynarodowym (regionalnym i globalnym).

W aspekcie przedmiotowym bezpieczeństwo oznacza tworzenie uwarunkowań (sił i środków, systemów i organizacji), do zachowania własnej tożsamości, przejawiania aktywności we wszystkich obszarach funkcjonowania podmiotowego oraz do zachowania autonomii w wymiarze międzynarodowym.

W aspektach obecnego czasu odnosimy bezpieczeństwo do aktualnego jego stanu we wszystkich jego wymiarach. W tym zakresie ważnego znaczenia nabiera proces jego badania i diagnozowania, w którym diagnoza jest jego tezą. Mówiąc o bezpieczeństwie w aspektach historycznych odnosimy się do jego stanu w przeszłości, stan ten wyraża geneza jako wynik badań różnorodnych zjawisk bezpieczeństwa. Z kolei mówiąc o bezpieczeństwie w sensie przyszłościowym odnosimy się do jego stanu w przyszłości, a wyrazicielem tego stanu jest prognoza, oparta na genezie i diagnozie stanu.

Stan bezpieczeństwa może być utożsamiany z: pokojem i spokojem, pewnością i zagrożeniem, strachem, niebezpieczeństwem, wolnością, atakiem itp.

Powtarzając za szwajcarskim politologiem D. Frei, stan bezpieczeństwa ma różne postacie:

- stan braku bezpieczeństwa – wówczas gdy występuje duże rzeczywiste zagrożenie, a postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe;
- stan obsesji występuje wtedy, gdy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże;
- stan fałszywego bezpieczeństwa ma miejsce wówczas, gdy zagrożenie jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie;
- stan bezpieczeństwa występuje wtedy, gdy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie prawidłowe¹⁴.

¹⁴ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, Zeszyty Naukowe AON nr 1(86) 2012, Warszawa. W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Podręcznik akademicki, Józefów, 2010.

Stan bezpieczeństwa jest rezultatem procesu bezpieczeństwa, który ma znaczną złożoność i uwarunkowania. Oznacza to, że bezpieczeństwo jest procesem zmiennym i dynamicznym, podatnym na czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, obcym jest mu stan *constans* i niezmienność. Zapewnienie bezpieczeństwa nie oznacza jego posiadanie na zawsze, wymaga ono ciągłych starań, prac i różnorodnych działań oraz znacznych nakładów.

Stan istnienia bezpieczeństwa jest naczelną potrzebą jednostki, grupy, narodu, jest jego wyzwaniem. Powtarzając za R. Kuźniarem, bezpieczeństwo jest pierwotną, egzystencjalną potrzebą jednostek, grup społecznych, wreszcie państw¹⁵. Ten stan istnienia dotyczy także przyszłości bezpieczeństwa, jego przetrwania i rozwoju. Jest oczywistym, że stan bezpieczeństwa jest uwarunkowany jego zewnętrznymi i wewnętrznymi czynnikami środowiskowymi, które wymagają oddziaływania, analiz i syntez.

Potrzeby społeczeństwa w dziedzinie bezpieczeństwa są następujące¹⁶:

- potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego;
- potrzeba bezpieczeństwa powszechnego;
- potrzeba ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego;
- potrzeba ochrony środowiska i gospodarki odpadami;
- potrzeba ochrony dorobku kulturowego i tożsamości narodowej;
- potrzeba bezpieczeństwa ekonomicznego;
- potrzeba oświaty i wychowania;
- potrzeba bezpieczeństwa narodowego.

Potrzeby społeczeństwa w dziedzinie bezpieczeństwa wskazują na charakter zbiorowych potrzeb bezpieczeństwa, stąd przydatne wydaje się określenie wskazane w Nowym leksykonie PWN. Dotyczy ono ważnego problemu, jakim jest bezpieczeństwo zbiorowe. Bezpieczeństwo zbiorowe to – system polityczno-prawny mający na celu utrwalenie pokoju przez ustanowienie zakresu agresji i obowiązku pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych; system bezpieczeństwa zbiorowego stworzyła Karta NZ¹⁷.

Określenie to wskazuje na fakt, że bezpieczeństwo zbiorowe jest swoistą koncepcją międzynarodowego systemu bezpieczeństwa opierającą się na założeniu, że bezpieczeństwo każdego państwa jest zależne

¹⁵ R. Kuźniar, Z. Lachowski, *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian*. Warszawa, 2003.

¹⁶ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, AON, Warszawa, 2011.

¹⁷ *Nowy leksykon PWN*, Warszawa, 1998.

od pokoju na całym świecie. Koncepcja ta przeciwstawia się podziałowi świata, opartemu na istnieniu nieprzyjaznych ugrupowań i organizacji. System bezpieczeństwa zbiorowego został nakreślony w karcie Narodów Zjednoczonych w celu potępienia agresji, przywrócenia i umocnienia pokoju. Taki stan rzeczy stwarza warunki i prowadzi (z różnym skutkiem, ale jednak) do ograniczeń i eliminacji wojen w skali globalnej i regionalnej oraz powszechnego rozbrojenia.

Z określeniem tym wiąże się nowe, mianowicie – system bezpieczeństwa zbiorowego. Jego celem jest zapobieganie konfliktom pomiędzy państwami członkowskimi organizacji międzynarodowych. Do tego typu organizacji zaliczamy organizację historyczną, powstałą w 1920 r. Ligę Narodów (LN), powstałą w 1945 r. Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz w wymiarze regionalnym, powstałą w 1995 r. Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

Teoria i praktyka wskazuje, że podstawowymi celami i zadaniami, a zarazem elementami stanowiącymi podstawy systemu zbiorowego bezpieczeństwa są:

- zakaz użycia siły zbrojnej pomiędzy członkami danej organizacji;
- pokojowe rozstrzyganie sporów;
- stosowanie ogólnych zasad stosunków międzynarodowych;
- stosowanie sankcji wobec agresora i podejmowanie decyzji o ich użyciu przez powołane do tego organy;
- kontrola i ograniczanie zbrojeń;
- ujęcie systemu w formie organizacji międzynarodowej powstałej na bazie traktatu lub porozumienia.

Bezpieczeństwo ma także wymiar fizyczny. Bezpieczeństwo fizyczne dotyczy głównie ochrony i obrony osób, grup, obiektów przed działaniami fizycznymi (środowiskowymi i celowymi, często militarnymi). Do realizacji tego celu wykorzystuje się organizacje, takie jak: policję, wojsko, straż pożarną, wywiad i kontrwywiad, Straż Graniczną, różnorodne służby oraz specjalizowane do tego celu systemy. Siły i środki bezpieczeństwa fizycznego funkcjonują w dwóch dziedzinach – bezpieczeństwa militarnego i pozamilitarnego (cywilnego, jako elementu bezpieczeństwa wewnętrznego).

Bezpieczeństwo militarne, jako element bezpieczeństwa zewnętrznego, odniesione do państwa, oznacza obronę narodową. Wskazuje ono na działanie podmiotu zmierzające do wykorzystania szans oraz radzenia z powstałymi wyzwaniami, zagrożeniami i ryzykiem zapewnienia bezpieczeństwa. Działanie to wymaga zaangażowania całego potencjału państwa (militarnego, pozamilitarnego, szczególnie gospodarczego i społecznego).

Bezpieczeństwo cywilne (pozamilitarne) to działanie podmiotu zmierzające do wykorzystania szans, radzenia z powstałymi wyzwaniami, zagrożeniami wewnętrznymi i środowiskowymi oraz ryzykiem zapewnienia ładu i porządku publicznego, ochrony ludności i dóbr narodowych przed skutkami działań zbrojnych oraz środowiskowych.

1.3. Relacje bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego

Zapewnienie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego oznacza realizację szeregu zadań i czynności. Najogólniej ujmując, dotyczy to określenia celów, strategii i polityki bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym. Dotyczy ono także rozpoznania, analizowania zagrożeń i przeciwdziałania zjawiskom środowiskowym w celu osiągnięcia wskazanych celów i uwarunkowań przetrwania. Następnie rozpoznawania, analizowania i przeciwdziałania różnego rodzaju uwarunkowaniom mającym wpływ na bezpieczeństwo w wymiarze narodowym i międzynarodowym. Nie bez znaczenia w tym procesie jest także wszechstronne (a zarazem rozważne) wykorzystywanie szans oraz podejmowanie napotykaných i powstających wyzwań w imię osiągnięcia zamierzonych celów, interesów i bezpiecznego funkcjonowania.

Zapewnienie bezpieczeństwa wymaga pokojowego współdziałania między grupami, społecznościami i narodami w wymiarze wewnętrznym oraz międzynarodowym. Osiągnięcie tego stanu oznacza stwarzanie warunków i instrumentów pokojowego współistnienia, współpracy gospodarczej, energetycznej, ekologicznej, środowiskowej i militarnej, a szczególnie eliminowania zagrożeń środowiskowych i zewnętrznych.

Zakres bezpieczeństwa ma wymiar szeroki. Praktycznie ujmując, dotyczy ono wszelkich form i obszarów działania narodu i państwa lub organizacji międzynarodowych, celu przetrwania, zapewnienia swoich interesów, stabilności funkcjonowania i bezpiecznego rozwoju. W tym też zakresie uczeni zajmujący się tą problematyką proponują różne rozwiązania, w tym wskazują na zakres sfer badań bezpieczeństwa¹⁸.

¹⁸ Np. B. Buzan, O. Waever i J. de Wilde proponują, aby badania problemów bezpieczeństwa prowadzić z uwzględnieniem pięciu jego sfer: militarnej, ekonomicznej, politycznej, ekologicznej i socjalnej.

W obszarze analiz w zakresie bezpieczeństwa uczeni prezentują stanowisko¹⁹, że bezpieczeństwo narodowe jest najstarszą formą bezpieczeństwa, które wywodzi się z potrzeb egzystencjalnych społeczności i narodów tworzących państwa. Bezpieczeństwo to dotyczy ochrony narodu i państwa przed fizycznym oddziaływaniem przeciwnika, jego interesów ekonomicznych, finansowych, gospodarczych, politycznych, społecznych i innych, których pomniejszenie lub utrata zagraża egzystencji narodu i państwa.

Jak już stwierdzono, zakres bezpieczeństwa narodowego ma charakter militarny i pozamilitarny, dotyczy ono zapewnienia suwerenności państwa, życia i zdrowia jego obywateli oraz mienia ich i narodu. Bezpieczeństwo państwa dotyczy nienaruszalności i suwerenności jego terytorium, granic państwa.

O bezpieczeństwie narodowym decyduje potencjał militarny i gospodarczy państwa, przywiązanie narodu do tradycji i osiągnięć narodowych, kulturowych i swobód politycznych. O bezpieczeństwie narodowym państwa decydują także: jego potencjał technologiczny, postęp, osiągnięcia naukowe oraz potencjał intelektualny jego obywateli. Ważną rolę w bezpieczeństwie państwa odgrywa jego stabilność rozwoju, autorytet międzynarodowy oraz umiejętność prowadzenia polityki i współpracy międzynarodowej w ramach różnego rodzaju sojuszy i organizacji międzynarodowych.

Zakres bezpieczeństwa narodowego obejmuje bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne danego narodu, jego obywateli i państwa. Jest oczywiste, że każde państwo troszczy się o swoje wartości narodowe. Wartości te są treścią polityki bezpieczeństwa państwa i jego strategii narodowych, gwarantujących nienaruszalność i przetrwanie danego podmiotu. Gwarancje, o których tutaj mowa wymagają doboru określonych sił i środków oraz systemów, a więc zaangażowania całego państwa, jego potencjału i narodu nie tylko w procesie jego przetrwania, ale także jego rozwoju i perspektyw.

Bezpieczeństwo międzynarodowe dotyka podobnych uwarunkowań co bezpieczeństwo narodowe, lecz ich zakres ma wymiar większy – międzynarodowy. W swej istocie dotyczy ono zakresu bezpieczeństwa narodowego państw w wymiarze globalnym, regionalnym, zgodnym z przyjętą organizacją międzynarodową lub układem. Ponadto pewności przetrwania, osiągania celów i funkcjonowania danego systemu międzynarodowego.

Powtarzając za W. Pokruszyńskim, bezpieczeństwo międzynarodowe nie jest sumą bezpieczeństwa państw, gdyż obejmuje zarówno wartości egzystencjalne pojedynczych państw, jak i wartości wspólne dla global-

¹⁹ Także W. Pokruszyński, R. Ziemia, J. Zajac i inni.

nego (międzynarodowego) systemu bezpieczeństwa, takie jak: stabilność, pokój, równowaga czy współpraca w różnych obszarach²⁰.

Bezpieczeństwo narodowe, w tym szczególnie bezpieczeństwo międzynarodowe, nie jest procesem trwałym i stabilnym. Jest to proces niezwykle zmienny, dynamiczny w czasie i przestrzeni, wymagający niezwykle staranności ze strony podmiotów kształtujących ten proces. Jego rezultatem jest stan, który jest wprost proporcjonalny do jakości procesu bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo międzynarodowe przejawia się we wszystkich aspektach funkcjonowania państw stanowiących organizację, układ międzynarodowy. Głównym jego wyrazicielem jest bezpieczeństwo militarne i pozamilitarne, a sprowadzające się głównie do geopolitycznego, ekonomicznego i gospodarczego, instytucjonalnego, energetycznego, informacyjnego, ekologicznego, społecznego, demograficznego itp.

Kluczowymi kategoriami związanymi z bezpieczeństwem narodowym, jak i międzynarodowym są: interesy podmiotów, warunki zapewnienia bezpieczeństwa, strategiczne i operacyjne koncepcje bezpieczeństwa oraz zasoby bezpieczeństwa.

Interesy podmiotów o charakterze egzystencjonalnym – żywotnym, związane są z istnieniem i przetrwaniem oraz celem działania podmiotu w obszarze bezpieczeństwa. O ich sile i poziomie świadczy jakość istnienia podmiotu oraz istniejące cele strategiczne i operacyjne. Zakres interesów bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego jest inny lub zbieżny. Inny, ponieważ nie wszystkie interesy narodowe są interesami międzynarodowymi. Z reguły interesy międzynarodowe są zbieżne z podstawowymi interesami narodowymi, wówczas powoływana jest organizacja międzynarodowa czy zawierany układ. Im zbieżność tych interesów jest większa, tym większa jakość bezpieczeństwa międzynarodowego, im mniejsza i więcej rozbieżności, tym mniejszy poziom bezpieczeństwa.

Warunki zapewnienia bezpieczeństwa dotyczą działań związanych z wykorzystaniem szans, istniejących i powstałych okoliczności w imię osiągnięcia przyjętych celów strategicznych i operacyjnych bezpieczeństwa. W praktyce mogą być one skutecznie realizowane lub odrzucane – zignorowane. Z reguły powinny być realizowane, a jeśli są odrzucane to powinny być uprzednio przeanalizowane z określeniem ryzyka następstw, a więc powinny być realizowane w sposób optymalny i rzetelny. Ich lekceważenie lub irracjonalne realizowanie powoduje niską jakość bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

²⁰ W Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Podręcznik Akademicki, Józefów, 2010.

Strategiczne i operacyjne koncepcje bezpieczeństwa to długofalowe i krótkofalowe (bieżące) koncepcje bezpieczeństwa realizowane w wymiarze narodowym i międzynarodowym. Ich istnienie i realizowanie, optymalizowanie do zaistniałych warunków (elastyczność) umożliwia osiągnięcie celów strategicznych i operacyjnych bezpieczeństwa. Jest idealnie jeśli strategiczne i operacyjne koncepcje bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym są zbieżne, wówczas poziom bezpieczeństwa jest poziomem pożądanym (wymaganym).

Zasoby bezpieczeństwa to siły i środki, zorganizowane w różne systemy, przeznaczone do realizacji koncepcji i strategii bezpieczeństwa, a w konsekwencji osiągania celów strategicznych i operacyjnych podmiotów, zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i narodowym. Zasoby te odnoszą się odpowiednio do: systemów i organizacji militarnych, systemów bezpieczeństwa energetycznego, ekonomicznego, gospodarczego, ekologicznego, społecznego, wewnętrznego itp. w wymiarach międzynarodowych oraz narodowych.

W zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego na uwagę zasługują **współczesne problemy bezpieczeństwa**.

W ujęciu historycznym bezpieczeństwa międzynarodowego na uwagę zasługuje układ bipolarny jaki powstał po II wojnie światowej (Wschód – Zachód), który spowodował znaczne zmiany w globalnym systemie bezpieczeństwa. Początkowo system ten był nietrwały i zmierzał do konfliktu międzynarodowego, globalnego. Następnie, dzięki powstałym organizacjom i ich skutecznej działalności na forum międzynarodowym, nastąpił rozpad układu bipolarnego i w rezultacie prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu globalnego oddalało się. Nie oznaczało to, że osiągnięto w miarę stabilny i wysoki poziom bezpieczeństwa. Przykładem tego stanu rzeczy są konflikty militarne w końcu XX i na początku XXI w.²¹, których rodowodu należy szukać w interesach lokalnych, etnicznych, religijnych i narodowych. Ich oddziaływanie na bezpieczeństwo międzynarodowe miało i ma znaczny wymiar.

Współcześni teoretycy zajmujący się stosunkami międzynarodowymi i problemami bezpieczeństwa wysuwają różne teorie i stwierdzenia dotyczące diagnozy obecnego stanu bezpieczeństwa międzynarodowego. Na przykład, prof. Z. Brzeziński tłumaczy obecną rzeczywistość międzynarodową za pomocą kategorii geopolitycznych – uważa, że Euroazja to gigantyczna szachownica, na której toczy się walka o światową hegemonię. Z kolei S. Huntington uważa, że obecnie narastający konflikt Północ – Południe jest konfliktem nieuniknionym, a to z powo-

²¹ Po II wojnie światowej na świecie odnotowano ok. 220 wojen i konfliktów zbrojnych.

du wzrostu cywilizacji azjatyckich i czynników fundamentalistycznych, dla których porozumienie i pokojowe istnienie jest obce.

Już z tych pobieżnych stwierdzeń można wysunąć wniosek, że współczesne bezpieczeństwo międzynarodowe nie jest zjawiskiem trwałym, jest kruche i podatne na zmiany. Cechuje je niepewność i nieprzewidywane zagrożenia, często chaos. Wymaga więc intensywnych prac i działań w celu osiągnięcia pożądanego poziomu – pokoju w wymiarze międzynarodowym i krajowym, poczucia bezpieczeństwa narodowego i poszanowania praw jednostki.

Współczesne bezpieczeństwo międzynarodowe i narodowe jest wynikiem zjawisk i procesów jakie miały miejsce po II wojnie światowej oraz trwających obecnie na arenie międzynarodowej. Do tych zjawisk i procesów zaliczamy głównie:

- rozpad świata bipolarnego Wschód – Zachód;
- rewizjonistyczne postawy, dążenie do odbudowy utraconej pozycji militarnej i hegemonii w skali globalnej oraz regionalnej wybranych państw²²;
- nasilający się konflikt Północ – Południe²³;
- globalizację, jej rozwój, skutki i rezultaty;
- rozwój nauki, postęp we wszystkich dziedzinach naukowych, a szczególnie postęp technologiczny;
- powstanie i rozwój społeczeństwa informacyjnego;
- pojawiające się symptomy i możliwość zaistnienia wojny informacyjnej w cyberprzestrzeni²⁴;
- dążenia osób, grup, narodów i organizacji międzynarodowych²⁵ do pokoju i zapewnienia bezpieczeństwa ich egzystencji;
- militarną pozycję USA w wymiarze międzynarodowym;
- rozwój i znaczenie paktów militarnych²⁶;
- powstanie i erupcję terroryzmu, jako szczególnego zagrożenia współczesnej cywilizacji.

²² Np. Federacja Rosyjska, czego przykładem jest aneksja Krymu w 2014 r., ingierowanie w wewnętrzne sprawy Ukrainy i wspieranie walk separatystów we wschodnich okręgach tego kraju.

²³ Przykładem są ataki terrorystyczne na rozwinięte państwa świata (np. USA, Wielka Brytania, Hiszpania, Francja i inne), polityka i działania tzw. Państwa Islamskiego oraz walka z tą organizacją.

²⁴ Przykładem są ataki w cyberprzestrzeni oraz działania dezinformacyjne w internecie i środkach masowego przekazu w konflikcie ukraińskim 2014 i 2015 r.

²⁵ Np. ONZ, OBWE, UE.

²⁶ Np. NATO.

Wyszczególnione zjawiska i procesy wskazują na główne do rozwiązywania problemy bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego (odpowiednio dostosowanego do potrzeb danego państwa) jakie czekają nas i przyszłe pokolenia.

Na plan pierwszy wysuwa się opracowanie od podstaw nowych lub dostosowanie do potrzeb istniejących strategii bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego²⁷. Dotyczy to szczególnie reakcji na nowe zagrożenia, jakimi są terroryzm i fundamentalizm w skali międzynarodowej i narodowej, realizowane we wszystkich wymiarach, w tym w cyberprzestrzeni. Dotyczy to wszystkich aspektów bezpieczeństwa, w tym militarnego, pozamilitarnego (tzw. sektorowego), informacyjnego i społecznego włącznie.

Zbudowanie nowych lub dostosowanie do potrzeb istniejących zasobów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego w obszarze bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego to kolejny istotny problem mający na celu zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania podmiotów w warunkach współczesnych zagrożeń i likwidacji ich skutków.

Zbudowanie systemu i zbioru zasad przeciwdziałania powstawania sporów i zatargów w sytuacjach kryzysowych, pokojowe rozstrzyganie sporów, to kolejny ważny w tym procesie problem. W tym zakresie ważne jest zapewnienie wszechstronnej współpracy w obszarze umacniania pokoju w wymiarze globalnym, regionalnym i lokalnym, budowa warunków wzajemnego poszanowania i zapewnienia egzystencji podmiotów oraz budowa modeli kooperacyjnych.

Realizacja procesów rozbrojeniowych, szczególnie tych, które dotyczą broni masowego rażenia i innych środków walki, ograniczenie liczby państw w dostępie do broni masowego rażenia, kontrola zbrojeń to kolejne problemy do rozwiązywania na drodze zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

Patrząc z punktu bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, wskazany zbiór zjawisk i procesów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego ukazuje relacje, uwarunkowania i wzajemne przenikanie się procesów oraz zjawisk związanych z bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym. Tak jak już uprzednio wskazano, jest to zbiór nie-trwały i zmienny, dynamiczny, wymagający ciągłego zarządzania, zaangażowania znacznego potencjału, dostosowywania do nowych wyzwań i potrzeb różnych podmiotów, (głównie narodów) oraz wymagający troski i doskonalenia.

²⁷ Np. Zmiana Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa przyjętej w 2003 r., lub opracowanie nowej strategii dostosowanej do nowej sytuacji polityczno-militarnej w Europie.

Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa

Bezpieczeństwo jako zjawisko istnieje tak długo jak długo istnieje ludzkość, jej potrzeby i interesy oraz formy, zagrożenia i wszechstronne uwarunkowania. Problemy bezpieczeństwa były i są treścią oraz przedmiotem działania osób, grup, plemion, narodów i różnego rodzaju organizacji, w wymiarze narodowym, regionalnym i międzynarodowym. Problemy bezpieczeństwa realizowane były w różnych aspektach czasowych i historycznych w ramach różnych dyscyplin naukowych.

Bezpieczeństwo jako nauka jest stosunkowo młodą dziedziną, jej zręby kształtowały się w ubiegłym wieku. Tak jak każda dziedzina naukowa, posiada ono swoją teorię oraz praktykę działania, posiada swój obszar, przedmiot i metody badawcze.

2.1. Przedmiot badań bezpieczeństwa

Przedmiot badań bezpieczeństwa jest przedmiotem rozległym i wieloaspektowym.

Rozległość przedmiotu badań wynika głównie z charakteru bezpieczeństwa. Oznacza to, że przedmiot ten dotyczy bezpieczeństwa międzynarodowego lub/i narodowego, militarnego lub/i pozamilitarnego, resortowego (np. energetycznego, gospodarczego, społecznego, kulturowego itp.) publicznego, środowiskowego, fizycznego itp.

Wieloaspektowość bezpieczeństwa wynika z różnorodnych aspektów dotyczących bezpieczeństwa, w tym szczególnie: aspektów organizacyjnych, systemowych, funkcjonalnych, społecznych, historycznych itp. Nie bez znaczenia są tutaj aspekty techniczne i cybernetyczne systemów bezpieczeństwa, ich zasobów, a także problemy kierowania, zarządzania

i dowodzenia organizacjami, siłami i środkami, stanowiącymi o stanie danego bezpieczeństwa.

Przedmiot badań dotyczy splotu zjawisk, zdarzeń, faktów, systemów, organizacji, a więc różnego rodzaju podmiotów i przedmiotów związanych z bezpieczeństwem w wymiarze międzynarodowym i narodowym, globalnym, regionalnym i krajowym, w różnych, a wskazanych powyżej aspektach.

Na szczególną uwagę zasługują następujące składniki będące w obszarze badań bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego:

- stan bezpieczeństwa, zagrożenia, uwarunkowania, funkcjonowanie, oddziaływania na inne procesy i zjawiska;
- rezultaty bezpieczeństwa we wszystkich obszarach funkcjonowania – militarnego i pozamilitarnego (konflikty zbrojne, dyplomatyczne, ekonomiczne i inne) w ujęciu obecnym, perspektywicznym i historycznym;
- podmioty, zasoby i systemy bezpieczeństwa w aspektach organizacyjnych, strukturalnych, funkcjonalnych, ekonomicznych, społecznych i rozwojowych;
- zarządzanie i kierowanie organizacjami w wymiarze krajowym, regionalnym i międzynarodowym, dowodzenie siłami i środkami zaangażowanymi w proces bezpieczeństwa;
- bezpieczeństwa wewnętrznego dotyczącego państw, organizacji i obywateli, ich bezpieczeństwa fizycznego i społecznego oraz kulturowego;
- bezpieczeństwa resortowego, w tym bezpieczeństwa energetycznego, finansowego, zdrowotnego, komunikacyjnego itp.;
- bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej, w tym: zaopatrzenia w energię i paliwa, łączności i sieci teleinformatycznych, bankowe i finansowe, zaopatrzenia w żywność i wodę, ochrony zdrowia, transportowe i komunikacyjne, ratownicze, zapewniające funkcjonowanie administracji publicznej, produkcji, stosowania, przechowywania i składowania substancji chemicznych i promieniotwórczych, w tym rurociągi substancji niebezpiecznych²⁸.

To nie wszystkie składniki będące w obszarze badania i zainteresowania dyscypliny naukowej jaką jest bezpieczeństwo. Taki stan rzeczy wynika stąd, że bezpieczeństwo jest przedmiotem i rezultatem szeroko rozumianej aktywności osób, organizacji, narodów i państw we wszystkich aspektach ich funkcjonowania oraz wymiarach czasowych.

²⁸ *Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym* (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1166).

2.2. Proces badań w zakresie bezpieczeństwa

Proces w badaniach naukowych, to celowy i logicznie uporządkowany ciąg czynności badawczych zmierzający do uzyskania zamierzonych wyników badawczych i rozwiązania problemu badawczego w sposób naukowy.

Wiedza oraz praktyka badawcza wskazują, że w obszarze badania zjawisk bezpieczeństwa można wyszczególnić następujące etapy procesu badań naukowych:

- 1) inicjacja – wysunięcie i sprecyzowanie problemu naukowego;
- 2) postawienie hipotezy wstępnej;
- 3) poznanie i analiza bazy faktów oraz teoretycznych materiałów źródłowych dotyczących badanego problemu;
- 4) postawienie hipotezy roboczej;
- 5) sprawdzenie i uzasadnienie hipotezy roboczej;
- 6) zwarte ujęcie i uzasadnienie problemu oraz prezentacja uzyskanych wyników badawczych.

Z punktu praktycznego działania w procesie badawczym szczególnie ważne jest zwróceniem uwagi na cel i zakres danego etapu badawczego oraz czynności badawcze, jakie są lub jakie mogą być w nich stosowane.

Proces badań naukowych nie powinien być procesem zamkniętym, lecz otwartym i elastycznym, w swej istocie uwzględniającym konkretny rozwiązywany problem, zakres badań, otoczenie badawcze oraz charakter badań. Proces badań naukowych wymaga przyjmowania szeregu założeń i ustaleń, w imię osiągnięcia zasadniczego celu, jakim jest potwierdzenie lub odrzucenie przyjętych przypuszczeń i hipotez.

Z przedmiotem i procesem badań problemów bezpieczeństwa mają bezpośredni związek metodyki badawcze i ich metodologia.

2.3. Metodologia i metodyki badań w zakresie bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa ma swój obszar, przedmiot oraz metodologię, której obiektem zainteresowania i badań są metody badawcze. Przedmiotem zainteresowania w niniejszej monografii jest metodologia badań bezpieczeństwa, systematyka stosowanych metod badawczych

w dziedzinach nauk społecznych i ich charakterystyka oraz możliwość stosowania w obszarze bezpieczeństwa jako dyscypliny naukowej.

Jak już wskazano, przedmiot badania i zainteresowania jest przedmiotem złożonym. Złożoność ta wynika głównie z tego, że bezpieczeństwo ma charakter interdyscyplinarny. Praktycznie zagadnieniami bezpieczeństwa zajmują się różne dziedziny naukowe, w tym, poza bezpieczeństwem narodowym, inne nauki – np. społeczne, techniczne, przyrodnicze.

Ze względu na logiczny tok procesu badawczego, cel badań oraz stosowane metody badawcze, badania naukowe dzieli się na dwie zasadnicze grupy – empiryczne i teoretyczne. Zarówno jeden jak i drugi rodzaj badań naukowych stosowany jest w badaniach podstawowych, jak i stosowanych. Przy czym nie bez znaczenia jest tutaj fakt, że bliżej badań podstawowych są badania teoretyczne, natomiast bliżej badań stosowanych są badania empiryczne. Nie jest to jednak regułą, ponieważ jeden jak i drugi rodzaj badań naukowych jest stosowany w badaniach podstawowych i stosowanych, lecz niekiedy inne i różne jest ich zastosowanie.

W badaniach nad systematyką metod badawczych ważne są kryteria, według których dokonujemy tej systematyki. Najbardziej przydatnym kryterium w systematyce metod badawczych są te kryteria, które odnoszą się do składu i charakteru metod oraz ich przydatności do prowadzenia badań naukowych i rozwiązywania problemów badawczych na poszczególnych etapach procesu badawczego. Biorąc pod uwagę takie kryterium podziału i odnosząc je do przedmiotu zainteresowania, jakim jest bezpieczeństwo, metody badawcze ogólnie możemy podzielić na: metody, sposoby podejścia do badanej rzeczywistości i metody, sposoby działania w badaniu tej rzeczywistości²⁹. Metody, sposoby podejścia ukazują stosunek badacza, zespołu badawczego, do badanej rzeczywistości, jego postawę i sposób ujmowania tej rzeczywistości.

Wśród metod – sposobów podejścia, możemy wyszczególnić wiele metod, w tym w szczególności następujące metody – sposoby podejścia: systemowego, strukturalnego, funkcjonalnego, cybernetycznego, informacyjnego, probabilistycznego i innego.

W procesie badawczym stosowane jest jedno z podejść lub kilka z nich. Taki stan rzeczy wynika z celu konkretnego badania i problemu badawczego.

Metody – sposoby działania wskazują na sposoby postępowania badacza w badaniu rzeczywistości oraz poznawaniu praw i zasad w niej obowiązujących. Metody te są zasadami i regułami do wielokrotnego stosowania w badaniach. Praktyka badawcza wskazuje na to, że część

²⁹ Podobne stanowisko jest prezentowane w opracowaniach: E. Wiśniewski., *Metodologia wojskowych badań naukowych, Metody – sposoby działania*, AON, Warszawa, 1990.

metod jest podporządkowana uzyskaniu wiedzy empirycznej o przedmiocie badań, natomiast inna część – uzyskaniu wiedzy teoretycznej. Zarówno jedna, jak i druga część są niezwykle ważne, ponieważ prowadzą do pozyskania wszechstronnej wiedzy o przedmiocie badań i są związane z organizacją procesu badawczego, odpowiednio z teoretycznym i empirycznym etapem badań.

Badania prowadzone na potrzeby bezpieczeństwa wskazują na fakt, że istnieje liczny zbiór metod – sposobów działania. Często metody te są utożsamiane ze sobą i łączone, a ich systematyka jest utrudniona.

Wśród metod – sposobów działania między innymi wyróżniamy:

- a) empiryczne – obserwacje i eksperymenty naukowe, metody badań sądów (wywiady, ekspertyzy, ankietowanie itp.);
- b) teoretyczne – analiza, synteza, porównanie, uogólnienie, abstrahowanie, analogia, indukcja, dedukcja, heurystyczne, matematyczne i inne.

Wśród metod – sposobów działania, mających zastosowania w obszarze badawczym, jakim jest bezpieczeństwo, na szczególną uwagę zasługują metody modelowania oraz metody symulacyjne. Taki stan rzeczy wynika z tego, że metody te prezentują sobą wiele zalet, które z powodzeniem można wykorzystać we wskazanym obszarze badawczym.

Zasygnalizowane metody – sposoby podejścia jak i metody – sposoby działania są stosowane w różnych naukach i dyscyplinach naukowych. W pewnym sensie są one metodami uniwersalnymi i stosowanymi w różnych środowiskach badawczych i naukowych. Mają też i różnice w zastosowaniach praktycznych, które wynikają z charakteru i celu badania, przedmiotu badawczego, możliwości zastosowania danej metody oraz organizacji procesu badawczego i możliwości badacza, czy też zespołu badawczego. Wymienione powyżej metody dobrano w sposób reprezentatywny i wybiórczy. Zaprezentowano te, które są i mogą być stosowane w badaniach nad bezpieczeństwem, jego wszechstronnymi zjawiskami i systemami.

2.3.1. Metody – sposoby podejścia w badaniu bezpieczeństwa

Podejście systemowe

Żyjemy wśród systemów działania, które nas otaczają. Przykładami systemów działania są systemy funkcjonujące w obszarze bezpieczeństwa oraz tworzące to bezpieczeństwo.

W badaniach systemów działania podejście systemowe porządkuje proces badawczy, upraszcza go i czyni logicznym. Metoda – podejście systemowe, to jedna z najbardziej rozpowszechnionych metod podejść stosowanych w naukach i dyscyplinach naukowych, w tym w naukach społecznych. Metoda ta należy do grona metod dynamicznie się rozwijających, współcześnie jej znaczenie wzrasta.

Przeprowadzone badania wskazują na fakt, że metoda – sposób podejścia systemowego stosowana jest powszechnie w badaniach złożonych problemów i systemów. Nie popełnimy błędu, jeśli postawimy w tym miejscu tezę, że wszechstronność i zalety tej metody świadczą o możliwości, a zarazem konieczności jej stosowania w badaniach zjawisk bezpieczeństwa.

Metoda – sposób podejścia systemowego zapewnia całościowe i logiczne spojrzenie na badaną rzeczywistość, uwzględnienie otoczenia systemu, jego wewnętrznej struktury, związków zachodzących pomiędzy elementami, wszelkich procesów i zjawisk. Systemowe podejście jest podejściem uporządkowanym.

Najogólniej ujmując, podejście systemowe wymaga ustalenia, że badana rzeczywistość, obiekt czy przedmiot jest systemem. Następnie ustalenie i zbadanie architektury i organizacji systemu, jego składników, podsystemów, związków między nimi zachodzących i zależności. Nie bez znaczenia w tym podejściu jest także określenie i zbadanie funkcjonalności systemu, celowości i przyczyn jego zachowań.

Jak więc widać, podejście systemowe uwzględnia różnorodne aspekty badania systemów. Biorąc to pod uwagę, w badaniach bezpieczeństwa, a szczególnie jego aspektów strukturalnych, technicznych, funkcjonalnych, organizacyjnych, rozwojowych i innych, należy jednoznacznie stwierdzić, że metoda – sposób podejścia systemowego jest ze wszech miar korzystna i uzasadniona.

Podejście strukturalne

W metodzie – podejściu strukturalnym kładzie się szczególny nacisk na strukturę badanej rzeczywistości – zjawiska, procesy, obiekty, systemy działania. Podejście strukturalne na plan pierwszy wysuwa postulat analizy i interpretacji badanej rzeczywistości poprzez zbadanie i poznanie jej struktury, zjawisk w niej zachodzących, nie tylko w odniesieniu do niej samej, ale także w odniesieniu do struktury większej całości badanej rzeczywistości – systemu działania, w składzie której istnieje. W metodzie – podejściu strukturalnym podstawowym stwierdzeniem i podstawową kategorią metodologiczną jest struktura.

Bez dokładnego i głębokiego poznania struktur systemów bezpieczeństwa, ich optymalizacja budowy i działania jest praktycznie niemożliwa. Metoda – podejście strukturalne ma ścisły związek z metodą – podejściem systemowym, jest jej rozwinięciem i zarazem uzupełnieniem.

Podejście funkcjonalne

Metoda – podejście funkcjonalne ma szczególne znaczenie w badaniach systemów działania. Już na wstępie należy stwierdzić to, że ma ono związek z podejściem systemowym i z podejściem strukturalnym. O ile struktura badanego systemu stanowi jego swoistą formę, konstrukcję, podstawę, prawidłową zasadę, o tyle przejawiać powinna także funkcjonalne jego treści – funkcjonalność. Struktura systemu nie jest stworzona dla siebie, ma w tym zakresie określone wartości, stworzona jest dla spełniania określonych funkcji w systemie działania, np. w bezpieczeństwie.

W podejściu funkcjonalnym koncentruje się uwagę na funkcjach badanego systemu jako całości i poszczególnych jego składnikach strukturalnych. Z tego wynika, że takie stanowisko w procesie badawczym sprzyja dwóm zasadniczym celom badawczym, mianowicie zbadaniu i poznaniu funkcjonalności systemu i jego składników oraz szerszemu poznaniu całego systemu i jego struktury.

W podejściu tym kategorią jest funkcjonalność, która w odniesieniu do bezpieczeństwa jest ściśle związana i wynika z celu istnienia systemów bezpieczeństwa, ich struktury, a szczególnie z zadań i wymagań nakładanych na systemy i ich poszczególne składniki.

Podejście cybernetyczne

W cybernetycznym podejściu badanej rzeczywistości przedmiotem badania są problemy i procesy sterowania, w tym o wysokim stopniu samosterowności. Taki stan rzeczy odpowiada naszym zainteresowaniom, ponieważ systemy bezpieczeństwa, głównie techniczne, odznaczają się tym, że są systemami sterowanymi i w różnym stopniu, ale jednak samosterującymi. Ponadto istotne jest to, że w metodzie – podejściu cybernetycznym istotne są funkcje realizowane w systemach, co tym bardziej potwierdza przydatność tej metody do badań i jej związek z innymi metodami podejścia powyżej zaprezentowanymi, a zarazem odrębność.

W podejściu tego typu interesujące jest to, że ma ono ścisły związek z metodą podejścia funkcjonalnego. Praktycznie rzecz ujmując procesy zarządzania, sterowania, utrzymania bezpieczeństwa i wiele innych w systemach bezpieczeństwa, są klasycznymi procesami funkcjonalnymi i cybernetycznymi związanymi ze sterowaniem systemów.

Metodę – podejście cybernetyczne charakteryzuje postrzeganie układów i systemów oraz ich składników jako obiekty sterujące i sterowane w konkretnym i rzeczywistym środowisku działania. Podejście tego typu dostrzega związki, twierdzenia i zależności między nimi, także te o charakterze sprzężeń zwrotnych, między obiektem sterowanym i sterującym, jak również między całym systemem a jego otoczeniem. W podejściu tym, układ czy też badany system posiada wejścia i wyjścia łączące z innymi systemami czy też układami.

Podejście informacyjne

Metoda – podejście informacyjne może być rozpatrywane oddzielnie jako podejście do badanej rzeczywistości, może być też rozpatrywane łącznie, w ramach podejścia cybernetycznego. Związek podejścia informacyjnego z cybernetycznym jest jednoznaczny i oczywisty, przy czym na potrzeby niniejszego opracowania zostało potraktowane oddzielnie.

Podstawową kategorią w metodzie – podejściu informacyjnym jest informacja i wiadomość. Przy czym istotnym jest to, że ważnymi aspektami są tutaj: ilość informacji, jej postać oraz to, że stanowi ona produkt urządzeń i systemów informacyjnych, które w obszarze bezpieczeństwa mają charakter powszechny.

Aspekt ilościowy informacji wskazuje na to, że w procesie projektowania, budowy i badania systemów bezpieczeństwa należy uwzględniać i badać informacje w sensie postaci informacji, ilości informacji, jej miar itp. Aspekt jakościowy informacji wskazuje na obszar badań informacji w sensie rodzaju informacji, ważności informacji, jej transformacji. Aspekt techniczny informacji jest na tyle oczywisty, na ile oczywiste jest istnienie urządzeń łączności elektronicznej. Urządzenia i systemy te istnieją po to by zapewniać komunikowanie się użytkowników systemu, przetwarzać, przechowywać i przysyłać informacje (dane).

Podejście probabilistyczne

Metoda – podejście probabilistyczne zajmuje ważne miejsce w badaniu bezpieczeństwa. Kategorią podejścia probabilistycznego jest prawdopodobieństwo zaistnienia zjawisk, zdarzeń i stanów bezpieczeństwa, zapewniając organom kierowania systemów bezpieczeństwa proces wymiany informacji, a nie deklarację chęci tego zabezpieczenia.

Najogólniej ujmując, kategoria podejścia probabilistycznego – prawdopodobieństwo, wskazuje na poziom, miarę, stopień przekształcenia się możliwości (zjawiska, stanu, wartości) w rzeczywistość.

W sensie metodologiczno-metodycznym, kategoria prawdopodobieństwa umożliwia ilościowe przedstawienie stosunku między możli-

wością a rzeczywistością, między koniecznością a przypadkiem. Taki stan rzeczy w badaniach zapewniają możliwości probabilistyki, a szczególnie wynikające z jej działów – rachunek prawdopodobieństwa, statystyka matematyczna oraz teoria procesów stochastycznych. Ponadto osiągnięcie takiego celu działania zapewniają metody probabilistyczne, które przy zastosowaniu języka matematyki przybliżają poznanie badanej rzeczywistości.

Metoda – podejście probabilistyczne ma istotne znaczenie w badaniu bezpieczeństwa i jego systemów nie tylko w otoczeniu, w jakim one funkcjonują lub mogą funkcjonować. Dotyczy to także procesów i zjawisk zachodzących wewnątrz nich. Metody i sposoby, jakie niesie sobą probabilistyka, są powszechnie stosowane w badaniach bezpieczeństwa. Należy stwierdzić, że w obszarze bezpieczeństwa i jego systemów, metoda – podejście probabilistyczne jest w pełni uzasadniona i nieodzowna.

Inne metody, podejścia

W badaniu procesów i systemów bezpieczeństwa na uwagę zasługują kolejne, następujące metody – podejścia, jakimi są podejścia prakseologiczne, organizacyjne oraz historyczne.

Metoda – podejście prakseologiczne, wynika z prakseologii jako nauki o sprawnym działaniu. Kategoriami tego podejścia są: organizacja działania, skuteczność i jakość działania.

Podejście prakseologiczne cechuje się całościowym ujmowaniem badanej rzeczywistości, z punktu dobrej i skutecznej organizacji pracy. Posiada ono wysoki poziom abstrakcji, tym samym zmusza badacza do uwzględniania cech, zjawisk, właściwości charakterystycznych w każdym działaniu, a jednocześnie troszczy się o jakość, sprawność i skuteczność każdego konkretnego działania badawczego. W podejściu tego typu ważnego znaczenia nabiera cel działania oraz organizacja działań. Nic więc dziwnego, że metoda, podejście to jest i powinno być z większym naciskiem stosowane w badaniach zjawisk i procesów bezpieczeństwa.

Podejście organizacyjne ma istotny związek z podejściem prakseologicznym oraz strukturalnym i funkcjonalnym. Jeśli dotyczy ono organizacji działania to uwidacznia się tutaj związek z podejściem prakseologicznym. Natomiast, jeśli dotyczy organizacji struktur organizacyjnych i funkcjonalności systemów bezpieczeństwa, to mamy widoczny związek z podejściem strukturalnym i funkcjonalnym. Kategoriami podejścia organizacyjnego są określenia – organizacja i organizowanie, plan i planowanie, projekt i projektowanie, funkcjonowanie, zarządzanie, pobudzanie, kierowanie, dowodzenie itp.

Podejście historyczne oznacza metodę i podejście badacza w badaniu systemów działania w procesie ich powstawania, rozwoju oraz zaniżania. Kategorią w tym podejściu jest czas istnienia i funkcjonowania badanego systemu, zjawiska, procesu bezpieczeństwa. Podejście to oznacza badanie bezpieczeństwa, a szczególnie zachodzących w nich zdarzeń i procesów w innym czasie niż obecny, ale w całej rozciągłości i zakresie takim, jakby to był czas rzeczywisty. W odniesieniu do bezpieczeństwa podejście historyczne ma istotne znaczenie w obszarze stosowanych rozwiązań, metod oraz organizacji i funkcjonowania systemów bezpieczeństwa.

Reasumując, należy stwierdzić, że w prezentowanych metodach – sposobach podejścia, zauważa się uniwersalność w badaniach systemów działania, a więc systemów, do których należą systemy bezpieczeństwa. Prezentowane podejścia, z jednej strony, są ze sobą powiązane i nawzajem się uzupełniają, natomiast z drugiej strony posiadają cechy odrębności, co czyni je niezwykle przydatnymi i pragmatycznymi w badaniach systemów, o których traktuje książka. Zastosowanie metod – podejść, o których traktuje opracowanie umożliwia wszechstronne i uporządkowane badanie zjawisk i procesów bezpieczeństwa.

2.3.2. Metody – sposoby działania w badaniu bezpieczeństwa

Metody empiryczne

W metodach – sposobach działania empirycznego podstawowymi kategoriami są określenia metoda, a szczególnie empiria (empiryzm) i związane z nią badania empiryczne.

Badania empiryczne są prowadzone w celu poznania faktów i zjawisk oraz wiedzy empirycznej o przedmiocie badań. Badania empiryczne w naukach społecznych, a szczególnie w dyscyplinie naukowej bezpieczeństwo narodowe, powinny być kierowane bezpośrednio na zjawiska bezpieczeństwa i procesy im towarzyszące oraz obiekty materialne – techniczne związane z bezpieczeństwem.

Wiedzę empiryczną uzyskuje się w toku bezpośredniego lub pośredniego badania doświadczalnego, praktycznego, a więc empirycznego istniejącej rzeczywistości jaką jest bezpieczeństwo. Uzyskana wiedza empiryczna stanowi podstawę oraz bazę do dalszych działań naukowych i uzyskania wiedzy innego poziomu, wiedzy teoretycznej.

Jest zbiorem informacji o badanej rzeczywistości i ma konkretny wymiar praktyczny.

Obserwacja naukowa jest najbardziej rozpowszechnioną metodą empiryczną. Najogólniej ujmując, polega ona na planowanym i systematycznym postrzeganiu faktów, zjawisk i procesów, jakie charakteryzują bezpieczeństwo.

Obserwacji naukowej towarzyszą rozpoznanie, pomiar, ocena – weryfikacja i opis przedmiotu obserwacji, jego składników i otoczenia. Jej formy to: indywidualna lub zbiorowa, bierna lub czynna (uczestnicząca), bezpośrednia lub pośrednia, zinstrumentalizowana, ciągła lub okresowa. Obserwacja naukowa jest metodą wymagającą precyzji i gruntownego przygotowania.

Eksperyment naukowy to kolejna i powszechnie stosowana empiryczna metoda badań naukowych. Zarówno eksperyment, jak i obserwacja naukowa posiadają jedną istotną cechę wspólną, mianowicie taką, że obserwacja naukowa stanowi nieodłączną część eksperymentu naukowego. Przy czym eksperyment jest metodą bardziej złożoną i różni się w zasadniczy sposób od obserwacji tym, że w jego toku występuje zamierzona i aktywna ingerencja lub oddziaływanie badacza na przedmiot badań.

Eksperyment naukowy wymaga inicjatywy i twórczej pomysłowości w toku badań naukowych. Powszechnie rozróżnia się dwie formy eksperymentu – eksperyment naturalny i eksperyment laboratoryjny. Eksperyment naturalny to taki eksperyment, w którym prowadzi się badania na obiekcie rzeczywistym, w rzeczywistych warunkach jego funkcjonowania, a więc w rzeczywistym otoczeniu, na które badacz ma nieznaczny wpływ lub w ogóle takiego wpływu nie ma. Eksperyment laboratoryjny zaliczany jest do eksperymentów sztucznych. Dużego znaczenia nabierają tutaj modele symulacyjne bezpieczeństwa, jego systemów i procesów oraz sam fakt badania tych zjawisk poprzez symulacje.

Metoda modelowania. Badanie procesów, zjawisk i systemów bezpieczeństwa przy zastosowaniu powyżej wskazanych metod działania jest zasadne i oczywiste. Praktyka badawcza, szczególnie w zakresie realności prowadzenia badań i szacowania ich kosztów, upoważnia do stwierdzenia, że o ile badania pojedynczych, czy też nieznacznych systemów nie jest zbyt skomplikowane i drogie, o tyle badania rzeczywistych i złożonych systemów, zjawisk i stanów bezpieczeństwa ma wymiar znaczny, wręcz trudny do wyobrażenia. W takiej sytuacji istotnego znaczenia w badaniach tego typu systemów nadaje się metodzie modelowania.

Kategorią w metodzie modelowania jest określenie modelu i związane z nim działania sprowadzające się do modelowania. Praktyka badawcza wskazuje na dwa rodzaje modeli, które z powodzeniem mogą być stosowane w badaniach związanych z bezpieczeństwem. Tymi modelami są modele teoretyczne oraz modele realne (materialne).

W obszarze badań empirycznych badanej rzeczywistości, jakim jest bezpieczeństwo, na uwagę zasługują modele pragmatyczne, matematyczne, opisowe, formalne i inne przedstawiające procesy, zjawiska, fakty, obszary funkcjonalności, architektury, aspekty techniczne, ekonomiczne, społeczne i rozwojowe itp. badanej rzeczywistości.

Grupę **metod badań opinii i sądów** stanowią głównie: ankietowanie, wywiady oraz metody ocen ekspertów (tzw. metody badania opinii). Metody te, a szczególnie wywiad i metody oceny ekspertów w obszarze badań bezpieczeństwa mają zastosowania uzupełniające. Przy czym ankietowanie ma zastosowanie znacznie szersze i jest stosowane powszechnie w badaniu bezpieczeństwa. Z praktyki badawczej wynika, że metody te są tym skuteczniejsze, im staranniej zostaną uprzednio przygotowane.

Metody teoretyczne

Metody empiryczne badań naukowych oparte są na jednej wspólnej platformie, mianowicie na postrzeganiu badanej rzeczywistości opierając się na zmysłach ludzkich służących temu postrzeganiu. Z kolei metody teoretyczne łączy to, że oparte są na właściwościach umysłu ludzkiego i służą do uporządkowanego i logicznego opracowania oraz przetworzenia uzyskanego w procesie badawczym materiału empirycznego.

Metody teoretyczne mają charakter metod ogólnonaukowych i pozwalają na twórcze oraz wielostopniowe przetworzenie materiału badawczego. W obszarze procesów i zjawisk związanych z bezpieczeństwem mają one powszechne zastosowania szczególnie na etapie badań teoretycznych.

Należy podkreślić, że w procesie badań nad bezpieczeństwem metody teoretyczne mają kapitalne znaczenie, ponieważ umożliwiają analityczne zbadanie, przetworzenie, uporządkowanie faktów i wiedzy o przedmiocie badań. Metody te narzucają naukowo uzasadniony rygor myślenia, postępowania, rozumowania, wnioskowania o przedmiocie badań, następnie przetwarzania uzyskanego materiału badawczego, budowania hipotez, twierdzeń i w ostateczności teorii naukowych o badanej rzeczywistości.

Analiza może występować jako operacja myślowa lub jako samodzielna metoda badawcza. W przypadku występowania analizy, jako

operacji myślowej, należy stwierdzić, że wówczas towarzyszy ona innym stosowanym metodom badawczym, zarówno w teoretycznym, jak i empirycznym etapie badań naukowych. Natomiast w przypadku występowania analizy jako metody badawczej, należy pamiętać o tym, że ma ona wiele różnych postaci, wśród których jest analiza systemowa.

Najogólniej ujmując, analiza, jako metoda badawcza, polega na rozłożeniu badanej rzeczywistości (systemu działania, obiektu badania) na części składowe (składniki, elementy, zjawiska, procesy, relacje, związki itp.), a następnie ich gruntowne zbadanie i uzyskanie odpowiedzi na nurtujące i postawione pytania i problemy badawcze. **Synteza** jest metodą badawczą towarzyszącą analizie i nawzajem się z nią uzupełniającą. Głównym zadaniem syntezy jest przeprowadzenie procesu myślowego przeciwnego analizie, a sprowadzającego się do łączenia w całość, uprzednio rozłożonego w procesie analizy, przedmiotu badania. W toku syntezy następuje odrzucenie uzyskanych elementarnych wyników badawczych lub ich przyjęcie do dalszych działań syntetycznych, aż do uzyskania całościowej syntezy przedmiotu badań. Syntezę charakteryzuje precyzyjne myślenie i wyciąganie wniosków, uogólnienie i dedukcja.

Abstrakcja, jako metoda badawcza (metoda abstrakcji, abstrahowanie), jest stosowana w teoretycznym etapie badań naukowych. Polega na stosowaniu technik konkretyzacji (stopniowych przybliżeń) badanego przedmiotu, jak i czynności (operacji) myślowych. Istota abstrakcji polega na pomijaniu w procesie badawczym, eliminowaniu, odłączaniu, izolowaniu i wyodrębnianiu mniej istotnych składników badanej rzeczywistości i koncentrowaniu się na badaniu tych najistotniejszych.

Porównanie jest metodą badawczą stosowaną w teoretycznym etapie badań naukowych, a także logicznym procesem myślowym umożliwiającym poznanie badanej rzeczywistości i opracowanie uzyskanych wyników badawczych. Polega na ustaleniu cech wspólnych i różniących między przedmiotem badania a innym istniejącym przedmiotem lub wzorcem przedmiotu badania. Porównanie polega także na ustaleniu cech wspólnych i odmiennych danej i znanej rzeczywistości i przeniesienie ich w obszar zastosowania badanej rzeczywistości. Ma ono zastosowanie w procesie badawczym wówczas, jeśli wykorzystujemy wiedzę znaną o zjawiskach i faktach i odnosimy ją (porównujemy) do przedmiotu badań.

Uogólnienie to także metoda badawcza i sposób myślenia o badanej rzeczywistości, stosowana w teoretycznym etapie badawczym, szczególnie w toku opracowywania uzyskanych wyników badawczych i formułowania wniosków oraz twierdzeń naukowych. Uzyskane w proce-

się badawczym jednostkowe podobieństwa oraz różnice przedmiotów, cech, zjawisk pozwalają na formułowanie twierdzeń bardziej ogólnych, te z kolei na kolejne uogólnienia związane z grupą czy też klasami zjawisk zgodnie z celem badań i potrzebami naukowymi. Logiczne łączenie faktów jednostkowych we wspomniane grupy faktów, jest metodą i sposobem poznania badanej rzeczywistości i dokonania uogólnień i budowy twierdzeń naukowych.

W obszarze bezpieczeństwa, podobnie jak powyżej prezentowane metody badawcze, powszechne zastosowanie ma uogólnienie.

W obszarze badania bezpieczeństwa, nie bez znaczenia jest zastosowanie **metod wnioskowania**. Najogólniej ujmując wnioskowanie jest metodą i procesem myślowym prowadzącą się do tego, że w sposób logiczny, na bazie twierdzeń i wiedzy posiadanej o przedmiocie badania, formułuje się twierdzenia i wiedzę bardziej ogólną. Wnioskowanie jest skuteczne wówczas, jeśli w jego procesie za podstawę wnioskowania zostaną przyjęte twierdzenia obiektywne, naukowo potwierdzone i dotyczące badanej rzeczywistości.

W procesie badań naukowych badaczom towarzyszy twórcze myślenie związane z tworzeniem hipotez naukowych. Przedmiot i obszar badań bezpieczeństwa, szczególnie w aspektach funkcjonowania i rozwoju nacechowany jest szczególnie twórczym myśleniem i bezustannym wysuwaniem oraz formułowaniem hipotez. W tym właśnie miejscu przydatna jest **heurystyka**, jako metoda i sposób działania oraz twórczego myślenia, wspierająca nie tylko te procesy, ale także wskazane powyżej metody badawcze.

Wśród znanych metod i sposobów heurystycznych³⁰, jakie z powodzeniem mogą być stosowane w badaniu bezpieczeństwa, na uwagę zasługują: burza mózgów, analogie Gordona i synektyka, metoda morfologiczna oraz metoda ocen ekspertów.

Uogólniając dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że poza wskazanymi jest wiele innych metod, sposobów działania, które stosowane są w różnych dziedzinach i dyscyplinach naukowych. Mówiąc wprost, każda dyscyplina i dziedzina naukowa, w swych procesach badawczych, stosuje te metody, które w sposób zorganizowany i uporządkowany umożliwiają rozwiązywanie istniejących problemów naukowych.

Reasumując, należy stwierdzić, że w zakresie metod – sposobów działania w toku realizacji badań naukowych nad bezpieczeństwem, jego zjawiskami, systemami i innymi składnikami z powodzeniem można stosować wskazane, zarówno empiryczne, jak i teoretyczne metody

³⁰ J. Antoszkiewicz, *Metody heurystyczne*, PWN, Warszawa, 1982.

badawcze, które powszechnie są stosowane w badaniach różnorodnych problemów nauk społecznych.

Rekomendowane w badaniu bezpieczeństwa metody empiryczne jako zasadnicze, to: obserwacja naukowa, eksperyment naukowy, metody modelowania; jako uzupełniające – metody badań opinii, sądów (wywiady, ekspertyzy, ankietowanie itp.). Natomiast rekomendowane w badaniu bezpieczeństwa metody teoretyczne, jako zasadnicze to: analiza i synteza, abstrakcja, porównanie, uogólnienie, wnioskowanie (dedukcja, indukcja, wnioskowanie oparte na analogii), metody modelowania; jako uzupełniające – heurystyczne (burza mózgów, analogie Gordona i synektyka, metoda morfologiczna, metody ocen ekspertów).

Bezpieczeństwo narodowe w teoriach stosunków międzynarodowych

Mówiąc o bezpieczeństwie narodowym w teoriach stosunków międzynarodowych na uwagę zasługuje szereg teorii dotyczących tej problematyki, do których możemy zaliczyć: realizm, liberalizm, konstruktywizm, teorie cykli hegemonicznych, równowagi sił, racjonalnego wyboru oraz behawiorystyczne poglądy na przyczyny wojen. Z uwagi na znaczenie wskazanych teorii i ich wpływ na bezpieczeństwo narodowe, zostaną zaprezentowane ich podstawowe cechy.

3.1. Realizm

Realizm jako teoria rozwinął się głównie po II wojnie światowej. Podstawowe nurty realizmu to: realizm klasyczny, strukturalny³¹ (ofensywny, defensywny i zależny), wzloty i upadki realizmu oraz realizm neoklasyczny.

Do głównych założeń **realizmu klasycznego** należy zaliczyć: prymat państwa jako podmiot walki o interesy w stosunkach międzynarodowych oraz ograniczona (nieznacząca, bez znaczenia) rola moralności w stosunkach międzynarodowych. Interes narodowy w tym procesie jest celem nadrzędnym.

Powtarzając za prof. T. Łoś-Nowak – istota realizmu sprowadza się do następujących tez:

- państwo jest najważniejszym i podstawowym uczestnikiem stosunków międzynarodowych;

³¹ Określany neorealizmem.

- państwo w stosunkach międzynarodowych działa racjonalnie – z wielu rozwiązań wybiera dla siebie najkorzystniejsze, nie kierując się dobrem innych państw;
- kluczem wszelkich działań jest przetrwanie i niezależność;
- anarchia i dystrybucja siły wymusza strukturalny układ systemu międzynarodowego³².

W ujęciu politycznym, tzw. realizm polityczny uważany jest wspólnie za jedną z ważniejszych teorii w badaniu stosunków międzynarodowych. Zakłada, że badając interesy i siłę państw najlepiej możemy zrozumieć procesy i stosunki międzynarodowe. Przyjmuje, że państwa w swym postępowaniu przygotowują się do wojny, uczestniczą w niej lub odtwarzają po niej swoje potencjały.

Teoretycy realizmu uważają, że człowiek jest istotą złą, fałszywą i nakierowaną na osiągnięcie własnych celów i interesów, państwo z kolei przyjmując kryterium siły postępuje racjonalnie z uwagi na wybór najkorzystniejszego dla siebie rozwiązania. W procesie tym odrzuca się zasady postępowania moralnego, liczy się głównie interes państwa. Państwa bezustannie rywalizując na polu siły, dążą do hegemonii w wymiarze globalnym lub regionalnym.

Realizm klasyczny to teoria dotycząca równowagi sił i hegemonicznej stabilności państw. Głównymi przedstawicielami realizmu klasycznego są: Edward Carr, Rainhold Niebuhr oraz Hans Morgenthau.

Edward Carr, krytykując poglądy idealistyczne jako utopijne uważał, że w stosunkach międzynarodowych rządzi niepodzielna siła państw. Rainhold Niebuhr twierdził, że człowiek obciążony grzechem pierworodnym jest istotą grzeszną, złą, dążącą do dominacji nad innymi, żyjącą w poczuciu ciągłego braku bezpieczeństwa. Z kolei Hans Morgenthau uważał, że państwa rządzone przez ludzi agresywnych i dążących do dominacji nad innymi budują państwa o cechach hegemonistycznych – dominujących nad państwami innymi. W swym dziele pt. *Politics among nations: the struggle for power and peace* zaprezentował sześć zasad realizmu politycznego, oto one:

- 1) polityka i społeczeństwo rządzą się obiektywnymi prawami, które są niezależne od woli człowieka, lecz zakorzenione w jego naturze;
- 2) pojęciem scalającym politykę jest interes narodowy definiowany w kategoriach siły;
- 3) zdefiniowany interes narodowy stanowi kategorię obiektywną;

³² T. Łoś-Nowak, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2010.

- 4) w polityce obecna jest świadomość moralnej wagi działań politycznych, ale występuje tu nieuniknione napięcie polityka – moralność;
- 5) żadne partykularne wartości lub jednostkowy interes narodowy nie mogą pretendować do miana uniwersalnych;
- 6) realizm polityczny zachowuje pewną odrębność od innych szkół stosunków międzynarodowych (jednak wciąż, jako typ idealny pozostaje etyczny, pociągając za sobą moralność)³³.

Uogólniając, realizm klasyczny wskazuje na to, że polityka międzynarodowa uprawiana przez ludzi mających w naturze cechy dominowania nad innymi i potrzebę posiadania władzy, nacechowana jest walką o potęgę państw. Moralność jest podporządkowana celowi najwyższemu – hegemonii państwa. Bezpieczeństwo jest oparte na sile państwa oraz na równowadze sił. W klasycznym realizmie prowadzone analizy opiera się na wynikach pomiarów siły państw, a interes narodowy poszczególnych państw jest nadrzędnym celem działania. Należy stwierdzić, że tak postrzegany interes narodowy prowadzi nieuchronnie do antagonizmów między narodami i konfliktów, utrudnia lub wręcz uniemożliwia realizację celów i zadań oraz interesów w ramach różnorodnych organizacji międzynarodowych – globalnych, regionalnych.

Państwa i narody na drodze rozwoju dążą do jak największego dostępu do zasobów i dóbr. By uniknąć konfliktów między sobą powinny dążyć do równowagi sił, która jako podstawowa kategoria realizmu odgrywa w tym procesie zasadniczą rolę. Zwolennicy tej teorii, tym samym równowagi sił, stoją na stanowisku, że równowaga eliminuje konflikty i odwety między narodami oraz państwami i tym samym pomniejsza ich konsekwencje. Z kolei krytycy realizmu wskazują na niedoskonałości tej teorii, polegającej na tym, że nie wyjaśnia ona wszystkich aspektów stosunków między narodami, z uwagi na to, że nie dysponuje narzędziami analizy współpracy międzynarodowej.

Uwzględniając postawę państw dążących do zapewnienia bezpieczeństwa poprzez maksymalizację swoich sił, jak już stwierdzono, w ramach realizmu strukturalnego (neorealizmu) wyszczególnić można następujące nurty realizmu: defensywny, ofensywny i zależny.

Czołowym przedstawicielem realizmu strukturalnego był Kenneth Waltz. Zwolennicy **realizmu strukturalnego** stoją na stanowisku, że struktura systemu międzynarodowego jest podstawowym czynnikiem kształtującym zachowanie państw. Strukturę tą stanowią: reguły (zasa-

³³ Hans Morgenthau, *Sześć zasad realizmu politycznego*, „Res Publica Nowa”, nr 3/2004.

dy) porządkujące system międzynarodowy, charakter jego elementów (państw) oraz ich właściwości związane głównie z potęgą (siłą). Realisci uważają, że tak rozumiana struktura determinuje możliwości państw, a także prowadzoną przez nie politykę zagraniczną. Struktura systemu powoduje zmiany i rozwój państw i jest podatna na ich oddziaływanie.

Z realizmem strukturalnym ma związek dylemat bezpieczeństwa. Jego istota sprowadza się do tego, że państwa w celu zapewnienia sobie wymaganej potęgi (siły), powodują najczęściej spadek poziomu bezpieczeństwa innych państw.

Wśród zwolenników realizmu strukturalnego występuje spór na gruncie tego, czy państwa w swym postępowaniu dążą do maksymalizacji swoich potęg, czy bezpieczeństwa³⁴. Realizm defensywny przyjmuje, że zasadniczym celem państwa jest przetrwanie, a nie budowa potęgi państwa. Realizm ofensywny uznaje znaczenie struktury systemu międzynarodowego, która determinuje zachowanie się państw i ich dążenie do maksymalizacji siły relatywnej. Z kolei realizm zależny koncentruje się na wyjaśnianiu zachowań państw na arenie międzynarodowej przy zastosowaniu teorii zdolności militarnych³⁵.

Realizm strukturalny defensywny stoi na stanowisku, że struktura systemu międzynarodowego sprzyja zachowaniom umiarkowanym, przewidywalnym i odpowiedzialnym państw. Zgodnie z tą teorią państwa na drodze rozwoju, troszcząc się o zapewnienie bezpieczeństwa, nie dążą do uzyskania przewagi militarnej nad innymi państwami, raczej dążą do ich równowagi. Przy czym brak siły, jak i jej nadmiar jest niebezpieczny, ponieważ podważa bezpieczeństwo tych państw.

Zgodnie z założeniami tej teorii realizmu, w procesie współistnienia państw powstają różne interesy i konflikty, które powinny być rozwiązywane na drogach pokojowych i kompromisowych. Realizm strukturalny defensywny zajmuje stanowisko, że dynamikę stosunków międzynarodowych odzwierciedla dylemat bezpieczeństwa, który powinien być troską konkurujących państw.

Zwolennicy teorii **realizmu strukturalnego ofensywnego** uważają, że w świecie egoistycznych państw współpraca jest utrudniona, a państwa dążąc do maksymalizacji siły i hegemonii nad innymi państwami zapewniają sobie bezpieczeństwo. Uważa się, że potęga i mocarstwo-

³⁴ Kryterium to powoduje wyszczególnienie realizmu defensywnego, ofensywnego i zależnego.

³⁵ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe – współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2012. K. Żurkowska, *Bezpieczeństwo międzynarodowe – przegląd aktualnego stanu*, Wydawnictwo IusAtTax, Warszawa, 2011.

wość jest gwarantem pokoju i bezpieczeństwa danego państwa, stąd im większa potęga, tym większy poziom bezpieczeństwa.

Zgodnie z teorią realizmu strukturalnego ofensywnego, państwa dążące do zapewnienia bezpieczeństwa kierują się zasadą, która zakłada istnienie niewiadomej – pojawienie się innego państwa, od którego mogą one zostać zależne. W teorii tej tkwi zasadnicze ryzyko i niebezpieczeństwo, polegające na możliwości doprowadzenia do konfliktu między rywalizującymi państwami na tle maksymalizacji ich sił i dążeń hegemonicznych.

Za twórcę realizmu ofensywnego uważany jest John Mearsheimer. Uważał on, że potędze państwa i zdolności uderzeniowej jego sił zbrojnych należy nadać szczególne znaczenie. W swoich poglądach odrzuca teorię demokratycznego pokoju oraz możliwość istnienia na świecie *status quo* siły państw. Natomiast państwa budujące swoją hegemonię dokonują tego na drodze wojny, szantażu, doprowadzania do konfliktu i wykrwawienia się innych państw lub na drodze przedłużania aktualnie istniejących konfliktów.

W połowie XX w. alternatywą dla teorii równowagi sił okazały się poglądy związane z teorią **wzlotów i upadków realizmu**. Zwolennicy tego poglądu zajmują stanowisko, że dążenie do hegemonii ma duże znaczenie w zapewnianiu pokoju, natomiast równowaga sił nie spełnia tego oczekiwania i na drodze do budowy hegemonii często wymagać może prowadzenia wojen.

Taki stan rzeczy jest mało prawdopodobny jeśli na świecie istnieje jedno państwo o pozycji globalnego hegemonu. Państwo to stanowi stabilność i *status quo* zgodnie ze swoimi interesami. Traci ono tę pozycję wówczas, jeśli jego pozycję zajmuje państwo inne. Sytuacji takiej najczęściej towarzyszy wojna oraz działania zbrojne mające na celu utrzymanie dotychczasowej hegemonicznej pozycji.

W ramach teorii wzlotów i upadków realizmu, z uwagi na różne stanowiska wyjaśniające zjawiska wzrostu i początku wojny, zauważa się kolejne teorie, między innymi hegemoniczną teorię wojenną i teorię przywódcy.

Realizm neoklasyczny wskazuje na uwarunkowanie polityki międzynarodowej państwa jego potencjałem ekonomicznym, technologicznym i militarnym, a także czynnikami wewnętrznymi. Zwolennicy tej teorii stoją na stanowisku, że działania państwa na arenie międzynarodowej można wyjaśniać za pomocą zmiennych systemowych wynikających z jego potencjału, zmiennych poznawczych dotyczących nacisków innych państw i pojawiających się zagrożeń na arenie międzynarodowej oraz zmiennych krajowych wywierających wpływ na politykę zagraniczną państwa.

Zwolennicy tej teorii wskazują na złożoność i niejasność uwarunkowań polityki międzynarodowej, nieprzewidywalność i niestabilność systemu bezpieczeństwa. Wskazują na potrzebę stosowania rozważnej polityki w zakresie bezpieczeństwa oraz rozważne przeciwdziałanie na pojawiające się zagrożenia. Dla utrzymania stabilności systemu bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym korzystne jest istnienie hegemonii najsilniejszego mocarstwa.

Zwolennicy realizmu neoklasycznego to między innymi William Wohlforth, Thomas J. Christensen i Randall Schweller.

3.2. Liberalizm

Źródeł liberalizmu, jako teorii stosunków międzynarodowych, należy dostrzegać na przełomie XVII i XVIII w., w okresie budowy kapitalizmu. Teoria ta, przyjmując różne formy, rozwijała się równoległe z tym systemem.

W swej istocie liberalizm skupia uwagę na relacjach państwo – społeczeństwo. Nadaje głównego znaczenia polityce wewnętrznej państwa, indywidualnym prawom jednostek oraz zapewnia własność prywatną. Liberalizm ogranicza użycie siły tylko do własnego interesu z poszanowaniem prawa międzynarodowego, w polityce zagranicznej promuje standardy etyczne i przestrzeganie prawa międzynarodowego.

Teoria liberalizmu przywiązuje duże znaczenie do harmonijnego zapewnienia osiągania interesów pomiędzy państwami, uznaje jednak istnienie międzynarodowej anarchii³⁶. Natomiast celem państwa jest zapewnienie praw jednostki jako członka społeczeństwa. Kładzie nacisk na wzmocnienie edukacji, społeczeństwa obywatelskiego, rozwój gospodarczy oraz reformy instytucjonalne.

Przedstawicielami liberalizmu w teorii stosunków międzynarodowych są głównie: Immanuel Kant, John Lock, Adam Smith, Thomas Woodrow Wilson, Robert Keohane.

Do tradycyjnych teorii liberalizmu możemy zaliczyć: liberalizm kompleksowy, instytucjonalny, ekonomiczny i idealistyczny.

Liberalizm kompleksowy łączy założenia liberalizmu instytucjonalnego, ekonomicznego i idealistycznego. Przedstawicielem tej teorii był

³⁶ Oznacza to, w wymiarze międzynarodowym, brak instytucji regulujących stosunki między państwami.

Immanuel Kant, który uważał, że stanem natury jest stan walki. Widział on możliwości przezwyciężenia stanu walki poprzez zmianę świadomości społecznej, zmianę ustroju państw oraz oparcie stosunków międzynarodowych na pewnych zasadach, które sprowadzał do istnienia konkretnych warunków: szczerości, terytorialnej integracji, zdelegalizowania pokoju, rozbrojenia oraz niezaciągania długów na potrzeby wojny.

W liberalizmie dostrzega się szereg idei, do których zalicza się głównie: idee indywidualizmu, wolności, społeczeństwa, równości, sprawiedliwości, prawa, kapitalizmu, państwa.

Idea indywidualizmu oznacza pogląd uznający jednostkę ludzką jako niepodzielną i absolutną wartość, której podporządkowane są instytucje polityczne i społeczne.

Dla liberalizmu wolność jest nadrzędną wartością. Jest on ściśle związany z indywidualizmem, stanowczo odrzuca kolektywizm oraz opowiada się za jak najmniejszym kępowaniem wolności jednostki poprzez prawo. Liberalowie uważają, że kompromis pomiędzy prawem a nieskrępowaną wolnością powinien być jak najmniejszy.

Równość jest ściśle powiązana ze sprawiedliwością. Idee te powinny być odzwierciedlane w prawie. Poszanowanie praw natury, praw jednostki ludzkiej do życia, wolności, własności prywatnej, bezpieczeństwa są podstawą liberalizmu. Dopełnieniem tych idei jest kapitalizm, który jest oparty na liberalnej wolności, prywatnej własności środków produkcji, wolnym handlu, który reguluje wolny rynek.

W liberalizmie państwu przypisana jest rola ochrony wolności jednostek, zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego oraz zgonie z ustanowionym prawem rola rozgraniczania sfery prywatnej od publicznej. Dużego znaczenia w tej teorii nadaje się polityce wewnętrznej państwa. Z kolei w polityce zagranicznej stosuje się przyjęte standardy i obowiązujące prawo międzynarodowe, a użycie siły warunkuje się własnymi interesami.

W odniesieniu do obszaru funkcjonowania liberalizmu wyszczególnia się różne nurty tej teorii, np.: liberalizm polityczny, społeczny, gospodarczy, socjalny, instytucjonalny.

Liberalizm polityczny jest zespołem poglądów na politykę państwa w odniesieniu do społeczeństwa, jego obywateli, a także problemów międzynarodowych. Charakteryzuje ten nurt indywidualizm, przywiązanie i poszanowanie praw i wolności obywatelskich, głównie wolności słowa, przekonań, wyznania czy prawa wyborczego.

Jest on przekonaniem, iż jednostki są podstawą prawa i społeczeństwa. Zgodnie z tym nurtem społeczeństwo wraz ze swoimi instytucjami

w państwie powinno chronić wolności jednostek. Liberalizm polityczny dużej uwadze poświęca umowie społecznej, zgodnie z którą upodmiotowieni obywatele tworzą prawo ich dotyczące i jednocześnie zgadzają się na przestrzeganie tego prawa. Liberalizm polityczny, tworząc liberalny system polityczny w państwie, stał się podstawą liberalnej demokracji.

Liberalizm społeczny odnosi się do kultury i obyczajowości w państwie, skupia się na prawach jednostki, jej sumieniu i stylu życia, a więc problemach związanych ze sferą życia prywatnego. Zdecydowanie przeciwstawia się ingerencji państwa w sferę życia obywateli, jej prywatność, w tym stosunek do wyznań i religii, hazardu, życia intymnego, antykoncepcji, alkoholu, narkotyków itp. problemów. Państwu wskazuje rolę ochrony poglądów i przekonań jego obywateli.

Liberalizm gospodarczy (ekonomiczny) charakteryzuje stanowisko wolnego, niczym nieskrępowanego i ograniczanego rozwoju gospodarczego. W swej istocie przywiązuje dużo uwagi do wolnej konkurencji, swobodnego rozwoju rynku i handlu. Niczym nie skrępowany i swobodny przepływ towarów jest regulatorem rynku. Państwo i ustanowione w nim prawo ma zapewnić bezkolizyjne funkcjonowanie tego procesu oraz zapewnić bezpieczeństwo w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym.

Liberalizm społeczny ukierunkowany jest na zapewnienie wszystkim obywatelom państwa równych szans funkcjonowania i rozwoju. Dotyczy to w szczególności dostępu do podstawowych dóbr, mianowicie kultury, edukacji, służby zdrowia. Takie postępowanie jest wyrazem zagwarantowanej przez państwo wolności. Nurt ten nazywany jest nowym lub reformowanym liberalizmem.

Liberalizm instytucjonalny traktuje bezpieczeństwo w szerokim zakresie. Jest on ukierunkowany zarówno na bezpieczeństwo wewnętrzne, jak i zewnętrzne państwa. Stoi na stanowisku, że państwo powinno stać na straży prawa jednostek. Obywatele państwa mają prawo do oporu w przypadkach nieprzestrzegania przez państwo zagwarantowanych praw. W zakresie uwarunkowań międzynarodowych państwo, chroniąc swoje interesy (także egoistyczne), powinno przestrzegać przepisy prawa międzynarodowego. Liberalna teoria bezpieczeństwa międzynarodowego, uwzględniając aspekty militarne i pozamilitarne, upatruje idealny system bezpieczeństwa międzynarodowego w modelu bezpieczeństwa zbiorowego.

Teoria idealizmu (liberalizm idealistyczny) odnosi się głównie do bezpieczeństwa z poziomu międzynarodowego. Zwolennicy tej teorii³⁷

³⁷ Np. Thomas Woodrow Willson.

wskazywali na nieopłacalność i negatywne strony prowadzonych wojen. Współpraca między państwami na arenie gospodarczej, wspólne interesy ekonomiczne są drogą do zapewnienia pokoju. Korzystnym jest w tym procesie tworzenie organizacji międzynarodowej, która troszcząc się o pokój zapewniałaby bezpieczeństwo, w tym nienaruszalność terytorialną i suwerenność państw³⁸.

Teoria idealizmu zakłada upowszechnianie demokracji, widząc w niej szansę przeciwstawiania się państwom totalitarnym i ich władcom, państwom dążącym do równowagi sił lub hegemonii. W demokratyzacji państw widzi narzędzie przeciwstawiania się tym niebezpiecznym dla pokoju postępowaniom i systemom³⁹. Pokój między narodami jest panaceum na zło. Zawarte umowy i traktaty sprzyjają pokojowi, znoszą bariery gospodarcze, przyczyniają się do redukcji zbrojeń, zapewniają prawo państwa do samostanowienia.

W liberalizmie dostrzega się szereg różnorodnych teorii, np. teoria bezpieczeństwa zbiorowego, współzależności gospodarczej czy demokratycznego pokoju.

Teoria bezpieczeństwa zbiorowego oparta jest na wielostronnych umowach międzynarodowych zapewniających bezpieczeństwo. Teoria ta wyklucza agresję wobec innych podmiotów – państw spoza zbiorowości (organizacji międzynarodowej), zakłada ścisłą współpracę, solidarność i wspólne przeciwstawianie się agresji innych państw będących poza tą zbiorowością⁴⁰.

Teoria współzależności gospodarczej wskazuje na fakt, że wzajemne powiązania gospodarcze w ujęciu globalnym i regionalnym, a szczególnie rozwój globalizacji, zniechęca do rozstrzygania konfliktów w sposób militarny. Integracja gospodarcza sprzyja rozwojowi procesu wzajemnego zaufania i umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego

Teoria demokratycznego pokoju przyjmuje stanowisko, że państwa demokratyczne, a głównie liberalne, z uwagi na swoje cele i interesy, nie zmierzają do prowadzenia wojen, a powstałe konflikty rozwiązują na

³⁸ Początkowo widziano w tym procesie Ligę Narodów jako zaczątek takiej organizacji, swoistego rządu międzynarodowego. Z uwagi na przeciwstawne teorie i różnorodne interesy państwa, a szczególnie ich tendencje hegemoniczne, stanowisko to okazało się fiaskiem.

³⁹ Zwolennicy tej teorii dostrzegają stan demokratyzacji państw w świecie, widzą w nim niezbyt szybki postęp demokratyzacji i dążenie niektórych państw do dominacji nad innymi (np. polityka wielkomocarstwowa Federacji Rosyjskiej, Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i innych).

⁴⁰ Między innymi stała się ona podstawą utworzenia NATO.

drodze kompromisu. Z uwagi na fakt, że państwa te to państwa o dużym potencjale i sile, w sytuacjach trudnych, w imię swoich interesów i bezpieczeństwa, mogą dążyć także do użycia siły.

Współczesny liberalizm, określany mianem neorealizmu, ukształtował się w latach 80. ubiegłego stulecia. Bazuje on na założeniach i twierdzeniach różnych nurtów i teorii liberalizmu, w tym liberalizmu gospodarczego i instytucjonalnego. Teoria ta zakłada między innymi organizowanie wspólnot państw demokratycznych, opierając się na wspólnych interesach oraz celach politycznych, gospodarczych, społecznych i bezpieczeństwie. W tworzeniu takiej wspólnoty państw (wspólnej organizacji międzynarodowej) niezbędnym jest zrzeczenie się części suwerenności państwa na rzecz tej wspólnoty⁴¹.

3.3. Konstruktywizm

Konstruktywizm jako teoretyczny pogląd w stosunkach międzynarodowych, ukształtował się w latach 80. XX w. Jest odpowiedzią na teorie neorealizmu i neoliberalizmu.

Konstruktywizm charakteryzuje się poszukiwaniem nowych form w stosunkach międzynarodowych, bazując na aspektach społecznych oraz krytyce podejścia pozytywistycznego. Przedstawicielami konstruktywizmu są głównie: Alexander Wendt, Friedrich Kratochwil oraz Nicholas Onuf.

W swej istocie konstruktywizm nie jest teorią lecz stanowiskiem społecznego, socjologicznego podejścia do różnych problemów, w tym bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo w ujęciu konstruktywizmu jest konstrukcją społeczną, budowaną przez społeczeństwo i relacje w nim zachodzące. Działalność ta jest realizowana w celu podtrzymania istniejących wartości danej grupy społecznej, narodu.

Ważne znaczenie w procesie bezpieczeństwa odgrywają interakcje między członkami społeczności, głównie przy użyciu języka i więzi kulturowej. Ważna jest tożsamość (jako produkt historyczny) grupy społecznej i narodu, istniejące w tym zakresie normy i wartości (interesy społeczne) oraz ich przestrzeganie. Tożsamość i normy zachowań sprowadza się do oczekiwań społecznych w aspektach bezpieczeń-

⁴¹ Np. współczesny liberalizm (neoliberalizm) oraz demokratyzacja państw europejskich stały się między innymi podstawą powstania i organizacji Unii Europejskiej.

stwa. W ujęciu konstruktywizmu człowiek to *homo sociologicus*, który podejmuje decyzje na podstawie obowiązujących społecznych norm i wartości⁴².

Konstruktywizm charakteryzuje spojrzenie na bezpieczeństwo jako na proces negocjacji między przywódcami a społecznością danego narodu oraz sporu pomiędzy różnymi podmiotami w aspektach zapewnienia bezpieczeństwa. Takie podejście do bezpieczeństwa nadaje mu charakter publiczny, powszechny, społeczny.

Obecnie, w procesie budowy bezpieczeństwa, zwolennicy tego poglądu znacznej wagi nadają mediom masowym. Uważają, że współczesne media w procesie przekazywania i rozpowszechniania informacji sprzyjają budowie środowiska bezpieczeństwa narodowego. Media te są podstawowym instrumentem kształtowania poczucia bezpieczeństwa narodowego i obywateli oraz rozpowszechniania różnorodnych problemów bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie informacyjnym⁴³.

3.4. Teoria cykli hegemonicznych

Teoria cykli hegemonicznych (tzw. teoria długiego cyklu) należy do podstawowych teorii stosunków międzynarodowych, określając je w czasie i przestrzeni. Za twórcę tej teorii uważa się George'a Modelskiego.

W ramach tej teorii uważa się, że z chwilą osiągnięcia pozycji hegemonistycznej przez dane państwo w regionie, natychmiast pojawiają się inne mocarstwa, które rzucają wyzwanie hegemonowi. Na drodze rywalizacji lub z chwilą osiągnięcia pozycji hegemonicznej przez nowe mocarstwo, może dojść do konfliktu zbrojnego między rywalizującymi państwami.

Przykładem tego stanu rzeczy, wg G. Modelskiego, jest fakt uzyskania w 1518 r. pozycji hegemonu morskiego i w polityce światowej przez Portugalie. Rezultatem tego stanu rzeczy jest działanie Hiszpanii, drugiego obok Portugalii ówczesnego mocarstwa światowego, w walce o hegemonię. Walka ta była nierozstrzygnięta, z uwagi na to, że pozycję hegemoniczną zajęło państwo trzecie – Niderlandy. Tym samym

⁴² J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyka*, Warszawa, 2007.

⁴³ Przekazywane w sposób masowy informacje nie tylko służą procesowi bezpieczeństwa ale i niekiedy mu szkodzą. Często są one narzędziem prowadzenia dezinformacji, wojny informacyjnej, niekiedy sprzyjają terroryzmowi i przestępczości zorganizowanej.

potwierdza się zasada Modelskiego, że gdzie dwóch się bije, tam trzeci korzysta.

W 1688 r. hegemonia Niderlandów upada, ponieważ pojawia się kolejna siła – Francja, która uzyskuje pozycję hegemoniczną w świecie. Ta z kolei została pokonana przez kolejnego kandydata na hegemonia światowego jakim była Wielka Brytania (tzw. I cykl brytyjski).

Cykl hegemoniczny trwa dalej, w walce tej Wielkiej Brytanii rzuca wyzwanie Cesarstwo Napoleona (Francja), staczając wiele walk i wojen. Z rywalizacji tej zwycięsko wychodzi Wielka Brytania, jest to kolejne mocarstwo światowe (tzw. II cykl brytyjski). Historia wskazuje, że tej pozycji przeciwstawiają się inne państwa rywalizujące, mianowicie Niemcy, Austria i Rosja. Rezultatem tego procesu jest wybuch wojen światowych, odpowiednio I i II wojny światowej. Pozycja hegemoniczna Wielkiej Brytanii została utrzymana, lecz pojawiają się kolejne państwa, mocarstwa światowe, jakimi są USA i ZSRR. Państwa te, rywalizując ze sobą i nawzajem się zwalczając, ukształtowały nowy porządek w świecie i hegemoniczną pozycję USA jako mocarstwa globalnego.

W procesie tym widoczna jest rola trzeciej strony i mądrość zasady – gdzie dwóch się bije tam trzeci korzysta. Tym trzecim mocarstwem była początkowo Wielka Brytania jako sojusznik Niderlandów przeciwko Francji, następnie USA jako sojusznik Wielkiej Brytanii przeciwko Niemcom. Były też wyjątki w tej zasadzie, np. w 1815 r., w którym Wielka Brytania pokonała Francję, rozpoczynając kolejny cykl hegemoniczny.

Obecnie obserwuje się rywalizację i walkę o hegemonia światowego między USA, UE i Chinami, przy czym obserwuje się też proces wsparcia USA ze strony UE. Poza tym uwidaczniają się próby odbudowy mocarstwowości przez Federację Rosyjską, nie tylko w wymiarze regionalnym ale także i globalnym.

Teoria cykli hegemonicznych w stosunkach międzynarodowych wskazuje na fazy tych cykli, oto one:

- 1) wojna hegemoniczna o globalnym charakterze – wyłaniająca hegemonia światowego;
- 2) dominacja – okres hegemonii mocarstwa światowego;
- 3) delegitymizacja – zakwestionowanie dominacji hegemonia przez inne mocarstwo lub mocarstwa;
- 4) dekoncentracja – utrata dominacji hegemonia i przejęcie tej roli przez mocarstwo kolejne, które najczęściej stoi na czele koalicji państw.

Teoria długich cykli jest teorią krytykowaną z uwagi na schematyzm działania oraz wskazaniu Portugalii jako hegemonia światowego, a nie Hiszpanii. Zarzuca się jej także nieuwzględnianie wojen długotrwałych,

jak np. wojny trzydziestoletniej i powiązanej z nią wojny holendersko-portugalskiej (1602–1663) jak i wojny siedmioletniej (1757–1763). Pomimo tej krytyki jest teoria powszechnie uznawana.

Istnieją kolejne wersje lub udogodnienia w tej teorii. Przykładem są poglądy polskiego teoretyka A. Gałganka, który wskazał na tzw. supercykle w tej teorii, oto one⁴⁴:

- 1) supercykl 1494–1713; początek – wojny włoskie (1494–1516), przedział zwrotny – wojna hiszpańsko-holenderska (1580–1609), wojny Ludwika XIV (1688–1713);
- 2) supercykl 1713–1945; początek – wojny Ludwika XIV, przedział zwrotny – wojny francuskie (1792–1815), zakończenie – I i II wojna światowa (1914–1945);
- 3) supercykl 1945–?, początek – zimna wojna (1945–1989)?

Poza wskazaną teorią długiego cyklu na uwagę zasługuje między innymi teoria hegemonicznej stabilności, która w swej istocie łączy problemy polityczne z ekonomicznymi. Teoria ta wskazuje, że światowa ekonomia jest uzależniona od państwa hegemonicznego i w okresie dominacji hegemonu jest podstawą funkcjonowania stabilnej i światowej ekonomii. Zgodnie z tą teorią faza cyklu – delegitymizacja, a szczególnie dekoncentracja hegemonu przynosi chaos i niestabilność ekonomiczną⁴⁵. Pomimo tego, że teoria hegemonicznej stabilności dotyczy problemów ekonomicznych, to jej związek z problemami bezpieczeństwa jest oczywisty.

3.5. Teoria równowagi sił i jej modele

Teoria równowagi sił wskazuje na stan równowagi państw i eliminuje dominację jednego państwa nad innym. Równowaga sił ma na celu zwiększenie bezpieczeństwa państw poprzez utrzymanie ich równoważnych potencjałów i równoważnych sił na arenie międzynarodowej.

W teorii równowagi sił wyszczególnia się dwa istotne aspekty. Pierwszy dotyczy zapewnienia bezpieczeństwa państwa przy wykorzy-

⁴⁴ A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym; supercykle i wojna hegemoniczna*, Poznań, 1992 r.

⁴⁵ A. Gałganek, *Koncepcje hegemonii w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Przegląd Polityczny, Nr1/06, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, 2006.

staniu wszystkich możliwości na drodze realizmu. Drugim aspektem jest zapewnienie równowagi sił między państwami jako procesu samoobrony, niedopuszczającego do hegemonii państw.

Określenie równowaga sił jest określeniem podstawowym w teorii realizmu. Równowaga sił stanowi jedną z podstaw budowy współczesnego światowego ładu i globalnego pokoju. Równowaga potencjałów i sił państw, szczególnie w aspektach militarnym, politycznym, gospodarczym i technologicznym jest gwarantem bezpieczeństwa. Jest to ważna zasada, która powinna obowiązywać powszechnie, nie tylko w teorii ale i w praktycznym postępowaniu państw na arenie międzynarodowej.

Niestety, zasada ta nie obejmuje jednak wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych. Jak wskazują doświadczenia i fakty historyczne, zawsze istnieje lub powstanie państwo czy grupa państw, które równowagę tę łamią i jej nie przestrzegają. Jest to zjawisko niebezpieczne, powoduje wiele niekorzystnych zjawisk w stosunkach międzynarodowych i narusza wymagany stan bezpieczeństwa w skali globalnej, czy regionalnej.

Dotychczasowa równowaga sił⁴⁶ była gwarantem pokoju w skali globalnej i regionalnej. Próba jej naruszenia⁴⁷ stworzyła podstawy wzrostu napięć w stosunkach międzynarodowych i podważyła poziom bezpieczeństwa państw w Europie Środkowo-Wschodniej, szczególnie tych, które tego porządku nie naruszają i prowadzą politykę pokojową.

Teoria równowagi sił jest jedną z ważniejszych teorii stosunków międzynarodowych. Jej zwolennikami są teoretycy Hans Morgenthau i Kenneth Waltz.

W ujęciu teoretycznym i praktycznym teoria równowagi sił wyróżnia trzy modele – jednobiegunowość (unipolarność), dwubiegunowość (bipolarność) i wielobiegunowość (multipolarność).

Jednobiegunowość, to taki model, w którym jedno państwo osiąga przewagę nad innymi państwami. Model ten ma związek z hegemonią danego państwa nad państwami innymi, tym samym ma on zalety i wady. Zalety można sprowadzić do samej istoty hegemonii danego państwa nad innymi państwami. Państwa te, dążąc do zmniejszanie roli hegemonu, rozwijają się we wszystkich aspektach, istnieje rozwój i postęp państw słabszych. Zaletą tego modelu jest również to, że jeśli państwo hegemoniczne jest państwem demokratycznym, stosuje normy prawa

⁴⁶ W okresie od rozwiązania Układu Warszawskiego w 1991 r. do 2014 r.

⁴⁷ Aneksja Krymu w 2014 r. przez Federację Rosyjską, wspieranie separatystów w walkach na Ukrainie. Sankcje polityczno-gospodarcze USA i UE przeciwdziałające łamaniu prawa międzynarodowego przez Federację Rosyjską.

międzynarodowego, szanuje wolności i prawa człowieka i nie kieruje się wrogą polityką oraz strategią do państw, nad którymi panuje. Dla tych państw jest stymulatorem i w pewnym sensie wzorem postępowania, tym samym zachęca je do rozwoju.

Pomimo takiego stanu rzeczy istnieje ryzyko, że państwo hegemoniczne, w imię swoich interesów będzie ingerować w państwa, nad którymi panuje, tym samym może zagrozić lub zagrazi ich niepodległości, suwerenności i bezpieczeństwu. Ten stan rzeczy może spowodować to, że inne państwa, w obawie przed zagrożeniami ze strony hegemonu mogą przeciwstawić się temu niebezpiecznemu zjawisku. Taki stan powoduje napięcia, narusza wymagane poziomy bezpieczeństwa państw i doprowadza do niebezpiecznych konfliktów. Skrajną postacią takiego konfliktu może być wojna, która zagrozić może pokojowi i bezpieczeństwu międzynarodowemu.

Dwubiegunowość, to taki model, w którym dwa państwa są dominującymi. Państwa te mogą być samodzielnymi lub tworzyć bloki państw i stać na ich czele. Państwa te decydują o pokoju i poziomie bezpieczeństwa innych państw, na arenie międzynarodowej są państwami bardzo wpływowymi i narzucają swą wolę innym. Państwa dominujące nie są w stanie nawzajem się pokonać, wspierają się innymi państwami, a ich konflikt militarny może mieć charakter globalny (wojna totalna), który jest niekorzystny dla nich i całego świata.

Cechą dodatnią dwubiegunowości jest istota równowagi sił państw hegemonicznych, towarzyszący temu stanowi rozwój gospodarczy i technologiczny. Z kolei cechą ujemną jest funkcjonowanie państw w niepewności i możliwość szybkiego wybuchu konfliktu. Przykładem tego stanu rzeczy jest dwubiegunowy układ państw i sił po II wojnie światowej, ukształtowany w procesie zimnej wojny – Wschód z ZSRR i Zachód na czele z USA. Państwa, które nie popierają państw hegemonicznych – dominujących, najczęściej pozostają neutralne (np. Szwajcaria).

Wielobiegunowość, to taki model, w którym mamy w danym rejonie lub obszarze więcej państw dominujących niż dwa. Model taki jest postrzegany jako pozytywny, a to z uwagi na istotę wielobiegunowości, w której kilka rywalizujących ze sobą państw jest połączonych różnego rodzaju współzależnościami. Dotyczy to także współzależności z państwami innymi – sojuszniczymi. Taki stan rzeczy pomniejsza poziom agresji i zwiększa poziom bezpieczeństwa państw uczestniczących w tym procesie. Cecha ta jest bardziej korzystna wówczas, jeśli państwa dominujące to państwa demokratyczne, które przestrzegają podstawowe zasady bezpieczeństwa międzynarodowego.

3.6. Teoria racjonalnego wyboru

Teoria racjonalnego wyboru dotyczy głównie zachowań społecznych i problemów ekonomicznych, przy czym ma ona charakter interdyscyplinarny. Teoria ta pośrednio dotyka problemów bezpieczeństwa, lecz jej pominięcie w rozpatrywanych aspektach uznano by za błędne.

Teoria racjonalnego wyboru zakłada, że jej centralnym problemem są relacje pomiędzy oczekiwaniami i gustami (preferencjami) aktorów – uczestników stosunków międzynarodowych, tzn. narodów i państw, różnego rodzaju organizacji międzynarodowych oraz struktur i sił transnarodowych.

Relacje te dotyczą wszystkich uczestników, w tym działań jednostki – człowieka, które mogą pogarszać stan bezpieczeństwa, tworzyć napięcia i konflikty, tzw. dylematy. Teoria wskazuje na trzy dylematy i trzy wywoływane przez nie problemy, oto one:

- *dylemat więźnia* – problem zaufania;
- *chicken game* (gra w cykora) – problem współzawodnictwa;
- *assurances game* – problem koordynacji.

Dylemat więźnia dotyka dwóch decyzji, mianowicie kooperacji lub dezercji. Kooperacja ma związek z zachętami do działania i z kategorią zaufania w działaniu wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych, dezercja z kolei ma przeciwny do tego stosunek.

Chicken game dotyczy likwidacji i rezygnacji z konfliktów, na jakie mogą natrafiać uczestnicy. Chodzi o to, by w dobie rywalizacji i współzawodnictwa dbać o interesy uczestników tej gry, w tym problemy bezpieczeństwa państw, narodów i pojedynczych osób.

Assurances game dotyczy dylematu koordynacji i zaufania w procesie wspólnego działania uczestników. Dotyczy to problemów politycznych, gospodarczych, militarnych i innych we wzajemnych współistnieniu i współdziałaniu. Koordynacja działań i zaufanie to podstawa działania w demokratycznym świecie.

Odmianą teorii racjonalnego wyboru jest **racjonalna teoria odstraszania**. Teoria ta zakłada wykorzystanie w procesie odstraszania innych państw agresji, posiadanie silnej armii, dysponującej najnowszymi technikami i technologiami w uzbrojeniu. Ważne miejsce w tym procesie zajmuje broń masowego rażenia, a szczególnie broń jądrowa i środki jej przenoszenia (raketowe, lotnicze, kosmiczne).

Racjonalna teoria odstraszania bazuje na potencjale ekonomicznym i naukowym państwa oraz bezustannym doskonaleniu środków walki.

Ważnego znaczenia nabierają tutaj nowe techniki, a szczególnie nowe technologie, którymi dane państwo dysponuje. Działanie państw w myśl tej teorii doprowadzić może do wyścigu zbrojeń i irracjonalnej polityki. Taki stan rzeczy wymaga funkcjonowania precyzyjnego systemu kontroli zbrojeń, negocjacji rozbrojeniowych i cywilnej kontroli nad armią.

3.7. Behawiorystyczne poglądy na przyczyny wojen

Behawioryzm – nurt teorii stosunków międzynarodowych powstały w latach 50/60. XX w. Kierunek ten podjął próbę wyjaśnienia wybuchu wojny w sposób naukowy, angażując w to zadanie zasady i instrumenty badawcze.

W nurcie tym wskazano na sześć zmiennych, które decydują o wybuchu wojny, mianowicie: liczebność ludności ogółem, liczebność ludności męskiej, zużycie energii, produkcja stali, liczebność sił zbrojnych, wydatki zbrojeniowe państwa.

Ponadto wskazano na cztery podstawowe wskaźniki występowania wojen, mianowicie:

- częstość – wojna ma miejsce wówczas jeśli zginie co najmniej 1000 żołnierzy;
- surowość – mierzona liczbą poległych żołnierzy;
- rozmiar – mierzony liczbą miesięcy trwania wojny;
- intensywność – mierzona liczbą poległych żołnierzy w ciągu miesiąca wojny.

Przyjęto, że warunkami koniecznymi do rozpoczęcia wojny są:

- agresywność zachowania ludzi;
- chęć zdobycia władzy i terytorium;
- dostępność transportu i broni;
- scentralizowanie władz decyzyjnych;
- wiarygodność uzasadnienia przyczyn wojny.

W ramach teorii wskazano, że na wybuch wojny mają istotny wpływ czynniki geostrategiczne (położenie geograficzne, siła państwa), natomiast czynniki etniczne nie mają większego wpływu.

Analizując konflikty zbrojne zauważono podobieństwo prowadzenia wojen niezależnie od rodzaju rządów państw oraz kultury narodowej i wyznawaną ideologię. Zauważono także, że:

- wzrost wydatków wojskowych zwiększa prawdopodobieństwo wybuchu wojny;
- państwa występujące w sojuszach, politycznych czy militarnych, wykazują tendencję do częstego prowadzenia wojen;
- większe jest prawdopodobieństwo wybuchu wojny, gdy inicjatorem jest państwo słabsze;
- prawdopodobieństwo wybuchu wojny jest większe między partnerami handlowymi niż państwami bez tego partnerstwa;
- podobna liczba ludności w państwach będących w konflikcie zmniejsza prawdopodobieństwo wybuchu wojny;
- podobna wielkość terytorialna państw zwiększa prawdopodobieństwo wybuchu wojny.

Badania behawiorystyczne nie potwierdziły oczekiwań polegających na zmniejszaniu prawdopodobieństwa wybuchu wojny między państwami podobnymi do siebie pod względem politycznym, kulturowym oraz będących w przyjaznych stosunkach.

Uogólniając, badania behawiorystyczne nie doprowadziły ostatecznie do odkrycia obiektywnych przyczyn wybuchu wojen. Wskazały raczej na fakt, że te same czynniki w danym okresie historycznym były przyczyną wybuchu wojny, a w innym przyczyniały się do stabilności i pokoju.

Rozdział 4

Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

W procesie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego ważnego znaczenia nabiera otoczenie realizacyjny tego procesu. Mamy tutaj do czynienia z tzw. uwarunkowaniami – bliższymi i dalszymi bezpieczeństwa narodowego.

Do zbioru uwarunkowań bezpieczeństwa zliczamy: geopolityczne, ideologiczno-polityczne, ekonomiczno-gospodarcze, prawno-instytucjonalne, militarne, społeczne, kulturowe, demograficzne, etniczne, ekologiczne, informacyjne, imigracyjne i inne. Wymienione uwarunkowania dotyczą bezpieczeństwa międzynarodowego, jak i narodowego, przy czym w tych obszarach mają one inny wymiar, zakres oraz zasięg, najczęściej nawzajem się przenikają i uzupełniają.

4.1. Uwarunkowania geopolityczne

Geopolityka to nauka powstała na przełomie XIX i XX w. Jej głównym przedmiotem badań są czynniki geograficzne, a szczególnie ich wpływ na procesy polityczno-społeczne w świecie.

Na potrzeby niniejszej książki przyjmuje się, że geopolityka to interdyscyplinarna działalność naukowa i praktyczna zajmująca się badaniem państwa (koalicji) jako organizmu geograficznego i określeniem dla niego celów geopolitycznych⁴⁸.

Geopolityka jako teoria umożliwia prowadzenie badań naukowych problemów, zjawisk, uwarunkowań bezpieczeństwa kraju i organizacji

⁴⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

międzynarodowych z perspektywy kategorii geograficznych, przestrzennych i czasowych, w rezultacie budowania przedmiotowych teorii bezpieczeństwa. W praktyce umożliwia dokonywanie oceny polityki państw i ich pozycji w świecie w ujęciu geopolitycznym, a ponadto dostarczenie wiedzy i faktów geopolitycznych dla osób decydujących o bezpieczeństwie narodowym i międzynarodowym, w celu ich kształtowania.

Do teoretyków zajmujących się tą problematyką zaliczamy głównie: Johana Rudolfa Kjelléna, Fryderyka Ratzela, Alfreda Thayera Mahana, Halforda Johna Mackindera oraz Karola Haushofera.

Johan Rudolf Kjellén, szwedzki politolog i polityk, który pierwszy użył nazwy geopolityka. Stał na stanowisku, że państwo nieodłącznie związane jest z obszarem ziemi, na której bytuje, stale współzawodniczy z sąsiadującymi państwami, w celu dominacji nad nimi i im przewodniczenia.

Fryderyk Ratzel, niemiecki geograf i etnograf, twórca siedmiu praw ekspansjonizmu (m.in.: przestrzeń państwa rozszerza się wraz z rozwojem jego kultury; wzrost państwa powoduje rozwój idei, produkcji, handlu oraz aktywności misyjnej; wzrost państwa odbywa się poprzez pochłanianie innych małych jednostek). W minionym okresie prawa te wykorzystano do budowy polityki ekspansjonizmu niemieckiego, budowy *Mitteleuropy* – celu Niemiec w I wojnie światowej, budowy państwa niemieckiego nie tylko na swoim terytorium ale także i terytorium państw Europy Środkowej.

Alfred Thayer Mahan, amerykański admirał, pedagog i geostrateg. Uważany za największego stratega amerykańskiego na przełomie XIX i XX w., twórca koncepcji przewagi potęgi morskiej nad lądową. Jego koncepcje są nadal przedmiotem kształcenia oficerów i dyplomatów w USA. W literaturze przedmiotu nazywany Clauzewitzem wojny morskiej, jego poglądy stały się podstawą tworzenia flot morskich w XX w. i obowiązują po dzień dzisiejszy.

Halford John Mackinder, wybitny brytyjski geograf, jeden z twórców geopolityki. Był zwolennikiem przyznania Polsce całego terytorium Prus Wschodnich po I wojnie światowej z Królewcem. Uważał, że lądy stanowią małe wysepki na oceanie światowym (*World Island* – Światowa Wyspa), a panowanie na lądach zapewnia kontrolę tego morza. Twórca koncepcji *Heartlandu* – stepy Azji Środkowej (dzisiejsza część środkowoazjatycka, Obszar Centralny jako krytyczny, pierwotnie Obszar Osiowy – *Pivot Area*), których opanowanie daje kontrolę nad Eurazją – Światową Wyspą, kto panuje nad nią to panuje nad światem. Uważał, że ta z potęg, która kontroluje Eurazję, może zapanować nad światem.

Teoria ta ma potwierdzenie w strategiach USA i Federacji Rosyjskiej, dążących do dominacji w Azji Środkowej. Koncepcja *Heartlandu* ma wielu współczesnych zwolenników.

Karl Ernst Haushofer, niemiecki generał, geograf i geopolityk. Jednym z jego studentów był Rudolf Hess, jego poglądy geopolityczne wykorzystane zostały przez nazistów w ich polityce zagranicznej, głównie w strategii, jak i do uzasadnienia dla *lebensraum* (wersja kolonialnego imperium).

Opierając się na poglądach Alfreda Thayera Mahana i Halforda Johna Mackindera, konstruuje własne, odwołując się przy każdej okazji do wcześniejszych niemieckich idei, ogłoszonych przez Friedricha Ratzela i jego szwedzkiego studenta Johana Rudolfa Kjelléna. Głosili oni koncepcję ograniczonego państwa i potrzebę jego samowystarczalności poprzez zorganizowane od góry w dół struktury społeczne. Koncepcja ta po raz pierwszy została wyrażona w pismach Karla Rittera, następnie została rozwinięta przez Ratzela i zaadoptowana przez Haushofera, który uzasadniał potrzebę stworzenia *lebensraum* nawet kosztem innych narodów, ponieważ podobój jest niezbędnym warunkiem dla biologicznego wzrostu.

Na teoriach tych oparto główne idee niemieckiej polityki zagranicznej w okresie międzywojennym⁴⁹: stan organiczny, *lebensraum*, autarkia (ekonomia – zaspokojenie potrzeb gospodarczych wykorzystując własne zasoby), pan–regiony (podział świata na cztery pan–regiony geopolityczne rozciągające się południkowo: amerykański, niemiecki, rosyjski i japoński) oraz potęga lądowa i potęga morska (dychotomia – dwie oddzielne i nawzajem uzupełniające się potęgi).

Nicholas John Spykman, amerykański politolog, który w swych badaniach kładł nacisk na wpływ geografii na politykę międzynarodową. Krytykował teorię geopolityczną *Heartlandu* Halforda Johna Mackindera. Uważał, że przestała być aktualna, bo przeciwstawienie potęgi morskiej potędze lądowej nie jest adekwatne do zapewnienia równowagi sił. Wskazywał słabe strony teorii *Heartlandu*, zwracał uwagę na przecenianie potencjału tego obszaru. Uważał, że są to tereny słabo rozwinięte, izolowane, ograniczonego dostępu do surowców, o słabych możliwościach transportowych.

Głosił teorię *Rimlandu*. Uważał, że to nie *Heartland* a *Rimland* jest sercem kontynentu. *Rimland* to pas półwyspowy, który otacza Eurazję. Uważał, że to ten obszar ma największe znaczenie geostrategiczne i jest największym źródłem konfliktów godzących w bezpieczeństwo świata.

⁴⁹ Między I a II wojną światową.

towe. Uważał, że utrzymanie międzynarodowego pokoju miało być możliwe dzięki utrzymaniu kontroli USA nad tym regionem – pasem półwyspowym. Stąd też, kontrola USA miała być zapewniona dzięki utrzymaniu baz wojskowych w Europie i na Dalekim Wschodzie, a także dzięki utrzymaniu dobrych stosunków z dawnym ZSRR.

Teoria Spykmana sprowadzana jest do stwierdzenia: kto kontroluje obrzeża ten rządzi Eurazją, kto rządzi Eurazją kontroluje losy świata. Teoria *Rimlandu* w zasadzie się nie przyjęła – ponieważ panuje przekonanie o równoważności teorii *Rimlandu* i *Heartlandu*. Przy czym należy stwierdzić, że obecnie rozważaniom Spykmana przypisuje się duży wpływ na politykę międzynarodową USA w kontekście jego sugestii na temat interwencjonizmu na obszarze *Rimlandu*.

Wśród teoretyków polskich na uwagę zasługują poglądy Eugeniusza Mikołaja Romera oraz Wacława Piotra Nałkowskiego.

Eugeniusz Mikołaj Romer, geograf, kartograf i geopolityk, twórca nowoczesnej kartografii polskiej. Jest on uważany za współtwórcę geopolityki polskiej. Jego sztandarowe dzieła, takie jak *Rola rzek w historii i geografii narodów*⁵⁰ czy *Ziemia i państwo*⁵¹, po dziś dzień nie straciły aktualności. Polska geopolityka wyłoniła się z naukowego sporu między Eugeniuszem Romerem oraz Wacławem Nałkowskim. Ten ostatni stworzył tezę badawczą o przejściowym charakterze ziem polskich, zarówno w znaczeniu komunikacyjnym, jak i kulturowym. Romer odniósł się do niej bardzo krytycznie, wskazując na pomostowy charakter ziem polskich, usytuowanych między Morzem Bałtyckim a Morzem Czarnym, ich wartość historyczną.

Wacław Piotr Nałkowski, geograf, pedagog, publicysta, działacz społeczny, geopolityk. Uważa się go za twórcę teorii nieokreśloności terytorium Polski, ponieważ sądził, że terytorium polski ma przejściowy charakter w znaczeniu komunikacyjnym, jak i kulturowym. Uważał, że Odra jest związana z Zachodem, a Dniepr ze Wschodem. Za czynnik podstawowy uznał fakt, że przez ziemie polskie przebiega dział wodny, który oddziela zlewiska Morza Czarnego i Morza Bałtyckiego. Wywołuje to skutki polityczne i gospodarcze.

Inni wybitni akademicy geopolitycy polscy zasługujący na uwagę w interesującym nas zakresie, to: Roman Umiastowski, Stanisław Pawłowski, Michał Janiszewski, Stanisław Sawkowicz, Stanisław Lemecewicz, Ryszard Waga, Maria Kielczewska, Ignacy Matuszewski,

⁵⁰ E.M. Romer, *Rola rzek w historii i geografii narodów*, Autor, Lwów, 1901.

⁵¹ E.M. Romer, *Ziemia i państwo*, Książnica Atlas, Lwów, 1939.

Jerzy Niezbrzycki, Andrzej Piskozub, Władysław Studnicki, Zygmunt Wojciechowski, Tomasz Gabiś i inni. W Polsce działa Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Instytut Geopolityki, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, które zajmują się interesującymi nas problemami.

Kształtowanie bezpieczeństwa państwa dotyczy kształtowania problemów geopolitycznych własnego państwa, jak i innych państw, inaczej mówiąc, kształtowania problemów wewnętrznych i zewnętrznych – międzynarodowych, które wpływają na problemy krajowe. Wynika to z obecnego porządku w świecie, istniejących organizacji międzynarodowych, wspólnych obszarów działania państw, globalizacji itp. oraz aktywności państw w obszarze bezpieczeństwa.

Państwa aktywne, do których zaliczana jest Polska, uwzględniają w swych działaniach warunki geopolityczne, swoje położenie, rolę i miejsce w organizacjach międzynarodowych. Szczególnym zainteresowaniem Polski jest region europejski, współpraca z państwami, które dominują w tym rejonie, w rejonie euroatlantyckim oraz państwami ościennymi, poczynając od kontaktów dyplomatyczno-politycznych po wszystkie możliwe obszary współpracy w imię zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.

Szczególne zainteresowanie naszego państwa dotyczy obszaru euroatlantyckiego i środkowoeuropejskiego regionu geostrategicznego. Wynika to z doświadczeń historycznych Polski oraz uczestnictwa w strategiach i działaniach NATO, zainteresowań państw sojuszu i Polski. Ważnego znaczenia nabiera uczestnictwo Polski w działaniach, programach i strategiach Unii Europejskiej, która kształtuje bezpieczeństwo swych członków w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym, w tym w wymiarze środkowoeuropejskim. Lata 90. ubiegłego wieku stworzyły bardzo dobre warunki dla Polski w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego w oparciu o wskazane organizacje międzynarodowe. W latach 90. XX w. kształtowały się różnego rodzaju scenariusze w sytuacjach międzynarodowych, które wywierały znaczny wpływ na bezpieczeństwo naszego kraju. Związane one były ze scenariuszami rozwoju sytuacji geopolitycznej w Federacji Rosyjskiej, ich wpływu na nasze bezpieczeństwo⁵².

Pierwszy scenariusz zakładał zwycięstwo demokracji i rozwiązań wolnorynkowych. Federacja Rosyjska jako kraj przyjazny dla innych rozwija swoją gospodarkę, porzuca politykę wielkomocarstwową i stać

⁵² Z. Lach, *Geopolityczne aspekty kształtowania przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, Przegląd Geopolityczny, T. 5, 2012. G. Węclawowicz, *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*, PWN, Warszawa, 2002.

się może częścią zjednoczonej Europy. Wariant drugi zakładał odbudowę wielkomocarstwowości Federacji Rosyjskiej, co zagraża państwom ościennym, w tym Polsce. Polska mogłaby wówczas stać się pasem styczności między przeciwstawnymi stronami. Wariant trzeci z kolei dotyczy pogarszania się warunków demokratyzacji w Federacji Rosyjskiej, zniechęcenie gospodarką rynkową, narastanie patologii społecznych itp., co negatywnie może oddziaływać także i na Polskę.

W rzeczywistości wariant pierwszy okazał się nierealny. Powrót Federacji Rosyjskiej do polityki budowy państwa wielkomocarstwo-owego wskazuje na rozwój szczególnie drugiego scenariusza. Federacja Rosyjska poprzez zmianę swojej polityki⁵³ – odrzucenie budowy dobrosąsiedzkich i przyjaznych stosunków z państwami ościennymi, UE i NATO oraz budowę struktur charakteryzujących się niskim poziomem demokracji, ponownie stanowi zagrożenie dla państw ościennych, w tym Polski.

Powstała w 2014 r. sytuacja międzynarodowa i geopolityczna zachwiała bezpieczeństwem europejskim. Jednocześnie stworzyła nowe uwarunkowania, które wymagają zdecydowanego przeciwdziałania powstałym zagrożeniom. Reakcja państw UE i USA, a także NATO na zaistniałą sytuację, poprzez zmianę polityki międzynarodowej wobec Federacji Rosyjskiej i dostosowanie do potrzeb doktryn i stosownych działań⁵⁴ pomniejsza ten niebezpieczny stan rzeczy. Nie oznacza to jednak, że osiągnięto wymagany stan bezpieczeństwa.

W obliczu nowej sytuacji międzynarodowej i geopolitycznej, w celu zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego, uważa się niezwykle pozytywne działania w zakresie wspólnej troski o bezpieczeństwo, mianowicie integrację działań w ramach państw UE, a szczególnie państw NATO. Taki stan rzeczy sprzyja poprawie stanu bezpieczeństwa narodowego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski.

Polska i inne państwa europejskie współpracują ze sobą w zakresie bezpieczeństwa. Świadczą o tym wspólne misje pokojowe ONZ, NATO, czy program Partnerstwo dla Pokoju. W tym obszarze działania na uwagę zasługują inicjatywy Polski w obszarze gospodarczym, społecznym oraz militarnym. Budowa nowoczesnych sił zbrojnych, aktywny udział

⁵³ Konflikt Rosja – Ukraina, aneksja Krymu, prowadzenie wojny informacyjnej w cyberprzestrzeni, począwszy od 2014 r.

⁵⁴ Np. weryfikacja doktryny obronnej NATO, działania NATO w kierunku budowy tzw. szpicy wschodniej, zmiana polityki wobec Federacji Rosyjskiej UE, sankcje UE i USA, dostosowanie do potrzeb Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP i innych państw.

tych sił w misjach pokojowych, budowa systemów antyrakietowych itp. sprzyjają naszej polityce bezpieczeństwa i umacniają Polskę w śródko-woeuropejskich uwarunkowaniach geopolitycznych.

4.2. Uwarunkowania ideologiczno-polityczne

Uwarunkowania polityczne bezpieczeństwa mają ścisły związek z różnymi ideologiami, często z nich wynikają i nawzajem się uzupełniają. Patrząc na ten problem historycznie, na uwagę zasługują głównie następujące ideologie i doktryny polityczne – faszyzm i komunizm oraz współczesne – integracja i globalizacja.

Faszyzm, jako doktryna polityczna, sprzeciwiał się demokracji parlamentarnej i przywiązywał wagę do kultu państwowego totalitaryzmu, silnego przywództwa państwa i w tym aspekcie solidaryzmu państwowego. W ujęciu historycznym faszyzm miał i ma różne postacie, np. narodowego socjalizmu (III Rzesza w Niemczech), czy współczesny neofaszyzm.

Z kolei komunizm, jako ustrój, opiera się na radykalnej równości i wspólnocie własności, w praktyce stosowany był w ZSRR i bloku państw Wschodniej Europy oraz Azji. Obecnie jego kolejne wersje, lecz bardziej złagodzone – zliberalizowane niż pierwotne, funkcjonują np. w Chinach i Korei Północnej. Komunizm to także lewicowa ideologia polityczna stanowiąca podstawę do działalności ruchów i organizacji narodowych. Jako ideologia, komunizm ma charakter skrajnie lewicowy.

Komunizm stanowił znaczne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Świadczą o tym zbrodnie narodowe i ludobójstwa popełnione nie tylko w czasie II wojny światowej ale także późniejsze, np.: zbrodnie na przeciwnikach politycznych i osobach innych ideologii i wyznań w bloku państw socjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej, Węgry 1956, Poznań 1956, Czechosłowacja 1968, Gdańsk 1970 i inne. Innym tragicznym przykładem komunizmu są Czerwoni Khmerowie, eksternistyczne ugrupowanie w Indochinach o podłożu komunistyczno-nacjonalistycznym, które wymordowało w Kambodży w latach 70. XX w. ok. 20–25% ludności kraju.

Faszyzm, komunizm i nacjonalizm oraz ich skrajne i różne formy (narodowy socjalizm i stalinizm, kmeryzm) to sprawcy konfliktów i wojen, tragedii oraz masowych zbrodni poczynawszy od II wojny światowej, po lata 90. XX w. włącznie. Ich przyjęcie w praktyce działania oznacza

znaczne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego, narodowego, grup etnicznych i mniejszości narodowych oraz jednostki. Pomimo prób odradzania się komunizmu i faszyzmu w nowych formach, uwarunkowania wynikające z tych ideologii i systemów politycznych należy uznać za historyczne. Mimo to nie należy ich lekceważyć i nadal monitorować oraz analizować.

W zakresie uwarunkowań ideologiczno-politycznych bezpieczeństwa narodowego uwaga jest koncentrowana na nowych kategoriach ustanawiających porządek międzynarodowy i narodowy, jakim jest integracja i globalizacja.

Integracja dotyczy różnych zjawisk, procesów i systemów. Dla porządku wymienimy integracje te, które nas interesują: polityczną, militarną, gospodarczą, społeczną (socjologiczną), horyzontalną, systemową i inne.

Najogólniej ujmując, integracja to proces polegający na zacieśnianiu współpracy przez co najmniej dwa podmioty (np. państwa), wzajemne współdziałanie, eliminowanie istotnych różnic, w celu osiągnięcia wspólnego celu bezpieczeństwa politycznego, militarnego, gospodarczego i innego.

Integracja gospodarcza dotyczy zacieśniania współpracy gospodarczej i scalania gospodarek narodowych poszczególnych państw czy organizacji w jeden organizm gospodarczy. Z integracją gospodarczą ma związek integracja horyzontalna, dotycząca tworzenia współpracy (tzw. fuzji) między organizacjami i przedsiębiorstwami w celu jak najkorzystniejszego sprzedania swoich produktów (np. sprzedaż uzbrojenia, samochodów).

Integracja społeczna dotyczy zacieśnienia współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, mianowicie między narodami, różnymi grupami etnicznymi w celu eliminacji różnic społecznych, stwarzania zbliżonych lub identycznych warunków społecznych dla wszystkich podmiotów. Integracja społeczna polega na przeobrażeniu się różnych grup społecznych w dużą zbiorowość społeczną. Pierwotnie kontakty między członkami małych zbiorowości, takich jak plemiona, przerodziły się w stosunki i zależności społeczne, które w konsekwencji doprowadziły do powstania narodu.

Z integracją społeczną ma związek integracja etniczna, która polega na pokojowej koegzystencji różnych grup etnicznych na jednym obszarze, terytorium państwowym, ich współpracy i współdziałaniu.

Integracja systemów dotyczy integracji zasobów – różnych systemów państwa w celu osiągnięcia większego poziomu bezpieczeństwa lub in-

nego założonego celu. W wymiarze międzynarodowym dotyczy integracji systemów militarnych i pozamilitarnych, np.: ekonomicznych, finansowych, politycznych, energetycznych, informatycznych, społecznych, w celu stworzenia znacznego potencjału umożliwiającego przetrwanie i osiągnięcie celów podmiotów w wymiarze międzynarodowym.

Integracja europejska, to integracja demokratycznych państw Europy w jeden znaczący podmiot polityczny, prawny, gospodarczy, społeczny i inny, stosownie do przyjętych założeń i celów. Integracja europejska jest realizowana w warunkach wzajemnego poszanowania interesów narodowych, ich tradycji i kultury oraz interesów państw i narodów biorących udział w tym procesie.

Globalizacja jest procesem prowadzącym do coraz większej współzależności i integracji. Celem globalizacji jest tworzenie jednego podmiotu w skali globalnej. Integracja prowadzi do budowy wspólnego dla wszystkich porządku i świata, jednego organizmu, wspólnej przestrzeni społecznej, ponadnarodowej. Proces ten niesie ze sobą wiele nadziei, likwidacji zagrożeń w skali globalnej, wiele pozytywnych zjawisk. Niestety, generuje też zagrożenia, szczególnie o podłożu narodowym, fundamentalnym i społecznym.

Globalizacja ma wielu zwolenników lecz i przeciwników. Jej znacznym przeciwnikiem jest fundamentalizm.

Fundamentalizm to rygorystyczne przestrzeganie norm, zasad, systemów wyznawanych przez daną religię, doktrynę polityczną czy ideologię. Fundamentalizm ma różne źródła i podłoża, stąd wyszczególniamy fundamentalizm religijny (np. katolicki, islamski). W swych skrajnych formach fundamentalizm stanowi znaczne zagrożenie dla procesu integracji i globalizacji oraz innych narodów i społeczności, np. fundamentalizm islamski (a szczególnie jego twór Al-Kaida, czy tzw. Państwo Islamskie) ortodoksyjny (ortodoksja), nacjonalizm, których narzędziem realizacji celów i walki jest terroryzm.

Fundamentalizm, a szczególnie jego terrorystyczne formy oparte na islamie stanowią znaczne i jedno z ważniejszych zagrożeń współczesnej cywilizacji, państw i narodów w skali globalnej, międzynarodowej i narodowej.

Fundamentalizm islamski kształtowany był przez wieki, jest on wpisany w tradycje islamu, kulturę państw arabskich oraz wychowanie pokoleń w tej religii i ideologii. Jest on dynamiczny, szybko dostosowujący się do nowych warunków i rzeczywistości w imię narzucenia świata swoich założeń, ideologii i kultury, za wszelką cenę i wszelkimi instrumentami, w tym głównie terrorystycznymi. Jest szczególnym uwarun-

kowaniem bezpieczeństwa i znacznym jego zagrożeniem we wszystkich wymiarach.

Fundamentalizm islamski ma znaczne zasoby – ponad miliard wyznawców islamu, w tym ok. 10 milionów w Europie, ponad 50 państw w świecie o znacznych zasobach naturalnych i potencjale energetycznym oraz zakorzenionych w islamie tradycjach i kulturze.

Fundamentalizm islamski dąży do integracji świata arabskiego w oparciu o swoje założenia ideologiczno-religijne, jak już wspomniano przy wykorzystaniu wszystkich możliwych środków i narzuceniu swej woli i doktryny oraz widzenia świata. Tym samym uderza w naszą kulturę i tożsamość, wymaga więc zdecydowanego przeciwdziałania. Innym celem fundamentalizmu jest zniszczenie USA i państw o podobnej orientacji ideologiczno-politycznej, w tym Polski, ponieważ stanowią one przeszkodę w osiągnięciu założonych celów. W swej istocie wypełnił on lukę w świecie, jaka powstała po upadku komunizmu.

Zasygnalizowane uwarunkowania ideologiczno-polityczne miały i mają istotny wpływ na bezpieczeństwo w wymiarze międzynarodowym i narodowym. Nie popełnimy błędu, jeśli stwierdzimy, że w zakresie bezpieczeństwa narodowego wpływ ten jest znaczny i kreuje ten proces.

4.3. Uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze

Uwarunkowania ekonomiczne mają ścisły związek z uwarunkowaniami gospodarczymi państwa lub organizacji międzynarodowych. Z jednej strony, decydują one i to w dużym zakresie o gospodarce, z drugiej strony, są rezultatem tej gospodarki. Inaczej mówiąc, stymulują one gospodarkę, a ta z kolei poprzez sprzężenie zwrotne decyduje o ich rozmiarze w tworzeniu bazy materialnej bezpieczeństwa państwa.

Uwarunkowania tego typu mają silny związek ze strategiami i polityką bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym. To właśnie głównie te uwarunkowania i poziom ekonomiczny, gospodarczy, technologiczny w okresie zimnowojennym⁵⁵ doprowadził do upadku bloku komunistycznego i poprawy bezpieczeństwa globalnego, międzynarodowego i narodowego.

⁵⁵ Począwszy od końca II wojny światowej do rozpadu bloku państw Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) i Układu Warszawskiego w 1991 r.

Uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze mają znaczny wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Wymagają one szczególnej uwagi w skali kraju oraz organizacji międzynarodowej, ciągłego diagnozowania i prognozowania w imię zapewnienia bezpieczeństwa.

Dla przykładu, ich początkowo błędne diagnozowanie doprowadziło kraje UE w 2008 r. do wstrzymania dopływu gazu na okres 3 tygodni ze strony Federacji Rosyjskiej oraz całkowitego odcięcia dla Ukrainy. Ten incydent, a zarazem groźne zdarzenie zwróciło uwagę decydentów na dostrzeganie uwarunkowań ekonomiczno-gospodarczych w zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, czego efektem jest polityka dywersyfikacji i poszukiwania alternatywnych źródeł energii. Ten stan rzeczy cechuje w szczególności Polskę, która poszukuje innych rozwiązań i nowych źródeł energii.

Znaczny wpływ na uwarunkowania gospodarcze i ekonomiczne państwa wywiera proces integracji i globalizacji. Dzieje się tak dlatego, że realizacja tych procesów wymaga podejmowania decyzji w wymiarze międzynarodowym, a więc ponadnarodowym, które powinny i muszą być uwzględniane w poszczególnych państwach. Stąd uwarunkowania gospodarcze i ekonomiczne oraz finansowe państwa wymagają uwzględniania tych problemów w wymiarze międzynarodowym i globalnym.

Ten stan rzeczy różnie jest postrzegany, część teoretyków uważa, że doprowadza on do pomniejszania znaczenia potencjału ekonomicznego i gospodarczego państwa, tym samym i jego bezpieczeństwa, inna część sądzi wręcz odwrotnie, że umacnia. Zwolennicy takiego stanowiska to z reguły ci, którzy widzą sens i popierają proces globalizacji.

Realizacja polityki globalizacji we wszystkich obszarach funkcjonowania państw ma na celu niwelowanie istniejących i powstających zagrożeń w zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, poprzez tworzenie znacznego potencjału gospodarczego wspólnot, tym samym ekonomicznego i finansowego, bez których trudno mówić o bezpieczeństwie. Z tego widać, że troska o uwarunkowania gospodarcze, ekonomiczne i finansowe w procesie integracji wymaga profesjonalnego i zdecydowanego działania.

Działanie to nie powinno być realizowane za wszelką cenę lecz w sposób optymalny. Powinno uwzględniać potencjał państwa nie tylko gospodarczy i finansowy, ale także społeczny, kulturowy i inny. Stąd ważne jest współdziałanie państwa i różnorodnych organizacji w procesie globalizacji, wzajemne zrozumienie oraz udzielanie pomocy. Przykładem takiego stanu są programy pomocowe dla państw

uczestniczących w tym procesie. Budują one więzi zaufania, poszanowania, sąsiedzką pomoc na drodze zapewniania bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

Uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze w odniesieniu do Polski mają istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego. Nasze uczestnictwo i aktywność we wspólnocie europejskiej umożliwia realizację różnorodnych zadań ekonomiczno-gospodarczych, innowacyjnych i zmierzających w kierunku rozwoju kraju, wspólnoty oraz ich bezpieczeństwa.

4.4. Uwarunkowania prawno-instytucjonalne

Uwarunkowania prawno-instytucjonalne mają znaczny wpływ na bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Ten oczywisty stan rzeczy wynika z faktu, że obecnie trudno znaleźć państwo, które nie jest członkiem organizacji międzynarodowej, w tym układu militarnego.

Przykładem jest Polska, która funkcjonuje w ramach UE, ONZ, NATO, OBWE i innych organizacjach międzynarodowych ceniących poszanowanie praw człowieka, grup i narodów nade wszystko. Poprzez funkcjonowanie w tych organizacjach nasz kraj buduje i zapewnia w przyszłości nasze bezpieczeństwo narodowe, które jest nierozdzielną częścią bezpieczeństwa międzynarodowego. Niektórym podmiotom trudno to zrozumieć, ale niewątpliwie jest to słuszny i logiczny kierunek działania.

Jest oczywistym, że w uwarunkowaniach bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego znaczna rola przypada organizacjom międzynarodowym. To te organizacje pełnią funkcje stabilizacyjne w zakresie umacniania porządku prawnego i *status quo* politycznego, ekonomicznego i terytorialnego. To te organizacje legitymizują nowe i ważne warunki w środowisku międzynarodowym, zapewniają integrację państw i uregulowań prawnych oraz realizację funkcji kontrolnych.

Uregulowania prawno-instytucjonalne, szczególnie w obszarze międzynarodowym, mają podłoże w organizacjach międzynarodowych. W literaturze przedmiotu wskazuje się na dwie grupy organizacji międzynarodowych (kryterium podziału – status prawny), które wywierają znaczny wpływ na bezpieczeństwo. Pierwszą grupę stanowią międzynarodowe organizacje rządowe (*International Governmental Organizations* – IGOs), a drugą międzynarodowe organizacje pozarządowe (*International Non-Governmental Organizations* – INGOs).

Międzynarodowe organizacje rządowe są utworzone w celu rozwoju współpracy między państwami i wywierają znaczny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Powinny być one związkiem minimum trzech suwerennych państw, posiadać zdefiniowany cel i być umocowane przez umowę międzynarodową. Przykładem tych organizacji są: ONZ, UE, NATO, OJA, OBWE.

Na bezpieczeństwo narodowe wywierają wpływ także międzynarodowe organizacje pozarządowe. Międzynarodowe organizacje pozarządowych to takie, które działają, a nie zostały utworzone na podstawie umów międzynarodowych⁵⁶. Klasycznym przykładem takich organizacji a wywierających wpływ na bezpieczeństwo narodowe, różnego rodzaju grup etnicznych i mniejszości narodowych oraz obywateli są Czerwony Krzyż oraz Międzynarodowa Izba Handlowa.

Uwarunkowania prawno-instytucjonalne wskazują na fakt, a zarazem konieczność przestrzegania układów, traktatów oraz innych uregulowań prawnych w ramach organizacji międzynarodowej. Jest to warunek konieczny dobrego funkcjonowania wspólnoty czy też jakiegokolwiek organizacji międzynarodowej oraz poszczególnych jej państw. Ważnym jest, by w okresie ustalania tego typu dokumentów uwzględniać potencjał i możliwości wszystkich podmiotów – państw przystępujących do organizacji i układów międzynarodowych. Z zadowoleniem należy przyjąć procesy negocjacji i kompromisu pomiędzy podmiotami ustanawiającymi rozwiązania prawno-organizacyjne w wymiarze międzynarodowym. Świadczy to o przedmiotowym, a nie podmiotowym podejściu do problemów bezpieczeństwa.

Obecnie w ramach UE dużego znaczenia nadaje się poglądom liberalno-demokratycznym. Takie stanowisko wynika z wielu przesłanek, głównie jednak z potrzeby demokratyzacji życia społecznego, poszanowania praw człowieka, grup i państw, ich dorobku kulturalnego, osiągnięć w różnych obszarach, w tym szczególnie w obszarze bezpieczeństwa jednostki, państwa i wspólnoty. Uważa się, że podejście liberalno-demokratyczne jest podejściem obywatelskim, troszczącym się o bezpieczeństwo wspólnoty, państwa i obywatela w różnych aspektach.

W procesie budowy bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego wspólnot i organizacji międzynarodowych ważne jest tworzenie i budowanie infrastruktury oraz zasobów (materialnych i niematerialnych) na potrzeby zarządzania tym procesem. Rozwiązania tego typu wymagają znacznych nakładów, ustaleń i kompromisów. Proces ten wymaga skuteczności i cierpliwości w działaniu, szczególnie w obszarze dostoso-

⁵⁶ Rezolucja ONZ z 27 lutego 1950 r.

wywania uregulowań prawnych poszczególnych państw do tworzonego prawa wyższego rzędu – wspólnotowego i układowego.

Obecnie z zadowoleniem należy przyjmować powstające uregulowania prawne w zakresie UE. Przykładami są tutaj sektorowe polityki i strategie (gospodarcze, finansowe, energetyczne, wewnętrzne i inne). Szczególnie ważne jest także to, że w ramach UE nie tylko dostrzega się brak aktualnej i dostosowanej do obecnej sytuacji Strategii Bezpieczeństwa Europejskiego (SBE), ale także działania zmierzające do jej opracowania i wdrożenia. Polska w tym obszarze wykazuje szczególnie inicjatywę i aktywność. Uwidocznili się to głównie w 2014 r. i uwidacznia obecnie, a więc w warunkach nowej sytuacji politycznej i militarnej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, której nie odpowiada przyjęta przez Radę Europy 12 grudnia 2003 r. SBE.

Jak z tego wynika, poza osiągnięciami w obszarze bezpieczeństwa państw jest wiele do zrobienia, głównie w zakresie opracowania wspólnej SBE oraz budowy systemów zarządzania i kierowania bezpieczeństwem we wszystkich jego wymiarach. Pozytywnymi rozwiązaniami są tutaj te, które dotyczą zwalczania zagrożeń wywoływanych siłami natury, klęsk żywiołowych, ochrony środowiska i szeroko rozumianego ratownictwa.

Bez jasnych i jednoznacznych rozwiązań organizacyjno-prawnych i instytucjonalnych trudno mówić o pożądanym (wymaganym) poziomie bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym wspólnot i państw.

4.5. Uwarunkowania militarne

Uwarunkowania militarne są podstawowymi w procesie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Uwarunkowania te mają bezpośredni związek z innymi uwarunkowaniami procesu bezpieczeństwa, a szczególnie z tymi wskazanymi powyżej.

W ujęciu historycznym uwarunkowania militarne związane były z ustanowieniami nowych sił i układów po odbytych wojnach, np. Pokój Westfalski (jako finał wojny trzydziestoletniej w 1648 r.), Kongres Wiedeński (jako rezultat rewolucji francuskiej i wojen napoleońskich w 1815 r.), Traktat Wersalski (jako finał I wojny światowej w 1919 r.), konferencje w Jalcie i Poczdamie (jako finał II wojny światowej w 1945 r.).

W II połowie XX w. zapewnianie pokoju opierano na zasadzie równowagi sił między przeciwstawnymi blokami. Z biegiem czasu zasada ta została podważona, czego przykładem jest historyczny dwubiegunowy układ państw i wyścig zbrojeniowy. Pomimo to, nigdy nie rezygnowano z dwóch kierunków działania, które przyczyniły się do pokoju w skali globalnej i regionalnej. Pierwszy oparto na zakazie stosowania siły w prawie i stosunkach międzynarodowym i rozwiązywaniu sporów w sposób pokojowy, natomiast drugi oparto na założeniu, że siła państw budujących pokój jest na tyle większa od potencjalnego agresora, że zmusi go do wycofania się z agresji. Przy czym należy jednoznacznie stwierdzić, że to drugie założenie, jeśli jest nieskuteczne to, pociąga za sobą interwencje militarne, które uzasadnione mogą być wówczas, jeśli konfliktu nie można rozwiązać działaniami dyplomatycznymi i politycznymi oraz różnorodnymi działaniami w ramach ONZ.

Uwarunkowania militarne wynikają z zagrożeń wspólnot i państw, ich potencjału obronnego oraz celów polityczno-strategicznych. Obecnie maleją zagrożenia wywoływane dwubiegunowością bloków państw, znaczne osiągnięcia odnotowuje się w redukcji środków walki, szczególnie broni masowego rażenia (BMR). Czy to sprzyja pomniejszeniu znaczenia uwarunkowań militarnych – tak, ale nie eliminuje ich ostatecznie, ponieważ powstają inne wyzwania. Taki stan rzeczy wynika z nowych zagrożeń i niebezpieczeństw jakie niosą sobą znaczne różnice między północą a południem w skali globalnej, problemy etniczne, narodowe, religijne, których rezultatem jest terroryzm w skali lokalnej i globalnej.

Tym wyzwaniom powinien przeciwstawiać się potencjał militarny państwa i organizacji międzynarodowych. Pozytywnym przykładem są strategie i działania państw NATO. Rzecz w tym, by uwarunkowania militarne nie ograniczać do sił zbrojnych. To cały szeroko rozumiany potencjał państw i wspólnot, a szczególnie ekonomiczno-gospodarczy, polityczny, prawno-organizacyjny i społeczny powinien uczestniczyć w tym procesie.

Uwarunkowania militarne to także zdolności mobilizacyjne narodów i państwa do zapewnienia bezpieczeństwa w skali międzynarodowej i narodowej. Siły zbrojne to tylko profesjonalne narzędzie realizacji celów militarnych.

Uwarunkowania militarne wymagają dostosowania zasobów organizacji międzynarodowych i narodowych do przeciwstawienia się zagrożeniom. Chodzi o to, by wewnętrzne systemy oraz szeroko rozumiane systemy bezpieczeństwa, ratownictwa i zarządzania kryzysowego były podporządkowane wspólnym celom – bezpieczeństwu wspólnot, narodów i ich obywateli.

W Polsce uwarunkowaniom militarnym nadaje się coraz większe znaczenie. Uwarunkowania te dostrzega się w wymiarze międzynarodowym, głównie w ramach UE i NATO oraz narodowym. Świadczą o tym działania Polski w ramach tych organizacji, jak również działania w budowie infrastruktury państwa, przemysłu zbrojeniowego, potencjału militarnego i modernizacji polskich Sił Zbrojnych.

4.6. Uwarunkowania społeczne

Uwarunkowania społeczne bezpieczeństwa narodowego dotyczą społeczności danego państwa – jego narodu, grup i obywateli. W swej istocie dotyczą one potrzeb społecznych i możliwości ich spełnienia.

Potrzeby społeczne bezpieczeństwa to taki typ potrzeb społeczności, narodów, grup i jednostek, których zaspokojenie wymaga istnienia i działania organizacji społecznych zmierzających do osiągnięcia założonych i przyjętych celów bezpieczeństwa z równoczesną oceną skutków działania w tym obszarze. Istnienie potrzeb społecznych w obszarze bezpieczeństwa świadczy o odczuwalnym lub niepokojącym braku poczucia bezpieczeństwa w obszarze społecznym. Oznacza to niepewność funkcjonowania i rozwoju podmiotów oraz zachowania potrzebnej równowagi.

We współczesnej dobie cywilizacyjnej społeczeństwo obywatelskie sprzyja bezpieczeństwu narodowemu, społecznemu. Wykształcenie obywateli, ich tolerancyjne i krytyczne wobec otoczenia postawy w procesie budowy bezpieczeństwa narodowego są wręcz wskazane. Społeczeństwo obywatelskie to społeczeństwo demokratyczne bazujące na osiągnięciach demokratycznych, wykształcone, podatne na rozwój, kierujące się humanizmem i poszanowaniem praw, kultury oraz poglądów innych. Społeczeństwo obywatelskie to społeczeństwo pokoju troszczące się o stabilny rozwój i bezpieczeństwo narodowe.

Produktem społeczeństwa obywatelskiego jest demokratyczne państwo i demokratyczne wspólnoty międzynarodowe. Natomiast moc i siła demokratycznego państwa tkwi w jego społeczeństwie obywatelskim, które cechuje się działaniami prospołecznymi i wspólnym dobrem, które je łączy i jest jego siłą napędową.

Uwarunkowania społeczne są charakteryzowane głównie przez takie określenia i kategorie związane i dotyczące bezpieczeństwa, jak: przetrwanie, egzystencja, cel istnienia, pewność istnienia, tożsamość, aktyw-

ność, zapewnienie potrzeb, dobrobyt, zadowolenie, zapewnienie bezpieczeństwa i rozwoju.

W Polsce uwarunkowania społeczne bezpieczeństwa narodowego mogą być i są rozpatrywane z różnych punktów widzenia, np. socjologicznego, psychologicznego, prawnego, zdrowotnego, finansowego i innego. Ważnym jest, że w naszym kraju przywiązuje się duże znaczenie do szeroko rozumianych uwarunkowań społecznych. Powstające nowe rozwiązania i programy, działalność organizacji rządowych i pozarządowych wychodzą naprzeciw potrzebom społecznym i wpływają dodatnio na bezpieczeństwo jednostki i bezpieczeństwo narodowe.

4.7. Uwarunkowania informacyjne

Żyjemy w okresie społeczeństwa informacyjnego, którego zasobem i dobrem jest informacja. Informacja niesie ze sobą wiedzę o zjawiskach i otaczającej nas rzeczywistości. Wiedza ta jest i powinna być wykorzystywana na potrzeby rozwoju współczesnych cywilizacji, organizacji międzynarodowych, narodów, grup etnicznych i obywateli, także w aspekcie bezpieczeństwa.

Takim potrzebom służy postęp współczesnego świata, rozwój nauki, systemów gromadzenia i przetwarzania informacji oraz prezentacji osiągnięć cywilizacyjnych. Rzecz jednak w tym by proces ten był bezpieczny dla narodów i obywateli.

Analiza współczesnych osiągnięć i zaistniałych faktów wskazuje, że postęp informacyjny współczesnych społeczeństw nie służy tylko i wyłącznie zaspokajaniu ich potrzeb i rozwojowi, ale także im szkodzi. Przykładem tego stanu rzeczy jest cyberterroryzm jako zagrożenie współczesnych demokracji i narodów wykorzystujące narzędzia informacyjne, jakie dostarcza mu postęp technologiczny. Cyberterroryzm, jako terroryzm prowadzony w cyberprzestrzeni, staje się zjawiskiem powszechnym i bezpośrednio dotykającym bezpieczeństwa narodowego.

Uwarunkowania informacyjne bezpieczeństwa wymagają wszechstronnego działania organizacji i osób w celu ochrony informacji i jej zasobów przed destrukcyjnym i celowym działaniem cyberterrorystycznym oraz różnego rodzaju zagrożeniami wywołanymi siłami natury, przyrody oraz działalności człowieka.

Uwarunkowania informacyjne mają istotne znaczenie w bezpieczeństwie narodowym i międzynarodowym. Mogą one utrudniać lub sprzyjać

bezpieczeństwu, powinny być troską organizacji międzynarodowych, krajowych oraz społeczeństwa obywatelskiego.

W Polsce, podobnie jak w innych demokratycznych państwach, tym uwarunkowaniom przyznaje się szczególne znaczenie. Świadczą o tym wpisane w potrzeby europejskie i naszego kraju działania administracji państwowej, różnorodnych służb i Sił Zbrojnych RP. Przykładem tego stanu są opracowywane dokumenty strategiczne jak program, polityka czy doktryna cyberbezpieczeństwa państwa⁵⁷.

4.8. Uwarunkowania ekologiczne

To szczególny rodzaj uwarunkowań wywierający wpływ na bezpieczeństwo. Ich zakres ma wymiar globalny, narodowy i środowiskowy, ich nieuwzględnianie przynosi negatywne skutki, obniża poziom bezpieczeństwa dla wszystkich podmiotów.

Postęp cywilizacyjny, a szczególnie irracjonalna z punktu bezpieczeństwa gospodarka niesie ze sobą znaczne uwarunkowania – zagrożenia środowiskowe. Przykładem tego stanu rzeczy jest erupcja i nadmierne wydobywanie surowców energetycznych, szczególnie węgla, których efektem jest wzrost w atmosferze dwutlenku węgla i ocieplenie klimatyczne.

Niszczenie i niegospodarne eksploatowanie środowiska to kolejne uwarunkowanie ekologiczne związane z bezpieczeństwem środowisk. Brak troski o naturę, nadmierna ingerencja w genetykę roślin, zanieczyszczenia cywilizacyjne, niezdrowa żywność, pomniejszają bezpieczeństwo, sprzyjają powstawaniu epidemii i pandemii, zagrażają życiu oraz zdrowiu obywateli.

Troska o uwarunkowania ekologiczne, ich uwzględnianie w procesie bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego powinny być działaniem instytucji za to odpowiedzialnych i wszystkich obywateli. Naturalne i wolne od zanieczyszczeń środowisko, zdrowa żywność oraz walka z głodem, kultura życia, świadomość społeczna, kształcenie współczesnych pokoleń w tym zakresie powinny być treścią uwarunkowań ekologicznych w wymiarze międzynarodowym, narodowym i środowiskowym.

⁵⁷ *Rządowy Program Ochrony Cyberprzestrzeni RP na lata 2011–2016*, Warszawa, czerwiec 2010 r. *Polityka Ochrony Cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 25 czerwca 2013 r. *Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 22 stycznia 2015 r.

Ważnego znaczenia w tym procesie nabierają strategie i polityka bezpieczeństwa ekologicznego naszego państwa⁵⁸ oraz zawarte układy i porozumienia. O wadze tego problemu świadczy postępowanie naszego państwa oraz działanie wielu organizacji międzynarodowych i krajowych oraz obywateli.

4.9. Inne uwarunkowania

Do innych uwarunkowań należy zaliczyć między innymi: kulturowe, demograficzne, etniczne i migracyjne.

Kultura to całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, utrwalony i wzbogacony w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie. W skład tak pojętej kultury wchodzi nie tylko wytwory materialne i instytucje społeczne, ale także zasady współżycia społecznego, sposoby postępowania, wzory, kryteria ocen estetycznych i moralnych przyjętych w danej zbiorowości i wyznaczające obowiązujące zachowania⁵⁹.

Kultura to ogół wytworów ludzi, zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Najczęściej rozumiana jest jako całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, narodu. Często kultura utożsamiana jest z daną cywilizacją. Mówiąc o kulturze międzynarodowej, globalnej, regionalnej mamy na uwadze przestrzeń i obszar jej rozwoju, natomiast w wymiarze narodowym kultura odnosi się do danego narodu i państwa.

Kultura polska dotyczy kultury rozwijającej się na obszarze Polski, a także kultury tworzonej przez Polaków na emigracji. W naszej kulturze uwidacznia się wpływ kultury europejskiej, zauważa się wpływ kultury zachodnioeuropejskiej i wschodnioeuropejskiej, ale głównie dorobek własnej obyczajowości ukształtowany i kształtujący polskie tradycje. Kulturę polską charakteryzowały i charakteryzują nadal dwie istotne cechy, mianowicie zachowanie swojej tożsamości i liberalnej wolności.

Kultura w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego wskazuje na szereg uwarunkowań, do których możemy zaliczyć materialny i duchowy

⁵⁸ Np. *Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.*, Warszawa, 2014 r.

⁵⁹ *Encyklopedia PWN*, Warszawa, 2003.

wy oraz religijny dorobek ludzkości, narodu, grupy etnicznej. Nie bez znaczenia są tutaj także ukształtowane zasady współżycia społecznego, wzorce i normy postępowania oraz zachowań w wymiarze międzynarodowym, narodowym i etnicznym.

Wyrazem kultury narodowej są strategie i doktryny narodowe⁶⁰, zasady i normy obowiązujące w danym państwie czy grupie etnicznej, w imię zachowania własnej tożsamości narodowej i bezpieczeństwa w tym zakresie oraz poszanowania innych zbiorowości i narodów. Wyraz kultury międzynarodowej sprowadza się do tych samych wartości rozumianych w skali międzynarodowej lub globalnej.

Mówiąc o polskiej kulturze narodowej pamiętamy o mniejszościach narodowych (reprezentujących inne niż polski naród) i etnicznych (nieutożsamiających się z innym narodem, posiadających odrębność kulturową) oraz poszanowaniu ich osiągnięć, tradycji oraz poszanowaniu wzajemnym. Do mniejszości narodowych w Polsce zaliczamy: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską i żydowską, natomiast do mniejszości etnicznych: karaimską, łemkowską, romską i tatarską. Wzajemne poszanowanie wartości kulturowych między narodem polskim a wskazanymi mniejszościami jest gwarantem naszej wewnętrznej stabilności i bezpieczeństwa.

Ważnym uwarunkowaniem bezpieczeństwa są problemy demograficzne. Problem ten ma wymiar międzynarodowy i narodowy. Obecnie zjawisko demografii uzewnętrznia się w spadku przyrostu narodowości europejskich, w tym także narodu polskiego oraz migracji wolnościowej i zarobkowej.

Spadający naturalny przyrost narodowy jest niekorzystnym zjawiskiem w UE i w Polsce. Przyczyn tego stanu jest wiele, w tym postęp cywilizacyjny, poziom wykształcenia, potrzeba wygodnego życia itp. Taki stan rzeczy powoduje spadek potencjału ludzkiego w wymiarze międzynarodowym – europejskim i narodowym, niesie ze sobą niebezpieczeństwa z tym związane, w tym migrację.

Współczesne migracje, podobnie jak i historyczne, mają podłoże polityczne oraz ekonomiczno-społeczne, zarobkowe. Mają one charakter migracji stałych lub chwilowych. Podłoże polityczne ma związek z nieprzestrzeganiem praw ludzi w danym państwie czy regionie, toczonymi wojnami, wrogimi politykami i ideologiami, np. współczesne naszym czasom emigracje – azjatycka i bliskowschodnia (w kierunku UE), syryjska, somalijska, malijska, libijska i inne. Natomiast emigracje ekonomiczno-społeczne najczęściej mają podłoże finansowe zmierzające do

⁶⁰ Np. *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, Warszawa, 26 marca 2013 r.

poprawy warunków życia i egzystencji, np. polskie emigracje zarobkowe w kierunku państw zachodnich, indyjska emigracja w kierunku Wielkiej Brytanii i inne.

Migracje polityczne wymagają szczególnej troski państw oraz znaczących nakładów ekonomiczno-socjalnych (obozy, zapewnienie żywności, opieka medyczna ...). Niosą one ze sobą zagrożenia w wymiarze międzynarodowym i narodowym. Natomiast emigracje zarobkowe stwarzają zagrożenia wewnętrzne danego narodu.

Kryteria bezpieczeństwa narodowego

Wskazanie uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego bez ich analiz i kryteriów jest bezwartościowe. Stąd istotnego znaczenia nabierają kryteria, które umożliwiają precyzyjną identyfikację uwarunkowań oraz określenie ich stanu z punktu przyjętych kryteriów.

Do kryteriów tych zaliczamy głównie: siłę, wielkość przestrzeni, wiarygodność, dostęp do najnowszych technologii, porządek międzynarodowy, stopień bezpieczeństwa kooperatywnego, skuteczność, stopień demokracji bezpieczeństwa międzynarodowego⁶¹.

5.1. Siła

Siła jest kryterium podstawowym bezpieczeństwa. Jest ona sumą zasobów jakimi dysponuje organizacja międzynarodowa, państwo, naród. O sile organizacji, bloku państw, państwa decyduje wiele czynników, w tym głównie: ekonomiczne, geograficzne, polityczno-militarne, narodowościowe, przywódcze itp. Ważna rola w tym obszarze zarówno w ujęciu międzynarodowym, jak i narodowym przypada czynnikom narodowym, jakimi są: czynniki geopolityczne, zasoby materialne i niematerialne państwa. Wskazane czynniki nawzajem się przenikają, uzupełniają i są podstawą w ociąganiu celów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

O sile decydują bezpośrednio czynniki ekonomiczne, a szczególnie potencjał finansowy, stan gospodarki, zasoby energetyczne oraz nowo-

⁶¹ W. Pruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Józefów, 2010. S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa. Skrypt internetowy*, Warszawa/Ursynów, 2010.

czesne technologie. Kolejne istotne czynniki wywierające wpływ na siłę państwa to uwarunkowania geopolityczne oraz zasoby ludzkie danego państwa czy organizacji itp.

Istnieją poglądy na temat pomiaru siły państwa czy organizacji międzynarodowej. Amerykański politolog i prawnik Joseph Nye wskazuje na dwa rodzaje przedmiotowej siły *Hard Power* i *Soft Power*⁶². Twardą siłę sprowadza się do potencjału danego państwa wynikającą z czynników geostrategicznych i ekonomicznych, natomiast miękką siłę do zdolności państwa w pozyskiwaniu sojuszników oraz zdobywania wpływów dzięki atrakcyjności własnej kultury, polityki i ideologii.

Trudno jednoznacznie zmierzyć ten potencjał – siłę, szczególnie wobec wskazywanych aspektów. Uwzględniane są różne parametry, np. produkt krajowy brutto (PKB) przypadający na obywatela, różne współczynniki gospodarcze poszczególnych państw, poziom wykształcenia, istniejące uwarunkowania religijne, narodowe itp. Proces porównania jest ważny szczególnie w warunkach mających na celu zapewnienie równowagi między organizacjami i narodami.

W literaturze przedmiotu zauważa się próby obliczania siły państwa czy organizacji międzynarodowej przy zastosowaniu tzw. **kompleksowego wskaźnika możliwości narodowej** (*Composite Index of National Capability* – *CINC*)⁶³, uwzględniającego średnią z procentu udziału potencjału w odniesieniu do całego świata, w sześciu składnikach, które reprezentują siłę demograficzną, ekonomiczną i militarną:

$$CINC = \frac{TPR + UPR + ISPR + ECR + MER + MPR}{6}$$

gdzie:

CINC – współczynnik kompleksowego wskaźnika możliwości narodowej – państwo/świat ,

TPR – współczynnik całkowitej populacji kraju,

UPR – współczynnik populacji miejskiej kraju,

ISPR – współczynnik krajowej produkcji żelaza i stali,

ECR – współczynnik konsumpcji energii,

MER – współczynnik wydatków na zbrojenia,

MPR – współczynnik personelu militarnego.

⁶² Joseph Nye: *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej – perswazyjne środki oddziaływania politycznego (kultura, propaganda, dyplomacja)*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 2007.

⁶³ Opracowany przez J. Davida Singera na potrzeby projektu *Zależności między wojnami* w 1963 r.

Dla przykładu, wg danych z 2007 r. współczynnik *CINC* dla wybranych państw wynosił: USA (1 pozycja w rankingu) – 196578, Chiny (2 pozycja) – 142149, Federacja Rosyjska (5 pozycja) – 039274, Niemcy (7 pozycja) 024082, Wielka Brytania (9 pozycja) – 021158, Francja (10 pozycja) – 018924, Ukraina (18 pozycja) – 011835, Polska (29 pozycja) – 006939.

Są także inne modele pomiaru siły, np. **wzór Ray Cline’a**:

$$P = (M + G + W)(S + W_a)$$

gdzie:

P – współczynnik siły kraju, potęga przekładana na rolę,

M – masa krytyczna (ludność i terytorium),

G – potencjał gospodarczy,

W – potencjał wojskowy,

S – strategia,

W_a – wola urzeczywistnienia strategii państwowej.

W literaturze przedmiotu zauważa się polski akcent w odniesieniu do powyższej zależności, reprezentowany przez **Leszka Moczulskiego**. Uważa on, że siłę państwa można przedstawić zależnością – tzw. iloczynem potencjałów państwa⁶⁴:

$$P = M \cdot D \cdot I$$

gdzie:

M – potencjał materialny,

D – potencjał duchowy,

I – potencjał intelektualny.

Z kolei inna zależność, tzw. **wzór politologów chińskich** – Wszechstronna siła kraju (*Comprehensive National Power* – CNP), przedstawia się następująco:

$$Siła = \frac{\text{masa krytyczna} + \text{siła ekonomiczna} + \text{siła militarna}}{3}$$

gdzie: *masa krytyczna* – [(ludność kraju : ludność świata)·100] + [(powierzchnia : powierzchnia świata)·100].

Dla przykładu, wg danych z 2007 r. współczynnik CNP wynosi: USA (1 pozycja w rankingu) – 37.229, Unia Europejska (3 pozycja) – 28.244, Federacja Rosyjska (4 pozycja) – 16.458, Chiny (5 pozycja) – 14.911, Niemcy (7 pozycja) – 7.682, Francja (10 pozycja) – 6.205, Polska (19 pozycja) – 1.976, Hiszpania (20 pozycja) – 1.969, Ukraina (26 pozycja) – 1.300, Czechy (28 pozycja) 1.139.

⁶⁴ L. Moczulski: *Geopolityka – potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa, 1999.

Witold Orłowski opracował model – **model Witolda Orłowskiego**⁶⁵ – przedstawiający sposób wyliczania indeksu siły państwa. Indeks ten stanowią: liczba ludności i powierzchnia (łącznie 5%), produkt krajowy brutto (50%), indeks potencjału naukowo-technicznego (22,5%), indeks potencjału militarnego (22,5%). Badaniami objęto 31 państw i na tej podstawie szeregowano kraje do 5 rodzajów mocarstw:

- supermocarstwa (dominujące w świecie) – powyżej 20% potencjału świata;
- mocarstwa światowe (gracz globalny) – powyżej 15% ogólnego potencjału świata;
- wielkie mocarstwa (mocarstwa regionalne z globalnymi aspiracjami) – od 10% do 15% ogólnego potencjału świata;
- mocarstwa regionalne (dominujące w regionie) – od 5% do 10% ogólnego potencjału świata;
- pozostałe państwa – aspirujące do roli mocarstw regionalnych.

W 2000 r. potencjał siły państw wg wskazanego modelu wynosił:

- USA – 27 (indeks siły państwa) – supermocarstwo (status państwa);
- UE – 23 – supermocarstwo;
- Chiny – 12 – wielkie mocarstwo;
- Twarde jądro UE (Niemcy, Francja, Benelux) – 10 – wielkie mocarstwo;
- Rosja – 8 – mocarstwo regionalne;
- Japonia – 7 – mocarstwo regionalne;
- Indie – 6 – mocarstwo regionalne;
- pozostałe państwa: Niemcy – 4, Wielka Brytania – 4, Francja – 4, Brazylia – 3, Włochy – 3, Polska – 1.

Kryterium siły poza cechami ujemnymi, powinno stanowić podstawę do tak zorganizowanego działania, aby sprzyjało utrzymaniu pokoju i powiększało poziom bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Prawidłowe zorganizowanie tego procesu i osiągnięcie tak przyjętego celu wymaga znacznego wysiłku na arenie narodowej i międzynarodowej, jest też i sztuką postępowania.

Do prac analitycznych przydatny w tym zakresie może okazać się **model Sułka**⁶⁶ prezentujący metodykę analizy geopolitycznej na przykładzie potęgotetrii. Model ten to model formalny mówiący o badaniu

⁶⁵ W. Orłowski, *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*. Wydawnictwo OPEN, 2006.

⁶⁶ M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa, 2004.

potęgi państw, oparty na tzw. twardych danych statystycznych lub innych charakteryzujących się rzeczywistym stanem rzeczy lub model subiektywny przy wykorzystaniu danych miękkich, bez dowodu. W modelu subiektywnym wykorzystuje się dane pozyskane od ekspertów zajmujących się profesjonalnie daną problematyką lub innej specjalnie dobranej grupy.

W modelu założono, że ocena jednostki politycznej jest związana z jej istnieniem i funkcjonowaniem, tzn. jej ludzi działających na określonej przestrzeni i w określonym czasie, zdolnych do działania. Działanie to przejawia się we współpracy lub wzajemnej walce. Autor tej metody koncentruje uwagę na dwóch kategoriach mocy – dyspozycyjnej (ogólnej) i koordynacyjnej (realnej, wojskowej), przedstawiając odpowiednio ich modele:

$$P_d = D^{0,652} \cdot L^{0,217} \cdot p^{0,109}$$

$$P_{kz} = W^{0,652} \cdot \dot{Z}^{0,217} \cdot p^{0,109}$$

gdzie:

P_d – potęga ogólna,

P_{kz} – potęga wojskowa z wykorzystaniem liczby żołnierzy,

D – dochód krajowy brutto,

L – liczba ludności,

p – powierzchnia terytorium,

W – wydatki wojskowe,

$\dot{Z}$ – liczba żołnierzy służby czynnej.

Wskazane metody, w zależności od przyjętych danych twardych (np. ekonomicznych, demograficznych, przestrzennych – geograficznych) oraz miękkich (np. polityczno-militarno-moralnych) umożliwiają określanie różnorodnych potęg państw, np. ekonomicznej, militarnej, demograficzno-przestrzennej, ekonomiczno-militarnej, ekonomiczno-demograficzno-przestrzennej czy demograficzno-przestrzenno-militarnej.

Istnieje rosyjska metoda określania siły państwa – tzw. **matryca strategiczna**⁶⁷ – metoda geograficznego przedstawiania potęgi państwa na podstawie dziewięciu wskaźników wpisanych w dziewięciokąt, dla których podano skale porównawcze. Model ten służy ocenie mocy danego państwa, określeniu profilu tej mocy i porównaniu tych wyników z innym państwem. Twórcy tej metody to: N. Kondratiev, I. Prigogine, P. Serokin.

Do oceny mocy państwa, spośród wielu ukształtowanych historycznie, wybrano czynniki reprezentatywne, oto one:

⁶⁷ A. Ageev, G. Mensh, R. Matthews, *Globalnyj raiting integralnoj moszczi 50 wiedzuchich stron mira*, MLSU – MAIB – INES, Moskwa, 2007.

- czynniki zabezpieczające potencjał rozwojowy: terytorium, zasoby naturalne, ludność, kultura i religia;
- czynniki zabezpieczające realizację potencjału rozwojowego: gospodarka, nauka i oświata, armia oraz polityka zagraniczna – środowisko geopolityczne.

Czynniki te zdefiniowano na podstawie danych statystycznych i nadano im wagi zgodnie z ocenami ekspertów. Ich charakterystykę prezentuje tabela 5.1.

Tabela 5.1

Charakterystyka podstawowych czynników matrycy strategicznej⁶⁸

Lp.	Czynnik	Parametry cząstkowe
1	Rządzenie	Odporność, adaptacja, umiejętność bycia liderem, zaufanie publiczne, efektywność
2	Terytorium	Łączna powierzchnia, rozciągłość geograficzna, długość granicy lądowej i morskiej, efektywność terytorium (warunki klimatyczne i topograficzne)
3	Zasoby naturalne	Dostępność zasobów mineralnych, stan zasobów ziemi, dostępność wody, stopień przyjazności warunków klimatycznych dla działalności człowieka, podatność terytorium na wystąpienie katastrof naturalnych, rozwój infrastruktury do produkcji energii odnawialnej i tworzenie krajobrazów
4	Ludność	Liczba ludności, stan zdrowia publicznego, wiekowo-płciowa struktura ludności, stopień urbanizacji społeczeństwa
5	Gospodarka	PKB, udział państwa w gospodarce światowej, saldo handlu zagranicznego, stabilność waluty krajowej, główni partnerzy handlowi państwa, struktura eksportu i importu
6	Kultura i religia	Wkład państwa w kulturę światową, liczba zabytków i centrów religijnych o znaczeniu światowym i regionalnym, wpływ ośrodków krajowych religijnych na religie w perspektywie globalnej, stopień harmonizacji międzynarodowych stosunków
7	Nauka i edukacja	Poziom rozwoju technologii, kompleksowość rozwoju naukowego i technicznego państwa, stopień rozwoju technologii informacyjnych, zgodność krajowych standardów kształcenia ze światowymi, odsetek analfabetyzmu, obowiązek kształcenia na poziomie szkół średnich, liczba kształcących się w szkołach wyższych na 1000 osób w kraju
8	Armia (siły zbrojne)	Liczebność i stopień rozwoju strategicznych sił jądrowych, morskich, lądowych i powietrznych sił zbrojnych, poziom rozwoju sił ogólnego przeznaczenia, rozwój systemów dowodzenia i łączności, ilość systemów i stopień rozwoju broni precyzyjnej
9	Polityka zagraniczna	Pozycja międzynarodowa państwa, zgodność z interesami narodowymi, role międzynarodowe

⁶⁸ R. Domke, *Matryca strategiczna, Leksykon geopolityki – projekt badawczy*, Instytut Geopolityki, Przegląd Geopolityczny tom 5:2012, Częstochowa, 2012.

W wyniku połączenia ze sobą dziewięciu parametrów powstaje dziewięciokąt, który po uwzględnieniu uzyskanej liczby punktów (wag, od 1 do 10) prezentuje graficznie stan mocy (siły) państwa.

Liczbę punktów (wag) w skali od 1 do 10 na potrzeby dziewięciokąta uzyskuje się wg czterostopniowej skali opracowanej przez autorów maczy, patrz tabela 5.2.

Tabela 5.2

Wartościowanie wskaźników w obrębie różnych grup państw⁶⁹

Status państwa	Niżej średniego	Średni	Wyżej średniego
Supermocarstwo	8	9	10
Wielkie mocarstwo	5	6	7
Mocarstwo regionalne	2	3	4
Małe państwo	1		

Poza wskazanymi czynnikami i ich wartościami metoda przewiduje określenie globalnego potencjału geopolitycznego państwa (siły państwa) przydatnego w porównaniu z państwem innym

$$R_u = R_2 + \frac{R_2 \left(\sum_{(2)i=1,n} S_i K_i - \sum_{(1)i=1,n} S_i K_i \right)}{R_1 \cdot 100}$$

gdzie:

R_u – potencjał geopolityczny państwa (Rosji),

$\sum_{(2)i=1,n} S_i K_i$ – relacja sojusznicy/przeciwnicy przed wydarzeniem historycznym,

$\sum_{(1)i=1,n} S_i K_i$ – relacja sojusznicy/przeciwnicy po wydarzeniu historycznym,

R_2 – sumaryczny wskaźnik mocy państwa przed wydarzeniem historycznym,

R_1 – sumaryczny wskaźnik mocy państwa po wydarzeniu historycznym.

Uzyskane wartości wstawiane są do porównawczej maczy strategicznej oraz do wspomnianego dziewięciokąta, patrz odpowiednio tabela 5.3 i rys. 5.1.

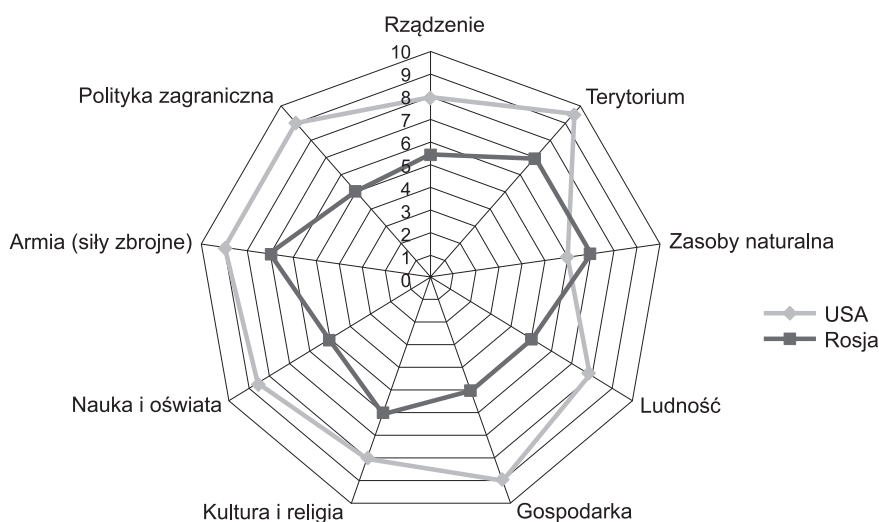
⁶⁹ Tamże.

Tabela 5.3

Porównanie wskaźników USA ze wskaźnikami Rosji – matryca strategiczna⁷⁰

Wskaźnik USA – Rosja w 2008 r.									
	Rządzenie	Terytorium	Zasoby materialne	Ludność	Gospodarka	Kultura i religia	Nauka i oświata	Armia	Polityka zagraniczna
USA	7,9	9,6	6,1	7,8	9	8	8,6	9	9
Rosja	5,3	7,1	7	5	5	6	5	7	5

Supermocarstwo – USA a Rosja w 2008 r.

Rys. 5.1. Porównanie wskaźników USA ze wskaźnikami Rosji – matryca strategiczna⁷¹

5.2. Wielkość przestrzeni

Kryterium bezpieczeństwa w przestrzeni dotyczy jej trójwymiarowego charakteru. Wynika to z obszarów zagrożeń, jak również osiągnięć cywilizacyjnych oraz działalności państw i różnorodnych organizacji w różnych przestrzeniach. Mówiąc o kryterium przestrzeni mamy na uwadze przestrzeń: lądową, wodną, powietrzną i kosmiczną.

⁷⁰ R. Domke, *Matryca strategiczna, Leksykon geopolityki* – projekt badawczy, Instytut Geopolityki, Przegląd Geopolityczny tom 5:2012, Częstochowa, 2012.

⁷¹ Tamże.

W przestrzeni lądowej (kontynenty, wyspy – 29,2% powierzchni globu) ulokowane są suwerenne państwa o różnych ustrojach polityczno-społecznych, kulturach, potencjałach gospodarczych, surowcowych, energetycznych, militarnych itp. Państwa te funkcjonują samodzielnie oraz w ramach organizacji międzynarodowych. Większość państw ma uregulowane problemy terytorialne i narodowe, część jednak nie – jest to wynik minionego okresu kolonizacji oraz prowadzonych w okresie ubiegłym różnego rodzaju konfliktów i wojen o różnym podłożu.

Przestrzeń wodna (70,8% powierzchni globu) jest uwolniona od bezpośredniej zależności państw, z wyjątkiem pasów wód terytorialnych. Nie oznacza to, że nie jest obszarem zainteresowania różnych państw, ich celów, dążeń i zamiarów. To często w tej przestrzeni powstają problemy, które kończą się wojnami. Przestrzeń ta niesie ze sobą nieokreślone bliżej potencjały surowcowe, energetyczne, ekonomiczne, transportowe, żywnościowe i inne. Obecnie zasoby te nie do końca są określone, pomimo to należy sądzić, że są one znaczne. Wielkość przestrzeni wodnej, z punktu dostępu do niej, z jednej strony stanowi poważny problem dla bezpieczeństwa, natomiast z drugiej, w okresie nowoczesnych technik i różnorodnych technologii, problem ten pomniejsza się.

Przestrzeń powietrzna jest ściśle związana z przestrzenią lądową i morską. Jest ona dostosowana do terytorium państw i organizacji. W przestrzeni wodnej jest niezależna i dostępna dla wszystkich podmiotów. W dobie wzrastającego potencjału transportu powietrznego jej znaczenie wzrasta.

Przestrzeń kosmiczna jest dostępna dla wszystkich podmiotów. Panują jednak w niej te podmioty, które dysponują odpowiednimi siłami i środkami, np.: USA, WB, Francja, Federacja Rosyjska, Chiny, Indie, Korea Północna i inne państwa. Podobnie jak widoczny wzrost znaczenia przestrzeni powietrznej, tak i kosmicznej ciągle wzrasta. Ten stan rzeczy dostrzega Polska, która 26 września 2014 r. utworzyła Polską Agencję Kosmiczną, która jako członek Europejskiej Agencji Kosmicznej prowadzi badania oraz działalność biznesową w przestrzeni kosmicznej.

Wielkość każdej przestrzeni decyduje o jej aspektach bezpieczeństwa zarówno międzynarodowego, jak i narodowego. Jej rozmiar jest problemem nie do pokonania dla państw małych i o niskim poziomie gospodarczym oraz technologicznym. Dla tych państw i organizacji, które charakteryzują się odpowiednim poziomem głównie ekonomicznym i militarnym, wielkość ta, wraz z postępem technologicznym staje się coraz mniejszym problemem.

Polska jako kraj środkowoeuropejski należy do krajów o średniej wielkości terytorialnej. Terytorium naszego państwa wynosi 322 575 km², ze znaczną przewagą obszaru nizinnego – 91,3% powierzchni kraju (do

300 m n.p.m.). Polska jest krajem rolniczo-przemysłowym zaliczanym do krajów o wysokim rozwoju gospodarczym w świecie, o znacznych zasobach naturalnych, w tym głównie surowca energetycznego jakim jest węgiel. Infrastruktura Polski posiada znaczne zasoby i dynamicznie się rozwija. Posiadamy nowoczesną infrastrukturę telekomunikacyjną i energetyczną oraz dynamicznie rozwijającą się infrastrukturę komunikacyjną.

Polska położona jest na szlakach komunikacyjnych wschód – zachód, północ – południe, historycznych i od wieków będących w zainteresowaniu różnych państw. Szlaki te zawierają przeszkody naturalne sprowadzające się szczególnie do usytuowania rzek i ich zlewków. Największymi zlewkami i dorzeczami Polski są: dorzecze Wisły – 168 900 km², i dorzecze Odry – 106 000 km², które w ujęciu historycznym wywierały znaczny wpływ na dostępność terenu i kierunki działań militarnych. Obecnie, z uwagi na możliwości współczesnych systemów walki, wpływ ten jest niewielki, a kierunki dogodne do działań operacyjnych.

Polska ma znaczną długość granic państwowych – łącznie 3511 km, w tym 3071 km granicy lądowej. Graniczymy z: Federacją Rosyjską – 210 km, Litwą – 104 km, Białorusią – 418 km, Ukrainą – 535 km, Słowacją – 541 km, Republiką Czeską – 796 km, Niemcami – 467 km. Polska posiada 440 km granicy morskiej, w tym na morzu 395 km, z Federacją Rosyjską i Niemcami po 22 km, przy 770 km linii brzegowej. Przy czym granice z państwami, które nie są członkami UE, to granice unijne, wymagające znacznej ochrony zgodnie z obowiązującymi układami i ustaleniami.

Na terenie Polski zamieszkuje ok. 38 530 tys. obywateli, w tym 93,9% narodowości wyłącznie polskiej. Jak już zaznaczono, w Polsce istnieją inne narodowości stanowiące mniejszości narodowe oraz grupy etniczne (patrz p. 4.9 książki).

Dane dotyczące przestrzeni i geopolitycznego położenia Polski wskazują, na wagę i znaczenie położenia naszego państwa. Uwzględniając ten fakt oraz doświadczenie historyczne naszego państwa, należy jednoznacznie stwierdzić, że problemy bezpieczeństwa narodowego nie powinny być nam obce i powinny znajdować się w centrum uwagi naszego państwa.

5.3. Wiarygodność

Uwzględniając wskazane w *Słowniku języka polskiego* znaczenie określenia *wiarygodność* należy stwierdzić, że jest to właściwość faktu lub tego co jest wiarygodne, prawdziwe, zgodne z prawdą w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

Wynikająca z definicji cecha wiarygodność z powodzeniem może być zastosowana w procesie oceny stanu bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Ta ocena dotyczy wielu zjawisk i procesów bezpieczeństwa z uwzględnieniem różnych aspektów, w tym: uczciwości, solidarności, zaufania, rzetelności, podjętych zobowiązań itp.

W odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego szczególnego znaczenia nabiera wiarygodność w obszarze międzynarodowym. Trudno budować pozytywne relacje między państwami i sojusznikami jeśli się jest niewiarygodnym partnerem. Także w obszarze wewnętrznym – państwowym znaczenie wiarygodności jest istotne, szczególnie w procesie egzystencji i rozwoju narodu oraz obywateli. Troska o wiarygodność i przestrzeganie zasad przez państwa ma istotne znaczenie we współczesnym świecie. Przestrzeganie zasad wiarygodności jest podstawą budowy korzystnych relacji między podmiotami, wzajemnego szacunku i uszanowania stanowisk. To co wiarygodne to pewne.

Oceny wiarygodności, tak jak każdego innego faktu czy procesu można dokonać poprzez jej „pomiar” i odniesienie do wzorca. Wzorce mogą być różne, metody oceny także, ale najlepiej jest ich poszukiwać w umowach i traktach międzynarodowych oraz różnego rodzaju strategiach i dokumentach prawnych odnoszących się do sfery międzynarodowej i krajowej – narodowej.

Polska buduje pozytywny wizerunek wiarygodności na arenie międzynarodowej i narodowej. W swym postępowaniu czynnie uczestniczy i wspiera innych stosownie do podjętych zobowiązań. Zawarte układy, traktaty i umowy wciela w życie i przestrzega. W miarę posiadanych sił i możliwości, kierując się zasadą solidaryzmu i dobrego partnerstwa, pokazuje innym jak należy postępować w zakresie wiarygodności. Tym samym nasz kraj jest partnerem wiarygodnym i odpowiedzialnym.

5.4. Dostęp do najnowszych technologii

Dostęp do najnowszych technologii ma ścisły związek z potencjałem gospodarczo-ekonomicznym i naukowo-innowacyjnym państw. Te państwa, które mają znaczny potencjał gospodarczo-ekonomiczny, dbają o rozwój, postęp i swój potencjał naukowy. Tym samym mają w tym obszarze znaczne osiągnięcia, czego najczęściej rezultatem są nowe technologie. Często jest tak, że państwa te, w celu pozyskania nowoczesnych technik i technologii, finansują inne niż swoje środowiska naukowe.

Zauważa się zależność wprost proporcjonalną mówiącą o tym, że im większy potencjał ekonomiczno-finansowy i gospodarczy, tym większy potencjał naukowo-badawczy i dostęp do technologii danego państwa. Prawdopodobnie ta dotyczy w większym stopniu bezpieczeństwa międzynarodowego, ale także i narodowego.

O poziomie dostępu do najnowszych technologii świadczy siła i poziom bezpieczeństwa takich organizacji i państw, jak: USA, UE, Japonia, Korea Południowa, Chiny, Brazylia, NATO. Poziom ten jest dynamicznie postępujący, sprzyja temu integracja państw i globalizacja.

Najnowsze technologie współczesnego świata dotyczą: genetyki i biotechnologii, informatyki w aspekcie inteligencji otoczenia i komunikacji społeczeństwa informacyjnego, transportu, automatyki i miniaturyzacji oraz oceanografii w kierunku eksploatacji zasobów tego środowiska oraz szeroko rozumianych środków walki.

Nowe technologie są siłą napędową współczesnych organizacji międzynarodowych i państw oraz miernikiem ich bezpieczeństwa. W takim aspekcie odgrywają one pozytywną rolę i przyczyniają się do umacniania bezpieczeństwa w każdym wymiarze oraz pokoju. Natomiast ich dostęp i wykorzystanie przez państwa czy organizacje o ideologii nacjonalistycznej, fundamentalnej, czego przykładem jest fundamentalizm islamski uprawiający terroryzm, działania Państwa Islamskiego czy Korei Północnej jest niebezpieczne, wymaga monitorowania i zdecydowanego przeciwdziałania.

Obecnie, organizacje międzynarodowe i wspólnoty do których należy Polska, np. UE, NATO, mają znaczny dostęp do najnowszych technik i technologii, co oznacza, że zanikają granice w dostępie technologicznym między państwami będącymi ich członkami. Dzięki najnowszym osiągnięciom naukowo-badawczym, nowym technikom i technologiom tworzone w kraju i udostępniane nam przez państwa przyjazne, Polska dynamicznie się rozwija i umacnia swoje bezpieczeństwo narodowe. Taki stan rzeczy jest dla Polski bardzo istotny i, praktycznie ujmując, w ujęciu historycznym po raz pierwszy występuje na taką skalę.

5.5. Porządek międzynarodowy

Porządek międzynarodowy to kryterium bezpieczeństwa, które ma związek z wiarygodnością, wzajemnym poszanowaniem zasad i prawa międzynarodowego oraz pokojem i bezpiecznymi warunkami rozwo-

ju. Poziom tego kryterium jest odzwierciedlony w istniejących warunkach funkcjonowania państw na arenie międzynarodowej oraz stanie ich bezpieczeństwa. O poziomie tym świadczą codzienne warunki funkcjonowania społeczności i obywateli oraz poziom ich zadowolenia w samorealizacji.

Najogólniej ujmując, porządek międzynarodowy, a także i narodowy sprowadza się do bieżącego przestrzegania norm, zasad, postaw, postępowań zgodnie z zawartymi porozumieniami, układami, umowami, ustanowionymi aktami prawnymi odpowiednio międzynarodowymi i krajowymi. Porządek międzynarodowy jest zjawiskiem niezwykle złożonym, uzależnionym od celów strategicznych, dążeń i polityki różnych państw, występujących zagrożeń i uwarunkowań na arenie międzynarodowej. Znaczący wpływ na jego stan wywiera globalizacja oraz towarzyszące jej skutki i rezultaty.

Porządek międzynarodowy ma różne aspekty, np.: cywilizacyjne, ekonomiczno-gospodarcze, polityczne, społeczne, kulturowe, militarne itp. Oznacza to, że porządek ten z jednej strony może być z punktu tych aspektów wartościowany – oceniany, a z drugiej strony aspekty te stanowić mogą dla tego procesu wymagania.

Przestrzeganie ustalonego porządku międzynarodowego jest gwarantem pokoju i bezpieczeństwa. Jego naruszenie podważa ten stan, niesie ze sobą zagrożenia i niebezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym⁷².

Przestrzeganiu wymaganego porządku międzynarodowego sprzyja proces demokratyzacji państw oraz funkcjonowanie wielu organizacji międzynarodowych, między innymi wielokrotnie przytaczanych, takich jak: ONZ, OBWE, UE, NATO i innych. Państwa demokratyczne w swój ustrój i postępowanie mają wkomponowane przestrzeganie prawa, norm i ustalonego porządku. Trudno o przykład państwa demokratycznego, które łamie i nie przestrzega ustalonego porządku. Z kolei państwa o niskim poziomie demokracji cechuje nieprzestrzeganie tych zasad, wywołanie napięć i niepokojów oraz różnorodnych zagrożeń.

Polska jako członek ONZ, OBWE, UE, NATO i innych organizacji prowadzi politykę pokojową w odniesieniu do innych państw świata i Europy. Z wieloma państwami powiązana jest dwustronnymi traktatami pokojowymi i współpracuje z nimi we wszystkich możliwych obszarach. Przestrzeganie ustalonego porządku międzynarodowego jest dla Polski niezwykle ważne i stanowi jedną z podstaw bezpieczeństwa narodowego.

⁷² Przykładem jest postępowanie Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej i uczestnictwo w wojnie na Ukrainie od 2014 r.

5.6. Stopień bezpieczeństwa kooperatywnego

Bezpieczeństwo w ujęciu kooperatywnym dotyczy współuczestnictwa, współpracy, współdziałania państw, narodów i innych podmiotów w procesie zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Jego istota sprowadza się do wspólnego zapewniania bezpieczeństwa, które ma znacznie wyższy potencjał niż indywidualnie poszczególnych państw kooperujących.

Bezpieczeństwo kooperatywne ma na celu przeciwdziałanie zagrożeniom globalnym, regionalnym i narodowym. Celem jego jest przeciwdziałanie konfliktom, ich likwidowanie i wygaszanie przy użyciu wszystkich dozwolonych form i metod – politycznych, dyplomatycznych, ekonomicznych, militarnych i innych, w skali globalnej, regionalnej i lokalnej.

Realizatorem bezpieczeństwa kooperatywnego, szczególnie w aspektach międzynarodowych, są zawierane sojusze, organizacje i różnorodne układy. Współczesna cywilizacja, a szczególnie państwa będące jej motorem rozwoju, poprzez kooperatywne współdziałanie realizują znaną od wieków zasadę – razem łatwiej przetrwać i zapewnić egzystencję i rozwój swoim narodom, grupom i obywatelom.

Przykładem działania Polski w obszarze bezpieczeństwa kooperatywnego jest wspieranie Ukrainy w budowie demokracji i integracji z UE. Polska w tym zakresie oraz inne państwa UE, szczególnie Szwecja i Litwa odegrały znaczną rolę. Polska na arenie międzynarodowej stała się ambasadorem Ukrainy w tym niezwykle ważnym procesie budowy bezpieczeństwa.

Polska prowadzi politykę aktywnej współpracy w zapewnianiu bezpieczeństwa z państwami sąsiedzkimi, ze wszystkimi państwami europejskimi w ramach Unii Europejskiej oraz państwami – uczestnikami NATO, ONZ i OBWE. Polityka ta ma wymiar skuteczny i jest dostrzegana we wszystkich organizacjach międzynarodowych.

5.7. Skuteczność

Skuteczność jest wyrazem i stopniem realizacji celów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Zapewnienie skuteczności bezpieczeństwa oznacza realizację wymagań i osiągania celów bezpieczeństwa we wszystkich jego aspektach, tym samym oznacza pełne monitorowa-

nie zagrożeń, ich bezustanne likwidowanie przy optymalnym zaangażowaniu zasobów organizacji i państw.

Mówiąc o stopniu skuteczności zapewnienia bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym, mamy na uwadze stan zdecydowanego przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa, w tym skutecznego zwalczania terroryzmu światowego. Uważa się, że w tym zakresie mamy wiele do zrobienia na forum międzynarodowym i wewnątrz państw, szczególnie w obszarze rozpoznania zagrożeń, wymiany informacji i wspólnego przeciwdziałania.

Współczesny okres rozwoju cywilizacji wymaga skuteczności w przestrzeganiu prawa międzynarodowego we wszystkich aspektach, w tym głównie bezpieczeństwa. Wobec pojawiających się zagrożeń i niebezpieczeństw na arenie międzynarodowej słuszne są działania Polski i innych państw Europy Środkowo-Wschodniej w zakresie integracji polityczno-gospodarczej oraz militarnej państw UE i NATO.

Dotychczasowe działania w tym obszarze okazały się, lub mogą okazać się na tyle skuteczne, na ile skuteczne są, lub mogą okazać się rozwiązania i postanowienia państw uczestniczących w szczycie NATO w 2014 r. w New Port. Podjęte solidarnie przez państwa UE i NATO działania dotyczyły problemów zapewnienia bezpieczeństwa, sprawdzonych głównie do wzmocnienia tzw. flanki wschodniej państw NATO oraz wprowadzenia sankcji polityczno-gospodarczych w obliczu agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Zasygnalizowane działania w zakresie integracji i ustalania kierunków strategicznych państw UE i NATO są dobrą drogą do zapewniania bezpieczeństwa państw uczestniczących w tym procesie. Są one także podstawą skuteczności w postępowaniu, w imię potrzeb współczesnego bezpieczeństwa.

5.8. Stopień demokratyzacji bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego

Stopień demokratyzacji państw i organizacji międzynarodowych jest wyznacznikiem poziomu bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Oznacza poziom zaangażowania i wolę państw, społeczności i obywateli, odpowiednio w wymiarze międzynarodowym i narodowym.

Stopień demokratyzacji bezpieczeństwa oznacza poziom poszanowania w sposób demokratyczny ustalonych celów bezpieczeństwa na

potrzeby egzystencji organizacji, narodów i obywateli. Demokracja jest wewnętrzną wartością współczesnej cywilizacji, systemów politycznych państw i różnego rodzaju organizacji. Przejawia się ona we wszystkich aspektach, np. politycznych, militarnych, ekonomicznych i społecznych oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Demokratyzacja narodowa, wewnątrz narodu, jest mniej złożona niż danej organizacji międzynarodowej. Za tym stanowiskiem przemawia fakt, że łatwiej demokratycznie podejmować decyzje w ramach narodu o tej samej kulturze i dorobku. W skali międzynarodowej jest to zdecydowanie trudniejsze, ponieważ w grę wchodzi takie czynniki, jak globalizacja, suwerenność państw, różne ich interesy itp.

Państwa demokratyczne to takie państwa, których celem jest budowanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz narodowego. Cel ten oraz codzienna ich działalność w tym zakresie, wpisane są w ich konstytucje. Państwa demokratyczne przywiązują bezpieczeństwu wiele uwagi i działań. Bezpieczeństwo jest dla nich istotą oraz podstawową, demokratyczną zasadą działania.

Polska jest krajem demokratycznym. W swej działalności umacnia system demokratyczny i propaguje go w kierunku innych państw, o mniejszym poziomie demokracji. Polska funkcjonuje w sprzyjającym otoczeniu, w otoczeniu państw demokratycznych, jest członkiem UE, którą cechuje poszanowanie osiągnięć demokratycznych i ich rozwój.

Globalizacja a bezpieczeństwo narodowe

Globalizacja to ogół procesów prowadzących do coraz większej współzależności i integracji państw, społeczeństw, gospodarek i kultur. Jej efektem jest tworzenie się jednego świata i światowego społeczeństwa oraz ponadnarodowych kooperacji. W okresie globalizacji zauważa się pomniejszanie roli i zanikanie zjawisk związanych z kategorią państwa narodowego. Powszechnie widoczne stają się procesy międzynarodowe (ponadnarodowe) a bezpieczeństwo narodowe stanowi funkcję bezpieczeństwa międzynarodowego.

Procesowi globalizacji sprzyja rozwój technologii informacyjnych, mobilność towarów i produktów, siły roboczej, technologii, kapitału i usług oraz ich dostępność w wymiarze globalnym.

Globalizacja jako zjawisko jest postrzegana dwuznacznie. Jej zwolennicy opowiadają się za nią i widzą w niej szansę dla państw i narodów w integracji swoich wysiłków, drudzy uważają wręcz odwrotnie. Widzą w niej zagrożenie dla państwa i jego bezpieczeństwa.

Obecnie globalizację cechują następujące fakty i zjawiska:

- międzynarodowe korporacje gospodarcze;
- wspólne strategie i polityki gospodarcze;
- międzynarodowy przepływ kapitału inwestycyjnego;
- międzynarodowy system bankowy;
- wspólne waluty;
- międzynarodowy transfer technologii;
- standardowa produkcja towarów i usług;
- międzynarodowe organizacje rządowe i pozarządowe;
- współpraca partii politycznych i środowisk o jednakowym lub zbliżonym charakterze;
- jednolity system miar, wag, oznaczeń jednostek fizycznych;
- ujednolicono wg standardów międzynarodowych sieć i infrastruktura transportowa oraz Inteligentnych Systemów Transportowych;

- dostęp do ujednoliconych usług komunikacyjnych w skali globalnej;
- powszechna dostępność mediów elektronicznych;
- powstawanie kultury masowej i międzynarodowej turystyki;
- powstawanie globalnych i uniwersalnych postaw konsumpcyjnych.

To podstawowe i główne cechy globalizacji, mają one swoich zwolenników i przeciwników, o czym poniżej. Już w tym miejscu można stwierdzić, że zbiór tych cech ma znaczny wpływ na procesy bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.

6.1. Powstanie i koncepcje globalizacji

Globalizacja jest procesem trwającym od kilku wieków o trzech wyraźnie zarysowanych etapach rozwoju.

Pierwszy etap globalizacji dotyczy epoki odkryć geograficznych, dokonywanych przez Europejczyków od XV wieku (Kolumb, Vasco da Gama). Odkrycia geograficzne, a w zasadzie ich następstwa w odniesieniu do globalizacji, przejawiały się w podboju odkrytych społeczności, narodów i kultur. Temu procesowi często towarzyszyła polityka rabunkowa oraz stosowanie metod współcześnie nie do zaakceptowania – strach, terror, walka. W etapie tym powstaje kapitalizm oraz nowy regulator produkcji i przepływu towarów – rynek. Okres ten cechuje rozwój różnych dziedzin naukowych i piśmiennictwa.

Drugi etap rozwoju globalizacji przypada na XIX i XX wiek. Powstała w tym czasie rewolucja przemysłowa umacnia szereg państw światowych, czyniąc je państwami silnymi, np. Wielka Brytania, Francja, Niemcy, USA. W państwach tych następuje koncentracja kapitału i siły roboczej. Państwa silne dokonują dominacji i kolonizacji kontynentów afrykańskiego i azjatyckiego wraz z obszarem Pacyfiku. Okres ten cechuje się dwoma wojnami światowymi, wywołanymi przez totalitarne, nacjonalistyczne, faszystowskie i komunistyczne poglądy, politykę i ideologie.

Z końcem drugiej wojny światowej rozpoczyna się trzeci okres globalizacji. Znaczącym krokiem jest w tym okresie stworzenie Światowej Organizacji Handlu. Powstaje szereg porozumień dwu- i wielostronnych zacieśniających współpracę gospodarczą (np. EWG, RWPG), powstaje szereg korporacji i organizacji międzynarodowych sprzyjających temu procesowi (np. ONZ, UE, OBWE, NATO, Amnesty International, WWF). Z chwilą rozpadu ZSRR i bloku państw wschodnich następuje gwałtowny rozwój globalizacji. Okres ten cechuje powstanie i rozwój

internetu, gospodarki opartej na wiedzy oraz powstanie szeregu technik i technologii decydujących o potencjale i sile państw.

W trzecim okresie rozwoju powstają teoretyczne i naukowe podstawy globalizacji oraz różne koncepcje i poglądy. Na uwagę zasługują określenia i koncepcje związane z globalną wioską, wizje globalizacji, centrum globalizacji, metropolia globalna i paradoks globalizacji.

Globalna wioska – to zanikające określenie procesu globalizacji, lecz oddające jej istotę – powstanie i rozwój różnych rozwiązań w skali globalnej⁷³. Glob – świat staje się wioską za sprawą internetu i elektronicznych mediów.

W opracowaniach teoretycznych na uwagę zasługują wizje globalizacji⁷⁴, oto one:

- *Globalny Gemeinschaft I* – jest to wizja niezależnych od siebie wspólnot, unikalnych lub hierarchicznie sobie podległych, co przejawia się w postaci antyglobalizmu lub ruchów fundamentalistycznych;
- *Globalny Gemeinschaft II* – wizja jednej globalnej wioski, widoczna w ruchach ekumenicznych, pacyfistycznych czy ekologicznych;
- *Globalny Gesellschaft I* – wizja suwerennych, hierarchicznie podporządkowanych lub równoprawnych państw, otwartych wzajemnie na siebie;
- *Globalny Gesellschaft II* – wizja unifikacji państw i powstanie rządu światowego.

Centrum globalizacji oznacza bogate państwa⁷⁵, od których uzależnione są kraje peryferyjne i półperyferyjne. Cechy państw centrum globalizacji (kraje Europy Zachodniej), to głównie:

- dominacja przemysłu przetwórczego nad wydobywczym;
- wytwarzanie produktów na bazie półproduktów dostarczanych z peryferiów;
- wysoki poziom nauki, posiadanie nowoczesnych technologii;
- wysoki poziom akumulacji i inwestycji;
- względnie wysokie wynagrodzenia dla pracowników najemnych;
- wysokie wskaźniki urbanizacji;
- ustrój demokratyczny.

⁷³ Określenie wprowadzone w 1962 r. przez Marshall McLuhan. Uważał on, że rozwój komunikowania się oraz masowe media elektroniczne obalają bariery czasowe i przestrzenne, umożliwiając komunikowanie się w skali masowej i światowej.

⁷⁴ Opracowane przez Rolanda Robertsona. Piotr Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków, Znak, 2005.

⁷⁵ W ujęciu teorii systemu światowego Immanuela Wallersteina – *The Modern World – System*.

Peryferia to w teorii systemu światowego państwa słabo rozwinięte, uzależnione pod względem technologicznym od państw centrum, określane także jako Trzeci Świat. Cechy krajów peryferyjnych to głównie:

- wytwarzanie prostych produktów, niewymagających zaawansowanych technologii;
- dominacja przemysłu wydobywczego nad innymi gałęziami przemysłu;
- niska stabilność polityczna, przewaga autorytaryzmu nad demokracją,
- występowanie pracy o cechach niewolniczych – zaplecza taniej siły roboczej dla krajów centrum.

Metropolia globalna – w teorii systemu światowego, to miasto mające międzynarodowy zakres oddziaływania w dziedzinie ekonomicznej, kulturalnej i politycznej. Metropolię globalną (np. Nowy Jork, Londyn, Paryż, Tokio) cechuje:

- nazwa rozpoznawana na całym świecie i jednoznacznie kojarzona z danym państwem;
- udział zasobów i organizacji rozmieszczonych w mieście, w wydarzeniach o zasięgu światowym;
- duża liczba ludności;
- międzynarodowe lotnisko, będące bazą i punktem przesiadkowym dla przynajmniej kilku międzynarodowych linii lotniczych;
- rozbudowana infrastruktura transportowa;
- obecność międzynarodowych instytucji finansowych, firm prawnych, siedzib wielkich koncernów oraz giełdy, która ma wpływ na światową ekonomię;
- rozwinięta infrastruktura telekomunikacyjna;
- istnienie instytucji kulturalnych i naukowych o światowej sławie;
- istnienie znanych w świecie festiwali i premier filmowych, teatrów, orkiestr, chórów i galerii;
- istnienie wysokiej klasy obiektów sportowych, klubów sportowych, zdolność do organizacji imprez o znaczeniu międzynarodowym (np. igrzyska olimpijskie).

Paradoks globalizacji – sugeruje konflikt między demokracją, nieograniczoną globalizacją gospodarczą i autonomią bądź suwerennością państw, istnienie tych trzech celów na poziomie państwa narodowego jest niemożliwe⁷⁶. Rozwiązaniem tego stanu rzeczy jest tzw. rozsądna globalizacja, zakładająca zmianę reguł w Światowej Organizacji Handlu, wolny przepływ siły roboczej między państwami, uznanie państw rozwijających się za pełnoprawnych partnerów.

⁷⁶ Tzw. trylemat globalizacji – Dani Rodrik, *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2011.

6.2. Główne wymiary i konsekwencje globalizacji

W wymiarze gospodarczym globalizacja oznacza transformację lokalnych i krajowych gospodarek w jeden globalny system oparty na kapitalizmie. W wymiarze tym przepływ środków finansowych oraz transakcje gospodarcze są realizowane na bazie nowoczesnych sieci telekomunikacyjnych w czasie rzeczywistym. Znaczący wkład w proces globalizacji wywiera szybki rozwój międzynarodowych korporacji, które często dysponują budżetem wyższym niż budżety małych państw oraz w dużej mierze pozostają poza kontrolą rządów krajowych.

W wymiarze gospodarczym globalizacja oznacza procesy organizowania i prowadzenia produkcji, wymiany i przepływów kapitału w skali światowej oraz traktowania przez podmioty gospodarcze całości globu jako jednego rynku. Do czynników sprzyjających temu procesowi zalicza się korzystne warunki polityczne oraz tworzenie ładu instytucjonalnego w formie działalności takich organizacji, jak np.: Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF), Bank Światowy (WB), Światowa Organizacja Handlu (WTO).

Globalizacja w wymiarze społeczno-kulturowym jest rezultatem rozwoju masowej turystyki, wzmożonych migracji, komercjalizacji produktów kulturowych oraz rozprzestrzeniania się ideologii konsumeryzmu. Do jej rozwoju przyczyniają się również działania marketingowe międzynarodowych korporacji oraz rozwój masowych środków komunikacji⁷⁷.

W wymiarze informacyjnym globalizacja oznacza szybki przepływ informacji w wymiarze globalnym. Taki stan rzeczy sprzyja przepływowi i transakcjom finansowym, zarządzaniu opartemu na wiedzy oraz szeroko rozumianej współpracy we wszystkich dziedzinach w skali globalnej i regionalnej. Duży udział mają w tym zakresie media komunikacyjne – telekomunikacyjne, a szczególnie rozwój internetu, który zmierza w kierunku tzw. internetu rzeczy. Dzieje się to za sprawą wdrażania nowych technik i technologii, głównie kolejnej wersji protokołu internetowego – IPv6.

Globalizacja ma swoje pozytywne i negatywne skutki. Skutki te mają wpływ na procesy bezpieczeństwa w wymiarze krajowym i narodowym. Są one troską i przedmiotem zainteresowania organów władzy, różnego rodzaju organizacji i instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe.

⁷⁷ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa, 2011.

Pozytywne skutki globalizacji można sprowadzić do:

- rozszerzenia i umacniania demokratycznych form rządów i państw, tym samym umacniania systemu pokojowego w świecie;
- pomniejszania wojen i niecywilizowanych form rozstrzygania sporów i nieporozumień między narodami;
- ujednolicenia i optymalizowania w skali globalnej cen usług i produktów;
- konkurencyjności przedsiębiorstw, efektywności produkcji i spadku kosztów wytwarzania towarów i usług;
- powstawania nowych lub rozwoju istniejącej kultury, turystyki, tradycji w skali globalnej i regionalnej;
- likwidacji konfliktów między narodami, grupami etnicznymi i mniejszościowymi;
- rozwoju nauki i integracji środowisk naukowych w tworzeniu nowych rozwiązań, technik i technologii we wszystkich obszarach i dziedzinach naukowych.

Z kolei negatywne skutki globalizacji sprowadzają się do:

- możliwości marginalizacji krajów słabych gospodarczo i ubogich;
- pogłębiania się bezrobocia, zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się gospodarczo;
- niszczenia środowiska naturalnego i możliwości nierównomiernego wykorzystywania surowców i bogactw naturalnych państw – w tym zakresie zagrożonymi są kraje rozwijające się;
- ujednolicania świata, a tym samym pomniejszania znaczenia kultur narodowych, tradycji i zwyczajów mniejszościowych, religii, języków itp.;
- wzrostu znaczenia władz niewybieralnych demokratycznie – kooperacji, organizacji międzynarodowych;
- manipulowania ludźmi poprzez nieuczciwy marketing, niewłaściwą konkurencję itp.;
- migracje grup i mniejszości narodowych.

Zwolennicy globalizacji widzą w tym procesie szanse rozwoju dla siebie, swego otoczenia, państwa i świata. Dostrzegają w tym procesie stronę jego demokratyzacji, zacierania różnic i waśni między skłóconymi stronami i narodami oraz szanse w obszarze bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.

Przeciwnicy globalizacji – tzw. alterglobaliści, nie krytykują samego procesu globalizacji, lecz tylko jej obecny neoliberalny charakter. Głównym celem ataków alterglobalistów są wielkie ponadnarodowe instytucje, m.in.: IMF, WB, WTO, UE, ONZ. Z kolei antyglobaliści kry-

tykują sam proces globalizacji i jako alternatywę proponują oparcie się na wspólnotach takich, jak naród, rodzina, wspólnoty lokalne. Poglądy antyglobalistyczne często wyrażane są przez część nacjonalistów, autonomistów, ekologów oraz anarchistów.

6.3. Bezpieczeństwo narodowe a wyzwania globalizacji

W warunkach globalizacji bezpieczeństwo międzynarodowe i narodowe jest ze sobą ściśle powiązane, przypomina system naczyń połączonych i panujących w nich praw. Podobne stwierdzenie dotyczy zagrożenia zewnętrznego i wewnętrznego danego narodu czy też państwa.

W warunkach globalizacji zagrożenia zewnętrzne łatwo mogą się przerodzić w zagrożenia wewnętrzne, zwłaszcza w takich obszarach zagrożeń, którym sprzyja proces globalizacji. Dotyczy to szczególnie terroryzmu, przestępczości międzynarodowej, niekontrolowanej migracji transgranicznej, proliferacji broni masowego rażenia, katastrof wywołanych siłami natury, a szczególnie działalnością człowieka w okresie dynamicznie rozwijającej się cywilizacji, zanieczyszczeń środowiska itp.

W zakresie bezpieczeństwa narodowego i wewnętrznego danego państwa mamy często do czynienia z innym państwem czy też organizacją. Świat współczesny jest tak zorganizowany, że obecnie trudno o jakiekolwiek państwo niezależne od innego państwa lub niezwiązane z innymi państwami różnego rodzaju umowami lub poprzez członkostwo w organizacjach międzynarodowych lub sojuszach (np. ONZ, WTO, WWF, NATO i inne). Planując swe działania w zakresie bezpieczeństwa narodowego oraz zarządzając tym bezpieczeństwem państwo musi być świadome tych uwarunkowań i je uwzględniać. Najczęściej przejawia się to tym, że tworzy ono odpowiedni system prawny interoperacyjny w danej skali i obszarze, dostosowuje swą strategię i politykę tym celom, powołuje odpowiednie struktury i organizacje odpowiednio dostosowane do potrzeb w zakresie bezpieczeństwa.

Gospodarki poszczególnych państw uczestniczące w procesie globalizacji oraz powstające kooperacje międzynarodowe są ze sobą tak bardzo powiązane, że prowadzenie działań wojennych przez te państwa to absurd, gdyż przewidywane negatywne skutki tych działań oraz koszty zwycięstwa mogą być wielokrotnie większe od ewentualnych zysków. Globalizacja sprzyja rozwojowi demokracji, umacnianiu pokoju i nara-

stającemu dobrobytowi. Państwa w osiąganiu swoich interesów zamiast walczyć ze sobą stosują cywilizowane formy konkurencji i polityczne metody rozstrzygania sporów, zapewniając pokój i rozwój. Stanowisko to dotyczy głównie państw o znacznej aktywności w procesie globalizacji, państw posiadających sukcesy w tej działalności, państw o tradycjach i znacznych osiągnięciach w procesie demokracji. Natomiast nie dotyczy ono państw totalitarnych, słabych i wyobcowanych, które poprzez stwarzanie zagrożeń i realizację narodowej czy też partykularnej polityki dążą do realizacji swoich celów.

W okresie globalizacji wojna się nie opłaca. Pomimo to zauważa się wzrost wydatków na zbrojenia i to ze strony państw o znacznych potencjalach, jak i bardzo słabych. Zjawisko to wynika z różnych powodów, ale głównie z polityki i celów danego państwa zmierzającego do odgrywania roli dominującej – hegemonia w danym obszarze. Stanowisko takie często wynika z umacniania siły państwa i prowadzenia polityki odstraszenia przez to państwo czy też organizację. Niepokojące jest to, że wynikać może ono także z celów i zaborczej polityki danego państwa, najczęściej kierowanego przez totalitarne i niedemokratyczne rządy. Jest to zjawisko wymagające kontroli i monitorowania przez inne państwa i organizacje międzynarodowe.

W ostatnich latach, pomimo światowego kryzysu finansowego powstałego w 2008 r., odnotowuje się wzrost handlu w wymiarze globalnym. Pomimo korzyści wynikających z tego procesu zauważa się także, że proces ten nie zawsze przekłada się na zwiększone poczucie bezpieczeństwa państw na arenie międzynarodowej.

Wojny wielkich potęg – państw hegemonów zanikają, jest to proces powolny i realizowany z różnorodnym nasileniem. Dzieje się to za sprawą przyjętej polityki i strategii bezpieczeństwa tych państw oraz organizacji międzynarodowych. Tendencjom tym sprzyja istniejąca polityka rozbrojeniowa w obszarze broni konwencjonalnych, broni masowego rażenia oraz realizowana polityka odstraszenia przez poszczególne państwa, jak i organizacje międzynarodowe.

Pomimo tego stanu rzeczy nie można wyeliminować zagrożenia wojną, czego przykładem był konflikt bałkański w latach dziewięćdziesiątych XX w. oraz inne konflikty w Afryce. Z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego w okresie globalizacji konflikty te należy eliminować z całą siłą i stanowczością. W sporach między narodami i państwami należy stosować metody politycznego rozstrzygania konfliktów, niemniej jednak z lokalnym wymiarem wojny należy się liczyć i być na to zjawisko przygotowanym.

W procesie globalizacji wzrost wydatków na zbrojenia nie powinien być zaskoczeniem. Wraz z rozwojem potencjału gospodarczego i ekonomicznego kraju należy troszczyć się o jego bezpieczeństwo w każdym zakresie, w tym w zakresie militarnym, poprzez rozwój sił zbrojnych i środków walki. Posiadanie silnych tego typu organizacji i instrumentów sprzyja prowadzonej polityce państwa oraz jego bezpieczeństwu narodowemu.

Jak już zasygnalizowano, w dobie globalizacji bezpieczeństwu narodowemu państwa sprzyja jego aktywny udział w organizacjach międzynarodowych. Dotyczy to nie tylko bezpieczeństwa, ale związanych z nim wszelkich form istnienia państwa. To nie frazes lecz prawda – razem łatwiej przezwyciężyć trudności, spory i kłopoty, razem łatwiej przetrwać i zapewniać bezpieczny rozwój. Przykładem takiego stanu rzeczy jest wielokrotnie przytaczane w tej książce aktywne uczestnictwo Polski w organizacjach międzynarodowych, głównie ONZ, OBWE, UE oraz NATO. Organizacje te hołdują zasadom demokratycznym, wzajemnego poszanowania, rozwoju, a szczególnie bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym, narodowym, etnicznym i obywatelskim.

Globalizacja sprzyja rozwojowi nauki, powstają nowe techniki i technologie, które z kolei podnoszą siłę i potencjał państw oraz organizacji międzynarodowych na wyższy poziom. Państwa i organizacje dysponujące najnowszymi osiągnięciami i technologiami są dominującymi w świecie, dynamicznie się rozwijają, troszczą się o bezpieczeństwo i zapewniają bezpieczeństwo na najwyższym poziomie, w skali globalnej, regionalnej i narodowej.

Obok tych państw istnieją i inne państwa nieposiadające nowoczesnych technologii lub mające ograniczenia w dostępie do nich. Państwa te są państwami słabymi, o niskim potencjale gospodarczym, niekiedy poprzez globalizację czują się wyobcowane. Należy przeciwdziałać temu stanowi rzeczy, to swoiste wyzwanie dla państw – hegemonów.

Stan bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego uzależniony jest od interesów państw wchodzących do danego systemu międzynarodowego oraz od oddziaływań na te państwa z zewnątrz. Wysiłki podejmowane przez państwa w danej organizacji zmierzają do unikania wszelkich zagrożeń dla ich bezpieczeństwa poprzez tworzenie porozumień, norm, mechanizmów, które pozwalają rozwiązywać sprzeczności i konflikty oraz rozwijać pokojową współpracę międzynarodową. Kluczem do zapewnienia bezpieczeństwa jest siła i potencjał państwa.

Do stabilizowania bezpieczeństwa międzynarodowego oraz narodowego najefektywniej przyczyniają się rozwiązania mające charakter

prawny. Z tego punktu widzenia funkcjonowanie organizacji międzynarodowych i aktywne w nich członkostwo sprzyja pokojowi, budowie zaufania, trwałości oraz rozwojowi. Państwa, które unikają uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych, skazane są na samodzielną walkę o zapewnienie stabilności i bezpieczeństwa. Pojedyncze państwo, bez pomocy innych państw, nie jest w stanie zapewnić sobie dostatecznego bezpieczeństwa i unikać konfliktów.

Istotnym czynnikiem wpływającym na bezpieczeństwo państwa jest jego położenie geopolityczne. Z punktu strategicznego, położenie naszego kraju ma szczególnie ważne znaczenie. Jak już zasygnalizowano, wynika to z położenia Polski w centrum Europy, na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych z zachodu na wschód i z północy na południe. Polska ma umiarkowany klimat, bogate zasoby naturalne, infrastrukturę na dobrym poziomie oraz dogodny do działań zbrojnych obszar. Położenie geopolityczne Polski jest umocowane aktywnym uczestnictwem w Pakcie Północnoatlantyckim, UE, OBWE oraz ONZ. Taki stan rzeczy świadczy o dojrzałości kierownictwa państwa w trosce o jego bezpieczny rozwój.

W procesie globalizacji ważnego znaczenia nabiera zapewnienie bezpiecznej obsługi ruchu granicznego. Polska ma tutaj do spełnienia szereg zadań, które wynikają z faktu i potrzeby ochrony jednego z najdłuższych odcinków zewnętrznej granicy zarówno UE, jak i NATO oraz przyjęcia przez Polskę zobowiązań zawartych w układzie z Schengen⁷⁸. Dopełnieniem tego stanu rzeczy jest zapewnienie bezpieczeństwa wynikającego z umowy o małym ruchu granicznym z Obwodem Kaliningradzkim⁷⁹. Realizacja wskazanych zadań wymaga współdziałania różnych służb monitorujących i kontrolujących ruch graniczny oraz kierunki migracji cudzoziemców na terytorium naszego kraju oraz państw w obszarze UE.

⁷⁸ Zawarty w Schengen (Luksemburg) 14 czerwca 1985 r. Polska przystąpiła do układu 21 grudnia 2007 r.

⁷⁹ Zawarta w Moskwie pomiędzy Federacją Rosyjską a Rzeczypospolitą Polską 14 grudnia 2011 r.

Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego

Zagrożenie to stan niepewności, to lęk o zdrowie lub życie osób, a także niepewności w egzystencji i rozwoju społeczeństw, narodów po utratę suwerenności oraz niepodległości włącznie.

Zagrożenie bezpieczeństwa państwa to splot zdarzeń wewnętrznych lub zewnętrznych (międzynarodowych) dotyczących państwa, w wyniku których może nastąpić pogorszenie, ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego funkcjonowania państwa, naruszenie lub utrata jego suwerenności.

Zagrożenie bezpieczeństwa międzynarodowego to zbiór zdarzeń wewnętrznych lub zewnętrznych danej organizacji międzynarodowej, które mogą pogorszyć, ograniczyć lub doprowadzić do utraty warunków niezakłóconego funkcjonowania tej organizacji, bądź naruszenia lub utraty jej spójności i suwerenności.

7.1. Identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego

Zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego jak i narodowego dotyczą podobnych czynników, które negatywnie wpływają na proces bezpieczeństwa. Są też i różnice w tym zakresie, które sprowadzić można do wagi tych zagrożeń oraz ich zakresu.

Uwzględniając charakter oddziaływań zagrożeń oraz obszary funkcjonowania organizacji międzynarodowych i państw, można wyszczególnić następujące zagrożenia:

- geopolityczne,
- polityczne,
- globalizacyjne,
- militarne,
- ekonomiczne,
- społeczne,
- ekologiczne,
- informacyjne,
- terrorystyczne.

Specyficznym rodzajem zagrożenia, który ma związek z ww. zagrożeniami jest zagrożenie destrukcyjnego oddziaływania państw, organizacji czy człowieka na inne podmioty, w celu osiągnięcia wrogich i patrykularnych celów. Tym zagrożeniem jest terroryzm.

Zagrożenia geopolityczne wynikają z położenia geograficznego państw danej organizacji międzynarodowej czy państwa. Zagrożenia te są wprost proporcjonalne do atrakcyjności danego obszaru, jego bogactw i zasobów naturalnych, szczególnie energetycznych. Zagrożenia te są uzależnione od szlaków komunikacyjnych, zasobów żywnościowych oraz dogodnych warunków środowiskowych.

Zagrożenia polityczne to stan, w którym istnieją i nasilają się działania innych oraz różnych organizacji międzynarodowych i narodowych uniemożliwiających realizację funkcji politycznych danej organizacji międzynarodowej, jej interesów oraz celów istnienia. Zagrożenia międzynarodowe mają wymiar zewnętrzny i wewnętrzny.

W zakresie bezpieczeństwa narodowego, zagrożenia polityczne to stan, w którym nasilają się działania nieprzyjaznych państw oraz działania zorganizowanych grup społecznych (politycznych) wewnątrz państwa, uniemożliwiających wypełnianie przez państwo głównych funkcji, a przez to osłabiające lub niweczące działania organów lub instytucji realizujących cele i interesy narodowe⁸⁰. Podobnie jak zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego, tak i narodowego mają wymiar zewnętrzny i wewnętrzny.

Wyzwania globalizacji są także źródłem zagrożeń. W okresie globalizacji bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne w wymiarze międzynarodowym i narodowym są ściśle ze sobą powiązane. Proces globalizacji z jednej strony jest siłą napędową w rozwoju cywilizacyjnym, szczególnie dla państw zaangażowanych w tym procesie, z drugiej strony niesie ze sobą zagrożenia ze strony organizacji i państw w nim nieuczestniczących.

⁸⁰ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

Zagrożenia militarne wynikają z możliwości oddziaływania potencjału militarnego innego państwa lub organizacji i z możliwości wrogich/zagrażających sił zbrojnych. Często wynikają z użycia sił zbrojnych w celu wywołania lub dokonania agresji. Zagrożenia militarne są rezultatem działań i zagrożeń politycznych, geopolitycznych oraz wrogich ideologii.

Kolejną grupę zagrożeń międzynarodowych i narodowych stanowią **zagrożenia ekonomiczne**, szerzej ekonomiczno-gospodarcze. Powodują one lub mogą spowodować pomniejszenie potencjału gospodarczego i ekonomicznego organizacji międzynarodowych i państw, tym samym pogorszenie warunków ich funkcjonowania i bezpieczeństwa.

Zagrożenia społeczne to specyficzna grupa zagrożeń funkcjonowania organizacji międzynarodowych i państw dotyczących ich tożsamości narodowej i etnicznej społeczeństw. Sprowadzają się one do pogorszenia warunków bezpiecznego funkcjonowania i egzystencji państw i organizacji międzynarodowych oraz zagrożenia utraty życia, zdrowia itp.

Zagrożenia ekologiczne to takie zagrożenia, które dotyczą funkcjonowania przyrody, środowiska naturalnego, warunków życia człowieka, narodu i zbiorowości ludzkiej. Zagrożenia te są wywoływane siłami natury – przyrody, rozwojem cywilizacyjnym oraz destrukcyjnym oddziaływaniem człowieka.

Zagrożenia informacyjne wynikają z rozwoju cywilizacyjnego oraz funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego. Zagrożenia te wynikają z różnorodnych źródeł i uwarunkowań, które najogólniej biorąc możemy sprowadzić do zagrożeń wywoływanych siłami wyższymi, uchybieniami, błędami ludzkimi i technicznymi oraz działaniami rozmyślnymi. Z uwagi na zasoby informacyjne społeczeństwa, jego organizacji i różnorodnych instytucji, informacja stała się zasobem strategicznym, który wymaga wszechstronnego zabezpieczenia.

Terroryzm to szczególnie rodzaj zagrożeń w skali międzynarodowej i narodowej. W swej istocie przejawia się on we wszystkich rodzajach wskazanych zagrożeń, z wyjątkiem tych, które wynikają z sił natury i przyrody, chociaż i ich skutki mogą być w działalności terrorystycznej wykorzystywane (np. zagrożenia powodziowe). Jest to wyjątkowo szkodliwa działalność wynikająca z wrogich zamiarów organizacji i grup, najczęściej o fundamentalistycznych i nacjonalistycznych poglądach. Terroryzm to współczesne zagrożenie demokracji i pokojowego współistnienia, wymaga bezwzględnego zwalczania dla zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego.

7.2. Charakterystyka zagrożeń bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego

7.2.1. Zagrożenia geopolityczne

Zagrożenia geopolityczne mają związek z zagrożeniami politycznymi, ekonomicznymi i społecznymi, jakie wynikają z danego obszaru – regionu oraz funkcjonujących na nich państw i narodów. Najczęściej zagrożenia geopolityczne wynikają z nieprzyjaznych polityk i strategii państw dominujących lub zmierzających do dominacji w danym obszarze. W takich sytuacjach państwa tego typu zmierzają do opanowania lub uzależnienia nowego terytorium, zagarnięcia jego zasobów i potencjału w imię swoich politycznych zamiarów.

Zagrożenia geopolityczne mają związek z uwarunkowaniami geopolitycznymi (patrz p. 4.1 książki). Praktycznie ujmując, wynikają one z tych uwarunkowań, a głównie z celów i geopolityki danego państwa lub bloku państw, która jest podporządkowana tym celom.

Przykładem tego typu zagrożeń są zagrożenia geopolityczne wynikające z kolonializmu i celów podporządkowania innych narodów oraz ich dóbr własnym potrzebom i interesom państwowym. Kolejnym przykładem jest poszerzanie przestrzeni życiowej przez państwa – III Rzeszę Niemiecką, Japonię, faszystowskie Włochy, w rezultacie spowodowanie II wojny światowej i jej tragicznych następstw. Obecnie przykładem takiego zagrożenia jest zmiana polityki Federacji Rosyjskiej w kierunku odbudowy państwa wielkomocarstwowego.

7.2.2. Zagrożenia polityczne

Zagrożenia polityczne prezentowane są przez stan powstających lub nasilających się działań różnorodnych organizacji lub grup społecznych, który utrudnia lub uniemożliwia funkcjonowanie organizacji lub państwa odpowiednio w wymiarze międzynarodowym lub narodowym.

W ujęciu międzynarodowych jak i narodowym zakres tego rodzaju zagrożeń obejmuje politykę wewnętrzną i zewnętrzną danej organizacji międzynarodowej⁸¹ oraz politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa.

⁸¹ Np. Unii Europejskiej.

Zagrożenia polityczne powstają zazwyczaj w wyniku planowych i zorganizowanych działań, które mogą doprowadzić do zakłócenia porządku ustalonego dla danej organizacji międzynarodowej, jej pozycji i funkcjonowania. W zakresie państwa, doprowadzić mogą do zakłócenia jego porządku konstytucyjnego, podważania jego pozycji na arenie międzynarodowej. Doprowadzić mogą i często doprowadzają do zmiany legalnych władz, a w skrajnych przypadkach do wybuchu wojny domowej.

Zagrożenia polityczne mogą sprowadzać się do nieprzestrzegania przez państwa lub organizacje umów, traktatów (prawa międzynarodowego) powszechnie stosowanych zwyczajów w stosunkach międzynarodowych. Następnie, do przeciwdziałania tendencjom pokojowym i stabilizacyjnym, podważania istniejącego statusu terytorialnego państw, uprawiania polityki zmierzającej do hegemonii danego państwa w regionie lub świecie kosztem innych państw i organizacji, także do ingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw i organizacji oraz wspieranie terroryzmu.

We współczesnym świecie zauważa się, że zagrożenia polityczne wynikają ze sposobów prowadzenia polityki za pomocą siły, lekceważenia, ograniczania lub nieprzestrzegania praw i zasad wolności narodów, grup etnicznych czy jednostek ludzkich. Wynikają także z dyskryminacji mniejszości narodowych, manipulowania świadomością oraz opinią społeczną. Wśród zagrożeń politycznych wyszczególnić możemy upolitycznianie struktur państwowych, budowę nadmiernej biurokracji oraz prowadzenia działań obniżających poziom bezpieczeństwa międzynarodowego czy narodowego.

Z powyższego wynika, że zagrożenia polityczne w sposób znaczny wpływają na funkcjonowanie organizacji oraz państwa, są one realizatorem i zarazem wynikiem realizacji przyjętych strategii narodowych, wspólnotowych i resortowych (sektorowych). Zagrożenia polityczne są generowane przez rządy i korporacje, różnorodne grupy społeczne oraz różnego rodzaju organizacje polityczne, narodowościowe i inne, w tym o różnorodnym podłożu ideologicznym i politycznym.

7.2.3. Zagrożenia globalizacyjne

Źródło zagrożeń globalizacyjnych tkwi w procesie globalizacji, a szczególnie w rezultatach – korzyściach i stratach państw uczestniczących i nieuczestniczących w tym procesie.

Taki stan rzeczy wynika stąd, że te narody i społeczności, którym sprzyja rozwój globalizacji wzmacniają swoje bezpieczeństwo i realizują swoje cele. Natomiast państwom czy grupom nieuczestniczącym w tym procesie bezpieczeństwo pomniejsza się i nie zapewnia wymaganego poziomu i realizacji celów egzystencji. Takie państwa stanowią zagrożenie dla procesu globalizacji, a formy zagrożeń mogą być różnorodne, po terroryzm włącznie.

W procesie globalizacji zauważa się zjawisko słabnącej roli państwa oraz znaczny wzrost roli i znaczenia organizacji międzynarodowych. Pomimo to rywalizujące ze sobą państwa doprowadzają do zmiany aktorów – państw na scenie międzynarodowej, pojawiają się nowe potęgi gospodarcze i militarne⁸², wzrasta znaczenie mocarstw regionalnych⁸³, pojawiają się państwa upadłe⁸⁴.

W procesie globalizacji, wydarzenia polityczne i gospodarcze w jednym kraju wpływają na wydarzenia w innych. W zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwo ma do czynienia nie tylko z innym państwem czy państwami, ale także z organizacjami czy pojedynczymi osobami, zarówno jeśli chodzi o ich zwalczanie, jak i współpracę w celu rozwiązania problemów.

Problemy globalizacji zostały przedstawione w p. 6 niniejszej książki. Obecnie, w dobie postępującej demokratyzacji państw i ich integracji oraz postępującej globalizacji ich wpływ na bezpieczeństwo państw i organizacji międzynarodowych jest znaczny.

7.2.4. Zagrożenia militarne

Zagrożenia militarne wynikają z użycia lub groźby użycia potencjału militarnego danej organizacji czy państwa przeciw innym organizacjom czy państwom. Jest to rezultat użycia wobec innego podmiotu przemocy zbrojnej (militarnej) jego sił zbrojnych.

Zagrożenia militarne są rezultatem i narzędziem polityki oraz strategii danego państwa czy organizacji. Z reguły jest to polityka wroga i niebezpieczna mająca na celu wymuszenie zachowania lub postępowania określonego podmiotu jako dyktatu państwa czy też innej organizacji. Jej

⁸² Np.: Chiny, Brazylia, Indie oraz dążąca do pozycji światowego hegemonu militarnego Rosja.

⁸³ Np.: Indie, Iran, Pakistan, Republika Południowej Afryki, Nigeria, Turcja.

⁸⁴ Np.: Afganistan, Mali.

wynikiem może być ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju organizacji czy państwa, naruszenie lub utrata jego suwerenności i integralności terytorialnej.

Zagrożenia militarne mają związek z potencjałem militarnym państw i organizacji międzynarodowych oraz ich możliwościami bojowymi. Są one tym bardziej niebezpieczne jeśli przyjmą formy walki, sprowadzającej się do fizycznego niszczenia przeciwnika, jego zasobów, w rezultacie prowadzenia działań zbrojnych i wojen.

Zagrożenia militarne mogą mieć różne formy, np.:

- wojny informacyjnej;
- demonstracji siły;
- dywersji militarnej;
- blokady militarnej;
- szantażu militarnego;
- prowokacji militarnej;
- incydentu i starcia granicznego;
- działań grup nieformalnych i terrorystycznych.

Często przyjmują one lub mogą przyjąć formę zbrojnych konfliktów lokalnych lub międzypaństwowych, które dla pokoju i bezpieczeństwa są niezwykle groźne.

Użycie sił zbrojnych wobec innych jest często narzędziem do osiągnięcia celów polityki państwa. Powtarzając klasyka sztuki wojennej Carla Von Clausewitza *Wojna jest dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzeniem ich innymi środkami*.

W ramach wskazanych form zagrożeń, w zależności od posiadanych potencjałów militarnych państw, ich siły zbrojne mogą stosować środki konwencjonalne, broń masowego rażenia – ABC (atomową, biologiczną, chemiczną) oraz inne niekonwencjonalne środki rażenia (w tym broń precyzyjnego rażenia). Obecnie coraz większego znaczenia nabierają działania w cyberprzestrzeni, które mają na celu dezinformację, dezorganizację, destabilizację przeciwnika i społeczności międzynarodowej oraz obniżanie jego potencjału i woli walki. Niezwykle groźne jest jeśli działania te przyjmują formy wojny informacyjnej oraz cyberterrorizmu.

7.2.5. Zagrożenia ekonomiczne

Zagrożenia ekonomiczne bezpieczeństwa narodowego dotyczą produkcji, wymiany i rozdziału różnych dóbr w państwie oraz racjonalnego nimi dysponowania dla pomnażania ogólnego dobrobytu. Zagrożenia ekonomiczne

sprowadzane są do zagrożeń gospodarczych, które mogą pomniejszać potencjał gospodarczo-obronny państwa, tym samym jego bezpieczeństwo.

Zagrożenia ekonomiczne obejmują przede wszystkim finanse państwa, jego możliwości i procesy produkcyjne, dostęp do surowców (głównie energetycznych, żywnościowych) i najnowszych technologii oraz sferę handlu.

Do grupy zagrożeń ekonomicznych możemy zaliczyć głównie⁸⁵:

- niskie lub spadające tempo rozwoju gospodarczego, pogarszające się warunki życia, pogłębiające dysproporcje ekonomiczne na arenie międzynarodowej i wewnątrz państwa;
- utratę rynku zbytu i ograniczenie dostępu do rynku wewnętrznego innych państw lub organizacji, ich środków, zasobów naturalnych oraz technologii;
- znaczną dysproporcję zamożności grup społecznych, powstawanie stref głodu i ubóstwa;
- szkodliwą konkurencję i egoizm ekonomiczny rozwiniętych państw i organizacji międzynarodowych;
- szantaż ekonomiczno-gospodarczy, głównie zasobami energetycznymi;
- blokady gospodarcze;
- przestępczość gospodarczą, powstanie „szarej strefy”;
- kryzys finansowy, niestabilność finansową państwa, spekulacje i przestępstwa finansowe, „pranie brudnych pieniędzy”;
- nieopłacalność własnej produkcji, masowe bezrobocie;
- blokowanie i zakłócanie funkcjonowania infrastruktury krytycznej państwa oraz organizacji międzynarodowej;
- blokowanie, niszczenie zasobów i zakłócanie pracy systemów informacyjnych w obszarze gospodarczym i finansowym.

Wskazane zagrożenia ekonomiczne (gospodarcze) niosą ze sobą szereg niebezpieczeństw zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i narodowym.

7.2.6. Zagrożenia społeczne

Zagrożenia społeczne dotyczą stanu społeczeństwa, a szczególnie jego negatywnych oddziaływań, które doprowadzają lub mogą doprowadzić do zachwiania egzystencjalnych wartości państwa, narodu i obywateli.

⁸⁵ Na podstawie *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008 oraz własnych spostrzeżeń autora.

Zagrożenia społeczne odnoszą się do niebezpieczeństwa utraty życia i zdrowia jednostek, tożsamości narodowej i etnicznej poszczególnych grup społecznych oraz bezpieczeństwa socjalnego (cywilizacyjnego) i publicznego⁸⁶.

Do grupy zagrożeń społecznych zaliczamy głównie⁸⁷:

- naruszenie praw podstawowych wolności człowieka;
- uprzedzenia kulturowe, etniczne i religijne, dyskryminacja płci;
- szowinizm, ksenofobie, rasizm, fundamentalizm religijny;
- patologie społeczne (narkomania, alkoholizm, analfabetyzm, masowe bezrobocie itp.);
- kryzysy demograficzne i migracje ludności;
- choroby, epidemie i pandemie;
- ubóstwo osób i grup społecznych;
- sekty i szkodliwe stowarzyszenia;
- wykluczenie społeczne, alienacja społeczna osób i grup etnicznych;
- przestępczość, przestępczość zorganizowana;
- masowy napływ obcej kultury;
- upadek wartości moralnych i etycznych;
- pogorszenie stanu infrastruktury komunikacyjnej państwa;
- blokowanie, niszczenie zasobów i zakłócanie pracy systemów informacyjnych w obszarze społecznego funkcjonowania organizacji, narodów i osób.

W zakresie bezpieczeństwa narodowego zagrożenia społeczne mają znaczenie szczególne. Powodować mogą obniżanie świadomości społecznej państwa, tym samym znaczny spadek poziomu jego bezpieczeństwa. Zakłócenia w obszarze egzystencji społeczeństwa i obywateli są równoznaczne z podważeniem celu i istoty bezpieczeństwa narodowego.

7.2.7. Zagrożenia ekologiczne

Zagrożenia ekologiczne to zdarzenia, w wyniku których może nastąpić niebezpieczeństwo dla istot żywych, grup ludzkich na danym obszarze na skutek zmiany środowiska przyrodniczego-naturalnego. Zagrożenia

⁸⁶ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

⁸⁷ Na podstawie *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008 oraz własnych spostrzeżeń autora.

ekologiczne mogą doprowadzić do wystąpienia trwałego uszkodzenia lub zniszczenia znacznych obszarów środowiska przyrodniczego, co negatywnie wpływa na organizmy żywe, zdrowie i życie ludzi.

Zagrożenia ekologiczne mają swoje źródło w środowisku naturalnym, w zagrożeniach wywoływanych siłami natury – przyrody oraz w działalności człowieka i rozwoju cywilizacyjnym.

Do zagrożeń ekologicznych, naturalnych (spowodowanych wyłącznie siłami natury)⁸⁸ zaliczamy przede wszystkim:

- znaczne opady deszczu, powodzie i podtopienia;
- gwałtowne burze i wyładowania atmosferyczne;
- wysokie mrozy, gwałtowne opady śniegu (śnieżyce), gołoledź, lawiny;
- upały, susze, pożary lasów i zabudowanej infrastruktury;
- huragany, orkany, trąby powietrzne, silne wiatry;
- trzęsienia ziemi, tsunami;
- osuwiska, lawiny błotne;
- wybuchy wulkanów.

Do zagrożeń ekologicznych wynikających z działalności człowieka oraz związanych z rozwojem cywilizacji⁸⁹ zaliczamy między innymi:

- katastrofy przemysłowe i komunikacyjne, eksplozje;
- wycieki ropy, paliw, substancji chemicznych;
- nadmierną i niekontrolowaną eksploatację zasobów naturalnych oraz złóż;
- zanieczyszczenie na znaczną skalę wody, powietrza i gleby, wypalanie pól i lasów;
- złą gospodarkę odpadami komunalnymi, przemysłowymi i nuklearnymi, skażenia substancjami trującymi;
- stosowanie technologii przemysłowych zagrażających środowisku;
- złą gospodarkę zasobami wodnymi i stanem wód;
- niewłaściwe konstrukcje obiektów, złą zabudowę i urbanizację;
- awarię reaktorów i instalacji jądrowych;
- testy nowych typów broni i środków walki oraz broni masowego rażenia.

Wskazane podstawowe zagrożenia mają często charakter trwały, niekiedy wręcz nieodwracalny w środowisku naturalnym. Mogą one powodować znaczne zniszczenie dużego obszaru środowiska naturalnego lub jego skażenie. Ma to bezpośredni wpływ na organizmy żywe, wpływa na stan zdrowia i życia ludzi, na ich bezpieczeństwo.

⁸⁸ Nazywane zagrożeniami nieantropogenicznymi.

⁸⁹ Nazywane zagrożeniami antropogenicznymi.

7.2.8. Zagrożenia terrorystyczne

Terroryzm jest szczególnym rodzajem zagrożenia. Jest zarówno zagrożeniem społecznym, jak i militarnym. Zagrożenie to jest formą przemocy, która polega na przemyślanej i zaskakującej akcji wymuszenia bądź zastraszenia rządów, określonych grup społecznych lub organizacji, w różnych celach, najczęściej politycznych i ekonomicznych. Źródeł terroryzmu współczesnego należy doszukiwać się przede wszystkim na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej i ideologiczno-religijnej (fundamentalistycznej). Terroryzm najczęściej powstaje na obszarach zacofanych gospodarczo, w państwach upadłych, lub borykających się z kryzysem struktur państwowych. Cechą współczesnego terroryzmu jest współpraca terrorystów z ugrupowaniami przestępczymi.

Terroryzm to metoda działania polegająca na przemocy wobec innych, pojedynczych ważnych osób, zbiorowisk ludzkich, masowych imprez lub wobec przypadkowych grup ludzi znajdujących się w różnych obiektach w kraju, np. miejscach pracy, środkach komunikacyjnych, w różnego rodzaju lokalach itp. Terroryzm ma różne formy, między innymi klasyczne akty kryminalne (morderstwa, podpalenia itp.) i inne, które polegają na celowym wywołaniu terroru, tzn. wywołaniu niepewności, paniki, zastraszenia w celu osiągnięcia zamierzeń politycznych lub innych, np. fundamentalistycznych.

Terroryzm współczesny ma charakter konwencjonalny i niekonwencjonalny. Konwencjonalny terroryzm wykorzystuje do swej szkodliwej działalności: materiały wybuchowe, nasobne ładunki wybuchowe, środki artyleryjskie i raketowe, pojazdy naziemne i statki powietrzne kierowane przez człowieka i samosterowane naprowadzające się na cel ataku oraz inne. Niekonwencjonalny terroryzm wykorzystuje do swojej działalności środki masowego rażenia – chemiczne (bojowe środki trujące, związki chemiczne podwójnego przeznaczenia), biologiczne (bojowe i przemysłowe środki biologiczne), jądrowe (broń jądrowa, broń radiologiczna).

Szczególną formą terroryzmu, którą prowadzi się w sieciach i systemach informacyjnych, teleinformatycznych i telekomunikacyjnych jest cyberterroryzm.

Terroryzm jest niebezpiecznym i narastającym zjawiskiem we współczesnym świecie. Obecnie, w skali globalnej i regionalnej funkcjonuje kilkadziesiąt różnorodnych organizacji terrorystycznych. Najniebezpieczniejszymi wydają się być głównie Państwo Islamskie oraz Al-Kaida ze swoimi odłamami.

Państwo Islamskie to organizacja terrorystyczna funkcjonująca na Bliskim Wschodzie w ramach terytorium Syrii i Iraku, a także Libanu. Jest nieuznanym państwem arabskim oraz samozwańczym kalifatem ogłoszonym w 2014 r. Dąży do ustanowienia państwa wyznaniowego na podstawie prawa koranicznego (szariatu). Skupia kilkadziesiąt tysięcy tzw. bojowników, pochodzących z innych organizacji terrorystycznych oraz środowiska muzułmańskiego, także z krajów UE. Organizacja, stosując metody terrorystyczne, fizycznie likwiduje swoich przeciwników w obszarze funkcjonowania Państwa Islamskiego, a także poza jego granicami. W swej przestępczej działalności stosuje zamachy, porwania, masowe egzekucje, mordy itp. działania.

Al-Kaida to organizacja terrorystyczna powstała w 1989 r. w Afganistanie. Została założona przez Abd Allaha Azzamma, a następnie rozwinięta przez Osamę bin Ladena. To wyjątkowo zbrodnicza organizacja odpowiedzialna za szereg ataków terrorystycznych w skali globalnej⁹⁰, swą działalnością wspiera ekstremistyczne ugrupowania terrorystyczne.

Obecnie w obszarze europejskim funkcjonują organizacje terrorystyczne, do których między innymi możemy zaliczyć: Irlandzką Armię Republikańską (IRA) i jej odłam Prawdziwą IRA, Armię Wyzwolenia Kosowa, Nową Rewolucyjną Inicjatywę, Baskonię i Wolność (ETA), Organizację Rewolucyjną 17 listopada czy Front Narodowy Wyzwolenia Korsyki.

Znaczna ilość organizacji terrorystycznych funkcjonuje na Bliskim Wschodzie. Ten niechlubny zbiór stanowią głównie: Hamas (Islamski Ruch Oporu), Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny, Palestyński Islamski Dżihad, Czarny Wrzesień, Brygady Męczenników Al-Aksa, Brygady Męczenników Jasira Arafata, Hezbollah, Kach, Partia Pracujących Kurdystanu, Ansar al-Islam.

W rejonie Afryki funkcjonuje szereg organizacji terrorystycznych, w tym: Al-Kaida w Islamskim Mahrebie, Al-Shabaab, Ansar ad-Din, Boko Haram, Front Obrony Muzułmanów w Czarnej Afryce. Natomiast w rejonie Azji są to między innymi następujące organizacje terrorystyczne: Jemaah Islamiyah, Islamski Ruch Uzbekistanu, Dżimah Islamija czy Tehrik-i-Taliban Pakistan.

⁹⁰ Np.: 7 stycznia 2015 r. atak na Charlie Hebdo w Paryżu, 23 lipca 2005 r. zamach bombowy w Egipcie (kurort Szarm El-Szejk), 7 lipca 2005 r. zamach w Londynie, w metrze i środkach komunikacji miejskiej (zginęły 52 osoby, ok. 700 zostało rannych), 11 marca 2004 r. zamachy bombowe w Madrycie na stacji kolejowej Atocha (zginęło 191 osób, ok. 1900 zostało rannych), 11 września 2001 r. atak na World Trade Center i Pentagon w USA (zginęły 2973 osoby, ok. 12 000 uznaje się za zaginione, kilka tysięcy osób zostało rannych).

To tylko zbiór wybranych, a zarazem głównych organizacji terrorystycznych. Świadczy to o ogromie zagrożenia i niebezpieczeństwie jakie niosą ze sobą i nieść mogą w przyszłości organizacje terrorystyczne.

7.2.9. Zagrożenia informacyjne i teleinformatyczne, cyberterroryzm

Systemy i sieci informacyjne, w tym teleinformatyczne, a głównie ich zasoby są obiektami szczególnego oddziaływania i zagrożeń⁹¹. W swej istocie funkcjonują one we wszystkich obszarach państw, narodów i organizacji, a podstawą ich funkcjonowania jest bogata infrastruktura teleinformatyczna i telekomunikacyjna zarówno stacjonarna, jak i mobilna.

W dobie rozwoju cywilizacji i jej społeczeństwa informacyjnego infrastruktura komunikacyjna umożliwia realizowanie procesów zarządzania, kierowania i dowodzenia w różnych obszarach organizacji międzynarodowych i państw. Infrastruktura ta zapewnia przetwarzanie, gromadzenie i przesyłanie informacji w czasie rzeczywistym. Obecnie trudno sobie wyobrazić kierowanie państwami i narodami, systemami bezpieczeństwa i walki bez istnienia systemów informacyjnych i teleinformatycznych zapewniających ten proces.

Systemy i sieci informacyjne oraz teleinformatyczne należą do grupy szczególnie zagrożonej. Współcześnie prowadzone prace i badania wskazują na szereg grup zagrożeń, tzw. źródeł zagrożeń, które sprowadzić możemy do tzw. sił wyższych, uchybień organizacyjnych, błędów ludzkich i technicznych oraz działań rozmyślnych⁹².

Siły wyższe – to zbiór zagrożeń, na które nie ma większego i bezpośredniego wpływu użytkownik systemów informacyjnych i teleinformatycznych. Ma on natomiast wpływ pośredni, pomniejszając przewidywane skutki zagrożeń, po odpowiednim przygotowaniu zasobów teleinformatycznych i użytkującego te zasoby personelu do tego typu działania. Do zagrożeń kategorii siły wyższe między innymi zaliczamy:

- utratę z różnych przyczyn i powodów wysoko kwalifikowanego personelu;

⁹¹ Zgodnie z *Ustawą z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym* (Dz.U. z 2007 r., Nr 89 poz. 590 ze zm.) postrzegane są jako zasoby krytyczne.

⁹² J. Kowalewski, M. Kowalewski, *Polityka bezpieczeństwa informacji w praktyce*, Presscom, Wrocław, 2014.

- długotrwałe i niezależne od obsługi uszkodzenia urządzeń, sieci i systemów informacyjnych oraz teleinformatycznych;
- zagrożenia wynikające ze zjawisk natury i przyrody;
- zagrożenia wynikające z destrukcyjnego oddziaływania środowiska, w tym temperatury, wilgotności, pyłu;
- zagrożenia wynikające z promieniowania ujawniającego.

Uchybienia organizacyjne – to zbiór zagrożeń, jakie zostały wygenerowane przez źle zorganizowaną i funkcjonującą instytucję/organizację, szczególnie w procesie przetwarzania, gromadzenia i przesyłania informacji. Do kategorii uchybienia organizacyjne między innymi możemy zaliczyć:

- brak uregulowań organizacyjnych, a jeśli są – to ich nieznajomość i niestosowanie w organizacji;
- złą organizację pracy w organizacji oraz systemach przetwarzających informacje;
- źle zorganizowane i niewystarczające monitorowanie zagrożeń;
- niewłaściwie zorganizowane utrzymanie i eksploataowanie systemów teleinformatycznych;
- brak kontroli w systemach przetwarzania informacji;
- dostęp do systemu i informacji osób nieuprawnionych;
- utrata poufności, integralności i dostępności informacji;
- niewłaściwe zorganizowane zarządzanie systemem i jego zasobami;
- złe zarządzanie kluczami szyfrującymi;
- niewłaściwie zabezpieczone dane.

Błędy ludzkie – to zbiór zagrożeń, jakie wynikają z niecelowej działalności człowieka. Są one generowane z powodu braków kwalifikacyjnych personelu oraz lekceważącego i niewłaściwego wypełniania powierzonych obowiązków. Do kategorii błędy ludzkie między innymi można zaliczyć:

- błędy popełniane przez użytkownika systemów teleinformatycznych;
- niedbalstwo;
- niestosowanie podstawowych zasad bezpieczeństwa;
- niewłaściwe administrowanie systemem;
- utrata nośników informacji;
- złe zarządzanie i niewłaściwe eksploataowanie systemem teleinformatycznym i jego składnikami (np. bazami danych, modułami utajnającymi i kryptograficznymi).

Błędy techniczne – to zbiór zagrożeń, jakie są związane z uszkodzeniami urządzeń technicznych i niewłaściwym ich eksploataowaniem. Powodują one niewłaściwe funkcjonowanie systemów i urządzeń, stwa-

rzają warunki do utraty lub modyfikacji przesyłanej informacji oraz danych. Do kategorii błędy techniczne możemy zaliczyć między innymi:

- niewłaściwe eksploatowanie urządzeń i zasobów systemów teleinformatycznych;
- niewłaściwą profilaktykę, diagnostykę i prognozowanie techniczne;
- uszkodzenia urządzeń;
- wpływ środowiska na funkcjonowanie systemu;
- niewłaściwe i błędne oprogramowanie;
- brak możliwości uwierzytelniania (potwierdzania, że podmiot jest właściwy).

Działania rozmyślne to celowa działalność człowieka zmierzająca do przechwycenia i modyfikowania informacji lub danych, utrudnienia lub uniemożliwienia ich przesyłania. Jest to działalność szkodliwa, często wymagająca zdecydowanego przeciwdziałania. Działania te mają związek z **cyberterroryzmem** – terroryzmem w cyberprzestrzeni⁹³.

Do kategorii działania rozmyślne zaliczamy między innymi następujące zagrożenia⁹⁴:

- uszkodzanie i niewłaściwe eksploatowanie systemu, w celu przechwycenia danych i informacji lub ich modyfikacji;
- wywiad;
- szpiegostwo;
- hackerstwo;
- sabotaż;
- kradzieże;
- kody i programy złośliwe.

Cyberterroryzm powstał na gruncie terroryzmu z wykorzystaniem nowego obszaru działania jakim jest cyberprzestrzeń. W przestrzeni tej funkcjonują najnowsze osiągnięcia współczesnej cywilizacji informacyjnej – systemy, sieci, techniki i technologie telekomunikacyjne, teleinformatyczne i informacyjne.

Wspólne składniki aktów terroryzmu i cyberterroryzmu to między innymi stosowanie siły i przemocy, polityczne oraz fundamentalistyczne aspekty ataku. To także znaczne skutki psychologiczne przeprowadzo-

⁹³ *Cyberprzestrzeń – cyfrowa przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzona przez systemy i sieci teleinformatyczne wraz z powiązaniami między nimi oraz relacjami z użytkownikami. Cyberterroryzm – cyberprzestępstwo o charakterze terrorystycznym. Cyberprzestępstwo – czyn zabroniony popełniony w obszarze cyberprzestrzeni. Rządowy program Ochrony Cyberprzestrzeni Polskiej, MAiC, ABW, Warszawa, 25 czerwca 2013 r.*

⁹⁴ J. Kowalewski, M. Kowalewski, *Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa*, TiTI 1–2/2014, Warszawa, 2014.

nych ataków, ich medialność w społeczeństwie, szczególnie w celach prezentacji inicjatorów cyberterroryzmu i postulatów przez nich stawianych oraz żądanych. Ich wspólnym składnikiem jest wywołanie strachu i niepewności.

Aktorami cyberterroryzmu są głównie osoby i organizacje, grupy kryminalne, wspierane przez cyberterrorystów oraz państwa prowadzące terrorizm.

W literaturze przedmiotu spotyka się szereg informacji na temat kategorii i rodzajów przestępstw w cyberprzestrzeni. Na szczególną uwagę zasługuje stanowisko Rady Europy wyrażone w Konwencji ETS 185⁹⁵, które sprowadza je do czterech zasadniczych grup przestępstw:

- przeciw poufności, integralności i dostępności danych, np.: nielegalny dostęp do systemów poprzez hacking, podsłuch, oszukiwanie uprawnionych użytkowników, szpiegostwo komputerowe (trojany i inne techniki), sabotaż i wymuszenia komputerowe (np. wirusy, ataki DDoS, spam);
- powiązane z komputerami i sieciami: od przestępstw klasycznych (np. manipulacja fakturami, kontami firmowymi, oszukiwacze aukcje, nielegalne używanie kart kredytowych), poprzez komputerowe podróbki, po atak na życie ludzkie (np. manipulowanie systemami szpitalnymi, systemami zdrowia ludzkiego, kontroli ruchu powietrznego);
- powiązane z zawartością (treścią), np.: dziecięca pornografia, dostarczanie przestępczych instrukcji, oferowanie popełnienia przestępstw, molestowanie i mobbing poprzez sieć, rozpowszechnianie fałszywych informacji, internetowy hazard;
- związane z naruszeniem prawa autorskiego i praw pokrewnych, np.: nieautoryzowane kopiowanie i rozpowszechnianie programów komputerowych, nieautoryzowane użycie baz danych.

Analiza literatury przedmiotu wskazuje na szereg innych zagrożeń i przestępstw⁹⁶, które niesie ze sobą cyberprzestępczość, niektóre z nich to:

- usługi finansowe on-line (wirtualny hazard, tzw. oszustwa nigeryjskie);
- wykorzystywanie e-bankowości i e-handlu internetowego do prania brudnych pieniędzy, tzn. możliwości cyfrowego pieniądza i handlu w Internecie połączonych z anonimowością oraz brakiem uregulowań i kontroli w tym zakresie (ang. *cyberlaundering*);

⁹⁵ Convention on Cybercrime, Budapest, 23.09.2001.

⁹⁶ M. Czyżak, *Wybrane aspekty zjawiska cyberterroryzmu*, ITTI, 1–2/2010, Warszawa, 2010. J. Kowalewski, M. Kowalewski, *Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa*, TiTI, 1–2/2014, Warszawa, 2014.

- niedozwolona praktyka rejestrowania domen internetowych (znanych osób, firm, instytucji) i ich dalsza odsprzedaż właścicielowi często po zawyżonej cenie (ang. *cybersquatting*);
- plagiaty, kradzież utworów chronionych prawami autorskimi;
- rozpowszechnianie pornografii i pedofilii oraz niedozwolonych treści, np. nazistowskich, rasistowskich;
- nielegalny handel antykami, dziełami sztuki, zwierzętami, bronią, medykamentami, materiałami radioaktywnymi;
- szpiegostwo, nielegalny podsłuch, włamania do systemów komputerowych – hacking i inne.

Na szczególną uwagę zasługuje stanowisko Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁹⁷, które do zagrożeń i ataków w cyberprzestrzeni zalicza:

- podmianę treści witryn WWW ;
- infekcję poprzez witryny WWW;
- wyszukiwanie informacji poufnych osobistych (np. haseł, danych kart kredytowych) przez podszywanie się pod zaufaną osobę lub instytucję (ang. *phishing*);
- grupy zainfekowanych komputerów (np. wirusami – robakami komputerowymi) podstępnie – bez wiedzy ich użytkowników, w celu zdalnej penetracji i kradzieży zawartych w tych komputerach (tzw. botnetach) informacji;
- szpiegostwo komputerowe i przemysłowe oraz wywiad komputerowy – elektroniczny.

Powyżej przytoczone stanowiska i stwierdzenia świadczą o niebezpieczeństwie i skali zagrożeń jakie niesie ze sobą cyberterroryzm. Jak z powyższego wynika, jest to zagrożenie szczególne i niezwykle niebezpieczne, zwłaszcza jeśli uwzględni się poczynania i skalę grup terrorystycznych współczesnego świata⁹⁸.

Obecnie w cyberprzestrzeni stosuje się następujące rodzaje ataków⁹⁹:

- blokowanie serwerów sieci z protokołem TCP znaczną ilością pakietów (ang. *SYN flood*);

⁹⁷ ABW www.cert.gov.pl

⁹⁸ Pod koniec lat dziewięćdziesiątych XIX w. oceniano skalę incydentów i cyberataków na poziomie kilkuset tysięcy w skali globalnej. Obecnie trudno o takie dane, lecz analiza i częstość ich występowania skłania do stwierdzenia, że rocznie w skali globalnej może ich być ok. miliona.

⁹⁹ J. Kowalewski, M. Kowalewski, *Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa*, TiTi 1 – 2/2014, Warszawa, 2014.

- uniemożliwienie działania sieci i świadczenia usług (ang. *Denial of Service* – DoS),
- uniemożliwienie działania sieci i świadczenia usług, tzw. rozproszona odmowa świadczenia usług (ang. *Distributed Denial of Service* – DDoS);
- uniemożliwienie działania sieci i świadczenia usług, kolejna i doskonalsza wersja DDoS (ang. *Distributed Reflection Denial of Service* – DRDoS);
- zablokowanie systemu operacyjnego i uniemożliwienie świadczenia usług w sieci (ang. *Fork Bomb*).

Są to ataki, które nie doprowadzają intruza do uzyskania dostępu w systemie, nie powodują też utraty i kradzieży danych. Powodują zablokowanie pracy sieci i świadczenia usług, co w efekcie ogranicza i uniemożliwia na określony czas funkcjonowanie instytucji/organizacji i naraża ją na znaczne straty i koszty.

Analiza sposobów i metod prowadzonych ataków w cyberprzestrzeni wskazuje na metodę – schemat ataku stosowany w cyberprzestrzeni, który najogólniej biorąc można sprowadzić do czterech faz – rekonesans obiektu ataku, jego skanowanie, uzyskanie dostępu oraz zacieranie śladów¹⁰⁰.

Rekonesans polega na rozpoznaniu i poszukiwaniu danych o obiekcie ataku, o zasobach teleinformatycznych umożliwiających przeprowadzenie ataku. Skanowanie to sprawdzanie stopnia wiarygodności pozyskanych w rekonesansie informacji, próbkowanie sieci, obserwacja obiektu ataku, tworzenie narzędzi do przeprowadzenia ataku. Uzyskanie dostępu polega na przejęciu kontroli nad obiektem ataku (systemem), np. poprzez nadanie sobie uprawnień administratora systemu. Z kolei zacieranie śladów to niszczenie wszelkich śladów w systemie, które wskazywałyby na niedozwolone działanie i sprawcę ataku.

Ataki w cyberprzestrzeni mają charakter nagły, często niespodziewany i zaskakujący. Utrudnione jest wskazanie źródeł ataku, szczególnie takich, które mają charakter kryminalny, psychologiczny, terrorystyczny.

Obszarem zainteresowania cyberterroryzmu jest każdy obiekt funkcjonujący w obszarze cyberprzestrzeni, który umożliwi realizowanie celu cyberterrorystów. Najczęściej mogą to być ważne węzły informacyjne, teleinformatyczne oraz telekomunikacyjne, które mogą spowodować zakłócenia zasobów teleinformatycznych i telekomunikacyjnych, niepewność w społeczeństwie, strach, panikę itp. następstwa. Zagrożeniem szczególnym w działalności cyberterrorystycznej jest infrastruktura krytyczna państw, wspólnot i różnego rodzaju organizacji.

¹⁰⁰ P. Dela, *Cyberterroryzm jako zagrożenie dla infrastruktury krytycznej państwa*, AON, Warszawa, 2012.

Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Analiza literatury przedmiotu¹⁰¹, wnioski z informacji przekazywanych w środkach masowego przekazu¹⁰² oraz własne spostrzeżenia wskazują na ważny fakt w obszarze bezpieczeństwa narodowego. Do roku 2014 sądzono, że Polska nie stała w obliczu zagrożenia militarnego, a jeśli tak, to było ono nieznaczne. Ten stan rzeczy sugerowała ówczesna sytuacja międzynarodowa, współpraca państw zachodnich z Federacją Rosyjską, dobre stosunki Polski z państwami sąsiedzkimi, członkostwo Polski w UE i NATO oraz współpraca ze Stanami Zjednoczonymi.

Z chwilą rozpoczęcia prac i starań Ukrainy w kierunku przystąpienia do Unii Europejskiej następuje gwałtowne pogorszenie sytuacji wewnątrz tego państwa i uzewnętrznienie się na tym tle polityki mocarstwowej Federacji Rosyjskiej. W 2014 r., pomiędzy Ukrainą a Federacją Rosyjską powstaje konflikt polityczno-dyplomatyczny, wojna informacyjna, następnie konflikt militarny sprowadzający się do aneksji Krymu oraz wspierania organizacji separatystycznych w walkach na terenie Ukrainy Wschodniej.

Dodatkowo, w roku 2014 następuje ożywienie działalności terrorystycznej w rejonie Bliskiego Wschodu oraz w różnych miejscach świata, które znacznie wpływa na procesy bezpieczeństwa narodowego. Obecnie zauważa się erozję porozumień międzynarodowych, działania podważające rolę i znaczenie organizacji międzynarodowych, czy też pogarszającą się demografię w UE i Polsce. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego jest również proliferacja broni masowego rażenia. W rezul-

¹⁰¹ R. Zięba, J. Zajac, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego polski. Ekspertyza*, Warszawa, październik 2010.

¹⁰² Analizie poddano przekazywane wiadomości związane z bezpieczeństwem Polski od czasu wstąpienia Polski do NATO (1999), a szczególnie do UE (2004).

tacie dla Polski powstają nowe wyzwania i zagrożenia, którym nasz kraj musi sprostać.

Obecna sytuacja wymaga zaangażowania kierownictwa naszego państwa, jego organizacji oraz wszystkich obywateli w codziennej pracy i służbie. Stan ten wymaga aktywności oraz systematycznej pracy na wszystkich polach i obszarach funkcjonowania naszej ojczyzny, w tym w obszarze potencjału militarnego. Niezwykle ważne jest to, że stan ten jest gwarantowany w polskiej strategii i polityce, członkostwie i aktywności Polski w NATO i UE oraz ONZ, OBWE i innych organizacjach międzynarodowych. Ważną rolę odgrywa także strategiczna obecność sił zbrojnych USA w Europie.

Stwierdzenie, że Polska nie stoi obecnie w obliczu żadnego zagrożenia militarnego, czy też to, że jeśli istnieje takie zagrożenie, to jego poziom jest niewielki czy nieznaczny, należy używać z rozwagą. W tym zakresie zawsze należy brać pod uwagę zagrożenia militarne i sytuację geopolityczną naszych sąsiadów i naszego państwa. Zagrożenie istnieje zawsze, rzecz w tym by je monitorować i nim skutecznie zarządzać.

Polska powinna monitorować stan zagrożeń geopolitycznych i militarnych wynikających nie tylko z powyższego powodu ale także z uwagi na narastające zagrożenia terrorystyczne¹⁰³ oraz transnarodową przestępczość zorganizowaną.

Polska jest narażona na różne zagrożenia wynikające z uwarunkowań zewnętrznych – międzynarodowych i wewnętrznych naszego kraju. Do zagrożeń tych możemy zaliczyć głównie:

- zagrożenia geopolityczne;
- zagrożenia ekonomiczne i gospodarcze;
- zagrożenia energetyczne;
- naturalne, ekologiczne i biologiczne;
- informacyjne, informatyczne i telekomunikacyjne;
- komunikacyjne;
- transnarodową przestępczość zorganizowaną;
- terroryzm – jako zagrożenie szczególne;
- wyzwania i zagrożenia społeczne, demograficzne.

Korzystny dla naszego bezpieczeństwa jest postępujący proces demokratyzacji, w miarę spokojne przezwyciężanie kryzysów, brak wyraźnych zagrożeń wewnętrznych zmierzających do obalania rządów poprzez bunt czy pucz.

¹⁰³ Ze strony organizacji terrorystycznych, głównie ze strony Al-Kaidy i Państwa Islamskiego.

Poziom bezpieczeństwa Polski jest zbliżony do innych państw UE, a szczególnie Europy Środkowej. W *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁰⁴ wśród wyzwań i zagrożeń dla Polski wskazuje się zapewnienie niezakłóconego rozwoju gospodarczego naszego państwa, stabilnej sytuacji finansowej i dalekosiężnej polityki społecznej przeciwdziałającej niżowi demograficznemu Polski. Istotnego znaczenia nabiera także konieczność przeciwstawienia się w Polsce problemom zagrożeń w cyberprzestrzeni oraz przeciwdziałanie dekapitalizacji i dewastacji infrastruktury przemysłowej oraz transportowej, mogących spowodować wystąpienie katastrof przemysłowych i technicznych.

Nadal istotne pozostają zagrożenia militarne lecz przyjmować one mogą inne formy niż dotychczas. Mogą one mieć charakter kryzysów polityczno-militarnych wywierających presję na bieżącą politykę bez oznak przekraczania progu wojny¹⁰⁵. Zagrożenia militarne mogą mieć różne formy, np. budowy potencjału militarnego i prowadzenia ćwiczeń wojskowych w pobliżu naszych granic, demonstrowania siły czy wywierania presji i szantażu militarnego. Obecnie zagrożenie militarne dla naszego regionu i państwa jest wywoływane głównie działaniami Federacji Rosyjskiej na Ukrainie.

Postęp cywilizacyjny w świecie, demokratyzacja państw i narodów, globalizacja, a szczególnie polityka bezpieczeństwa naszego państwa wobec zagrożeń sprzyja bezpiecznej egzystencji narodu. Niestety, ten pozytywny stan niesie ze sobą także i zagrożenia o charakterze transnarodowym, sprzyja przestępczości zorganizowanych grup przestępczych, wymaga zdecydowanego przeciwdziałania w wymiarze międzynarodowym i krajowym.

8.1. Zagrożenia geopolityczne

Położenie geopolityczne Polski nie sprzyja bezpieczeństwu narodowemu. Jest ono specyficzne, o czym świadczą doświadczenia Polski w ujęciu historycznym. Interesy państw wschodnich i zachodnich – sąsiadów Polski, najczęściej były przeciwstawne interesom Polski i nigdy nie

¹⁰⁴ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013.

¹⁰⁵ Tamże.

sprzyjały naszemu położeniu geopolitycznemu. Ich zainteresowania terytorium oraz strategicznym położeniem Polski w Środkowej Europie były zawsze znaczne. Koncentrowały się na europejskich kanałach komunikacyjnych, naszym potencjale i zasobach naturalnych oraz gospodarce. Były one częstymi przyczynami konfliktów, sporów oraz wojen.

Taki stan rzeczy ze strony Polski wymagał zdecydowanych działań dyplomatycznych, politycznych, często angażowania całego potencjału gospodarczego, społecznego i militarnego państwa, w imię obrony, przetrwania i rozwoju narodu oraz naszej państwowości.

Doświadczenia historyczne dowodzą, że nie wolno zapominać o położeniu naszego państwa, jego potencjale gospodarczym i militarnym, interesach narodowych oraz o obowiązku zapewnienia tożsamości narodowej. Lekceważenie tego było dla Polski tragiczne w skutkach i skończyło się utratą niepodległości na okres 123 lat. Wywalczona w XX w. niepodległość i jej cena jest dopełnieniem tego stanu rzeczy i sprowadza się do stwierdzeń, że Polskę nie stać na utratę niepodległości i to niezależnie od naszego położenia i zagrożenia geopolitycznego. Powtarzając za *Białą Księgą Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* – historycznie geopolityczne położenie Polski między Wschodem a Zachodem w istotnej mierze kształtowało tożsamość narodową i państwowość polską, determinując charakter interesów narodowych i celów w dziedzinie bezpieczeństwa¹⁰⁶.

Transformacja ustrojowa oraz ostateczne odzyskanie niepodległości Polski w 1989 r. stworzyło niepowtarzalną szansę dla bezpieczeństwa państwa i przezwyciężenia niekorzystnego położenia i zagrożenia geopolitycznego. Szansę tę stworzył proces budowy systemu demokratycznego państwa, zagwarantowany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz dążenia Polski do uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych.

W ujęciu historycznym na plan pierwszy wysuwa się uczestnictwo i aktywność Polski w ONZ i OBWE. Polska aktywnie uczestniczy w misjach i operacjach pokojowych ONZ, świadczy o tym znaczny zbiór misji, w których biorą udział Polacy.

Z chwilą odzyskania niepodległości, rozpadu systemu komunistycznego i rozwiązania Układu Warszawskiego, do których Polska walczyła się przyczyniła, zaistniała szansa pomniejszenia zagrożeń geopolitycznych oraz rozwoju i pokojowego współistnienia w Europie, na podstawie obowiązujących traktatów i ustanowionego prawa międzynarodowego. Polska, trafnie oceniając sytuację międzynarodową i swoje położenie,

¹⁰⁶ *Biała Księga, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013.

prowadzi prace i starania w kierunku członkostwa w NATO oraz UE. Z powodzeniem rozwija system demokratyczny naszego państwa, dostosowuje system prawny, swoją organizację, zasoby, potencjał gospodarczy i militarny na potrzeby wymagań UE i NATO. W rezultacie przeprowadzonych prac i zabiegów na arenie międzynarodowej Polska stała się w 1999 r. członkiem NATO, natomiast w 2004 r. przystąpiła do UE.

Polska uczestniczyła i aktywnie uczestniczy w misjach pokojowych NATO i UE. Zbiór tych misji oraz misji ONZ, w których uczestniczyli Polacy od chwili wstąpienia do NATO, prezentuje Załącznik nr 1. Udział Polskiego Kontyngentu Wojskowego w międzynarodowych operacjach bezpieczeństwa od 1999 r.

Bezpieczeństwo Europy determinowane jest zasadniczo przez cztery czynniki: NATO, UE, strategiczną obecność USA oraz relacje z Federacją Rosyjską¹⁰⁷. Polskie uczestnictwo w strukturach NATO i UE jest podstawą budowy bezpieczeństwa narodowego w ramach Paktu Północnoatlantyckiego oraz europejskiego systemu obrony, zapewnienia egzystencji narodu i pomniejszania zagrożeń geopolitycznych naszego państwa. Polska akceptuje istniejący porządek europejski i nie wnosi żadnych roszczeń terytorialnych wobec innych państw. Dobre stosunki z państwami ościennymi Polski sprzyjają temu stanowisku.

Ważna rola w procesie zapewnienia państwa przypada strategicznej obecności USA w Europie. Obecność ta jest gwarantem zapewnienia bezpieczeństwa europejskiego, szczególnie wobec naruszeń porozumień międzynarodowych w Europie¹⁰⁸ oraz faktu zakłócenia istniejącego porządku międzynarodowego i pokoju na Ukrainie. Prowadzenie polityki wielkomocarstwowej ze strony Federacji Rosyjskiej jest niekorzystnym zjawiskiem dla pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Jest niekorzystnym zjawiskiem dla Polski, powodując narastające zagrożenia geopolityczne w Europie Środkowo-Wschodniej.

8.2. Zagrożenia ekonomiczne i gospodarcze

Zagrożenia ekonomiczne i gospodarcze wynikają z wielu źródeł, w tym z rozwoju procesu globalizacji i uczestnictwa Polski w tym procesie. Polskę dotyczą zagrożenia wynikające z samego procesu globalizacji

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Tamże.

(patrz p. 7.2.3 książki) a szczególnie wynikające z działania korporacji transnarodowych, banków, giełd i graczy giełdowych. Z uwagi na fakt, że w procesie globalizacji systemy gospodarcze i finansowe państw są bardzo połączone, spadki kursu walut i kryzysy finansowe lokalne i globalne oddziałują na gospodarki w sposób natychmiastowy. Przykładem tego stanu rzeczy jest światowy kryzys finansowy, który wybuchł w 2008 r. Kryzys ten dotyka także gospodarkę i sferę ekonomiczną Polski po dzień dzisiejszy.

W Polsce istnieje grupa zwolenników poglądu, że wszystkie problemy i kłopoty gospodarcze rozwiąże rynek. Takie stanowisko nie do końca jest właściwe, szczególnie jeśli uwzględnimy proces globalizacji i jego skutki oraz konkurencyjność gospodarki.

W efekcie tego procesu zagrożenia ekonomiczne uderzają w jednostki, grupy społeczne, narody i niekiedy system międzynarodowy. Nie rzecz w tym by górował w tym zakresie interwencjonizm państwowy, rzecz jednak w tym, by tak sterować problemami i zagrożeniami, by były one jak najmniej dokuczliwe dla wszystkich podmiotów. W wielu przypadkach słuszną wydaje się interwencja państwa, w imię pomniejszania różnorodnych zagrożeń i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.

Zagrożenia ekonomiczne mają ścisły związek z innymi zagrożeniami (np. społecznymi) oraz z bezpieczeństwem finansowym państwa, szczególnie z jego aspektami, jakimi są stabilność sektora finansowego, wielkość długu publicznego oraz wielkość i struktura rezerw dewizowych w kraju¹⁰⁹.

W zakresie stabilności sektora finansowego kraju znaczną rolę odgrywają podmioty tego sektora, w tym sektor bankowy, które tworzą środowisko bezpieczeństwa finansowego¹¹⁰. Z kolei gromadzenie rezerw dewizowych, ich zarządzanie oraz bezpieczeństwo to domena Narodowego Banku Polskiego. W tym zakresie w Polsce nie zauważa się znacznych zagrożeń. Przy czym we współczesnym świecie zauważa się zjawisko ataków spekulacyjnych na słabsze waluty, w celu ich deprecjacji, a następnie wykupu zasobów i majątku z krajów zaatakowanych. Ten stan rzeczy dotyczy krajów słabszych ekonomicznie, w odniesieniu do państw wysoko rozwiniętych, do których zaliczana jest także Polska. Z uwagi na to, zagrożenia tego w Polsce nie można wykluczyć, należy się z nim liczyć i jemu przeciwdziałać.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Do podmiotów tych zaliczamy: Radę Ministrów, Ministerstwo Finansów, Komisję Nadzoru Finansowego, Narodowy Bank Polski, a także Bankowy Fundusz Gwarancyjny.

Na bezpieczeństwo finansowe wywiera wpływ dług publiczny Polski, który wg danych GUS na koniec 2013 r. wynosił 838,1 mld zł, tzn. 56% PKB. Jest to niebezpieczne zjawisko, ponieważ poziom długu oscyluje w pobliżu progu dopuszczalnego, tzn. 60% PKB.

8.3. Zagrożenia energetyczne

Zagrożenia energetyczne niosą ze sobą możliwość powstania ograniczeń w dostawie energii elektrycznej oraz ciepłej, spowodowanej niedostatkami w kraju surowców energetycznych będących źródłem tej energii. O ile korzystne dla Polski są znaczne zasoby surowców energetycznych, w tym węgla kamiennego i brunatnego¹¹¹, będącego głównym źródłem energii elektrycznej i ciepłej, to niekorzystne są ograniczone zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego.

Groźnym dla Polski jest znaczne uzależnienie gospodarki od zewnętrznych źródeł surowców energetycznych od jednego dostawcy¹¹². Obecne działania państwa polskiego zmierzające do dywersyfikacji źródeł surowców energetycznych¹¹³ oraz możliwość w perspektywie czasowej eksploatacji w Polsce zasobów gazu łupkowego sprzyjają usamodzielnieniu energetycznemu Polski i uzyskaniu znacznego poziomu bezpieczeństwa w tym zakresie.

Polska zużywa ok. 14 mld m³ gazu rocznie, przy wydobyciu krajowym ok. 4 mld m³, brakującą ilość gazu sprowadza się z innych państw, w tym głównie z Federacji Rosyjskiej; oznacza to uzależnienie się od jednego dostawcy. Szansą dla Polski, w zakresie uniezależnienia się od dostawców zewnętrznych jest zasygnalizowany powyżej proces dywersyfikacji oraz własne zasoby gazu łupkowego. Ocenia się, że zasoby te są szacowane na poziomie 346,1÷767,9 m³, mogą one zaspokajać po-

¹¹¹ Na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego Polska posiada: 84 udokumentowane złoża ropy naftowej o możliwości wydobycia ok. 26,29 mln t, 279 udokumentowanych złóż gazu ziemnego na poziomie 146 mld m³, ok. 100–120 tys. t uranu, ok. 44 mld t węgla kamiennego, ok. 14 mld t węgla brunatnego oraz wg oszacowań na poziomie ok. 346,1–767,9 mld m³ gazu łupkowego.

¹¹² Dotychczas głównym dostawcą gazu ziemnego dla Polski był Gazprom – koncern państwowy Federacji Rosyjskiej.

¹¹³ Np. poprzez zapewnienie możliwości dostawy gazu ziemnego drogą morską, budowa gazportu w Świnoujściu oraz poprzez zwiększenie eksportu surowców energetycznych z państw UE (budowa wolnego rynku energii w ramach UE).

trzeby naszego państwa na kilkadziesiąt lat¹¹⁴. Ważnym jest by na problem ten patrzeć z punktu ekonomicznego i biznesowego, a nie tylko politycznego.

Zdecydowanie gorzej wygląda sytuacja w źródłach energii elektrycznej, co przekłada się na wydobywanie i spalanie węgla, w celu wytwarzania energii elektrycznej. Dotychczas realizowane ograniczenia spalania węgla i ograniczenie wytwarzania dwutlenku węgla oraz zanieczyszczanie środowiska są oczywiste. Zagrożenia dla Polski są tutaj duże i sprowadzają się do znacznych kar finansowych, ograniczeń emisji CO₂ oraz poszukiwania innych źródeł energii elektrycznej, w tym budowania elektrowni wodnych i jądrowych oraz odnawialnych źródeł energii elektrycznej (OZE).

Obecnie coraz częściej wskazuje się na znaczne zasoby węgla w naszym kraju i innych państwach Europy. Zasoby te powodują dużą samodzielność i niezależność energetyczną naszego państwa pod warunkiem wprowadzenia nowych bezpiecznych technologii przetwarzania i spalania węgla. Wdrożenie nowych technologii powodujących znaczne ograniczenia emisji CO₂, a w rezultacie bezpieczne przetwarzanie i spalanie węgla jest wyzwaniem na miarę niezależności energetycznej państwa. Potrzeba taka, a zarazem szansa jest swoistym wyzwaniem dla środowiska naukowego i przemysłu Polski.

Niebezpieczne dla obiektów, urządzeń i systemów, a głównie dla osób, są zagrożenia wynikające z sieci dystrybucji gazu i z niewłaściwego eksploataowania systemów, urządzeń i obiektów instalacji gazowych. Źródłem tego typu zagrożeń są także awarie gazowej sieci dystrybucyjnej (np. utlenianie się gazu, groźba wybuchu i pożaru).

Miejsca zagrożeń sprowadzają się głównie do tych rejonów i miejsc w kraju, w których znajdują się węzły gazownicze i gazociągi (wysokojak i niskociśnieniowe), sieci dystrybucyjne oraz systemy i urządzenia końcowe. Praktycznie ujmując, dotyczą one całego terytorium państwa i zdecydowanej większości jego obywateli. Ryzyko związane z istnieniem i eksploatacją systemów gazowych istnieje zawsze¹¹⁵, rzecz w tym, by było analizowane, monitorowane i zarządzane w imię potrzeb społeczeństwa, państwa i jego gospodarki. Tylko takie działanie może za-

¹¹⁴ Pomimo różnorodnych danych na temat zasobów gazu łupkowego w Polsce, należy stwierdzić, że są one znaczne. Ich ostateczne podanie uwarunkowane jest kolejnymi odwiertami w naszym kraju na poziomie ok. 250 odwiertów łącznie, wykonywanych na głębokości powyżej 2,5 km.

¹¹⁵ Świadczą o tym awarie i występujące wybuchy instalacji i urządzeń gazowych w Polsce.

pewnić wymagany poziom bezpieczeństwa dla obywateli i gospodarki państwa.

Groźne dla kraju i jego obywateli są także zagrożenia systemów ciepłowniczych. Zaprzeszanie lub przerwy w ogrzewaniu różnorodnych obiektów użyteczności publicznej, różnorodnych instytucji i organizacji, szpitali, zakładów przemysłowych, czy indywidualnych mieszkań obywateli niesie ze sobą znaczne zagrożenia. Najczęściej powodowane są one zagrożeniami wynikającymi ze strony systemów elektroenergetycznych w kraju, zagrożeniami dostaw i jakości paliwa, niewłaściwą eksploatacją urządzeń i systemów ciepłowniczych oraz możliwością działań terrorystycznych (celową i wrogą działalnością człowieka).

Najgroźniejszym skutkiem zagrożenia energetycznego w państwie może być katastrofalna – rozległa awaria systemu elektroenergetycznego, sprowadzająca się do utraty napięcia w systemie elektroenergetycznym państwa. Określana jest ona mianem *blackoutu* i może zaistnieć w znacznej części terytorium państwa lub jego konkretnym obszarze (np. w dużych aglomeracjach miejskich i obszarach przemysłowych).

Przyczyną tego zagrożenia mogą być zjawiska losowe lub wywołane celową i złośliwą działalnością człowieka. Doprowadzają one do wyłączenia bloków energetycznych w elektrowniach i całkowitej utraty napięcia w części lub całości systemu elektroenergetycznego w kraju. W dobie współczesnej, w okresie społeczeństwa informacyjnego i wdrażania rozwiązań energetycznych związanych z inteligencją rozwiązań i zastosowania, jest to zjawisko niezwykle niebezpieczne i znacznie pogarszające poziom bezpieczeństwa narodowego.

Na terenie Polski nie obserwuje się zagrożenia – *blackoutu* mającego charakter rozległy i obejmującego całe terytorium państwa. Pomimo to doświadczono dotychczas szeregu tego typu zagrożeń polegających na obniżeniu wymaganego poziomu napięcia w węzłach sieci, np. w 2006 r. w obszarze północno-wschodniej Polski, w 2008 r. w Szczecinie (z uwagi na pogorszenie warunków pogodowych).

Z zagrożeniami energetycznymi mają ścisły związek rezerwy strategiczne państwa. Rezerwy te są tworzone, przechowywane i udostępniane według określonych zasad¹¹⁶. Bez ich tworzenia i posiadania trudno mówić o wymaganym poziomie bezpieczeństwa energetycznego, narodowego.

¹¹⁶ Określonych w Ustawie z dnia 28 października 2010 r. o rezerwach strategicznych (Dz.U. z 2010 r. Nr 229, poz. 1496).

8.4. Zagrożenia naturalne, ekologiczne i biologiczne

Zagrożenia naturalne, ekologiczne i biologiczne mają związek z zagrożeniami przyrodniczymi, klęskami żywiołowymi i zanieczyszczeniem środowiska.

Zagrożenia klęskami żywiołowymi wywoływane są zjawiskami przyrody i natury. Często określane są jako zagrożenia naturalne, na wystąpienie których nie jesteśmy przygotowani i w pełni zabezpieczeni. Uwzględniając warunki naturalne Polski, zagrożenia klęskami żywiołowymi najczęściej wynikają z meteorologicznych i hydrologicznych zjawisk ekstremalnych, groźnych dla środowiska, społeczeństwa i gospodarki. Najczęściej są to: silne wiatry i opady o dużym natężeniu (deszczu, śniegu, gradu, marznącej mżawki i marznącego deszczu), powodzie, podtopienia i zalania, gwałtowne skoki temperatury, silne mrozy i upały, znaczne pokrywy śnieżne, burze i wyładowania atmosferyczne.

Zjawiska atmosferyczne i hydrologiczne powodują wezbrania głównych rzek Polski (Wisły, Odry, Sanu, Nysy, Bugu, Narwi, Noteci i innych). Ty samym, stanowią znaczne zagrożenia powodziowe dla terenów równinnych i nisko położonych. Uwzględniając dane historyczne¹¹⁷, powodzie opadowe najczęściej występują w południowej części Polski oraz wzdłuż doliny Wisły i Odry, opadowo-roztopowe w części środkowej kraju, roztopowe w części północno-wschodniej, natomiast sztormowe wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego.

Przyczyną powodzi są głównie intensywne opady deszczu w zlewniach górnych i odpowiednio środkowych rzek, głównie Wisły, Odry, Sanu, Nysy i innych w części południowej Polski, następnie gwałtowne topnienie znacznej pokrywy śniegowej, zatory lodowe i śryżowe oraz różnorodne podpiętrzenia poziomu wody w korytach rzecznych.

Skutkami powodzi są najczęściej ofiary śmiertelne i straty sanitarne, epidemie, następnie zniszczona infrastruktura, na której wystąpiła powódź (urządzenia techniczne, różnorodne obiekty budowlane, szlaki komunikacyjne, linie i urządzenia energetyczne, telekomunikacyjne itp.) zasoby naturalne i żywnościowe, grunty itp. Jako przykład ogromu skutków jakie niosą ze sobą powodzie świadczy powódź w rejonie Odry w 1997 r., w wyniku której zginęło 55 osób, zostało zniszczonych 49754 domów, 1893 mosty, 6523 km dróg krajowych i wojewódzkich, blisko 4500 km obwałowań oraz ok. 377000 ha użytków rolnych. Łączne straty gospodarcze szacowano na poziomie 7,7 mld złotych.

¹¹⁷ Np. powodzie na terenie Polski w latach: 1475, 1635, 1656, 1888 i 1889, 1960, 1962, 1981, 1997 i 2001.

Źródeł zagrożeń ekologicznych zarówno w skali międzynarodowej, regionalnej, jak i krajowej należy dopatrywać się głównie w zanieczyszczaniu środowiska. Cechą tych zagrożeń jest to, że chociaż nie są oparte na przemocy, to stanowią znaczne zagrożenie dla środowiska, roślin, zwierząt oraz zdrowia i życia ludzi.

Zagrożenia ekologiczne występują we wszystkich ekosystemach, dotyczą zmian klimatu, zanieczyszczenia powietrza emisją gazów przemysłowych, wód lądowych oraz rzek, jezior, mórz i oceanów poprzez odprowadzanie ścieków przemysłowych i komunalnych oraz składowanie odpadów. Zagrożenia ekologiczne dotyczą skażenia gleb i ich pustynienia, deforestacji (wyrąb lasów Amazonii), zniszczenia warstwy ozonowej Ziemi oraz zachwiania bioróżnorodności. Zagrożenia ekologiczne powodowane są przez siły przyrody i działalność człowieka, są efektem cywilizacji. Zagrożenia te w całej rozciągłości dotyczą Polski.

Epidemie i pandemie to kolejne niebezpieczeństwo o wymiarze lokalnym i międzynarodowym zagrażające Polsce. Zagrożenia epidemiologiczne są wynikiem zaistnienia chorób zakaźnych, które powodują znaczne straty sanitarne, często śmiertelne. Do jednostek chorobowych, które wywołują znaczne zagrożenia¹¹⁸ zaliczamy głównie: botulizm, cholere, dżumę, gorączkę Q, ospę prawdziwą, tularię, węglik w postaci płucnej lub jelitowej oraz wirusowe gorączki krwotoczne. Zagrożenia te mają bezpośredni związek i to wprost proporcjonalny z zagrożeniami ekologicznymi. Im większa skala zagrożeń ekologicznych, tym większa groźba powstania epidemii i pandemii.

Zagrożenia naturalne, ekologiczne i biologiczne Polski są znaczne. Brak ostatecznego uregulowania rzek, mała ilość zbiorników retencyjnych, niedopracowany do końca system ratownictwa i zarządzania kryzysowego (np. alarmowania i powiadamiania ludności o zagrożeniach, system *e-call*) oraz niewydolność służby zdrowia są dowodem na ten niekorzystny stan rzeczy.

8.5. Zagrożenia systemów teleinformatycznych i cyberterrorizm

Zagrożenia informacyjne i telekomunikacyjne naszego państwa, jego organizacji i różnego rodzaju instytucji są typowymi zagrożeniami w tym

¹¹⁸ Ich zaistnienie powoduje uruchomienie w Polsce systemu powiadamiania o zagrożeniach epidemicznych przez Państwową Inspekcję Sanitarną.

obszarze (patrz p. 7.2.9 książki). Oznacza to, że z zagrożeniami typu: siły wyższe, uchybienia organizacyjne, błędy ludzkie i techniczne oraz działania rozmyślne należy się liczyć w każdej sytuacji, na co wskazuje praktyka i codzienność. Sprowadza się to do ich zorganizowanego monitorowania, szacowania ryzyka z tym związanego oraz stosowania metod im przeciwdziałania.

Szczególnym zagrożeniem dla informacji i systemów teleinformatycznych w naszym kraju jest cyberterroryzm. Świadczą o tym coraz liczniejsze przypadki jego stosowania¹¹⁹. Podobnie jak w innych państwach UE, tak i w Polsce obszarem zainteresowania cyberterroryzmu jest każdy obiekt funkcjonujący w obszarze cyberprzestrzeni, który umożliwi realizowanie celu cyberterrorystom.

Działalność cyberterrorystyczna jest zagrożeniem szczególnym dla infrastruktury krytycznej naszego państwa, wspólnot i różnego rodzaju organizacji¹²⁰. Przy czym, przez infrastrukturę krytyczną rozumiemy systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców.

Infrastruktura krytyczna obejmuje w szczególności systemy: zaopatrzenia w energię i paliwa, łączności i sieci teleinformatycznych, bankowe i finansowe, zaopatrzenia w żywność i wodę, ochrony zdrowia, transportowe i komunikacyjne, ratownicze, zapewniające funkcjonowanie administracji publicznej, produkcji, stosowania, przechowywania i składowania substancji chemicznych i promieniotwórczych, w tym rurociągi substancji niebezpiecznych.

Elementami, które w szczególności zostały zaklasyfikowane do krytycznej infrastruktury telekomunikacyjnej są:

- systemy i sieci telekomunikacyjne, teleinformatyczne niezbędne do wykonywania statutowych zadań organów administracji rządowej, wymiany informacji w Siłach Zbrojnych i rejestry państwowe oraz

¹¹⁹ Np. 2011 r. – atak hakerów na rządowe portale internetowe w Polsce – odpowiedź na zamiar podpisania ustawy dot. ochrony własności intelektualnej (Akta); rządowe portale okazały się słabo zabezpieczonymi. 2011 r. – atak hakerów w celu zakłócenia matur w Polsce, atak nieudany. 2013 r. – atak hakerów międzynarodowej grupy Anonymous na Ministerstwo Gospodarki RP i kradzież dokumentów – paszportów obcokrajowców zapraszanych do Polski i dane ze skrzynek pocztowych urzędników wraz z testowymi hasłami.

¹²⁰ J. Kowalewski, M. Kowalewski, *Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa*, TiTI 1–2/2014, Warszawa, 2014.

funkcjonujące w obszarze wskazanych systemów stanowiących infrastrukturę krytyczną – warstwa aplikacji;

- sieci telekomunikacyjne (w dyspozycji operatorów telekomunikacyjnych) wykorzystywane przez administrację publiczną (rządową i samorządową) i Siły Zbrojne oraz przez inne systemy stanowiące infrastrukturę krytyczną – warstwa medium transmisyjnego.

Przewidywane miejsca występowania zagrożeń bezpośrednich krytycznej infrastruktury teleinformatycznej w Polsce to miejsca lokalizacji kluczowych elementów systemów teleinformatycznych, takich jak:

- centra zarządzania i utrzymania infrastruktury teleinformatycznej: własnych zasobów administracji, w szczególności urzędów, wydziałów i biur bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego oraz przedsiębiorców telekomunikacyjnych dostarczających usługi telekomunikacyjne;
- centrale telekomunikacyjne przedsiębiorców telekomunikacyjnych, obsługujące instytucje państwowe, urzędy oraz organizacje przewidywane do likwidacji zagrożeń;
- miejsca przebiegu telekomunikacyjnych linii międzycentralowych i podstawowych linii telekomunikacyjnych;
- stacje bazowe;
- stacje satelitarne;
- inne ważne obiekty telekomunikacyjne (np. wyniesione koncentratory, stacje czołowe, węzły dostępowe itp.).

Przewidywane miejsca występowania zagrożeń bezpośrednich krytycznej infrastruktury teleinformatycznej to także miejsca posiadające:

- serwery zarządzające systemami i bazami danych;
- kluczowe bazy danych (rejestry państwowe), wykorzystywane przez administrację publiczną, w tym: PESEL – Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności, REGON – Powszechny Rejestr Podmiotów Gospodarki Narodowej, KEP – Krajowa Ewidencja Podatników, CEPIK – Centralna Ewidencja Pojazdów i Kierowców, KATASTER nieruchomości – rejestr o gruntach, budynkach i ich właścicielach, TERYT – Krajowy Rejestr Urzędowy Podziału Terytorialnego Kraju, Rejestry sądowe, w tym: Rejestr Zastawów, Krajowy Rejestr Sądowy, Nowe Księgi Wieczyste i inne systemy.

Z uwagi na wagę problemu ochronie krytycznej infrastruktury telekomunikacyjnej nadaje się szczególne znaczenie. Wyrazem tego stanu rzeczy są następujące dokumenty:

- Europejski Program Ochrony Infrastruktury krytycznej (EPOIK) – KOM (2006) 786 wersja ostateczna – komunikat Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 12.12.2006 r., Bruksela;
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r., Nr 89 poz. 590 z późniejszymi zmianami);
- Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej, RCB, Warszawa, 2013 r.

Umożliwiają one zorganizowanie przeciwdziałań mających na celu zabezpieczenie przed atakami i ochronę infrastruktury krytycznej oraz systemów krytycznej infrastruktury teleinformatycznej państwa z uwzględnieniem interoperacyjności i wzajemnego współdziałania w wymiarze międzynarodowym, krajowym i lokalnym.

Polska przywiązuje znaczną uwagę do zagrożeń informacji i systemów teleinformatycznych organizacji oraz cyberterroryzmem. Świadczy o tym aktywność naszego państwa¹²¹ oraz opracowywane i wdrażane dokumenty, w tym:

- Rządowy Program Ochrony Cyberprzestrzeni RP na lata 2011–2016;
- Polityka Ochrony Cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej;
- Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

Wskazane dokumenty uwzględniają programy Unii Europejskiej oraz odpowiadają potrzebom naszego państwa w tym zakresie.

8.6. Zagrożenia komunikacyjne

Zagrożenia komunikacyjne wynikają głównie ze stanu infrastruktury transportowej naszego kraju. Dotyczą głównie bezpieczeństwa podróży i prowadzących pojazdy oraz otoczenia – infrastruktury wzdłuż szlaków komunikacyjnych, także mieszkańców wsi i miast.

Ich stan wynika z braku dostatecznej ilości systemów monitorowania ruchu, systemów monitorowania transportu niebezpiecznych towarów, złej infrastruktury drogowej – złe nawierzchnie, brak dostatecznej ilości parkingów, mała ilość systemów ostrzegających uczestników ruchu o grożących im niebezpieczeństwach. Ponadto w naszym państwie

¹²¹ Np. powołanie do życia organizacji do ochrony cyberprzestrzeni, działalność Rządowego Centrum Bezpieczeństwa itp.

zauważa się niewystarczającą ilość punktów wzywania pomocy przez uczestników ruchu, niedostateczny stan systemu *e-call* itp.

Przyczyn i źródeł zagrożeń komunikacyjnych jest wiele, ale główna tkwi w słabej infrastrukturze drogowej i jej powolnym rozwoju oraz nie wdrożeniu w naszym kraju lub zbyt powolnym wdrażaniu rozwiązań i architektury Inteligentnych Systemów Transportowych (ITS), którą od kilku lat zaleca i wdraża UE. Wdrożenie nowoczesnej architektury ITS interoperacyjnej w skali europejskiej i regionalnej oraz krajowej, to kolejne wyzwanie naszego państwa w obszarze bezpieczeństwa narodowego.

Jak już wskazano, zagrożenia komunikacyjne dotyczą różnorodnych niebezpieczeństw wynikających z infrastruktury komunikacyjnej państwa oraz eksploatacji obiektów, pojazdów i statków komunikacyjnych. Mają one ścisły związek z zagrożeniami wywoływanymi siłami natury (zagrożenia klęskami żywiołowymi), zagrożeniami energetycznymi oraz tymi jakie wynikają z zagrożeń urządzeń technicznych.

Sprowadzają się one głównie do katastrof lotniczych, kolejowych i morskich, a szczególnie znacznej ilości katastrof i wypadków drogowych. Ich rezultatem są głównie liczne wypadki śmiertelne i straty sanitarne, którym towarzyszą straty materialne państwa i obywateli.

W Polsce występują awarie i katastrofy kolejowe oraz lotnicze¹²². W naszym kraju w 2013 r. doszło do 35,4 tys. wypadków drogowych, w których zginęło ok. 3,3 tys. osób, niemal 43,5 tys. osób zostało rannych. Taki stan rzeczy, pomimo obserwowanego spadku tych danych, świadczy o niepożądanym poziomie bezpieczeństwa komunikacyjnego.

W zakresie zagrożeń komunikacyjnych w Polsce obserwuje się znaczne zagrożenie powodowane transportem niebezpiecznych towarów, w tym substancji chemicznych. Ich przewożenie, głównie za pomocą pojazdów samochodowych, wymaga znacznej uwagi służb oraz podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe w kraju.

¹²² Np. 9 maja 1980 r. – katastrofa samolotu PLL IL – 62 *Mikołaj Kopernik* w pobliżu Okęcia – Warszawa, ginie 87 osób; 23 stycznia 2008 r. – katastrofa samolotu wojskowego CASA C295M w Mirosławcu, ginie 20 osób z kierownictwa Sił Powietrznych RP; 10 kwietnia 2010 r. – katastrofa samolotu wojskowego Tu-154 w Smoleńsku, ginie 96 osób z kierownictwa państwa, partii politycznych i różnorodnych organizacji RP, w tym prezydent RP.

8.7. Transnarodowa przestępczość zorganizowana

Transnarodowa przestępczość zorganizowana jest szczególnym i znaczącym zagrożeniem dla Polski. Zagrożenie to narasta wraz ze zjawiskiem globalizacji. Cechuje je zjawisko zorganizowanej hierarchii w strukturach przestępczych, szczególnie międzynarodowych, osiągane korzyści z działalności przestępczej, stosowania siły i zastraszania w odniesieniu do zaatakowanych oraz bezkarność.

Przestępczość zorganizowana jest trudna do zwalczania, jest znaczącym zagrożeniem dla osób, grup społecznych, państw i organizacji międzynarodowych.

Transnarodowa przestępczość zorganizowana przejawia się głównie poprzez: przemyt narkotyków, nielegalną imigrację, handel kobietami, dziećmi i organami ludzkimi, handel bronią i materiałami radioaktywnymi, korumpowanie polityków, wymiaru sprawiedliwości i biznesmenów, pranie brudnych pieniędzy itp. Przestępczość ta często wspierana jest metodami terrorystycznymi, stosuje różnorodne narzędzia, w tym informatyczne, stąd ma zabarwienie także cyberterrorystyczne.

Aktywne funkcjonowanie Polski w organizacjach międzynarodowych, a szczególnie UE i NATO powoduje to, że transnarodowa przestępczość zorganizowana wzrasta i stanowi znaczne dla nas zagrożenie.

8.8. Terroryzm

Zagrożenia terrorystyczne należą do zagrożeń narastających. Dowodzą tego znaczne ataki terrorystyczne na świecie i w Europie prowadzone przez różnorodne organizacje terrorystyczne oraz działania państw o charakterze terrorystycznym, w tym szczególnie samowłańczego państwa i organizacji terrorystycznej – Państwa Islamskiego oraz Al-Kaidy.

Z powodu uczestnictwa Polski w misjach i działaniach NATO¹²³ oraz przyłączenia się do koalicji antyterrorystycznej zorganizowanej przez USA po ataku 11 września 2001 r.¹²⁴, Polska znajduje się w obszarze

¹²³ Np. Polski Kontyngent Wojskowy w Islamskiej Republice Afganistanu (PKW ISAF).

¹²⁴ Atak (zamach) terrorystyczny na terytorium USA, przeprowadzony 11 września 2001 r. przez Al-Kaidę przy użyciu czterech porwanych samolotów.

zainteresowania atakami terrorystycznymi głównie ze strony sił fundamentalizmu islamskiego.

Prawdziwym wydają się stwierdzenia, że islamiści dążą do ukarania Polski za współudział w ich zwalczaniu, stąd zagrożenie terrorystyczne zewnętrzne istnieje i może narastać. Ten stan rzeczy wymaga rozpoznania i monitorowania oraz utrzymywania sił i środków do przeciwdziałania terroryzmowi.

Istnieje możliwość także wewnętrznego zagrożenia terrorystycznego grup przestępczych i kryminalnych przy zastosowaniu broni, materiałów wybuchowych, toksyn i różnego rodzaju zarazków, w celu wymuszania na władzach państwowych, politykach i biznesmenach określonych zachowań. Istnieją też ataki w cyberprzestrzeni, których ilość w Polsce znacznie rośnie i ma coraz większy wymiar.

8.9. Zagrożenia społeczne i demograficzne

Zagrożenia społeczne Polski są rezultatem różnych procesów (w tym głównie złej sytuacji gospodarczej kraju w drugiej połowie ubiegłego wieku) i sytuacji jakie powstały w okresie transformacji naszego państwa od 1989 r. oraz globalizacji. Ówczesne poglądy, polegające na tym, że rynek sam wszystko ureguje, następnie zbyt niska troska państwa o niektóre środowiska ludzkie¹²⁵ (mające znaczne trudności w odnalezieniu swojej roli w okresie transformacji i narastającej globalizacji), doprowadziły do dużego rozwarstwienia społecznego w Polsce.

Bezrobocie jest bardzo poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa naszego państwa. Jest ono znaczne – 11,3% w skali kraju (1784,8 tys. bezrobotnych)¹²⁶, generuje złą sytuację społeczną w kraju i niezadowolone osoby bez pracy oraz emigrację zarobkową Polaków do innych państw UE i rozwiniętych państw świata. Bezrobociu towarzyszy niechęć do państwa i brak poczucia stabilności osób, których to negatywne zjawisko dotyka. Brak środków na funkcjonowanie osób i grup dotkniętych bezrobociem przekłada się na kolejne niebezpieczne zjawiska, mianowicie pogorszenie poziomu życia osób (niekiedy poni-

¹²⁵ Skupione w dużych i upadających zakładach przemysłowych oraz Państwowych Gospodarstwach Rolnych.

¹²⁶ GUS, Miesięczna informacja o bezrobociu zarejestrowanym w Polsce w październiku 2014 r.

żej progu ubóstwa), spadek poziomu wykształcenia oraz świadomości społecznej itp.

W obszarze zagrożeń demograficznych istotnego znaczenia nabierają takie kategorie, jak: liczba ludności kraju, gęstość zaludnienia, tempo przyrostu naturalnego, struktura wieku ludności, skład narodowościowy, wielkość emigracji i liczba imigrantów.

W Polsce obserwuje się negatywne z punktu bezpieczeństwa zjawisko. Obecnie Polskę zamieszkuje 38,1 mln ludzi (6 pozycja w UE), posiadamy ujemny lub nieznaczny przyrost naturalny, a wg prognoz (GUS z 2008 r.) liczba ludności będzie się zmniejszać i przewiduje się, że w 2020 r. nasz kraj zamieszkiwać będzie 37,8 mln, a w 2030 r. 36,8 mln obywateli.

Obecnie wydłuża się okres życia Polaków. Przy czym wobec spadającego przyrostu naturalnego, Polacy podobnie jak inne narody w Europie, starzeją się, a procesowi temu towarzyszy spadek liczby osób w wieku produkcyjnym. Ponadto w naszym kraju zbyt wolno wzrasta wskaźnik zatrudnienia. Odnosząc procentowe mierniki zatrudnienia i aktywności zawodowej, w Polsce mamy odpowiednio 57% i 62,2%, a w UE 65,4% i 70,5%. Uwzględniając powyższe oraz spadek tzw. dzietności w Polsce, spada liczba osób w wieku produkcyjnym i wynosić może ona 22,6 mln w 2020 r. oraz 20,8 mln w 2030 r.

Wskazane parametry nie mają bezpośredniego wpływu na bezpieczeństwo państwa. Mogą jednak pośrednio wpływać negatywnie na potencjał ekonomiczny i obronność naszego państwa.

Obecnie w Polsce istnieją zagrożenia związane z migracją ludzi, nielegalnym handlem kobietami i dziećmi itp. Z chwilą otwarcia naszego kraju na imigrantów i pracowników z zagranicy należy oczekiwać wzrostu tego typu zagrożeń.

Tym wyzwaniom musi sprostać nasze państwo. Ważną rolę w tym procesie spełniają różnorodne programy i działania organizacji rządowych i pozarządowych, mające na celu poprawę bezpieczeństwa narodowego w wymiarze społecznym.

8.10. Inne zagrożenia

Poza wskazanymi powyżej istnieje szereg zagrożeń, które wywierają lub mogą wywierać wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Do zagrożeń tych możemy zaliczyć zagrożenia chemiczne, radiacyjne i pożarowe, które towarzyszą innym zagrożeniom lub są przez nie wywoływane oraz za-

grożenia urządzeń technicznych. Zagrożenia, o których tutaj mówimy często dotyczą naszego kraju, są troską administracji państwowej oraz różnego rodzaju służb i organizacji.

8.10.1. Zagrożenia chemiczne

Zagrożenia chemiczne dotyczą funkcjonowania znacznej liczby dziedzin produkcyjnych i życia codziennego obywateli. Wynikają one głównie z katastrof lub awarii przemysłowych (często uwalniających szkodliwe i niebezpieczne substancje chemiczne) oraz katastrof komunikacyjnych pojazdów lub statków transportujących niebezpieczne substancje chemiczne. Obecnie występujące zagrożenia międzynarodowe (głównie terroryzm i zagrożenia militarne) wskazują na to, że zagrożenia chemiczne mogą być powodowane użyciem szkodliwych substancji chemicznych lub bojowych środków trujących.

Zagrożenia chemiczne dotyczą głównie organizmów żywych, w tym ludzi oraz środowiska. W naszym kraju szczególnie niebezpiecznymi są powszechnie stosowane w przemyśle i produkcji między innymi: trichlorek fosforu, dichlorek siarki, fosgen, chloroetanol, siarkowodór, amoniak, bromek metalu, tlenek etylenu, chlor i inne. Ich uwolnienie w sposób przypadkowy lub użycie w sposób celowy może przynieść znaczne straty sanitarne oraz trudne do usunięcia skutki w środowisku naturalnym.

Mimo że katastrof i ataków chemicznych nie odnotowano w świecie i Polsce zbyt wiele, ich potencjalne wystąpienie jest niezwykle groźne. Najbardziej zagrożonymi dla ataków chemicznych w naszym kraju są skupiska ludzkie głównie w czasie dużych zgromadzeń, pielgrzymek religijnych i imprez sportowych (place, stadiony, kościoły i obiekty sakralne), centra rządowe i administracyjne, obiekty infrastruktury krytycznej państwa, obiekty wojskowe i inne o znaczeniu strategicznym, centra handlowo-rozrywkowe, banki, składy żywnościowe, środki komunikacyjne, w tym metro, dworce itp.

8.10.2. Zagrożenia radiacyjne

Zagrożenia ludności i organizmów żywych promieniowaniem jonizującym mogą być rezultatem różnorodnych zdarzeń radiacyjnych. W Polsce

mogą to być głównie niewłaściwie użytkowane małe źródła promieniotwórcze oraz celowe rozproszenie w środowisku materiału radioaktywnego lub umiejscowienie w nim ukrytego źródła promieniotwórczego. Następnie, awaria reaktora jądrowego w elektrowni atomowej lub ośrodku naukowo-badawczym oraz katastrofa komunikacyjna w czasie transportu materiałów promieniotwórczych. Najbardziej niebezpieczne mogą być wybuchy broni jądrowej w toku działań militarnych.

W Polsce zagrożenia radiacyjne mają charakter lokalny i terytorialny – ogólnokrajowy. Lokalne zagrożenia mogą zaistnieć w laboratoriach, zakładach medycznych oraz instalacjach jądrowych, dotyczą one personelu obsługującego dane źródło. Źródeł zagrożeń radiologicznych o różnej mocy promieniowania w naszym kraju jest znaczna ilość¹²⁷. Posiadamy także w Narodowym Centrum Badań Jądrowych w Świerku reaktor jądrowy Maria o mocy cieplnej 30 MW, który stanowi zagrożenie lokalne. Dodatkowo źródłem zagrożeń radiacyjnych mogą być materiały promieniotwórcze przewożone ze Świerka do Centralnej Składowicy Odpadów Promieniotwórczych w Róźnie na Mazowszu.

Źródeł zagrożeń ogólnokrajowych należy doszukiwać się w elektrowniach jądrowych. Obecnie Polska nie posiada elektrowni jądrowej, trwają prace mające na celu jej wybudowanie. Dotyczy to w szczególności awarii reaktorów jądrowych w elektrowniach jądrowych państw sąsiedzkich, które występują współcześnie¹²⁸. Uwzględniając dane z Państwowej Agencji Atomistyki¹²⁹ w odległości do ok. 300 km od naszych granic znajduje się osiem elektrowni atomowych, które niosą ze sobą zagrożenia radiacyjne w sytuacji awarii reaktora jądrowego¹³⁰.

Na terenie naszego państwa mało prawdopodobne jest użycie broni jądrowej, jest to rezultatem uwarunkowań międzynarodowych i militarnych. Pomimo to nie można wyeliminować tego typu zagrożeń i należy brać je pod uwagę w działaniach militarnych, a szczególnie w obliczu zagrożeń terrorystycznych.

¹²⁷ Dla przykładu w samej Warszawie szacuje się ok. 360 źródeł radiologicznych (2012 r.).

¹²⁸ Przykładem tego stanu rzeczy jest awaria reaktora jądrowego w Czarnobylu 26 kwietnia 1986 r. i powstała strefa skażeń promieniotwórczych obejmujących także terytorium Polski.

¹²⁹ M. Borysewicz, *Modele zagrożeń aglomeracji miejskiej wraz z systemem zarządzania kryzysowego na przykładzie m.st. Warszawy*, rozdział pt. *Zagrożenia radiacyjne*, WAT, Warszawa, 2009.

¹³⁰ Równe (Ukraina) – 140 km, Chmielnicki (Ukraina) – 140 km, Mochovce (Słowacja) – 125 km, Bohunice (Słowacja) – 138 km, Paks (Węgry) – 307 km, Dukovany (Czechy) – 122 km, Temalin (Czechy) – 202 km, Oskarshamn (Szwecja) – 205 km.

Zagrożenia terytorium Polski, mogące być efektem awarii zewnętrznych reaktorów jądrowych, a szczególnie działań militarnych oraz terrorystycznych, są trudne do wyobrażenia, wymagają zdecydowanych przeciwdziałań i monitorowania. Zlekceważenie tego typu zagrożeń znacznie pomniejsza poziom bezpieczeństwa narodowego.

8.10.3. Zagrożenia pożarowe

Zagrożenia pożarowe najczęściej wywoływane są siłami natury (rezultat zagrożeń naturalnych, żywiołowych), niewłaściwą eksploatacją urządzeń i systemów technicznych (głównie energetycznych) oraz destrukcyjną i szkodliwą działalnością człowieka. Zagrożenia pożarowe zawsze występują w rejonie prowadzenia walk i działań wojennych.

Skutkiem zagrożeń pożarowych są ofiary śmiertelne i poparzenia, a także znaczne straty materialne i finansowe. Pożary niszczą zasoby miast i zwartych obszarów zabudowanych, zasoby naturalne i środowisko oraz obiekty i urządzenia infrastruktury kraju.

8.10.4. Zagrożenia urządzeń technicznych

Zagrożenia urządzeń technicznych dotyczą całego obszaru państwa, w tym różnorodnych obiektów budowlanych i technicznych. Najbardziej niebezpieczne są budowle i urządzenia techniczne w aglomeracjach miejskich, miastach i dużych skupiskach ludzkich, fabrykach, infrastrukturze wodnej, komunikacyjnej, telekomunikacyjnej itp. Mogą one powodować ofiary ludzkie i straty sanitarne, znaczne strefy zniszczeń i strat oraz skażeń środowiska. Tym samym pomniejszają one poziom bezpieczeństwa państwa, regionu oraz ludzi.

Awarie zapór i stopni wodnych mogą powodować powodzie i podtopienia, awarie systemów transportowych oraz znaczne katastrofy komunikacyjne, awarie systemów energetycznych czy telekomunikacyjnych, straty w gospodarce oraz pogorszenie warunków funkcjonowania obywateli. Awarie systemów wodociągowych i kanalizacji mogą nie oczyszczać lub ograniczać dostawy wody, pogarszać warunki sanitarne, tym samym narażają obywateli na choroby, epidemie itp. następstwa.

8.11. Systemy monitorowania zagrożeń Rzeczypospolitej Polskiej

Monitorowanie zagrożeń jest podstawowym zadaniem realizowanym w obszarze bezpieczeństwa narodowego. Umożliwia ono pozyskiwanie informacji o zdarzeniach stanowiących podstawę podejmowania różnorodnych decyzji związanych z ich likwidacją i przeciwdziałaniem oraz innych ważnych decyzji z tym związanych. Oczywiście jest, że trudno o skuteczne działanie i przeciwdziałanie jakimkolwiek zjawiskom i zagrożeniom, jeśli brak jest informacji z tym związanej.

W Polsce istnieje szereg systemów związanych z rozpoznawaniem i monitorowaniem zagrożeń. Systemy te dostarczają informacji w czasie rzeczywistym lub z nieznaczną zwłoką czasową. Funkcjonują one w różnych obszarach i resortach państwa odpowiedzialnych za pozyskiwanie informacji o zagrożeniach oraz bezpieczeństwo państwa i zarządzanie kryzysowe. Systemy monitorowania zagrożeń realizują zadania na rzecz swoich autonomicznych organizacji, resortów, a także na rzecz obywateli. Poza specjalistycznymi systemami monitorowania¹³¹, większość z nich monitoruje zagrożenia i ich następstwa, które są wywoływane siłami natury oraz związane z rozwojem cywilizacyjnym państwa i społeczeństwa. Systemy monitorowania w większości nie spełniają wymagań interoperacyjności¹³², dlatego z zadowoleniem należy przyjmować projekty integrujące obecnie eksploatowane systemy w Polsce¹³³.

Prowadzone badania w zakresie systemów monitorowania zagrożeń w Polsce umożliwiły dokonanie identyfikacji i klasyfikacji tych systemów¹³⁴. Monitorowane przez systemy zagrożenia są powodowane siłami natury, wynikają z katastrof i awarii budowlanych oraz mogą być wywoływane destrukcyjnym i złośliwym działaniem człowieka (np. poprzez terroryzm). Wśród grup systemów monitorowania możemy wyróżnić:

- systemy służby hydrologiczno-meteorologicznej;
- systemy służby hydrogeologicznej;

¹³¹ Z uwagi na ich charakter nie są prezentowane w niniejszej monografii.

¹³² Wymagania te spełniają tylko te systemy, które współpracują z systemami globalnymi i europejskimi.

¹³³ Przykładem integracji jest budowany i wdrażany w Polsce Informatyczny System Osłony Kraju przed nadzwyczajnymi zagrożeniami (ISOK).

¹³⁴ Badania realizowane w ramach projektu ISOK (w latach 2011–2012), w którym autor kierował badaniami związanymi z identyfikacją przedmiotowych systemów.

- systemy Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej oraz Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej;
- systemy Państwowego Instytutu Geologicznego;
- systemy Państwowej Straży Pożarnej, Policji, Głównego Inspektora Ochrony Środowiska, Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, wojewodów dotyczące transportu niebezpiecznych materiałów;
- systemy dotyczące nasilenia ruchu i zakłóceń w ruchu drogowym, w tym Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, Wojewódzkich Zarządów Dróg i Mostów, Policji, wybranych Zarządów Dróg Miejskich;
- systemy dotyczące zagrożeń pożarowych, w tym Państwowej Straży Pożarnej i Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe;
- systemy dotyczące ciągów przesyłowych materiałów niebezpiecznych, w tym rurociągów paliw płynnych i gazowych oraz innych niebezpiecznych materiałów – Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych Przyjaźń, Gaz System, Agencja Rezerw Materiałowych;
- systemy Głównego Inspektora Ochrony Środowiska zawierające informacje o składowiskach niebezpiecznych materiałów oraz zakładach przemysłowych mogących stwarzać znaczne zagrożenie;
- systemy Centrów Zarządzania Kryzysowego szczebla centralnego i wojewódzkiego.

Poza wskazanym grupami systemów monitorowania zagrożeń na uwagę zasługują także systemy monitorowania, które realizowano głównie w ramach różnorodnych programów, planów i projektów¹³⁵.

¹³⁵ Np.: Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, realizowany w latach 2007–2013; Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, realizowany w latach 2007–2013; projekty Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, realizowane w ramach INNO-TECH; projekty Planu Informatyzacji Państwa, realizowanego w latach 2011–2015.

Bezpieczeństwo militarne Rzeczypospolitej Polskiej

Jak już stwierdzono, bezpieczeństwo narodowe to proces mający na celu zapewnienie bezpiecznej egzystencji narodu, jego funkcjonowania i rozwoju. Jest ono stanem gotowości państwa do przeciwdziałania istniejącym i powstającym zagrożeniom oraz jego zdolnością do zapewnienia obrony i pokoju. Bezpieczeństwo narodowe jest syntezą uwarunkowań międzynarodowych i krajowych, jego zagrożeń, strategii i doktryn oraz potencjału, w tym militarnego państwa.

W procesie zapewnienia bezpieczeństwa państwa ważną rolę nadaje się bezpieczeństwu geopolitycznemu i politycznemu państwa, bezpieczeństwu militarnemu, ekonomicznemu, finansowemu, społecznemu, ekologicznemu i środowiskowemu oraz innym jego aspektom. Bezpieczeństwo militarne jest jedną z podstaw bezpieczeństwa narodowego państwa, jest to bezpieczeństwo dziedziczne związane z obronnością, a konkretnie z obroną narodową¹³⁶.

9.1. Określenie i wartości bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej

Bezpieczeństwo militarne państwa jest tą kategorią, która dotyczy uwarunkowań i zagrożeń militarnych państwa w wymiarze międzynarodowym i narodowym, a szczególnie jego zaangażowania w proces zapewnienia bezpieczeństwa potencjału militarnego. Zagrożenia militarne

¹³⁶ Patrz s. 247, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013.

zewewnętrzne i wewnętrzne państwa mają bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo militarne i użycie sił zbrojnych.

Bezpieczeństwo militarne jest rezultatem różnorodnych procesów przygotowania państwa do zapewnienia jego bezpieczeństwa, w tym szczególnie jego sił zbrojnych. Jego stan uwarunkowany jest posiadanymi zasobami, potencjałem militarnym, a głównie zdolnością do działań jego sił zbrojnych. W tym miejscu należy podkreślić to, że stan ten ma bezpośredni związek z członkostwem państwa w organizacjach międzynarodowych i zawartych sojuszach militarnych oraz istniejących strategiach wykorzystania potencjału państwa.

Bezpieczeństwo militarne państwa to relacja (stan, proces, zależność) zachodząca między państwem a otoczeniem międzynarodowym, niekiedy i wewnętrznym, w którym uczestniczy czynnik militarny – siły zbrojne i potencjał militarny państwa.

Jak już wskazano, bezpieczeństwo militarne państwa uwarunkowane jest różnorodnymi zagrożeniami. Uwzględniając obecną sytuację międzynarodową oraz pozycję i rolę jaką spełnia w tej sytuacji Polska, źródeł zagrożeń należy dopatrywać się głównie w uwarunkowaniach międzynarodowych i wewnętrznych państw, z którymi współpracuje nasz kraj.

W ramach uwarunkowań międzynarodowych zagrożenia bezpieczeństwa militarnego tkwią głównie w konfliktach wewnętrznych i międzynarodowych państw ościennych Polski, UE i niektórych państw ONZ. Niebezpiecznym jest, jeśli zagrożenia te pojawiają się w państwach – członkach NATO, UE i państwach, z którymi Polska zawarła sojusze militarne. Zagrożenia militarne wynikają z sytuacji jaka panuje w tych organizacjach i państwach, a głównie z mogących się pojawiać konfliktów międzynarodowych i wewnątrz tych państw. Zagrożenia, o których tutaj mówimy, wynikać mogą z różnych przyczyn, głównie jednak z pogarszających się relacji między państwami i rosnących rozbieżnościach państw. Niebezpiecznym dla bezpieczeństwa militarnego może okazać się (jeśli zaistnieje) słabnąca integracja UE, słabnąca rola zawartych przez Polskę sojuszy dwustronnych i w ramach NATO, a sprowadzające się do rozbieżności w polityce obronnej i zagranicznej państw oraz pomniejszania zasady solidarności między członkami tych organizacji.

W ramach uwarunkowań wewnętrznych zagrożenia bezpieczeństwa militarnego tkwią w przestępczości zorganizowanej, korupcji, produkcji i handlu narkotykami, biedzie i bezrobociu, braku tolerancji i spadku demokratyzacji, odradzających się poglądach fundamentalistycznych i nacjonalistycznych.

Zagrożenia o charakterze międzynarodowym i wewnętrznym państw wymagają zdecydowanego przeciwdziałania i wysiłku w celu likwidacji przesłanek ich powstawania.

Jak już uprzednio zaznaczono, analiza współczesnych konfliktów i zagrożeń militarnych wskazuje na fakt, że najczęściej przyjmują one charakter wojny oraz różnorodnych form, do których możemy zaliczyć między innymi wojny informacyjne, demonstracje siły, prowadzenie dywersji i prowokacji oraz blokady militarnej. Wśród innych form zauważa się także przeprowadzanie incydentów i starć granicznych, użycie środków militarnych w ograniczonym zakresie oraz różne formy działań terrorystycznych, w tym cyberterrorystycznych.

W procesie zapewnienia bezpieczeństwa militarnego Polski zaangażowany jest system bezpieczeństwa militarnego państwa¹³⁷. System ten obejmuje zbiór różnorodnych zasobów państwa, odpowiednio zorganizowanych i powiązanych wspólną koncepcją (strategią) oraz kierowany – dowodzony w sposób uporządkowany.

Uwzględniając specyfikę Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa militarnego państwa możemy wyszczególnić siły zbrojne państwa, organa dowodzenia i kierowania oraz podmioty i zasoby państwa – infrastrukturalne, logistyczne, mobilizacyjne, także resortowe związane z obroną narodową i bezpieczeństwem militarnym państwa (ludzkie, materialne). System ten nie funkcjonuje w próżni, uwarunkowany jest przepisami prawa, które reguluje problemy bezpieczeństwa militarnego w okresie pokoju, kryzysu i wojny, a także uwarunkowaniami i zadaniami Sił Zbrojnych RP, które wynikają ze zobowiązań sojuszników.

Z powyższego wynika, że system militarny powiązany jest relacjami zewnętrznymi i wewnętrznymi, potencjałem gospodarczym i ekonomicznym państwa oraz organizacji międzynarodowych, w których uczestniczy Polska. System ten połączony jest relacjami i uwarunkowaniami międzynarodowymi, istniejącymi w ramach ONZ, a głównie w UE oraz wynikających z zawartych sojuszy i w ramach NATO.

W procesie zapewniania bezpieczeństwa militarnego państwa pierwszoplanowymi stają się **czynniki – wartości militarne**, do których za-

¹³⁷ System bezpieczeństwa militarnego państwa jest składnikiem (podsystemem) Systemu Bezpieczeństwa Narodowego (państwa) rozumianego jako skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materialnych, ukierunkowanych na przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom państw, a w szczególności politycznym, militarnym, gospodarczym, ekologicznym, kulturowym, informacyjnym i społecznym – *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

liczamy głównie stan i potencjał sił zbrojnych państwa oraz jego członkostwo w sojuszach militarnych. W procesie tym ważnego znaczenia nabiera zdolność państwa do prowadzenia polityki odstraszania, gdzie instrumentami tej zdolności jest posiadanie broni zmasowanego i precyzyjnego rażenia oraz najnowszych technik i technologii militarnych. W dobie współczesnych zagrożeń ważne są wartości militarne bezpieczeństwa państwa w zakresie zwalczania zagrożeń terrorystycznych i cyberterrorystycznych. Nie bez znaczenia są także zdolności państwa do zawierania sojuszy militarnych, umacniania systemów demokratycznych oraz przestrzegania prawa i zasad w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego przez jego siły zbrojne.

Stan i potencjał sił zbrojnych państwa jest wypadkową jego potencjalnych zagrożeń oraz możliwości militarnych państwa. Jeśli państwo ma znaczny potencjał gospodarczo-ekonomiczny i społeczny, dobrze zorganizowane i wyposażone siły zbrojne, to tym potencjałem odstrasza przeciwników. Jeśli potencjał ten jest mały i nieznaczny, to przeciwdziałania militarne takiego państwa mogą polegać na prowadzeniu działań nękających i pomniejszających zagrożenie do czasu przeciwdziałania innych państw, organizacji czy sojuszników.

Państwa posiadające broń zmasowanego rażenia z powodzeniem mogą uprawiać politykę odstraszania w odniesieniu do swojego terytorium oraz państw sojuszniczych zgodnie z zawartymi układami i sojuszami.

W budowie potencjału militarnego państwa ważna rola przypada osiągnięciom naukowo-technicznym oraz dostępowi do najnowszych technologii w świecie. Ten stan rzeczy zapewnia państwu i sojusznikom posiadanie najnowszych systemów walki, wysoką jakość, gotowość i zdolność sił zbrojnych do prowadzenia operacji obronnych oraz różnorodnych przeciwdziałań. Wartość militarna jest tym większa, im większe zaangażowanie państwa w badania naukowych, budowie nowych technik i technologii mających zastosowanie w obszarze gospodarczym i militarnym państwa.

Zdolność do utrzymania państwa na wymaganym poziomie bezpieczeństwa, w ciągłym zagrożeniu terrorystycznym, wymaga odpowiedniej organizacji, monitorowania i analizowania zagrożeń, utrzymania w gotowości do użycia sił zbrojnych oraz systemu bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego. Ta wartość militarna w obecnej dobie zagrożeń powinna mieć wagę najwyższą. Wymaga to uczestnictwa sił zbrojnych państwa w operacjach zwalczających terroryzm i cyberterroryzm w ramach sojuszy wojskowych oraz porozumień międzynarodowych.

Wartością militarną państwa są jego zdolności do zawierania sojuszy wojskowych i układów międzynarodowych. To wynik demokratycznych dążeń naszego państwa i organizacji międzynarodowych oraz przestrzegania praw rozwoju i pokojowego współistnienia. Zdolność do zawierania sojuszy militarnych, polityka pokojowego współistnienia państwa, przy wymaganym potencjale militarnym i jego sił zbrojnych, jest wartością najwyższą.

9.2. Organizacja bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej

Ważne miejsce w zapewnieniu bezpieczeństwa militarnego państwa przypada organizacji i funkcjonowaniu organów kierowania państwa. Organy kierowania bezpieczeństwem militarnym RP to głównie: Prezydent RP, Rada Ministrów oraz organy dowodzenia Sił Zbrojnych RP, w tym Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych (z chwilą jego powołania¹³⁸).

Prezydent RP stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium, jest najwyższym organem kierowania bezpieczeństwem militarnym i zwierzchnikiem Sił Zbrojnych. Prezydent RP w okresie pokoju sprawuje nadzór i zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.

Prezydent RP mianuje Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Dowódcę Operacyjnego i Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych, a na wniosek Prezesa Rady Ministrów Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych RP.

Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów może wprowadzać stan wojenny w kraju, zarządzić powszechną mobilizację, zatwierdzić Strategię Bezpieczeństwa Narodowego oraz w drodze rozporządzenia Polityczno-Strategiczną Dyrektywę Obronną Rzeczypospolitej Polskiej. Na wniosek Ministra Obrony Narodowej nadaje wojskowe stopnie oficerskie. Prezydent RP określa główne kierunki rozwoju Sił Zbrojnych, przygotowania państwa do obrony oraz czynnie uczestniczy w odprawach kierowniczej kadry Sił Zbrojnych RP i Ministerstwa Obrony Narodowej.

Prezydent RP przewodniczy obradom **Rady Bezpieczeństwa Narodowego**, która jest jego organem doradczym. Skład Rady jest zmienny

¹³⁸ Patrz Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym i kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnych organom RP, Dz.U. z 2002 r.

i dostosowany do potrzeb rozpatrywanego problemu. W jej skład wchodzi głównie: prezes Rady Ministrów, marszałkowie Sejmu i Senatu; ministrowie: Spraw Wewnętrznych, Finansów, Obrony Narodowej i Spraw Zagranicznych; prezes Narodowego Banku Polskiego, szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego – sekretarz Rady Bezpieczeństwa Narodowego. W posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Narodowego biorą udział zaproszone osoby stosownie do rozpatrywanej problematyki.

W zakresie bezpieczeństwa militarnego i innych ważnych sprawach Prezydent RP może zwoływać **Radę Gabinetową**, którą stanowi Rada Ministrów pod jego przewodnictwem.

Rada Ministrów, w ramach bezpieczeństwa państwa, współpracuje z Prezydentem RP. W tym zakresie swoją uwagę koncentruje głównie na opracowaniu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego oraz planowaniu i realizacji przygotowań obronnych państwa, Systemu Kierowania Bezpieczeństwem Narodowym oraz gotowości obronnej państwa i jego Sił Zbrojnych.

Rada Ministrów odpowiada za realizację zadań gospodarczo-obronnych państwa, planowanie i utrzymanie systemu bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego, utrzymanie systemów monitorowania i analizy zagrożeń, alarmowania i powiadamiania ludności o zagrożeniach oraz realizację różnorodnych zadań związanych z bezpieczeństwem militarnym i obronnym państwa.

Organami kierowania – dowodzenia w Siłach Zbrojnych RP są: Minister Obrony Narodowej, Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Dowódca Generalny Rodzajów Sił Zbrojnych, Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych oraz powoływany na czas wojny Naczelný Dowódca Sił Zbrojnych RP¹³⁹.

Minister Obrony Narodowej (Minister ON) kieruje działaniem administracji rządowej w zakresie bezpieczeństwa narodowego oraz sprawuje nadzór nad Siłami Zbrojnymi RP w imieniu Prezydenta RP.

Minister ON kieruje działalnością Ministerstwa przy pomocy sekretarzy i podsekretarzy stanu, Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego oraz Dowódcy Generalnego i Dowódcy Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych. Ministrowi ON podporządkowana jest Służba Kontrwywiadu Wojskowego (SKW) i Służba Wywiadu Wojskowego (SWW) oraz Żandarmeria Wojskowa (ŻW)¹⁴⁰.

¹³⁹ Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 29 lipca 2013 r., poz. 852

¹⁴⁰ Tamże.

Minister ON kieruje całokształtem działalności Sił Zbrojnych, przygotowuje założenia obronne państwa i propozycje rozwoju Sił Zbrojnych oraz realizuje założenia i wytyczne Rady Ministrów w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa militarnego państwa, a także wynikające z umów międzynarodowych. Minister ON sprawuje nadzór nad organizacjami w państwie, w zakresie jego bezpieczeństwa, kieruje polityką kadrową Sił Zbrojnych, określa cele, kierunki i zadania szkolnictwa wojskowego oraz kieruje gospodarką finansową resortu ON.

Minister ON w czasie stanu wojennego ocenia zagrożenia wojenne i możliwości obronne państwa oraz przedstawia propozycje jego obrony, kieruje zadaniami administracji państwowej, organizuje mobilizacyjne rozwinięcie Sił Zbrojnych RP, współdziała z różnymi podmiotami w państwie na rzecz jego bezpieczeństwa oraz koordynuje realizację zadań wynikłych z umów międzynarodowych.

Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (SzSG WP) jest organem pomocniczym Ministra ON w kierowaniu i dowodzeniu Sił Zbrojnych w okresie pokoju, kryzysu i wojny, swoje zadania wykonuje za pomocą Sztabu Generalnego.

Do podstawowych zadań SzSG WP między innymi zaliczamy: planowanie strategiczne użycia Sił Zbrojnych, programowanie ich rozwoju, nadzór nad organizacją Sił Zbrojnych, ich ogólną i operacyjną działalnością. Do zadań zalicza się także: przygotowanie i utrzymanie stanowisk kierowania obroną państwa dla podstawowych osób funkcyjnych i ich organów oraz realizację działalności doradczej Ministrowi ON w zakresie spraw wojskowych i Sił Zbrojnych.

Sztab Generalny WP to analityczno-planistyczna organizacja realizująca zadania na rzecz Wojska Polskiego i bezpieczeństwa militarnego we współpracy ze sztabami sojusznikami.

Głównymi składnikami struktury organizacyjnej Sztabu Generalnego WP są:

- P-1 – Zarząd Organizacji i Uzupełnień;
- P-2 – Zarząd Analiz Wywiadowczych i Rozpoznawczych;
- P-3/P-7 – Zarząd Planowania Użycia Sił Zbrojnych i Szkolenia;
- P-4 – Zarząd Logistyki;
- P-5 – Zarząd Planowania i Prognozowania Rozwoju Sił Zbrojnych;
- P-6 – Zarząd Kierowania i Dowodzenia;
- P-8 – Zarząd Planowania Rzeczowego¹⁴¹.

¹⁴¹ www.sgwp.wp.mil.pl

Dowódcy Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych – **Dowódcy Generalnemu**, podległemu bezpośrednio Ministrowi ON, podporządkowane są wszystkie jednostki i związki organizacyjne Sił Zbrojnych z wyjątkiem tych, które podporządkowane są Ministrowi ON i Dowódcy Operacyjnemu Rodzajów Sił Zbrojnych (Dowódcy Operacyjnemu).

Do podstawowych zadań Dowódcy Generalnego należy realizacja programów rozwoju Sił Zbrojnych i ich szkolenie. Do zadań tych zaliczamy także szkolenie rezerw Sił Zbrojnych na potrzeby użycia w sytuacjach kryzysowych lub wojny oraz realizację zadań logistyki wojskowej i współpracy z innymi podmiotami w sprawach obronności i bezpieczeństwa państwa.

Dowódca Generalny dysponuje Dowództwem Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych, w składzie: Sztabu Dowództwa Generalnego, Inspektoratów – Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych, Marynarki Wojennej, Rodzajów Wojsk, Wojsk Specjalnych i Szkolenia. Dowódcy Generalnemu podporządkowany jest Inspektorat Wsparcia i inne jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych.

Dowódca Operacyjny, bezpośrednio podporządkowany Ministrowi ON, jest właściwym dowódcą w zakresie dowodzenia operacyjnego częścią Sił Zbrojnych podporządkowanych decyzją Ministra ON.

Do podstawowych zadań Dowództwa Operacyjnego zalicza się głównie: planowanie i dowodzenie wojskami w operacjach, w czasie pokoju, kryzysu i w czasie wojny, prowadzenie szkoleń organów dowodzenia wojskami zgodnie z wojennym systemem dowodzenia Sił Zbrojnych RP oraz przygotowanie stanowiska dowodzenia Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych. Do zadań tych zalicza się także ochronę powietrzną granicy państwowej oraz przewodniczenie Radzie SAR¹⁴².

Dowódca Operacyjny swoje zadania realizuje za pomocą Dowództwa Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych.

Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych RP powoływany jest przez Prezydenta RP na wniosek Prezesa Rady Ministrów. Z chwilą jego powołania, w celu odparcia zbrojnej napaści na terytorium państwa, dowodzi on wszystkimi Siłami Zbrojnymi RP i podległymi innymi jednostkami organizacyjnymi, które zostały mu podporządkowane zgodnie z narodowymi planami użycia Sił Zbrojnych do obrony państwa. Współdziała on w odpieraniu agresji z dowódcami innych wojsk sojusznicznych. Ponadto do jego zadań należy określanie potrzeb Sił Zbrojnych RP w zakresie wsparcia, wyznaczanie organów wojskowych do realizacji zadań administracji rządowej i samorządowej w strefach bezpośrednich działań wojennych oraz określanie ich zadań i kompetencji.

¹⁴² Morska Służba Poszukiwania i Ratownictwa (SAR).

Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych RP realizuje zadania w oparciu o swój organ dowodzenia – dowództwo, rozmieszczone na własnym stanowisku dowodzenia – Stanowisku Dowodzenia Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych RP.

9.3. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej

Siły Zbrojne RP to siły i środki wydzielone przez państwo do zabezpieczenia jego interesów i prowadzenia walki zbrojnej. Siły Zbrojne RP służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium. Są one podstawowym elementem systemu obronnego państwa, przeznaczanego do skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa i polityki obronnej RP. Realizują zadania obronne, reagowania kryzysowego, zadania stabilizacyjne i prewencyjne oraz wynikające z zagrożeń pozamilitarnych (klęsk żywiołowych i katastrof).

Zadania Sił Zbrojnych RP uwzględniają i są skorygowane z zadaniami wojsk sojuszniczych, głównie NATO. Uwzględniają one także przewidywane zadania w ramach działań prewencyjnych, reagowania kryzysowego, obronnych lub stabilizacyjnych, które mogą być prowadzone zgodnie z deklaracjami politycznymi RP, w ramach UE, OBWE i NATO.

Siły Zbrojne RP służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli¹⁴³.

Siły Zbrojne RP mogą brać udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działaniach antyterrorystycznych, akcjach poszukiwawczych oraz ratowania życia ludzkiego, a także w oczyszczaniu terenów z materiałów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego oraz ich unieszkodliwianiu”¹⁴⁴.

Siły Zbrojne RP utrzymują gotowość do realizacji następujących podstawowych misji:

- zagwarantowania obrony państwa i przeciwstawienia się agresji w ramach zobowiązań sojuszniczych;
- udziału w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej oraz operacjach reagowania kryzysowego i humanitarnych;

¹⁴³ Konstytucja RP, art. 26, p.1.

¹⁴⁴ Konstytucja RP, art. 26, p.2.

- wspierania bezpieczeństwa wewnętrznego i udzielania pomocy społeczeństwu¹⁴⁵.

Siły Zbrojne RP stanowią organy kierowania – dowodzenia Sił Zbrojnych RP¹⁴⁶, rodzaje wojsk Sił Zbrojnych, Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych, Żandarmeria Wojskowa oraz Garnizon Warszawa. Rodzaje Sił Zbrojnych to Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna oraz Wojska Specjalne.

Zasadniczym rodzajem Sił Zbrojnych RP są **Wojska Lądowe**, stanowią one ok. 2/3 stanu osobowego Sił Zbrojnych RP. Organem odpowiedzialnym za ich funkcjonowanie i dowodzenie jest Inspektorat Wojsk Lądowych.

Wojska Lądowe przeznaczone są głównie do obrony kraju przed uderzeniem lądowo-powietrznym. Całkowicie zmotoryzowane i zorganizowane w związki taktyczne, oddziały i pododdziały oraz współdziałające z innymi rodzajami Sił Zbrojnych RP, mogą realizować zadania operacyjne i taktyczne w warunkach różnorodnych zagrożeń.

Wojska Lądowe realizują zadania wynikające z międzynarodowych zobowiązań RP, potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa, pełnienia misji pokojowych, humanitarnych oraz likwidacji klęsk żywiołowych. Z Wojsk Lądowych wydzielane są kontyngenty na potrzeby misji pokojowych i różnorodnych operacji poza granicami państwa.

W skład Wojsk Lądowych wchodzi wojska: pancerne i zmechanizowane, aeromobilne, rakietowe i artylerii, łączności i informatyki, obrony przeciwlotniczej, chemiczne, inżynieryjne, rozpoznania i walki elektronicznej oraz jednostki wsparcia logistycznego.

Siły Powietrzne przeznaczone są głównie do obrony przestrzeni powietrznej państwa. Zadania w tym zakresie wykonują w ramach narodowego systemu obrony powietrznej, który jest zintegrowany z systemem sojuszniczym oraz europejskim systemem obrony powietrznej. Wydzielone jednostki Sił Powietrznych mogą realizować zadania w ramach operacji sojuszniczych poza granicami państwa.

Siły Powietrzne w ramach prowadzonych działań i operacji współdziałać mogą z innymi rodzajami wojsk. Organem odpowiedzialnym za ich funkcjonowanie i dowodzenie jest Inspektorat Sił Powietrznych. Siły Powietrzne stanowią wojska lotnicze, obrony przeciwlotniczej i radiotechniczne, zorganizowane w związki taktyczne, oddziały oraz pododdziały.

¹⁴⁵ Na podstawie danych z MON, styczeń 2014 r.

¹⁴⁶ Z wyjątkiem Ministra ON.

Marynarka Wojenna przeznaczona jest do obrony granicy morskiej RP, ochrony żeglugi, interesów gospodarczych państwa na jego obszarach morskich oraz obrony wybrzeża z innymi rodzajami wojsk i Strażą Graniczną. Marynarka Wojenna jest gotowa do wydzielania części swojego potencjału do realizacji zadań w ramach zobowiązań sojuszniczych NATO.

W skład Marynarki Wojennej wchodzi głównie flotylla okrętów, brygada lotnictwa, brzegowe jednostki wsparcia oraz ośrodki szkolne, podporządkowane Inspektoratowi Marynarki Wojennej.

Wojska Specjalne to samodzielne oddziały i pododdziały przeznaczone do działań specjalnych w wymiarze operacyjnym i strategicznym. Wojska specjalne gotowe są do prowadzenia zadań w okresie pokoju, kryzysu i wojny na terenie kraju, jak i poza jego terytorium, w ramach zobowiązań sojuszniczych NATO.

Inspektorat Sił Zbrojnych podlega Dowódcy Generalnemu. Jest przeznaczony do organizowania i kierowania systemem wsparcia logistycznego Sił Zbrojnych, procesami państwa – gospodarza i wysyłającego Siły Zbrojne poza granice kraju, zarządzania obroną terytorialną kraju, wydzielonymi siłami inżynierii wojskowej oraz obrony przed bronią masowego rażenia. Ponadto, w sprawach operacyjno-obronnych i rządowej administracji niezespolonej, do kierowania terenowymi organami wykonawczymi MON.

Inspektoratowi Sił Zbrojnych podporządkowane są: komórki organizacyjne związane z transportem i ruchem wojsk, brygady logistyczne oraz Wojewódzkie Sztaby Wojskowe.

Żandarmeria Wojskowa to wyodrębniona służba wojskowa, przeznaczona do ochrony życia i zdrowia ludzi oraz mienia wojskowego, wykrywania przestępstw i wykroczeń, ścigania ich sprawców oraz zapobiegania przestępstw i różnych patologicznych zjawisk w Siłach Zbrojnych. Swoje zadania wykonuje na terenie kraju oraz poza jego terytorium, w ramach zobowiązań sojuszniczych NATO lub różnorodnych misji.

Żandarmerię Wojskową stanowią: Komenda Główna, Oddziały – Żandarmerii Wojskowej, Zabezpieczenia i Specjalny oraz Centrum Szkolenia. Komendant Główny Żandarmerii Wojskowej podporządkowany jest bezpośrednio Ministrowi ON.

Garnizon Warszawa dysponując siłami i środkami, w tym znaczną bazą materialną, realizuje zadania specjalistycznie na rzecz różnorodnych instytucji i jednostek wojskowych oraz Ministerstwa Obrony Narodowej. Ponadto Garnizon Warszawa realizuje zadania ochronne na rzecz Ministerstwa Obrony Narodowej, organów kierowania – dowodze-

nia w Siłach Zbrojnych RP oraz zadania w ramach misji pokojowych i stabilizacyjnych poza granicami kraju.

Do potrzeb Sił Zbrojnych RP dostosowany jest **system szkolnictwa wojskowego**, który stanowią: Akademia Obrony Narodowej i Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych w Dęblinie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych we Wrocławiu oraz Wojskowe Studium Nauczania Języków Obcych w Łodzi.

Zasadnicza część żołnierzy Sił Zbrojnych przygotowywana jest do zadań w centrach i ośrodkach szkolenia rodzajów wojsk oraz szkołach podoficerskich, rozmieszczonych na terenie kraju.

Narodowe Siły Rezerwowe (NSR) tworzą jedno z ogniw systemu uzupełniania Sił Zbrojnych RP. NSR uzupełniają stany osobowe jednostek wojskowych do określonego procentu ukompletowania.

NSR realizują zadania podobnie jak Siły Zbrojne, zapewniając suwerenność, niepodległość i nienaruszalność granic RP. Mogą one realizować zadania w zakresie zwalczania klęsk żywiołowych i ich skutków, w akcjach poszukiwawczych i ratowniczych, ratowania życia ludzkiego, antyterrorystycznych oraz w różnorodnych akcjach kryzysowych.

Liczebność Sił Zbrojnych jest zmienna i dostosowana do przewidywanych i stawianych im zadań oraz potencjału ekonomiczno-gospodarczego i finansowego RP. Uwzględnia ona głównie poziom stosowanych technologii, jakość uzbrojenia i systemów pola walki oraz status zawodowej armii i poziom jej wyszkolenia. Obecnie stan Sił Zbrojnych RP szacowany był na poziomie ok. 120 000 żołnierzy, w tym ok. 20 000 żołnierzy NSR¹⁴⁷.

Zakład się, że Siły Zbrojne RP powinny dysponować uzbrojeniem najnowszych generacji oraz uzbrojeniem spełniającym wymogi współczesnego pola walki. Uważa się, że 1/3 zasobów stanowić powinny systemy uzbrojenia najnowszej generacji, 1/3 systemy uzbrojenia spełniające wysokie wymagania pola walki i 1/3 uzbrojenia starszej generacji, które spełniają stawiane wymagania na polu walki.

Wielkość zapasów wojennych RP określona jest głównie na zapewnienie działań pierwszego etapu konfliktu wojennego. Wielkość ta jest wypadkową rodzaju i czasu trwania przewidywanego konfliktu, rodzaju i stanu uzbrojenia Sił Zbrojnych, potrzeb pola walki, dostosowaniem zadań gospodarczych i obronnych państwa do potrzeb konfliktu oraz uwa-

¹⁴⁷ MON, Departament Budżetowy, *Podstawowe informacje o budżecie resortu obrony narodowej na 2013 r.*, Warszawa, marzec 2013 r.

Zapasy wojenne dotyczą w szczególności: żywności, umundurowania, technicznych środków materiałowych, uzbrojenia i sprzętu wojskowego, indywidualnego wyposażenia żołnierzy, sprzętu i materiałów mps¹⁴⁸, środków transportowych, sprzętu pożarniczego i mechanicznego, środków bojowych, zabezpieczenia medycznego itp.

Powyższe uwarunkowania decydują o gotowości Sił Zbrojnych RP, którą należy rozumieć jako zdolność do realizacji stawianych zadań militarnych, skutecznej obrony ojczyzny oraz realizacji zadań w układzie sojuszniczym. O jej skuteczności decyduje system gotowości oraz system operacyjnego i mobilizacyjnego rozwinięcia Sił Zbrojnych, który stwarza warunki jak najlepszego, a zarazem optymalnego wykonania zadań.

9.4. Organizacje międzynarodowe i sojusze militarne Rzeczypospolitej Polskiej

Bezpieczeństwo militarne RP jest wpisane w system bezpieczeństwa militarnego UE i NATO, jest z tymi systemami powiązane i interoperacyjne. Wynika ono z potrzeb i uwarunkowań geopolitycznych, polityki zagranicznej państwa, naszych wartości, suwerenności i niezależności oraz potrzeb demokratycznych. Polska jako państwo środkowoeuropejskie, a zarazem państwo graniczne NATO o znacznym potencjale gospodarczo-militarnym, uwzględnia strategiczne kierunki i plany działania sojuszu.

Polska swym potencjałem militarnym znacznie wzbogaca potencjał NATO i UE, przyczyniając się do zachowania bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego na wymaganym poziomie oraz stabilnego rozwoju i egzystencji państw sojuszniczych, w tym własnego kraju. Jako aktywne państwo UE, OBWE i NATO, podnosi poziom bezpieczeństwa w Europie i świecie, tym samym zapewnia bezpieczeństwo państwa, jego niezależność i suwerenność.

Członkostwo i aktywny udział Polski w UE, OBWE i NATO w zakresie bezpieczeństwa militarnego wymaga ciągłego podnoszenia na wyższy poziom i doskonalenia potencjału gospodarczo-militarnego państwa. Następnie, rozwoju jego infrastruktury, a szczególnie rozwoju i modernizacji Sił Zbrojnych, gotowych do realizacji przewidy-

¹⁴⁸ Materiały pędne i smary.

wanych zadań w układzie narodowym i wynikających ze zobowiązań sojuszniczych.

Uważa się, że w skład misji i zadań wynikających ze zobowiązań organizacyjnych i sojuszniczych RP wchodzi głównie obrona i umacnianie bezpieczeństwa międzynarodowego w okresie pokoju poprzez aktywną obronę i umacnianie bezpieczeństwa państwa. Przejawia się to w gotowości do obrony terytorium państwa, jego przestrzeni powietrznej i morskiej, likwidacji skutków klęsk żywiołowych i katastrof, prowadzeniu rozpoznania wojskowego, przeciwdziałaniu i zwalczaniu terroryzmu, wspieraniu służb podległych MSW w zakresie zapewniania bezpieczeństwa itp. zadaniach.

Zobowiązania sojusznicze i organizacyjne, w imię obrony wspólnych wartości i osiągnięć, wymagają prowadzenia wspólnej polityki obronnej państw sojuszniczych, ustalania wspólnych działań, budowy wzajemnego zaufania, wspólnego prowadzenia operacji i misji pokojowych oraz humanitarnych. Wymagają one także wspólnego przeciwdziałania i likwidowania konfliktów lokalnych, zwalczania terroryzmu, odpięrania agresji i zapewnienia bezpieczeństwa na terenie własnym i państw sojuszniczych. Zobowiązania sojusznicze wymagają udostępniania zasobów i infrastruktury państwa na potrzeby działania sił sojuszniczych, ich wszechstronnego zabezpieczenia, osłony i obrony wynikających z roli państwa – gospodarza.

Zobowiązania sojusznicze wymagają realizowania uprzednio ustalonych zadań między państwami w zakresie bezpieczeństwa militarnego. Wymagają także doskonalenia sił, systemów i środków walki oraz prowadzenia działań w obszarze własnego kraju, terytorium państw sojuszniczych i innych terytoriach w celu likwidacji zagrożeń i konfliktów. Zobowiązania sojusznicze wymagają posiadania w dyspozycji nowoczesnych i mobilnych, wyposażonych w najnowsze rozwiązania i technologie środków walki oraz zdolne do działania w każdych warunkach siły zbrojne. Zatem zrozumiała i wymagana jest potrzeba modernizacji i rozwoju Sił Zbrojnych RP oraz systemów obrony i bezpieczeństwa państwa – rozwiązań współdziałających i interoperacyjnych w ramach zobowiązań sojuszniczych.

Rola i zadania bezpieczeństwa militarnego państwa, jego systemu i wynikających zadań w tym zakresie (wpisanych w układy i zobowiązania sojusznicze) prezentują koncepcje strategiczne przedstawione w dokumentach normatywnych RP, głównie w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP (parz p. 10 książki).

9.5. Bezpieczeństwo militarne a potencjał gospodarczo-finansowy Rzeczypospolitej Polskiej

Bezpieczeństwo militarne jest uzależnione od wielu czynników, w tym od potencjału ekonomiczno-finansowego państwa. Taki stan rzeczy wynika głównie ze środków finansowych jakie są przeznaczane na modernizację i rozwój Sił Zbrojnych RP oraz systemów obronnych, następnie możliwości gospodarki, a głównie jej przemysłu zbrojeniowego, nowoczesnych technologii w zakresie produkcji sprzętu i środków na ich potrzeby.

Wstąpienie Polski do NATO, a szczególnie do UE, sprzyja rozwojowi naszej gospodarki. Pomimo kryzysu finansowego ostatnich lat rozwija się gospodarka i infrastruktura kraju, w tym infrastruktura krytyczna. Z roku na rok rośnie dochód narodowy, co świadczy o rozwoju gospodarki naszego państwa.

Korzystnym zjawiskiem dla Polski są europejskie programy gospodarcze, integracja przemysłu i organizacji korporacyjnych jako efektu globalizacji, a także współpraca przemysłu z nauką i badania stosowane.

Polski przemysł obronny ukierunkowany jest na zapewnienie potrzeb sił zbrojnych okresu pokoju i misji poza granicami kraju. Ponadto uwzględnia utrzymanie tzw. uśpionych linii produkcyjnych, które w okresie konwersji gospodarki są w stanie realizować zadania w czasie wojny (przejście z zakresu produkcji w okresie pokoju na okres produkcji w stanie wojny).

Proces ten wymaga utrzymania w czasie pokoju zaplecza inżynierjno-technicznego oraz infrastruktury przemysłowej państwa. Jest oczywistym, że jeśli się tego nie robi systematycznie oraz nie dostrzega występujących i narastających zagrożeń – choćby terrorystycznych, to działa się na szkodę obronności i obniża potencjał militarny państwa.

Wielkość wydatków obronnych w Polsce reguluje Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu SZ RP¹⁴⁹. Ustawa dąży do zapewnienia warunków rozwoju Sił Zbrojnych RP oraz ich interoperacyjności w ramach sił NATO. Ustawa gwarantuje nie mniej niż 1,95% PKB roku poprzedniego na wydatki

¹⁴⁹ Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2006 (Dz.U. 2001.76.804 ze zm.).

Ustawa z dnia 22 lutego 2013 r. o zmianie ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2013, poz. 496).

obronne, ponadto dąży się by wskaźnik ten wzrósł do poziomu 2,0% PKB¹⁵⁰. Przy czym należy stwierdzić, że w tym zakresie jest to znaczny wysiłek naszego kraju, szczególnie jego potencjału ekonomiczno-financego. Rzecz jednak w tym by środki te inwestować w sposób sensowny, skuteczny i racjonalny. W zakresie obronności szczególną potrzebą naszego państwa i jego Sił Zbrojnych jest zakup systemu obrony powietrznej, sukcesywna wymiana systemów pola walki na rzecz tych o zastosowaniu najnowszych rozwiązań i technologii oraz ostateczna modernizacja systemów dowodzenia i łączności.

W systemie obronnym państwa, w jego bezpieczeństwie militarnym, ważna rola przypada **infrastrukturze kraju**. Na szczególną uwagę zasługuje infrastruktura krytyczna¹⁵¹, w tym szczególnie infrastruktura transportowa, energetyczna i informacyjno-telekomunikacyjna.

W naszym kraju dynamicznie rozwija się infrastruktura drogowa. Powstaje sieć dróg szybkiego ruchu, poprawia się znacznie stan dróg obecnie eksploatowanych. Rozwój ten sprzyja bezpieczeństwu militarnemu państwa, szczególnie w zakresie możliwości transportowych i manewrowości sił i środków, ponadto stwarza możliwość organizacji lotnisk polowych i innych obiektów. Do wykorzystania na rzecz bezpieczeństwa i obronności jest infrastruktura wzdłuż dróg (techniczno-komunikacyjna, telekomunikacyjna), duża liczba stacji paliw itp. Nie oznacza to pełnego zadowolenia z tego stanu rzeczy, jest nadal wiele do zrobienia, szczególnie w zakresie budowy rozwiązań i aplikacji Inteligentnych Systemów Transportowych (ITS).

Znacznie gorzej niż drogowe prezentują się możliwości komunikacyjne w obszarze transportu kolejowego, a szczególnie transportu śródlądowego. Transport kolejowy jest transportem strategicznym dla Sił Zbrojnych RP. Istniejąca i gęsta sieć linii kolejowych sprzyja obronności kraju. Powinna być ona skutecznie wykorzystywana na rzecz bezpieczeństwa państwa.

Z kolei transport śródlądowy naszego państwa zawężony jest do Odry i nielicznych kanałów na terenie kraju, a na pozostałych rzekach ma wymiar symboliczny. Natomiast transport morski – przybrzeżny, a szczególnie dalekomorski wymaga znacznej modernizacji i rozbudowy. W zakresie obronności państwa ma to znaczenie w wykorzystaniu statków transportowych i okrętów w transporcie Sił Zbrojnych RP poza granice kraju (zobowiązania sojusznicze i misje) i ich zaopatrzenia.

¹⁵⁰ Od 2016 r., inicjatywa Prezydenta RP, dane z BBN RP.

¹⁵¹ Patrz Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1166).

Bezpieczeństwu militarnemu i obronności państwa sprzyja rosnąca liczba lotnisk. Ma to szczególne znaczenie w działaniach krajowych i sojusznich, w szybkim przemieszczaniu się Sił Zbrojnych w wymiarze kraju i Europejskiego Teatru Wojennego.

We współczesnym świecie, także w Polsce istotne znaczenie ma transport multimodalny. Transport ten sprowadza się do zintegrowanego w czasie przeładunku i transportu towarów pomiędzy różnymi środkami transportu (np. drogowego, kolejowego, morskiego). W celu jak najefektywniejszego wykorzystania potencjału transportowego na rzecz gospodarki kraju i jego obronności, tworzy się tzw. lądowo-morskie korytarze czy też łańcuchy transportowo-logistyczne. Takie przedsięwzięcia i rozwiązania w kraju wpływają korzystnie na rzecz jego bezpieczeństwa i potencjału obronnego.

O bezpieczeństwie naszego państwa decyduje jego infrastruktura energetyczna. Dotyczy to dostaw energii elektrycznej, paliw i gazu oraz innych surowców energetycznych, w tym węgla. Dywersyfikacja źródeł energii, gromadzenie zapasów paliw i surowców energetycznych oraz różnego rodzaju surowców i materiałów na rzecz obronności państwa jest działaniem niezbędnym i koniecznym.

Nieodzownym warunkiem bezpieczeństwa państwa i jego Sił Zbrojnych są działania zmierzające do zapewnienia zdrowia żołnierzy i obywateli. Działania profilaktyczne, baza medyczna kraju, jego zasoby lecznicze są dopełnieniem potrzeb w zakresie bezpieczeństwa militarnego i obronnego państwa.

Polityka, doktryny i strategie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

10.1. Podstawowe określenia

Analizując problemy bezpieczeństwa narodowego istotne jest zwrócenie uwagi na kategorie, które definiują i precyzują te ważne zagadnienia. W zakresie bezpieczeństwa narodowego istotne jest wyjaśnienie trzech podstawowych kategorii, mianowicie polityki, strategii i doktryny. Kategorie te posiadają cechy odrębności, jak i wspólne.

Polityka jest kategorią rozumianą w sposób bardzo szeroki. Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* polityka to ogół spraw dotyczących rządzenia państwem, organizacji spraw publicznych i utrzymania stosunków z innymi państwami¹⁵².

Powtarzając za *Słownikiem terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* polityka państwa rozumiana jest jako sfera wzajemnych stosunków i oddziaływań pozytywnych, negatywnych i kompromisowych pomiędzy państwem, a innymi organizacjami (włączając w to państwa w przypadku polityki międzynarodowej) dotyczących celów i środków działalności państwa, a także charakteru władzy państwowej. Z kolei polityka bezpieczeństwa narodowego to element polityki państwa dotyczący przedsięwzięć związanych z tworzeniem i wykorzystaniem potencjału obronnego w celu zapobiegania i przeciwdziałania różnego rodzaju zagrożeniom¹⁵³. W polityce bezpieczeństwa narodowego można wyróżnić szereg polityk dziedzinowych, np. politykę: zagraniczną, obronną, wojskową, gospodarczą, energetyczną, społeczną, kadrową i inne.

¹⁵² *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007.

¹⁵³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

Doktryna to zespół poglądów, twierdzeń i założeń z określonej dziedziny wiedzy lub działalności ludzkiej, zwłaszcza filozofii, teologii, polityki¹⁵⁴. Doktryna, to kategoria związana także z bezpieczeństwem, w tym bezpieczeństwem narodowym. Najogólniej ujmując, jest to zbiór poglądów, zasad i założeń podmiotu decyzyjnego na problem bezpieczeństwa, który zmierza do osiągnięcia wytyczonych celów przy zastosowaniu określonych środków.

Doktryna państwa (narodowa) to oficjalnie przyjęty przez kierownictwo państwa system założeń i zasad działania, w określony zakresie rozwiązań¹⁵⁵. Biorąc pod uwagę obszar naszego zainteresowania wyróżniamy doktrynę obronną, wojskową, strategiczną, wojenną i inne.

Uwzględniając aspekty bezpieczeństwa – doktryna bezpieczeństwa państwa to jedna z doktryn państwa (narodowych), która jest oficjalnie przyjętym przez kierownictwo państwa systemem założeń i zasad działania w dziedzinie polityki bezpieczeństwa. Natomiast doktryna obronna to jedna z doktryn państwa (narodowych), która jest oficjalnie przyjętym przez kierownictwo państwa systemem założeń i zasad działania w dziedzinie polityki obronnej¹⁵⁶.

Doktryny w swej istocie prezentują zasady i sposoby funkcjonowania systemów bezpieczeństwa w obszarze militarnym i pozamilitarnym państwa. Doktryny militarne dotyczą głównie zasad i sposobów działania takiego systemu jakim są siły zbrojne i ich systemy działania (materialne i niematerialne – systemy walki). Dotyczą one także innych systemów bezpieczeństwa, które wspierają działania militarne, np. wywiad, kontrwywiad, straż graniczna, siły i systemy bezpieczeństwa wewnętrznego i zarządzania kryzysowego – np. straż pożarna, systemy ratownictwa medycznego, obrona cywilna, inne służby resortowe.

Doktryny systemów bezpieczeństwa, a szczególnie cele i zadania systemów bezpieczeństwa, stanowią podstawę do opracowania planów operacyjnych, ich użycia i działania. Jako przykład planów operacyjnych w warunkach naszego państwa są: Doktryna Obronna Państwa, Plan Reagowania Obronnego, Plan Zarządzania Kryzysowego opracowywany na wszystkich poziomach administracyjnych państwa, Plan Ochrony Cyberprzestrzeni oraz Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

¹⁵⁴ *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007.

¹⁵⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

¹⁵⁶ Tamże.

Bezpieczeństwo ma swoje strategie, które są jego realizatorami. Strategia bezpieczeństwa jest teorią i praktyką bezpieczeństwa mającą na celu zespół działań i realizacji planu działań w zakresie osiągania celów bezpieczeństwa i interesów jego podmiotów (osób, grup, organizacji, narodów itp.) we wszystkich aspektach bezpieczeństwa.

Słownik języka polskiego określeniu strategia nadaje dwa znaczenia – strategia to, przemyślany plan działań prowadzący do osiągnięcia jakiegoś istotnego celu, zwykle dość odległego, często w dziedzinie polityki, zarządzania lub ekonomii; strategia to ogólne zasady przygotowania i prowadzenia wojny jako całości¹⁵⁷. Kategoria strategia jest ściśle związana z bezpieczeństwem narodowym – państwa, zatem przytoczmy definicję strategii ukierunkowanej na to bezpieczeństwo.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego określa szereg kategorii będących w naszym obszarze zainteresowania, oto one:

- strategia to teoria i praktyka określająca sposoby myślenia i działania przedstawicieli najwyższych władz w danej dziedzinie, charakteryzujące się wysokim stopniem uogólnienia, dużym horyzontem czasowym oraz umiejętnością pozyskiwania zasobów dla osiągnięcia założonych celów;
- strategia narodowa (państwa) to dział strategii będący teorią i praktyką działania państwa, ukierunkowany na osiągnięcie założonych celów, zapewniający wszechstronny rozwój i bezpieczeństwo, ujmowanych w skali ogólnej i mających długofalowy charakter;
- strategia bezpieczeństwa narodowego (państwa) to dziedzina strategii narodowej, będąca teorią i praktyką ukierunkowaną na przygotowanie i wykorzystanie potencjału państwa dla osiągnięcia celu przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom jego bytu i rozwoju, ujmowaną w skali ogólnej i mającą długofalowy charakter;
- strategia obronności to rodzaj strategii bezpieczeństwa narodowego będący teorią i praktyką przygotowania i wykorzystania potencjału obronnego państwa do przeciwdziałania zagrożeniom militarnym zarówno w obszarze narodowym, jak i sojuszniczym ujmowanym w skali ogólnej i mający długofalowy charakter¹⁵⁸.

Z powyższego wynika, że strategia bezpieczeństwa narodowego oraz strategia obronności to kategorie prakseologiczne dotyczące organizacji sprawnego działania dla realizacji celów i zadań bezpieczeństwa wskazanych w ich planach działania.

¹⁵⁷ *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007.

¹⁵⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008.

Wzbogacając zbiór określeń tego obszaru przytoczmy jeszcze jedno, dotyczące strategii bezpieczeństwa. Powtarzając za prof. S. Koziejem, strategia bezpieczeństwa – to teoria i praktyka (nauka i sztuka) kierowania sprawami bezpieczeństwa danego podmiotu przez najwyższego (naczelnego) decydenta (indywidualnego i zbiorowego), z uwzględnieniem zwłaszcza ustalania celów bezpieczeństwa oraz sposobów ich osiągnięcia¹⁵⁹.

Określenie *strategia bezpieczeństwa* jest określeniem zbudowanym w okresie powstawania bezpieczeństwa jako dyscypliny naukowej (ostatnie dziesięciolecia XX w.). Wywodzi się ono z określeń powstałych znacznie wcześniej – greckiego słowa *strategos*, następnie *strategii wojennej*, *strategii obronności* itp. określeń.

W swej istocie odnosi się ono do zagadnień bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego oraz regionalnego. Następnie do działania podmiotów i użycia wszelkich ich zasobów do zapobiegania oraz rozstrzygania konfliktów i kryzysów, zarówno militarnych, jak i pozamilitarnych (np. dyplomatycznych, energetycznych, finansowych, społecznych i innych).

Wskazane strategie nie wyczerpują istniejącego zbioru strategii związanych z bezpieczeństwem oraz bezpieczeństwem narodowym, są przykładami będącymi w naszym zainteresowaniu. Dla porządku wyróżnijmy inne strategie, wg określonych kryteriów, np.:

- z uwagi na kryterium podmiotu: międzynarodowe (regionalne, globalne), narodowe (państwowe), indywidualne (osobowe, personalne), grupowe/zespołowe (plemienne, rodowe, korporacyjne);
- z uwagi na kryterium dziedzin działania podmiotu: pokojowe, polityczne, wojenne, wojskowe, bezpieczeństwa wewnętrznego, ekonomiczne – gospodarcze, energetyczne, społeczne, kulturowe i inne.

Literatura przedmiotu wskazuje na różne aspekty systematyki strategii bezpieczeństwa. Systematyka ta uzależniona jest od zakresu strategii, a głównie od przyjętego kryterium systematyki. Stąd też wyszczególnić można następujące strategie:

- z uwagi na cel realizacyjny – strategie: reagowania (np. reagowania kryzysowego) i zapobiegania (np. konfliktom społecznym, gospodarczym);
- z uwagi na obszar (zasięg) działania – strategie: globalna, regionalna i na teatrze działań wojennych;

¹⁵⁹ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa, skrypt internetowy*, Warszawa/Ursynów, 2010.

- z uwagi na zastosowane instrumenty – strategie: dyplomatyczna, informacyjna, militarna, ekonomiczna (gospodarcza), energetyczna, finansowa itp.;
- z uwagi na pełnioną rolę – strategie: deklaratywna, rzeczywista (realna) i teoretyczna;
- z uwagi na obiekt zainteresowania i metodę oddziaływania – strategie: odstraszania (powstrzymania), wymuszania (zaniechania niekorzystnych zamiarów przeciwnika lub innego podmiotu), gwarantowania (zapewnienia ubezpieczenia, pozyskanie partnera/sojusznika);
- z uwagi na treść – strategie: operacyjna (działania) i preparacyjna (przygotowania, transformacji systemu bezpieczeństwa).

Wskazane strategie mają swoją strukturę, którą stanowi zbiór innych strategii wynikających ze strategii głównej. Razem stanowią one logiczną i uporządkowaną całość, ujmującą w sposób kompleksowy problemy bezpieczeństwa, o którym traktuje niniejsza książka.

Każda strategia posiada swoje instrumenty, które wynikają z jej charakteru oraz zakresu. Dla przykładu, instrumentami strategii bezpieczeństwa narodowego są głównie: dyplomacja, potencjał ekonomiczno-finansowy, siła i zasoby państwa, siły zbrojne i inne.

Z uwagi na potrzeby sprawnego zarządzania państwem, w naszym kraju funkcjonuje system strategii, na podstawie którego prowadzona jest polityka rozwoju Rzeczypospolitej Polskiej. System ten stanowią trzy grupy strategii:

- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności – określa główne trendy, wyzwania, kierunki i koncepcje rozwoju kraju w perspektywie długookresowej;
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo – określa strategiczne zadania państwa w perspektywie średniookresowej;
- strategie rozwoju (tzw. strategie zintegrowane) – określające realizację celów rozwojowych wskazanych w Strategii Rozwoju Kraju 2020.

Zbiór strategii rozwojowych stanowią:

- Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022;
- Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska”;
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020;
- Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku);
- Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.;

- Strategia Sprawne Państwo 2020;
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020;
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 – Regiony, Miasta, Obszary wiejskie;
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020.

Układ wskazanych dokumentów strategicznych, stanowiących system rozwoju kraju w średnio- (do 2020 r.) i długohoryzontowym (do 2030 r.) okresie rozwoju kraju uwzględniających Koncepcje Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030¹⁶⁰ prezentuje rys. 10.1.

Istotne jest to, że wskazany układ i system dokumentów strategicznych łączy wspólna hierarchia celów i kierunków interwencji. W zintegrowanych strategiach rozwoju zrezygnowano z wąskiego i sektorowego podejścia na rzecz integracji obszarów oraz przenikania się różnych zjawisk i procesów¹⁶¹. Należy podkreślić, że przyjęte do realizacji krajowe strategie uwzględniają ustalenia i zapisy przyjęte w ramach UE – *Europa 2020*¹⁶², w tym szczególnie w Wieloletnich Ramach Finansowych i Wspólnych Ramach Strategicznych.

W obszarze bezpieczeństwa narodowego wskazane strategie odgrywają znaczną rolę, przy czym szczególna rola przypada Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP (z uwagi na nasze zainteresowania, jako zasadniczej w tym obszarze), Strategii Obronności RP (jako strategii resortowej, tzw. Doktryny Obronnej) oraz wskazanej powyżej strategii rozwoju – Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022.

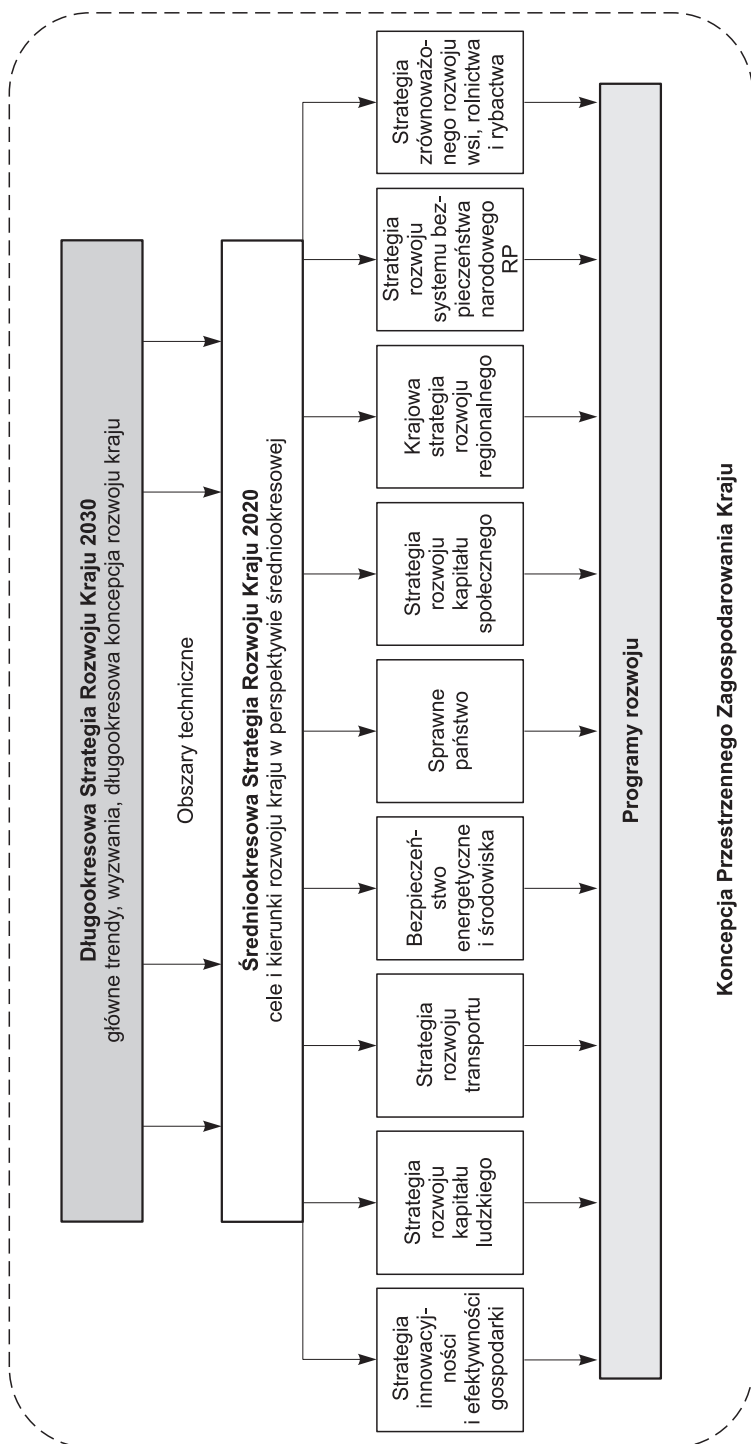
W zakresie bezpieczeństwa narodowego ważne jest rozumienie istoty i roli w zakresie bezpieczeństwa narodowego wskazanych strategii. Dobrą podstawę do prezentacji tej istoty i roli stanowią trzy zintegrowane ze sobą składniki strategii, mianowicie:

- szanse i wyzwania (istniejące, pojawiające się) wobec różnorodnych zagrożeń (istniejących, mogących zaistnieć) państwa czy innego podmiotu, stanowiące środowisko bezpieczeństwa;
- cele wskazane w strategii;
- zasoby – siły i środki (zaangażowane, przewidywane do użycia) danego państwa czy też innego podmiotu.

¹⁶⁰ Przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r.

¹⁶¹ Tamże.

¹⁶² Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społeczeństwa, Komisja Europejska, Bruksela 3.3.2010.

Rys. 10.1. Układ dokumentów strategicznych rozwoju kraju¹⁶³

163

Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, MRR, Warszawa, wrzesień 2012.

Polityka, doktryny i strategię bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Najogólniej ujmując, sprowadzonym do pytania, celem Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej jest – jak użyć wszystkie siły i środki (zasoby) państwa do skutecznego wykorzystania szans, podejmowania wyzwań i przeciwstawienia się wszelkim zagrożeniom, po to by zapewnić wymagany poziom bezpieczeństwa narodowego.

Z kolei celem Strategia Obronności RP jest – jak użyć wszystkie siły i środki (zasoby), w tym głównie militarne państwa, do skutecznego wykorzystania szans, podejmowania wyzwań i przeciwstawienia się wszelkim zagrożeniom, w tym głównie militarnym, po to by zapewnić wymagany poziom bezpieczeństwa narodowego¹⁶⁴.

Wskazane strategie prezentują znaczną ilość określeń związanych z bezpieczeństwem narodowym. Podstawowe określenia – kategorie, związane ze Strategią Bezpieczeństwa Narodowego RP i innymi strategiami prezentuje Załącznik 2.

10.2. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (zwana dalej Strategią Bezpieczeństwa), to obowiązująca w państwie koncepcja zapewnienia jego bezpieczeństwa, zawierająca w szczególności identyfikację interesów narodowych i celów strategicznych, ocenę przyszłościowego kształtowania się strategicznego środowiska bezpieczeństwa oraz zasady i sposoby osiągania celów strategicznych w przewidywanych warunkach (realizacji zadań operacyjnych), a także przygotowania (utrzymania i transformacji) systemu bezpieczeństwa narodowego (realizacji zadań preparacyjnych¹⁶⁵).

Strategia Bezpieczeństwa jest lustrzanym odbiciem zagrożeń i sytuacji międzynarodowej, w jakiej znajduje się nasza ojczyzna. Wskazuje ona na stan bezpieczeństwa państwa oraz potrzeby zapewnienia bezpiecznej egzystencji narodu i obywateli. Identyfikuje interesy narodo-

¹⁶⁴ Podobny pogląd w tym zakresie prezentuje S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa, skrypt internetowy*, Warszawa/Ursynów, 2010

¹⁶⁵ (MINI)SŁOWNIK BBN: Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa, www.bbn.gov.pl.

we i cele strategiczne zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5). Została przyjęta do realizacji 5 listopada 2014 r.

Strategia Bezpieczeństwa uwzględnia:

- zweryfikowane założenia uprzednio obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego¹⁶⁶;
- diagnozę stanu bezpieczeństwa narodowego państwa polskiego i jego zagrożeń, wskazaną w Białej Księdze, przyjętą w wyniku przeprowadzonego Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego¹⁶⁷;
- Doktrynę Komorowskiego, jako zbiór myśli politycznej realizowanej przez Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, powstałą w wyniku audytu – Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego, przeprowadzonego w latach 2010–2012¹⁶⁸;
- Strategię NATO i UE oraz obowiązujące w kraju dokumenty strategiczne związane z budową nowego systemu zarządzania rozwojem kraju¹⁶⁹;
- obecną sytuację międzynarodową, jaka wytworzyła się w 2014 r.

Strategia Bezpieczeństwa uwzględnia także wskazany w p. 10.1 książki system strategii Rzeczypospolitej Polskiej, tzn. *Długookresową Strategię Rozwoju Kraju – Polska 2030*, *Strategię Rozwoju Kraju 2020*, strategię zintegrowane oraz *Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, co prezentuje rys. 10.2.

¹⁶⁶ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r.

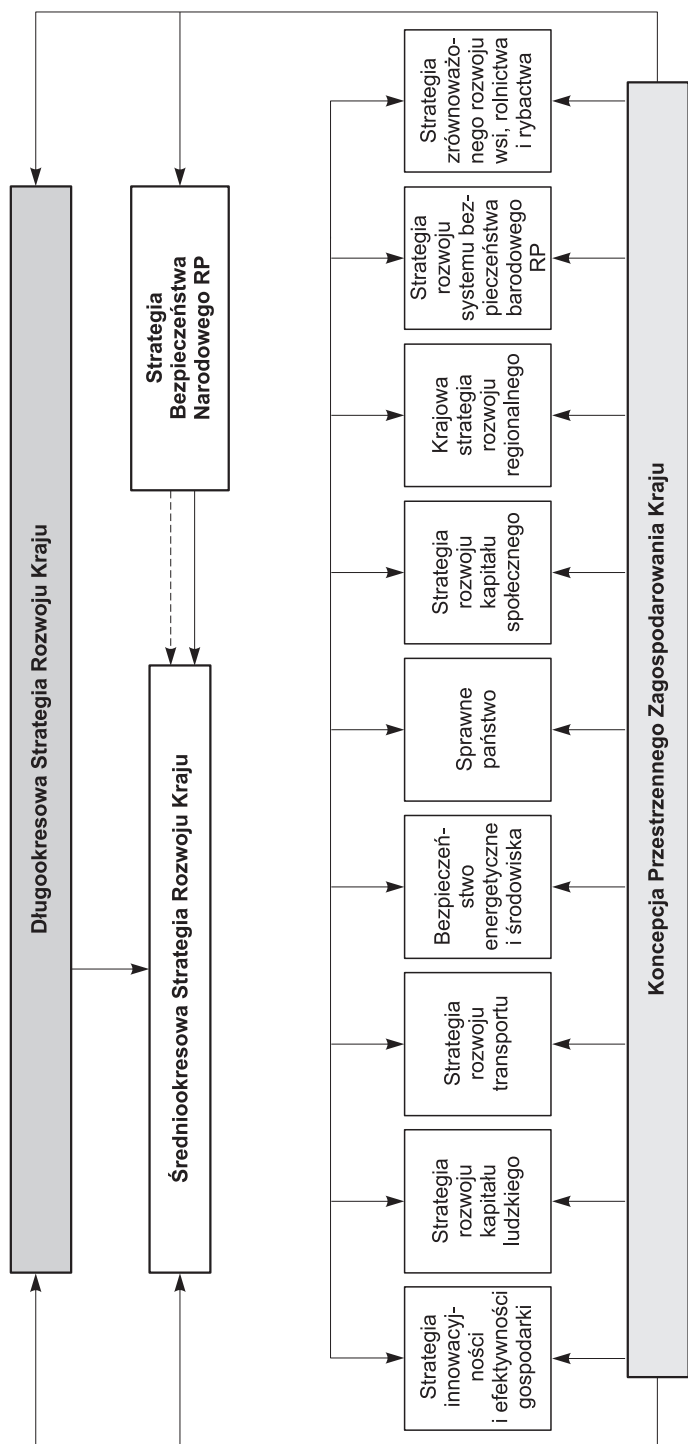
¹⁶⁷ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013 r.

¹⁶⁸ Prezentującą cztery podstawowe założenia budowy bezpieczeństwa narodowego:

1. Należy przenieść strategiczne priorytety Rzeczypospolitej Polskiej z udziału w misjach ekspedycyjnych na zadania związane z zapewnieniem bezpośredniego bezpieczeństwa, w tym obrony państwa.
2. Własny potencjał obronny stanowi podstawowy filar oraz gwarancję naszego bezpieczeństwa.
3. Polską specjalizacją w NATO i UE powinny być także, obok zdolności do obrony terytorium, zdolności „przeciwzaskoczeniowe”, konieczne zwłaszcza w sytuacjach trudnokonsensusowych.
4. Polska powinna umacniać swoją podmiotowość strategiczną na arenie międzynarodowej, aktywnie uczestnicząc w funkcjonowaniu organizacji międzynarodowych i ich kształtowaniu stosownie do własnych interesów strategicznych.

www.bbn.gov.pl

¹⁶⁹ Szczególnie ze Średniookresową Strategią Rozwoju Kraju, Strategią Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej oraz Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Rys. 10.2. Miejsce Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP w systemie strategii Rzeczypospolitej Polskiej¹⁷⁰

¹⁷⁰ Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.

Strategia Bezpieczeństwa to najważniejszy dokument dotyczący bezpieczeństwa narodowego i obronności państwa. W sposób całościowy, zwarty i kompleksowy prezentuje problemy bezpieczeństwa i wskazuje na optymalne sposoby wykorzystania zasobów państwa w sferze obronnej, ochronnej, społecznej i gospodarczej. Istotą jest to, że Strategia Bezpieczeństwa na plan pierwszy wysuwa zapewnienie niepodległości i suwerenności państwa, bezpieczeństwo obywateli na własnym terytorium, wsparcie bezpieczeństwa państw sojusznich, a następnie na przeciwdziałanie zagrożeniom poza ich terytorium.

Jak stwierdzono, Strategia Bezpieczeństwa uwzględnia obecną sytuację międzynarodową. Aneksja Krymu, prowadzenie wojny psychologicznej, informacyjnej i cyberataków, wspieranie separatystów, udział w dezorganizowaniu państwa ukraińskiego oraz prowadzona polityka budowy mocarstwowej pozycji w regionie stwarza realne zagrożenia. Jest to stan bardzo niekorzystny i zaistniał po raz pierwszy od chwili transformacji ustrojowej naszego państwa w 1989 r. i rozwiązania Układu Warszawskiego w 1991 r.

Obecnie w sąsiedztwie Polski istnieje ryzyko powstania lokalnego – regionalnego konfliktu, który może angażować nasze państwo w sposób pośredni lub bezpośredni. W naszym sąsiedztwie prowadzone są walki, w pobliżu naszych granic występują znaczne skupiska potencjałów militarnych¹⁷¹, które nie służą bezpieczeństwu narodowemu Polski. Dla naszego państwa istnieją zagrożenia mające charakter niemilitarny i militarny, które w skrajnych przypadkach wywoływać mogą sytuacje kryzysowe lub wojenne o charakterze lokalnym i mało prawdopodobnym, ale jednak na znaczną skalę.

Stan ten właściwie zdiagnozowany wskazuje na potrzeby zdecydowanych działań w obszarze bezpieczeństwa narodowego i rozwiązywania trudnych problemów opierając się na standardach międzynarodowych. W naszej historii po raz kolejny została potwierdzona zasada, że wymagane bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze i wymaga systematycznego umacniania.

Naprzeciw tym problemom wychodzi Strategia Bezpieczeństwa, która wskazuje na potrzebę budowy bezpieczeństwa wykorzystując zasoby i możliwości narodowe oraz w układzie sojusznym, który determinują strategię NATO i UE, układy dwustronne¹⁷², obecność sił USA w Europie oraz istniejące relacje i uwarunkowania z Federacją Rosyjską.

¹⁷¹ W Okręgu Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

¹⁷² Układy bipolarne, szczególnie partnerskie układy Polski z USA i państwami sąsiedzkimi.

W Strategii Bezpieczeństwa wskazano na interesy narodowe i cele strategiczne bezpieczeństwa narodowego, uwzględniając globalny, regionalny i krajowy wymiar bezpieczeństwa. Wskazano na potrzebę zrównoważonego umiędzynarodowienia i samodzielności państwa w zakresie bezpieczeństwa narodowego. Oznacza to, że uwzględniając rzeczywiste i możliwe wsparcie zewnętrzne, ze strony państw sojuszniczych, położono nacisk na samodzielność obronną naszego państwa oraz jego bezpieczeństwo.

W Strategii Bezpieczeństwa wskazano strategiczny potencjał bezpieczeństwa narodowego, jako narzędzie realizacji interesów narodowych w osiąganiu celów strategicznych. Potencjał ten służy bezpieczeństwu Polski oraz zdolnościom obronnym NATO i UE. Potencjał bezpieczeństwa narodowego stanowią¹⁷³:

- system bezpieczeństwa narodowego – odpowiednio przygotowane i utrzymane siły i środki do realizacji zadań w obszarze bezpieczeństwa narodowego; w składzie – podsystemu kierowania i podsystemów wykonawczych;
- podsystem kierowania – organy władzy publicznej realizujące zadania w obszarze bezpieczeństwa narodowego i kierownicy jednostek organizacyjnych wraz z organami doradczymi, aparatem administracyjnym, procedurami funkcjonowania i stosowną infrastrukturą;
- podsystemy wykonawcze – siły i środki przewidywane do realizacji zadań w obszarze bezpieczeństwa narodowego; stanowią je – podsystemy operacyjne (obronny i ochronne) oraz wsparcia (społeczne i gospodarcze).

Potencjał obronny stanowią modernizowane i doskonalone Siły Zbrojne RP, skutecznie wspierane przemysłem obronnym kraju i prowadzoną polityką bezpieczeństwa także w wymiarze międzynarodowym. Potencjał ochronny tworzy znaczny zbiór podmiotów, w tym:

- wymiar sprawiedliwości;
- służby specjalne;
- państwowe służby, straże i inspekcje, służby ratownictwa i ochrony ludności;
- elementy zarządzania kryzysowego;
- Straż Graniczna;
- Służba Celna;
- podmioty ochrony sektora prywatnego;
- organizacje pozarządowe, związane głównie z ratownictwem¹⁷⁴.

¹⁷³ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014.

¹⁷⁴ Tamże.

Potencjał społeczny to ważny element podsystemu wsparcia bezpieczeństwa narodowego. Jego aktywność oraz ustawiczne kształcenie i doskonalenie we wszystkich dziedzinach nauki, a szczególnie w obszarze bezpieczeństwa, sprzyja bezpieczeństwu narodowemu. Dopełnieniem tego stanu jest wzrost potencjału gospodarczego państwa, jego troska o bezpieczeństwo energetyczne oraz rozwój nowoczesnej infrastruktury komunikacyjnej kraju.

Strategia Bezpieczeństwa ma wymiar globalny, regionalny i krajowy. Istniejący stan bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, a szczególnie zagrożenia wskazują na groźbę wystąpienia konfliktów w skali regionalnej i lokalnej, także militarnych, o czym już mówiono. Ważnego znaczenia w procesie bezpieczeństwa nabiera skuteczne funkcjonowanie ONZ w zapewnianiu pokoju na świecie, likwidacja ognisk zapalnych i źródeł konfliktów, troska o wiarygodność porozumień międzynarodowych i układów rozbrojeniowych. Zwalczenie terroryzmu i ekstremizmu o różnorodnym podłożu oraz troska o zaspokajanie potrzeb energetycznych, żywnościowych i wody pitnej są wyzwaniami w procesie zapewnienia globalnego bezpieczeństwa. Polska uczestniczy w tym procesie, jest aktywna, przejawia inicjatywy i ze wszech miar wspiera.

W Strategii Bezpieczeństwa przedstawiono koncepcję działań strategicznych – strategię operacyjną. Nakreślając jej główne kierunki działań przyjęto trzy priorytety polityki bezpieczeństwa narodowego, które są sprowadzone do:

- zapewnienia gotowości i demonstracji determinacji do działania w sferze bezpieczeństwa i obrony oraz wzmocnienia narodowych zdolności obronnych, ze szczególnym traktowaniem tych obszarów bezpieczeństwa narodowego, w których sojusznicze (wspólne) działania mogą być utrudnione;
- wspierania procesów służących wzmocnieniu zdolności NATO do kolektywnej obrony, rozwoju Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE (WPBiO)¹⁷⁵, umacniania strategicznych partnerstw (w tym z USA) oraz strategicznych relacji z partnerami w regionie;
- wspierania i selektywnego udziału w działaniach społeczności międzynarodowej, realizowanych na podstawie prawa międzynarodowego, mających na celu zapobieganie powstawaniu nowych źródeł

¹⁷⁵ Polska przejawia inicjatywy i dąży do rozwoju obowiązującej w UE Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa (ESB) przyjętej przez UE w 2003 r. lub opracowania nowej strategii dostosowanej do aktualnej sytuacji polityczno-militarnej, powstałej po zmianie polityki Federacji Rosyjskiej w kierunku budowy państwa wielkomocarstwowego, rozwijającego się terroryzmu, powstania tzw. Państwa Islamskiego i wielu innych współczesnych zagrożeń.

zagrożeń, a także reagowanie na zaistniałe kryzysy oraz przeciwdziałanie ich rozprzestrzenianiu¹⁷⁶.

Pierwszy przyjęty priorytet oznacza, że Polska koncentrację wysiłków w pierwszej kolejności na zapewnieniu bezpieczeństwa własnym obywatelom i własnego terytorium oraz wsparciu obrony państw sojuszników. Następnie na udziale w zakresie reagowania na zagrożenia powstałe poza terytorium sojuszników (NATO i UE).

Następny przyjęty priorytet wskazuje na to, że Polska będzie wspierała konsolidację NATO w obszarze obronnym, a szczególnie w jego wschodniej flance, która obejmuje między innymi jej terytorium. Polska będzie realizowała działania pogłębiające integrację UE¹⁷⁷ w kierunku budowy odpowiedniego i odpowiadającego istniejącym zagrożeniom europejskiego potencjału bezpieczeństwa. Polska jest zainteresowana umacnianiem spójności politycznej, skuteczności działania i rozwojem strategicznej współpracy między NATO a UE.

Wśród strategicznych partnerstw Polski na plan pierwszy wysuwa się współpraca z USA. Tej współpracy nadaje się szczególne znaczenie, głównie w obszarze amerykańskich gwarancji bezpieczeństwa dla naszej ojczyzny i Europy. Obecność wojsk USA w Europie, w tym i w Polsce, uważa się za niezbędną w procesie zapewnienia bezpieczeństwa i pokoju.

W Strategii Bezpieczeństwa wskazuje się na potrzebę rozwijania bliskiej i partnerskiej współpracy z państwami sąsiedzkimi oraz innymi. Współpraca taka sprzyja umacnianiu bezpieczeństwa narodowego oraz rozwiązywaniu konfliktów i kryzysów międzynarodowych. Natomiast trudne sprawy z Federacją Rosyjską postanowiono rozwiązywać opierając się na standardach prawa międzynarodowego.

Realizacja kolejnego priorytetu oznacza działania w skali globalnej zmierzające do wzmacniania ONZ oraz regionalnej wzmacniające OBWE. Przyjęto politykę kontynuacji starań w zakresie audytu i przeglądu norm prawa międzynarodowego, skuteczności regulacji i kontroli zbrojeń oraz rozbrojenia. Następnie politykę budowy zaufania i bezpieczeństwa w wymiarze globalnym i regionalnym.

Zgodnie z przyjętymi założeniami bezpieczeństwo narodowe jest zapewniane przez prowadzenie strategicznych działań obronnych, ochronnych oraz w obszarze bezpieczeństwa gospodarczego i społecznego.

¹⁷⁶ Komunikat Centrum Informacyjnego Rządu, www.premier.gov.pl. Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014.

¹⁷⁷ Głównie w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej.

Działania obronne dotyczą działań militarnych i ukierunkowano je na utrzymanie i demonstrowanie gotowości państwa do skutecznego reagowania na zagrożenia militarne godzące w niepodległość i integralność Polski. Wskazano na znaczenie działalności dyplomatycznej w tym obszarze, roli i zadaniach Sił Zbrojnych RP w obronie nienaruszalności i integracji państwa, zadaniach obronnych Polski w układach sojusznicych¹⁷⁸ oraz jej uczestnictwa w stabilizowaniu sytuacji międzynarodowych, misjach i operacjach zarządzania kryzysowego (pokojowych, reagowania kryzysowego, pomocy humanitarnej) prowadzonych w ramach NATO, UE i ONZ. W sferze obronnej wskazano na znaczną rolę i działania służb specjalnych oraz rolę polskiego przemysłu zbrojeniowego w modernizacji Sił Zbrojnych RP.

Działaniom ochronnym powierzono zapewnienie warunków utrzymania ładu konstytucyjnego, wewnętrznej stabilności państwa, bezpieczeństwa powszechnego oraz porządku publicznego. Działaniom tym powierzono także zadania utrzymania w ładzie i porządku wspólnych i indywidualnych zasobów materialnych i niematerialnych oraz funkcjonowania infrastruktury krytycznej państwa. Podkreślono potrzebę realizacji osłony kontrwywiadowczej, zwalczania terroryzmu i ekstremizmu, ochrony informacji niejawnej i zapewnienie bezpieczeństwa Polski w cyberprzestrzeni, a także potrzebę utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego na wymaganym poziomie, ratownictwa i ochrony ludności, ochrony granic państwowych i organów władzy oraz administracji publicznej. Wskazano na główne zadania zarządzania kryzysowego, potrzebę zwalczania korupcji oraz zapewnienie wymaganego poziomu ochrony zdrowia.

Działania społeczne w obszarze bezpieczeństwa sprowadzono głównie do zapewnienia egzystencji narodu oraz stworzenia bezpiecznych warunków godnego życia obywateli. Do zasadniczych działań zaliczono tutaj ochronę dziedzictwa narodowego, zapewnienie obywatelom bezpiecznego rozwoju, zwłaszcza w sferze ekonomicznej, socjalnej i intelektualnej. Podkreślono rolę i zadania edukacji oraz mediów na rzecz bezpieczeństwa narodowego, następnie wskazano na potrzebę przeciwdziałania zagrożeniom demograficznym narodu polskiego.

Działania zapewnienia bezpieczeństwa w obszarze gospodarczym sprowadzono do potrzeby wzmacniania bezpieczeństwa finansowego, zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego i utrzymania niezbędnych rezerw strategicznych. Strategicznego znaczenia nadano procesowi wzmocnienia bezpieczeństwa żywnościowego, ochronie środowiska na-

¹⁷⁸ Zgodnie z art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego.

turalnego, zapewnieniu bezpieczeństwa kluczowych struktur przestrzennych gospodarki narodowej oraz badaniom i pracom naukowym na rzecz bezpieczeństwa narodowego i obronności.

W Strategii Bezpieczeństwa przedstawiono koncepcję działań strategicznych – strategię preparacyjną, prezentującą działania przygotowawcze, polegające na połączeniu w systemie bezpieczeństwa narodowego jego składników militarnych i niemilitarnych, wewnętrznych i zewnętrznych, dotyczących głównie:

- integracji podsystemu kierowania bezpieczeństwem narodowym (potrzeba zmian instytucjonalnych, infrastrukturalnych, proceduralnych i legislacyjnych);
- profesjonalizacji obronnego podsystemu operacyjnego (zadania dyplomacji, Sił Zbrojnych RP, służb specjalnych, przemysłowego potencjału obronnego);
- profesjonalizacji ochronnego podsystemu operacyjnego (zadania wymiaru sprawiedliwości, służb specjalnych, instytucji zwalczania terroryzmu i ekstremizmu, zapewnienia bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, ochrony informacji niejawnej, infrastruktury krytycznej oraz służby porządku publicznego, ratownictwa i ochrony ludności, a także służby granicznej i innych podmiotów);
- przygotowań społecznych podsystemów wsparcia podsystemów operacyjnych (rola, istota i zadania systemu ochrony dziedzictwa narodowego, instytucji edukacji i mediów na rzecz bezpieczeństwa, przeciwdziałania zagrożeniom demograficznym oraz bezpieczeństwo socjalne);
- przygotowań podsystemów gospodarczych wsparcia podsystemów operacyjnych (rola, istota i zadania instytucji bezpieczeństwa finansowego, podmiotów bezpieczeństwa energetycznego, systemu rezerw strategicznych, bezpieczeństwa żywności, podmiotów ochrony środowiska naturalnego oraz jednostek naukowych)¹⁷⁹.

Podstawowe zadania wskazane w Strategii Bezpieczeństwa wiążą się z ustanowieniem podstaw prawnych i organizacyjnych zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego oraz wdrożeniem zasad i procedur polityczno-strategicznego kierowania bezpieczeństwem narodowym, jednolitych we wszystkich stanach bezpieczeństwa państwa¹⁸⁰.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP jest podstawowym dokumentem w procesie przygotowania i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Stanowi ona podstawę opracowania Polityczno-Strategicznego

¹⁷⁹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014.

¹⁸⁰ Komunikat Centrum Informacyjnego Rządu, www.premier.gov.pl.

Dyrektywy Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (tzw. Strategii Obronnej) oraz Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, która realizuje długo- i średniookresową strategię rozwoju kraju¹⁸¹. Ponadto stanowi podstawę opracowania od podstaw lub uaktualniania innych strategicznych doktryn, polityk i programów, jak np. Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, polityka, strategie i programy resortowe itp.

Zgodnie z zawartym postanowieniem, za realizację Strategii Bezpieczeństwa odpowiadają ministrowie kierujący działami administracji rządowej, kierownicy urzędów centralnych, wojewodowie, organy samorządu terytorialnego oraz inne podmioty państwa, które zgodnie z zadaniami statutowymi odpowiadają za jego bezpieczeństwo.

10.3. Polityczno-Strategiczna Doktryna Obronna Rzeczypospolitej Polskiej

Polityczno-Strategiczna Doktryna Obronna RP (Doktryna Obronna RP) jest ściśle związana ze Strategią Bezpieczeństwa Narodowego RP. Praktycznie ujmując, jest dokumentem wykonawczym i konkretyzującym postanowienia zawarte w Strategii Bezpieczeństwa, w którym określono zadania dla struktur państwowych w sytuacjach zagrożeń i wojny. Doktryna Obronna RP uwzględnia diagnozę stanu bezpieczeństwa państwa, istniejące zagrożenia i wszelkie uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego.

W Doktrynie Obronnej RP przedstawiono założenia funkcjonowania i koncepcję obronności państwa. Wskazano zadania obronne dla wszystkich podmiotów państwa, a szczególnie zadania dla Sił Zbrojnych, strukturę systemu obronnego oraz wyznaczono podstawowe kierunki rozwoju jego podsystemów (militarnego i niemilitarnego). Postanowienia Doktryny Obronnej RP stanowią wytyczne dla innych dokumentów i działań z dziedziny obronności na niższych szczeblach organizacyjnych państwa.

Ścisły związek z Doktryną Obronną RP mają kolejne dokumenty strategiczne, mianowicie narodowy Plan Użycia Sił Zbrojnych w czasie zagrożenia i wojny oraz strategia (doktryna) wojskowa. Z uwagi na wagę dokumentu, jest on dokumentem o klauzuli niejawniej i udostępniany tylko realizatorom zadań w nim wskazanych.

¹⁸¹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014.

10.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności¹⁸² (zwana dalej DSRK), to zasadniczy dokument określający ogólne trendy, wyzwania, kierunki i koncepcje rozwoju Polski w perspektywie długookresowej¹⁸³. Uwzględnia ona strategię w średnim horyzoncie czasowym, tzw. średniookresową strategię rozwoju kraju¹⁸⁴ oraz strategię rozwojowe (strategie zintegrowane) wskazane w p. 10.1 niniejszej książki.

Jest dokumentem uwzględniającym współczesne uwarunkowania Polski – diagnozę społeczną, polityczną, gospodarczą i wewnętrzną, przyjętą w okresie 2011–2012 oraz potrzebę jej rozwoju. Jej celem, jako dokumentu o charakterze analitycznym i strategicznym, jest rozwój kraju ukierunkowany w przyszłość, w perspektywie do 2030 r. i poprawa życia Polaków. Zgodnie z przyjętą diagnozą przyjmuje rozwój Polski w trzech obszarach strategicznych równocześnie:

- konkurencyjność i innowacyjność gospodarki (modernizacji);
- równoważenie potencjału rozwojowego regionów Polski (dyfuzja);
- efektywność i sprawność państwa (efektywność)¹⁸⁵.

Z założenia DSRK jest dokumentem podatnym na modernizację i rozwój oraz ściśle powiązany ze Strategią Rozwoju Kraju 2020 (strategią średniookresową), które w rezultacie łącznie stanowią podstawy jej wdrożenia.

Głównym celem DSRK jest poprawa i jakość życia Polaków. Przyjęto, że osiągnięcie tego celu będzie mierzone wzrostem produktu krajowego brutto (PKB)¹⁸⁶ oraz zwiększeniem spójności społecznej i zmniejszeniem nierówności o charakterze terytorialnym.

¹⁸² Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności, Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, MAiC, Warszawa, 11 stycznia 2013 r.

¹⁸³ Przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 5 lutego 2013 r.

¹⁸⁴ Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo. MRR, Warszawa, wrzesień 2012 r.

¹⁸⁵ Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, MAiC, Warszawa 11 stycznia 2013 r.

¹⁸⁶ Najogólniej wzrost 3,5% wzrostu gospodarczego rocznie do 2020 r. i nieco większy w latach 2020–2030.

W DSRK wskazano trzy obszary strategiczne, ściśle powiązane ze strategicznymi celami rozwojowymi oraz z następującymi kierunkami działań, tzw. kierunkami interwencji:

- w obszarze konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki – innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna, Polska Cyfrowa, kapitał ludzki, bezpieczeństwo energetyczne i środowiskowe;
- w obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski – rozwój regionalny, transport;
- w obszarze efektywności i sprawności państwa – kapitał społeczny, sprawne państwo¹⁸⁷.

Innowacyjności gospodarki i kreatywności indywidualnej sprzyjają następujące cele strategiczne:

- wspieranie prorozwojowej alokacji zasobów w gospodarce, stworzenie warunków dla wzrostu oszczędności oraz podaży pracy i innowacji¹⁸⁸;
- zmniejszenie długu publicznego i kontrola deficytu w cyklu koniunkturalnym¹⁸⁹;
- poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki¹⁹⁰;
- wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki.

Polsce Cyfrowej podporządkowano cel – stworzenie Polski Cyfrowej polegający na osiągnięciu poziomu państwa EU15¹⁹¹ pod względem rozwoju infrastruktury i usług oraz podwyższania poziomu ich wykorzystania. Ten ambitny cel wymaga rozwoju infrastruktury i usług szerokopasmowych¹⁹². Z kolei kapitałowi ludzkiemu sprzyja kolejny cel strate-

¹⁸⁷ Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, MAiC, Warszawa 11 stycznia 2013 r.

¹⁸⁸ Poprzez zwiększenie wydatków rozwojowych (np. na kształcenie, szkolenie, zdrowie, badania i rozwój, infrastrukturę) do poziomu 17,6% PKB do 2020 r.

¹⁸⁹ Między innymi poprzez zredukowanie długu publicznego poniżej poziomu 50% PKB.

¹⁹⁰ Między innymi poprzez wzmacnianie kreatywności i podnoszenie kwalifikacji pracowników, nowoczesny system szkoleń, wspieranie podmiotów wdrażających nowoczesne technologie, zwiększanie funduszy na naukę oraz B+R i inne.

¹⁹¹ Państwa tworzące UE przed akcesją nowych członków w 2004 r., tzw. Stara Unia – Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy.

¹⁹² Np. sieci szerokopasmowych w kierunku budowy Sieci Następnej Generacji o znacznych prędkościach transmisji informacji świadczących usługi podmiotom państwa i obywatelom, w tym usługi społeczeństwa informacyjnego.

giczny, jakim jest rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state”¹⁹³.

Bezpieczeństwu energetycznemu i środowisku podporządkowano do osiągnięcia cel polegający na zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego oraz ochrony i poprawy stanu środowiska. Sprowadza się to głównie do zapewnienia stosownie do potrzeb państwa optymalnej ilości energii po możliwie dostępnych cenach oraz dywersyfikacji źródeł i tras przepływu nośników energii. Osiągnięcie tego celu ma związek z ograniczaniem emisji dwutlenku węgla do atmosfery, spadkiem ilości węgla kamiennego i brunatnego w bilansie energetycznym kraju, wzrostem odnawialnych źródeł energii oraz realizacji programu energetyki jądrowej.

W zakresie rozwoju regionalnego celem działania jest wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych. Cel ten zamierza się osiągnąć poprzez rewitalizację obszarów problemowych w miastach, tworzenie na wsi pozarolniczych miejsc pracy, zwiększenie mobilności zawodowej na linii obszary wiejskie – miasta, wzrost konkurencyjności sektora rolno-spożywczego i bezpieczeństwa żywnościowego, dynamiczny rozwój terenów miejskich i obszarów wiejskich oraz stworzenie warunków prawnych stymulujących rozwój miast.

Zwiększenie dostępności terytorialnej Polski poprzez utworzenie zrównoważonego, spójnego i przyjaznego użytkownikom systemu transportowego sprzyja rozwojowi transportu w kraju jako państwa europejskiego. Rozbudowa infrastruktury transportowej w wymiarze intermodalnym, jej interoperacyjność w skali regionalnej i europejskiej¹⁹⁴ sprzyja osiągnięciu przyjętego celowi operacyjnemu. Dopełnieniem oczekiwań jest zmiana sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym w kraju, poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz udrożnienie obszarów miejskich i metropolitalnych.

Stworzenie sprawnego państwa jako modelu działania administracji publicznej to kolejny i niezwykle ambitny cel strategiczny w obszarze efektywności i sprawności państwa. Chodzi o to, by administracja publiczna realizowała swoją publiczną misję opierając się na zasadzie przejrzystości i współpracy z obywatelem oraz zapewniała nowoczesne

¹⁹³ Chodzi tutaj między innymi o aktywizowanie rezerw na rynku pracy tak aby zwiększyć poziom zatrudnienia do 80% w 2030 r. – osiągnięcie poziomu zatrudnienia w 2020 r. do 17 mln osób i niedopuszczenie do spadku zatrudnienia w 2030 r. do 16,8 mln osób.

¹⁹⁴ Np. poprzez wdrażanie rozwiązań opartych na rozwiązaniach europejskich – sieć TEN-T.

usługi¹⁹⁵. Niezwykle istotnym jest także potrzeba zapewnienia warunków bezpieczeństwa, opieki zdrowotnej i społecznej, zgodnej z prawem unijnym i w kraju oraz stworzenie warunków realizacji, respektowania i przestrzegania prawa.

W obszarze kapitału społecznego przyjęty cel strategiczny – wzrost społecznego kapitału rozwoju, jest dopełnieniem prezentowanych celów strategicznych. Trudno wyobrazić sobie nowoczesne państwo bez opracowania i wdrożenia nowoczesnego programu edukacji obywatelskiej, promowania szkół i różnych podmiotów w realizacji projektów społecznych, uproszczenia mechanizmów zrzeszania się ludzi, promocji partycypacji społecznej i obywatelskiej, zwiększania obecności kultury w życiu codziennym oraz modernizacji i powiększania ról społecznych instytucji kultury w nowoczesnym i sprawnym państwie.

Strategia określa wizję państwa do 2030 r. Przyjęto, że do 2030 r. zostanie dokonana analiza funkcjonalności i efektywności istniejących rozwiązań, która stanowić będzie podstawę dalszych działań. Natomiast w zakresie „filozofii rządzenia” oraz „filozofii państwa” przyjęto, że państwo jest strażnikiem wolności, jednocześnie pełni określone funkcje interwencyjne w ramach różnej polityki publicznej. Jest zatem selektywnie aktywne w obszarach, które wymagają wsparcia ze strony państwa na rzecz obywateli. Dotyczy to sfery bezpieczeństwa, przestrzegania prawa oraz zasad równości i sprawiedliwości, ochrony przed zagrożeniami zarówno naturalnymi, wywoływanymi działalnością człowieka oraz tymi, jakie stwarza świat przestępczy, pomocy w wyrównywaniu szans, gwarancji w dostępie do dóbr i usług określonych jako usługi dobra publicznego¹⁹⁶.

Wizja państwa w perspektywie do 2030 r. wskazuje na krytyczne funkcje, jakie państwo musi spełniać. Do nich zaliczono odpowiedzialne zarządzanie finansami publicznymi, posiadanie sprawnej administracji publicznej, dostarczanie wysokiej jakości usług publicznych, posiadanie spójnego prawa i sprawnie funkcjonującego wymiaru sprawiedliwości, zapewnienie stabilności prawnej i bezpieczeństwa. Do krytycznych funkcji zaliczono także prowadzenie nowoczesnej komunikacji z obywatelem i wewnątrz administracji, właściwe warunki edukacyjne, efektywną opiekę zdrowotną i profilaktykę oraz odpowiedzialne zarządzanie środowiskiem naturalnym. Są to ambitne i niezwykle odważne funkcje, których osiągnięcie gwarantuje rozwój naszego państwa oraz wymagane jego bezpieczeństwo.

¹⁹⁵ Np. opierając się na zasobach i narzędziach ICT, usługach e-administracji.

¹⁹⁶ Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, MAiC, Warszawa 11 stycznia 2013 r.

W DSRK wskazano model rozwoju Polski do 2030 r. opierając go na zasadach solidarności pokoleniowej, terytorialnej oraz innowacyjnej. Wskazano także uwagę na tzw. „geografię i generację rozwoju” wynikającą z potrzeby budowy w kraju szerokiej sieci metropolitalnej powiązanej wspólnymi funkcjami, uwzględniającej mechanizm terytorialnego równoważenia rozwoju¹⁹⁷.

10.5. Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo¹⁹⁸ to strategiczny dokument stanowiący podstawę budowy kompleksowego systemu zarządzania rozwojem kraju w średnim horyzoncie czasowym – tzw. strategia średniookresowa (zwana dalej ŚSRK). Wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie się i realizacja jest konieczna z uwagi na potrzeby rozwoju państwa w ramach UE.

ŚSRK integruje sobą DSRK oraz strategię rozwoju (zintegrowane), które określają realizację celów rozwojowych w niej wskazanych (patrz p. 10.6 książki).

Odnosząc się do treści ŚSRK należy stwierdzić, że strategia:

- uwzględnia podstawowe problemy i kluczowe wyzwania zawarte w DSRK;
- przedstawia scenariusz rozwoju kraju, wynikający z przyjętej diagnozy barier, zagrożeń, istniejącego potencjału oraz możliwości finansowania projektowanych działań;
- oparta jest na scenariuszach stabilnego rozwoju, w których cele są uzależnione od istniejących czynników wewnętrznych (w kraju) i zewnętrznych (globalnych i unijnych);
- wytycza w perspektywie średniookresowej obszary strategiczne do działań przyspieszających procesy rozwoju kraju;
- wskazuje działania związane z usuwaniem barier rozwojowych oraz koncentruje się na potencjałach społeczno-gospodarczych i przestrzennych w celu stymulowania rozwoju kraju;

¹⁹⁷ Nie jednej – warszawocentrycznej lecz wielu opartej na dużych miastach i rejonach gospodarczych.

¹⁹⁸ Przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 r., jej podstawy określono w Ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712 z późn. zm.) oraz przyjętych przez Radę Ministrów 27 kwietnia 2009 r. Założeniach systemu zarządzania rozwojem Polski.

- koncentruje się na czynnikach umożliwiających realizację celów strategicznych;
- uwzględnia rezultaty dotychczasowych działań rozwojowych;
- zwraca uwagę nie tylko na wymiar krajowy, lecz i na wymiar terytorialny kraju oraz lepsze wykorzystanie jego potencjałów regionalnych;
- stanowi podstawę opracowania dziewięciu strategii zintegrowanych, umożliwiających realizację przyjętych celów działania.

ŚSRK jest uwarunkowana wieloma czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi, które powinny być uwzględniane i analizowane. Czynniki te wywierają wpływ na strategię z uwagi na znaczny okres jej realizacji. Trendy rozwoju gospodarki globalnej i regionalnej, pojawiające się napięcia i zagrożenia w obszarach gospodarczych, politycznych czy też militarnych wywierają znaczny wpływ na przyjęte cele i działania strategii.

Członkostwo Polski w UE oraz w miarę stabilny rozwój gospodarki kraju sprzyja rozwojowi i stabilizacji. Ważną rolę odgrywa umacnianie pozycji kraju w układzie międzynarodowym i narodowym. Sprzyja to umacnianiu bezpieczeństwa kraju i przeciwstawianiu pojawiającym się zagrożeniom w skali globalnej i regionalnej, np. terroryzmu i cyberterrorizmu, regionalnych konfliktów zbrojnych oraz napięć.

W ŚSRK podkreślono, że na światowy system regulacji rynków, zagrożenia i pojawiające się ryzyka będą miały wpływ potencjały gospodarcze i polityczne krajów rozwijających się. Do najważniejszych ryzyk w strategii zaliczono: finansowe, ekologiczne, energetyczne, żywnościowe, techniczne oraz epidemiologiczne. Uważa się, że rosnący popyt na produkty, usługi i dobra, w warunkach istniejących zagrożeń, wymaga poszukiwania i stosowania nowych technologii.

Polska gospodarka, jako integralna część gospodarki globalnej i europejskiej, uzależniona jest od cykli i trendów rozwojowych gospodarki światowej, regionalnej (unijnej), jak i od wielostronnych porozumień o wolnym handlu. Szczególny wpływ na rozwój kraju ma rozwój UE, w którym Polska aktywnie uczestniczy. Nie bez znaczenia w rozwoju kraju będą wdrażane nowe technologie, które spowodują wzrost konkurencyjności naszej gospodarki.

Rozwojowi gospodarki sprzyja wzrost popytu konsumpcyjnego społeczeństwa. Wzrastającej zamożności polskiego społeczeństwa i dążeniu do wyrównania standardów życia z państwami Europy Zachodniej sprzyja pojawiająca się struktura popytu – produkcja dóbr konsumpcyjnych, handlu i usług.

Ważną rolę w rozwoju kraju i jego pozycji konkurencyjnej odgrywają czynniki wewnętrzne, a wśród nich: trendy demograficzne, jakość kapi-

tału ludzkiego, dostęp do podstawowych surowców energetycznych, stan środowiska naturalnego, perspektywy rozwoju nauki, techniki i technologii, spójność terytorialna i jakość ładu przestrzennego, stan infrastruktury, możliwość i źródła finansowania, rozwój społeczno-ekonomiczny, determinacja władzy i współdziałanie partnerskie w reformowaniu kraju oraz kultura promująca wartości i praktyki społeczne sprzyjające rozwojowi¹⁹⁹.

W ŚSRK określono wizję Polski w 2020 r. Przyjęto, że Polskę w tym roku charakteryzować będzie aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka i sprawne państwo²⁰⁰. Przy czym dojście do tego stanu wymagać będzie równoważenia finansów publicznych oraz zwiększania oszczędności w warunkach rozwoju infrastruktury, zmierzających do likwidowania zaległości i zmniejszania różnic między regionami. Założono, że w tym okresie rozwoju kraju ważną rolę powinna odegrać edukacja, cyfryzacja i innowacyjność.

W 2020 r., w celu zapewniania szybkiego rozwoju kraju i poprawy warunków życia obywateli, Polska ma lepiej wykorzystywać swój potencjał gospodarczy, społeczny i instytucjonalny. Przyjmując scenariusz stabilnego rozwoju kraju, w ŚSRK założono, że proces ten jest zsynchronizowany z podejmowanymi reformami w zakresie finansów publicznych, zabezpieczeń społecznych, ochrony zdrowia, edukacji, nauki, kultury, gospodarki, sprawiedliwości oraz demokracji²⁰¹.

Polska gospodarka oparta na wiedzy ma powodować większą dynamikę wzrostu gospodarczego niż u sąsiadów. Założono między innymi:

- zwiększenie podaży pracy;
- zmiany w systemie podatkowym oraz wejście Polski do strefy euro;
- zwiększenie wykorzystania zasobów pracy do poziomu zapewniającego potrzeby rozwojowe;
- zapewnienie dostępności transportowej i rozwój środków transportowych przyjaznych środowisku;
- zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego poprzez dywersyfikowanie źródeł energii i realizowanie prac w kierunku wdrożenia energetyki jądrowej;
- zwiększanie spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej kraju;
- zmniejszanie dystansu do najlepszych krajów europejskich;

¹⁹⁹ Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, MRR, Warszawa, wrzesień 2012 r.

²⁰⁰ Tamże.

²⁰¹ Tamże.

- zmniejszanie zjawiska wykluczenia cyfrowego;
- osiąganie celów nakreślonych przez UE poprzez wzrost konkurencyjności gospodarki, podnoszenie sprawności i efektywności instytucjonalnej, zapewnienie spójności społecznej i terytorialnej.

W ŚSRK założono działania mające na celu osiągnięcie wizji Polski w 2020 r., oto one:

- przekształcenie instytucjonalne utrwalające sprawne państwo – wyższa jakość funkcjonowania instytucji publicznych, aktywna rola kapitału społecznego;
- efektywny rozwój społeczno-gospodarczy i wysoka konkurencyjność gospodarki – wzrost gospodarczy zapewniający Polsce 74–79% poziomu PKB *per capita* UE w 2020 r., gospodarka oparta na wiedzy, nowoczesna infrastruktura, rozwój kapitału ludzkiego – wiodącymi atutami nowoczesności;
- spójność społeczno-gospodarcza i terytorialna – większa spójność terytorialna, dostępność usług publicznych, szeroka skala szans rozwoju jednostki, mądra i efektywna integracja społeczna²⁰².

Należy stwierdzić, że działania te i związane z nimi cele zaliczyć możemy do bardzo ambitnych. Wymagają one znacznych nakładów inwestycyjnych i szerokiego zaangażowania społeczeństwa oraz dynamicznego rozwoju gospodarczego kraju. Są one swoistym wyzwaniem zmierzającym do osiągnięcia zamierzonych celów rozwojowych kraju.

W ŚSRK określono strategiczny cel oraz obszary inwestycyjne, jakie zamierza się osiągnąć. Przyjęto, że *celem głównym strategii średniookresowej staje się wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludzi*²⁰³.

Przedmiotowa strategia wskazuje sposoby osiągnięcia przyjętych celów przy uwzględnieniu polskiej specyfiki i uwarunkowań naszego państwa. Przyjęto, że sprawne państwo, dysponujące w sposób efektywny środkami publicznymi oraz samoorganizującym się społeczeństwem obywatelskim jest kluczem do sukcesu. Z kolei zwiększenie konkurencyjności gospodarki powoduje rozwój państwa i budowanie jego pozycji na arenie międzynarodowej. Założono, że na potrzeby poprawy spójności społecznej i terytorialnej kraju będą tworzone warunki rozprzestrzeniania procesów rozwojowych w rejonach o niskim

²⁰² Tamże.

²⁰³ Tamże.

potencjałe oraz będą włączani w ten proces bierni odbiorcy dotychczasowych zmian.

W ŚSRK przyjęto zasady polityki rozwoju kraju, które sprowadzono między innymi do:

- zintegrowanego podejścia w planowaniu i podejmowaniu interwencji w ramach różnej polityki publicznej;
- kierowania interwencji publicznych na te dziedziny i przedsięwzięcia, które przynoszą największe efekty rozwojowe;
- koncentracji publicznych środków finansowych na ograniczonej liczbie priorytetów w celu ich integracji na potrzeby wzrostu gospodarczego kraju i jego konkurencyjności;
- wzrostu znaczenia partnerstwa publiczno-prywatnego;
- przeprowadzenia wielu reform w celu uniknięcia zjawiska dryfu rozwojowego kraju²⁰⁴.

Strategia średniookresowa jest wpisana w zbiór dokumentów strategicznych związanych z rozwojem kraju, a przyjętych w Ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju²⁰⁵. Zbiór tych dokumentów (patrz p. 10.1 książki) prezentuje strategię i wizję rozwoju kraju wkomponowaną w Strategię na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020, która została przyjęta przez Radę Europy 17 czerwca 2010 r.

10.6. Strategie rozwoju Rzeczypospolitej Polskiej

10.6.1. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022

Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022 (SRSBN RP) została przyjęta do realizacji w 2013 r.²⁰⁶. Strategia ma związek z DSRK i ŚSRK, Strategią Bezpieczeństwa

²⁰⁴ To wieloletni okres wzrostu, rzędu kilku procent, który uniemożliwić może osiągnięcie przyjętych celów rozwojowych w ŚSRK.

²⁰⁵ Dz.U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712 ze zm.

²⁰⁶ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.

Narodowego RP i innymi strategiami zintegrowanymi. Jej związek z innymi strategiami prezentuje rys. 10.2 (patrz p. 10.2 książki), natomiast powiązania z innymi zintegrowanymi strategiami rozwoju rys. 10.3.

Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Pozostałe zintegrowane strategie rozwoju						
Cele	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju kapitału ludzkiego	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowiskowe	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego
Cel 1. Kształtowanie stabilnego międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym i globalnym							
Cel 2. Umocnienie zdolności państwa do obrony							
Cel 3. Rozwój odporności na zagrożenia bezpieczeństwa							
Cel 4. Zwiększenie integracji polityki publicznej z polityką bezpieczeństwa							
Cel 5. Tworzenie warunków do rozwoju zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego							

Rys. 10.3. Związek Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022 z innymi zintegrowanymi strategiami rozwoju²⁰⁷

SRSBN RP określa warunki funkcjonowania i sposoby rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego poprzez rozwój jego efektywności i spójności w perspektywie średniookresowej. Strategia zakłada tworzenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, który jest oparty na sojusznicznych i bilateralnych zapewnieniach oraz własnym potencjale cywilno-militarnym²⁰⁸.

²⁰⁷ Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.

²⁰⁸ Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, RM, Warszawa, 9 kwietnia 2013 r.

W SRSBN RP przedstawiono diagnozę systemu bezpieczeństwa narodowego. Diagnoza uwzględnia uwarunkowania zewnętrzne – środowisko bezpieczeństwa oraz uwarunkowania wewnętrzne bezpieczeństwa narodowego.

W zakresie uwarunkowań zewnętrznych SRSBN RP podkreśla znaczącą rolę globalizacji oraz globalnego kryzysu finansowego w kształtowaniu obecnych stosunków międzynarodowych. Następnie wskazuje na rolę surowców energetycznych jako narzędzia nacisku politycznego na państwa słabsze i ich gospodarki.

W zakresie uwarunkowań zewnętrznych istotnym jest instrument kształtowania środowiska bezpieczeństwa jakim jest NATO. Kolejnym ważnym czynnikiem i instrumentem jest UE. Integracja krajów Europy, ich wspólna polityka, w tym Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony, pozytywnie wpływa na bezpieczeństwo narodowe. W tym zakresie w strategii postrzega się znaczącą rolę regionalnego środowiska bezpieczeństwa europejskiego, którego, poza wskazanymi organizacjami, jest także OBWE.

W SRSBN RP podkreślono, że w perspektywie najbliższych lat główne wyzwania i zagrożenia dla Polski będą związane z:

- dynamiką relacji w ramach NATO i UE oraz skalą zaangażowania Stanów Zjednoczonych Ameryki w bezpieczeństwo europejskie;
- dynamiką przemian reżimów kontroli zbrojeń i rozbrojenia zwiększających ich skuteczność;
- dynamiką relacji dwustronnych i wielostronnych;
- oddziaływaniem konfliktów lokalnych na bezpieczeństwo światowe;
- międzynarodowym terroryzmem i zorganizowaną przestępczością międzynarodową;
- postępującą proliferacją broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia²⁰⁹.

Szansą i gwarantem dla bezpieczeństwa Polski jest członkostwo w NATO i UE. Nie bez znaczenia jest także budowa dobrych relacji z państwami sąsiedzkimi i Europy Wschodniej, realizowane w ramach wspólnej polityki wskazanych organizacji międzynarodowych oraz relacji dwustronnych. Strategia podkreśla istotną rolę i szansę dla Polski w umacnianiu prawa międzynarodowego.

SRSBN RP wskazuje na zagrożenia i wyzwania w zakresie bezpieczeństwa, w tym podważanie skuteczności międzynarodowego systemu przeciwdziałania proliferacji broni masowego rażenia oraz międzyna-

²⁰⁹ Tamże.

rodowy terroryzm. Wyzwaniem dla polskiej i unijnej polityki bezpieczeństwa jest zdefiniowanie znaczenia i miejsca UE w systemie globalnym, wobec słabnącego systemu organizacji międzynarodowych (w tym ONZ) oraz reżimów kontroli zbrojeń, rozbrojeń i nieprolifracji.

W strategii wskazano na zagrożenia w obszarze energetycznym bezpieczeństwa narodowego, narastające zagrożenia w cyberprzestrzeni i międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Niebezpiecznymi zagrożeniami są także zagrożenia związane z siłami natury, a wyzwaniem dla państwa jest zapewnienie stabilnego bezpieczeństwa żywnościowego.

W zakresie uwarunkowań wewnętrznych SRSBN RP wskazuje na rolę i znaczenie systemu bezpieczeństwa narodowego²¹⁰ zintegrowanego z sojuszniczymi systemami bezpieczeństwa. Jego misją jest przygotowanie i wykorzystanie sił oraz środków państwa do przeciwdziałania zagrożeniom godzącym w bezpieczeństwo narodowe.

SRSNB RP wskazuje, że system bezpieczeństwa narodowego stanowi podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym oraz podsystemy wykonawcze²¹¹. Zgodnie z prawodawstwem polskim system bezpieczeństwa narodowego nie stanowi samodzielnej struktury państwowej. Jego zasadniczą formą jest System Obrony Państwa (SOP) odpowiedzialny za ochronę żywotnych interesów narodowych, suwerenność i niepodległość narodu polskiego, jego prawa do integracji terytorialnej oraz nienaruszalność granic. Głównym przeznaczeniem SOP jest zapewnienie bezpieczeństwa wojskowego (militarnego) i zachowanie potencjału państwa do efektywnego przeciwstawienia się zagrożeniom i odparcia ewentualnej agresji.

Ważną rolę w procesie bezpieczeństwa narodowego (obok SOP) strategia przypisuje systemowi zarządzania kryzysowego. System ten tworzą organy administracji publicznej powołujące centra zarządzania kryzysowego oraz zespoły zarządzania kryzysowego na wszystkich szczeblach administracyjnych państwa.

²¹⁰ Rozumianego jako odpowiedzialne za bezpieczeństwo organy oraz instytucje należące do władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, w tym Parlament, Prezydent RP, Prezes Rady Ministrów, centralne organy administracji rządowej oraz inne urzędy centralne i instytucje państwowe.

²¹¹ Podsystem kierowania tworzą organy władzy publicznej, kierownicy jednostek organizacyjnych wykonujących zadania w obszarze bezpieczeństwa oraz organy dowodzenia Sił Zbrojnych RP. Podsystemy wykonawcze to: siły i środki będące w dyspozycji ministrów kierujących działaniami administracji rządowej, centralnych organów administracji rządowej, wojewodów, organów samorządu terytorialnego oraz innych instytucji państwowych i podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe.

W SRSBN RP przedstawiono wyzwania, trendy rozwojowe i wizję rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP. Uwarunkowania i trendy rozwojowe sprowadzono do członkostwa Polski w strukturach NATO i UE oraz roli i misji, jaką ma odegrać w nich Polska. Następnie mało prawdopodobnej, lecz istniejącej możliwości agresji zbrojnej na nasz kraj, istniejące liczne ogniska zapalne w świecie, zamrożone konflikty i wskazana powyżej proliferacja broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, terroryzm i cyberterroryzm oraz działalność transnarodowych grup przestępczych. Wyzwaniem dla bezpieczeństwa narodowego Polski jest dywersyfikacja źródeł energii, jej dostawców i kanałów przesyłowych oraz możliwość powstania sytuacji kryzysowych jako następstwa zagrożeń naturalnych, czy też procesów i zjawisk globalnych.

Wizja systemu bezpieczeństwa narodowego w perspektywie średniookresowej została sprowadzona do kompleksowego systemu zabezpieczeń sojuszniczych i bilateralnych, synergicznie połączonych z rozbudowanym własnym potencjałem cywilno-militarnym i rozwojem społeczno-gospodarczym państwa. Tym samym wizja ta zmierza do zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, opartego na dwóch zasadniczych składnikach – systemie obronnym państwa i systemie zarządzania kryzysowego. W strategii przedstawiono rozwój tych składników oraz potrzebę modernizacji technicznej Sił Zbrojnych RP opierając się na krajowym przemyśle obronnym i potencjale naukowo-badawczym.

Głównym celem SRSBN RP jest wzmocnienie efektywności i spójności systemu bezpieczeństwa narodowego²¹². Natomiast cele cząstkowe strategii sprowadzono do następujących pięciu celów operacyjnych:

- kształtowanie stabilnego międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym i globalnym;
- umocnienie zdolności państwa do obrony;
- rozwój odporności na zagrożenia bezpieczeństwa narodowego;
- zwiększenie integracji polityki publicznej z polityką bezpieczeństwa;
- tworzenie warunków do rozwoju zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego²¹³.

Wskazane cele operacyjne odpowiadają: cel 1, 2 i 3 – efektywności, natomiast cel operacyjny 4 i 5 – spójności, wskazanych w celu głównym strategii.

²¹² Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, RM, Warszawa, 9 kwietnia 2013 r.

²¹³ Tamże.

W SRSBN RP zaprezentowano system realizacji strategii, który określa obszary zadaniowe podmiotów odpowiedzialnych za realizację postanowień strategii, dokumenty wdrożeniowe oraz problemy monitorowania i oceny realizacji strategii, a także mechanizmy współdziałania zaangażowanych podmiotów. Wagę definiowanych problemów dopełniają ramy finansowe realizacji strategii, sprowadzone do środków publicznych.

10.6.2. Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska”

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska” (SIiEG) jest ściśle powiązana z DSRK i ŚSRK oraz innymi strategiami europejskimi i polskimi, o których traktuje niniejsza książka. Jej treści wpisują się w krajowy system strategii i rozwijają szereg problemów strategicznych, szczególnie w obszarze inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

SIiEG, jako jedna ze strategii, powstała z uwagi na potrzebę systemowego ujęcia rozwoju kraju. Jej opracowanie uwzględnia wyczerpujące się w Polsce niskie koszty pracy²¹⁴, potrzebę właściwego określenia celów rozwojowych i ich skutecznej realizacji oraz istniejące realia światowego kryzysu gospodarczego. Istotnym jest to, że przedmiotowa strategia koncentruje uwagę na problemach innowacyjności i efektywności gospodarki.

Przez innowacyjność rozumie się zdolność i motywację podmiotów gospodarczych do ustawicznego poszukiwania i wykorzystania w praktyce wyników prac badawczych i rozwojowych, nowych koncepcji, pomysłów i wynalazków. Innowacyjność oznacza również doskonalenie i rozwój istniejących technologii produkcyjnych, eksploatacyjnych i dotyczących sfery usług, wprowadzenie nowych rozwiązań w organizacji i zarządzaniu, doskonalenie i rozwój infrastruktury, zwłaszcza dotyczącej gromadzenia, przetwarzania i udostępniania informacji²¹⁵. Jest to określenie traktujące innowacyjność

²¹⁴ Będące dotychczas głównymi źródłami wzrostu gospodarczego w kraju.

²¹⁵ *Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”*, MG, Warszawa, styczeń 2013 r.

w sposób szeroki, lecz konkretny i jednoznaczny we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego²¹⁶.

Z kolei przez efektywność w SliEG rozumie się maksymalizację efektów przy użyciu określonej ilości zasobów bądź osiągnięcie zamierzonego celu przy wykorzystaniu możliwie najmniejszej ilości zasobów (głównie nakładów kapitałowych, surowcowych czy materiałowych) lub optymalne alokowanie zasobów (obok zasobów kapitałowych kluczową rolę odgrywają tutaj zasoby ludzkie)²¹⁷. Z tak zdefiniowanego problemu wynika, że zagadnienia optymalizacji w procesie efektywności zostały silnie podkreślone. Jest to stanowisko istotne i ze wszech miar słuszne. Ponadto ważnym jest to, że w strategii wskazano na innowacyjność jako kluczowy warunek zwiększania efektywności i rozwój działalności gospodarczej państwa.

W SliEG przyjęto, że innowacyjność i efektywność stanowią główną jej oś oraz stanowią i warunkują dynamiczny rozwój państwa. Takie stanowisko bezpośrednio wpłynęło na cele strategii – główny i szczegółowe.

Głównym celem SliEG jest zbudowanie wysoce konkurencyjnej, innowacyjnej i efektywnej gospodarki opartej na wiedzy i współpracy. Przy czym przez konkurencyjność rozumie się taką gospodarkę, która w odniesieniu do innych państw (UE i OECD) cechuje się większą dynamiką rozwoju, wzrostem zatrudnienia oraz szybszym poziomem rozwoju życia obywateli. Uznaje się, że takie interpretowanie konkurencyjności w odniesieniu do wskazanych państw jest zadaniem bardzo ambitnym. Natomiast odwołanie celu głównego strategii do wiedzy oznacza, że w procesie osiągania celu zakłada się tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy oraz informacji mającej na celu rozwój inwestycji w kierunku tworzenia i wdrażania nowoczesnych technologii oraz rozwój wysoko kwalifikowanych zasobów pracy. Gospodarka oparta na wiedzy oznacza zapewnienie bezpieczeństwa informacji jako zasobu biznesowego oraz ścisłej współpracy z innymi partnerami w skali globalnej.

Przyjęte do realizacji cztery cele szczegółowe SliEG sprowadzono do:

- dostosowania otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki;
- stymulowania innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy;

²¹⁶ Definiując innowacyjność SliEG odnosi się do określeń podanych w opracowaniach OECD i Eurostat, które dotyczą głównie innowacji produktowych, procesowych, marketingowych i organizacyjnych.

²¹⁷ Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”, MG, Warszawa, styczeń 2013 r.

- wzrostu efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i surowcowych;
- wzrostu umiędzynarodowienia polskiej gospodarki²¹⁸.

Pierwszy cel szczegółowy SIiEG zamierza się osiągnąć poprzez dostosowanie systemu regulacji gospodarczych, koncentrację wydatków publicznych, uproszczenie, zapewnienie spójności i przejrzystości danin publicznych oraz ułatwienie przedsiębiorcom dostępu do kapitału na potrzeby efektywnej i innowacyjnej gospodarki.

Drugi cel ujmuje kierunki działania sprowadzone do: podnoszenia poziomu i efektywności nauki w Polsce, budowy ram na potrzeby efektywnej polityki innowacyjności, wspierania współpracy różnych podmiotów w tym zakresie, kształtowania kultury innowacyjnej, wspierania rozwoju kadr oraz tworzenia wysokiej jakości przyjętych działań.

Cel kolejny ukazuje dwa zasadnicze działania – transformację systemu społeczno-gospodarczego w zakresie wykorzystywania zasobów naturalnych i surowcowych, w kierunku jego dostosowania do potrzeb ochrony środowiska oraz wspieranie rozwoju zrównoważonego budownictwa.

Cel czwarty strategii wskazuje na działania wspierające polski eksport i inwestycje zagraniczne, wspieranie napływu innowacyjnych inwestycji oraz promowanie gospodarki polskiej na arenie międzynarodowej.

Przyjęto, że wskazane cele oraz kierunki działania SIiEG będą realizowane w ścisłej współpracy i kooperacji przez administrację rządową i samorządową, różnorodne organizacje i przedsiębiorstwa, jednostki naukowe oraz organizacje pozarządowe.

Poszczególnym celom szczegółowym przypisano odpowiednie wskaźniki, które zamierza się osiągnąć, w odniesieniu do wskaźników obowiązujących w UE. Taki stan rzeczy umożliwia monitorowanie rozwoju gospodarki i wprowadzanie korekt w celu osiągnięcia przyjętych celów.

10.6.3. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 (SRKL)²¹⁹ bazuje na założeniu, że w okresie globalizacji gospodarki i towarzyszącej temu procesowi silnej konkurencji, kapitał ludzki jest jednym z nieodzownych

²¹⁸ Tamże.

²¹⁹ Przyjęta do realizacji w Uchwale Nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Za jej nadzór i koordynację odpowiada minister właściwy do spraw pracy (Minister Pracy i Polityki Społecznej).

warunków szybkiego rozwoju gospodarczego państwa, społeczeństwa obywatelskiego i poprawy jakości życia jego obywateli. Założono, że odpowiednio wysoki wzrost poziomu kapitału ludzkiego wpłynie dodatnio na rozwój zatrudnienia, tym samym pomniejszy ubóstwo i wykluczenie społeczne. Natomiast bez dokonania zasadniczych zmian w obszarze kapitału ludzkiego jest niemożliwy szybki rozwój państwa w kierunku pomniejszania różnic do krajów wysoko rozwiniętych. Tym swoistym wyzwaniem odpowiada SRKL, zakładając konkretne rozwiązania przy uwzględnieniu cykli życia człowieka.

SRKL jest dokumentem komplementarnym w odniesieniu do innych strategii prezentowanych w p. 10 książki, szczególnie do Strategii Rozwoju Kraju 2020 – jej obszarów strategicznych – *Konkurencyjna gospodarka oraz Spójność społeczna i terytorialna*. Jej logiczną częścią jest *Dokument implementacyjny*²²⁰ prezentujący zasady i narzędzia realizacyjne.

SRKL jest dokumentem wspierającym cele strategiczne przyjęte w strategii Unii Europejskiej *Europa 2020*, mianowicie:

- wzrost zatrudnienia (wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20–64 lat na poziomie 75%, a dla Polski na poziomie 71%);
- podniesienie poziomu kompetencji obywateli (odsetek młodzieży niekontynuującej nauki na poziomie poniżej 10% w UE i na poziomie 4,5% w Polsce, odsetek osób z wykształceniem wyższym lub równoważnym wśród grupy wiekowej 30–34 lata na poziomie 40% w UE i 45% w Polsce;
- zmniejszenie poziomu ubóstwa (zmniejszenie w UE liczby osób zagrożonych ubóstwem o 20 mln, a w Polsce o 1,5 mln)²²¹.

Ponadto cele SRKL są zgodne z projektami Unii Europejskiej, które dotyczą: *Mobilnej młodzieży, Programu na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia, Europejskiej platformy współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz Europejskiej agendy cyfrowej*²²².

W SRKL założono, że wskazane działania będą stanowić podstawę do finansowania z funduszy unijnych edukacyjnych projektów inwestycyjnych w perspektywie czasowej do 2020 r. Podkreślono szczególnie te działania, które mają na uwadze zmniejszanie odsetka młodzieży niekontynuującej nauki w Polsce do poziomu 4,5%.

²²⁰ Dokument implementacyjny Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020: Narzędzia realizacji Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020, MPiPS, Warszawa, lipiec 2014 r.

²²¹ Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego, Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 7 sierpnia 2013 r., poz. 640.

²²² Tamże.

Przedmiotowa strategia przyjęła budowę kapitału ludzkiego w pięciu etapach – cyklach życia człowieka:

- wczesne dzieciństwo;
- edukacja szkolna;
- edukacja na poziomie wyższym;
- aktywność zawodowa, uczenie się dorosłych i rodzicielstwo;
- starość.

Prezentuje diagnozę aktualnego stanu rzeczy, który wymaga działań i poprawy sytuacji w różnych obszarach i dziedzinach, w tym rynku pracy, polityki społecznej, opieki zdrowotnej, edukacji, osób starszych i niepełnosprawnych.

SRKL przywiązuje dużą wagę do rozwoju kapitału ludzkiego poprzez uatrakcyjnienie miejsca do życia w naszym kraju, rozwijanie wiedzy i podejmowanie pracy oraz inwestowanie, tym samym powiększanie miejsc pracy. Uwzględniając diagnozę stanu rzeczy, dużego znaczenia przywiązuje do szeregu działań, w tym do sytuacji demograficznej, polityki senioralnej społeczeństwa, aktywności zawodowej i opieki zdrowotnej.

Przyjęto, że głównym celem SRKL jest rozwijanie kapitału ludzkiego poprzez wydobywanie potencjałów osób, tak aby mogły one w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym na wszystkich etapach życia. Natomiast celami szczegółowymi są:

- wzrost zatrudnienia;
- wydłużenie okresu aktywności zawodowej i zapewnienie lepszej jakości funkcjonowania osób starszych;
- poprawa sytuacji osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- poprawa zdrowia obywateli oraz efektywności systemu opieki zdrowotnej;
- podniesienie poziomu kompetencji i kwalifikacji obywateli²²³.

Założono monitorowanie osiągania wskazanych celów szczegółowych, tym samym postępów rozwoju kapitału ludzkiego w kraju. Procesowi temu mają służyć wskaźniki (kluczowe i szczegółowe) realizacji przypisane poszczególnym celom szczegółowym. Umożliwiają one stwierdzenie i kontrolę stanu rozwoju kapitału ludzkiego w odniesieniu do poszczególnych celów oraz potrzebę wdrażania korekt, jeśli będzie taka potrzeba.

Zasady i narzędzia realizacji SRKL prezentuje jej *Dokument implementacyjny*. W odniesieniu do poszczególnych celów szczegółowych przedstawia opis i diagnozę stanu aktualnego, działania realizowane

²²³ Tamże.

oraz przewidywane do realizacji. Z uwagi na współzależność obszarów strategicznych wskazanych w SRKL, istotne jest to, że prezentowane narzędzia realizacyjne są przyporządkowane do wskazanych pięciu etapów – cykli życia człowieka. Każde narzędzie zawiera opis stanu obecnego, prowadzone działania, działania do realizacji w bliższej perspektywie oraz działania niezbędne do realizacji w imię osiągnięcia przyjętego celu szczegółowego. Każdemu narzędziu wskazano podmiot wiodący, a niektórym także podmioty współpracujące.

Realizacja działań i zadań przyjętych w SRKL w odniesieniu do koniecznych a zarazem ważnych celów szczegółowych, jest kluczem w budowie i rozwoju kapitału ludzkiego w naszym kraju.

10.6.4. Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)

Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)²²⁴ (SRT) dotyczy jednego z najważniejszych czynników determinujących rozwój kraju jakim jest transport. Dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa wzmacnia spójność społeczną, ekonomiczną i przestrzenną państwa. Rozwój transportu i infrastruktury transportowej strategia prezentuje w perspektywie średniookresowej z uwzględnieniem długo-okresowej, do 2030 r.

SRT przedstawia diagnozę stanu transportu w Polsce, uwzględnia cele i priorytety DSRK, ŚSRK oraz wskazane w dokumentach unijnych (np. *Europa 2020*) ponadto zapewnia spójność i komplementarność z pozostałymi strategiami zintegrowanymi. Strategia uwzględnia obowiązujące trendy rozwoju transportu w kraju i UE oraz wprowadza nowe rozwiązania mające na celu rozwój transportu w pierwszej połowie XXI wieku.

SRT przyjmuje, że głównym, a zarazem strategicznym celem krajowej polityki transportu jest zwiększenie dostępności transportowej oraz poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego, przez tworzenie spójnego, zrównoważonego i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym, europejskim i globalnym. Strategia przyjmuje do realizacji dwa cele strategiczne – stworzenie zintegrowanego systemu transportowego oraz stworzenie warunków dla sprawnego funkcjonowania rynków trans-

²²⁴ Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku), MTBiGM, Warszawa, dnia 22 stycznia 2013 r.

portowych i rozwoju efektywnych systemów przewozowych. Ponadto wskazuje na realizację następujących pięciu celów szczegółowych:

- stworzenie nowoczesnej, spójnej sieci infrastruktury transportowej;
- poprawa sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym;
- poprawa bezpieczeństwa użytkowników ruchu oraz przewożonych towarów;
- ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko;
- zbudowanie racjonalnego modelu finansowania inwestycji infrastrukturalnych²²⁵.

W strategii założono, że wskazane cele strategiczne zostaną osiągnięte poprzez następujące kierunki inwestycyjne – transport drogowy, kolejowy, lotniczy, morski i wodny śródlądowy, miejski oraz transport intermodalny – logistykę.

Realizacja celów strategii zmierza do nadrobienia zaległości w rozbudowie, modernizacji i rewitalizacji infrastruktury transportowej państwa w stosunku do innych i bardziej rozwiniętych państw. Ponadto zakłada połączenie infrastrukturalne najważniejszych ośrodków wzrostu z obszarami o niższej dynamice rozwoju i włączenie ich w sieć transportu europejskiego (TEN–T²²⁶). W dalszym okresie realizacji strategia zakłada skupienie uwagi na zwiększaniu poziomu nasycenia infrastrukturą i stworzeniu zintegrowanego systemu transportu.

Z powyższego wynika, że nie obca jest strategii intermodalność transportu. Założono, że tylko spójność autostrad, dróg ekspresowych i kolei o wysokim standardzie, rozwinięta sieć lotnisk, portów morskich i dróg wodnych śródlądowych oraz systemów transportu publicznego pozwoli na wykorzystanie istniejącego potencjału gospodarczego, edukacyjnego, naukowego i kultury państwa.

10.6.5. Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 roku

Strategia Bezpieczeństwa Energetycznego i Środowisko (SBEiŚ) wskazuje reformy i konieczne do realizacji działania do 2020 r. w dwóch obszarach – energetycznym i środowiskowym. Wychodzi naprzeciw jednemu z zasadniczych wyzwań Polski, jakim jest pogodzenie dynamicznego

²²⁵ Tamże.

²²⁶ Trans-European Networks – Sieci Transeuropejskie.

rozwoju gospodarki kraju z dbałością o jego środowisko. Zakłada prowadzenie skoordynowanych działań w obszarze energetyki i środowiska, czyniąc te działania optymalnymi na miarę potrzeb rozwoju państwa i bezpieczeństwa narodowego. Strategia stanowi swoisty pomost między obszarem energetycznym a środowiskowym państwa, integruje politykę – środowiskową i energetyczną, wytycza kierunki rozwoju energetyki oraz wskazuje priorytety w ochronie środowiska.

SBEiŚ wskazuje na priorytety działania w zakresie energetyki. Do priorytetowych działań zalicza, między innymi, zidentyfikowanie strategicznych złóż surowców energetycznych²²⁷ i objęcie ich ochroną przez budowę infrastrukturalną, zmniejszanie energochłonności polskiej gospodarki, modernizację energetyki i ciepłownictwa²²⁸ z uwzględnieniem rozwiązań inteligentnych. Z kolei, w zakresie działań w obszarze środowiska, istotne jest ograniczanie zanieczyszczeń powietrza²²⁹ oraz reforma systemu gospodarki wodnej.

Strategia wspólnie z innymi strategiami zintegrowanymi oraz DSRK i ŚSRK stanowi logiczną i uporządkowaną całość, prezentuje diagnozę obecnego stanu rzeczy w zakresie bezpieczeństwa energetycznego i środowiskowego, wskazuje na cele działań strategicznych w wymiarze średnio-okresowym oraz przedstawia system realizacyjny zamierzonych działań.

SBEiŚ za cel główny działania przyjmuje zapewnienie wysokiej jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń z uwzględnieniem ochrony środowiska oraz stworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju nowoczesnego sektora energetycznego, zdolnego zapewnić Polsce bezpieczeństwo energetyczne oraz konkurencyjną i efektywną gospodarkę²³⁰.

Przyjęto, że cel główny zostanie zrealizowany poprzez trzy cele szczegółowe i ich kierunki interwencji:

- zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska;
- zapewnienie gospodarce krajowej bezpiecznego i konkurencyjnego zaopatrzenia w energię;
- poprawę stanu środowiska²³¹.

²²⁷ Głównie węgla brunatnego i gazu z łupków.

²²⁸ Głównie jednostek wytwórczych, sieci przesyłowych i dystrybucyjnych, wprowadzenie energetyki jądrowej i odnawialnych źródeł energii.

²²⁹ Głównie poprzez redukcję emisji zanieczyszczeń atmosfery substancjami: związki azotu NO_x, dwutlenek siarki SO₂, tlenek węgla CO, pyły PM10 i PM2,5², benzo(a)piren, wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne.

²³⁰ Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko perspektywa do 2020 r., Monitor Polski poz. 469, Warszawa, 2014 r.

²³¹ Tamże.

Cel pierwszy zamierzono osiągnąć za pomocą racjonalnego i efektywnego gospodarowania zasobami kopalni, gospodarowanie wodami na potrzeby ochrony przed powodzią, suszą i deficytem wodnym, zachowanie bogactwa różnorodności biologicznej oraz uporządkowanie zarządzania przestrzenią.

Celowi drugiemu przypisano szereg działań, w tym: lepsze wykorzystanie krajowych zasobów energii, poprawę efektywności energetycznej, zapewnienie bezpieczeństwa dostaw importowanych surowców energetycznych, modernizację sektora energetyki, rozwój konkurencji na rynkach paliw i energii, wzrost znaczenia odnawialnych źródeł energii oraz rozwój energetyki na obszarach podmiejskich i wiejskich.

Z kolei cel trzeci zamierza się osiągnąć poprzez zapewnienie dostępu do czystej wody, racjonalne gospodarowanie odpadami, ochronę powietrza, wspieranie nowych i promowanie polskich technologii energetycznych i środowiskowych oraz promowanie zachowań ekologicznych, a także tworzenie warunków do powstawania zielonych miejsc pracy.

SBEiŚ wskazanym celom przyporządkowuje szereg wytycznych, zadań i zadań realizacyjnych ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich realizację oraz je realizujących.

10.6.6. Strategia Sprawne Państwo 2020

Zapewnienie stabilnego rozwoju kraju wymaga efektywnej i sprawnej administracji oraz przyjaznego dla obywateli państwa. Jest to warunek konieczny, szczególnie w okresie, w jakim znajduje się nasze państwo – w okresie znacznych zmian gospodarczych, kulturowych i technologicznych. Naprzeciw tym wyzwaniom wychodzi model państwa *państwo optimum* prezentowany w Strategii Sprawne Państwo 2020 (SSP)²³².

W modelu *państwo optimum* założono usprawnienie funkcjonowania państwa otwartego na rozwój i obywateli, między innymi poprzez poprawę jakości usług administracji publicznej na drodze informatyzacji i przy stosowaniu nowoczesnych technologii. Wymaga to wdrożenia wielu zmian instytucjonalnych i społecznych umożliwiających państwu i jego obywatelom funkcjonowanie w skali globalnej, regionalnej i krajowej. Efektywna i sprawna administracja, otwarta na rozwój i na współpracę z obywatelem sprzyja rozwojowi państwa.

²³² Strategia Sprawne Państwo 2020, MAiC, Warszawa, 20 grudnia 2012 r.

SSP uwzględnia kierunki i działania wskazane w dokumentach UE²³³ oraz wynikające z DSRK, ŚOSRK oraz innych strategii zintegrowanych.

Zgodnie ze SSP sprawne państwo to państwo prawa, przejrzyste w funkcjonowaniu, odpowiedzialne wobec obywateli, zapewniające im uczestnictwo w podejmowaniu decyzji, szanujące ich odmienność oraz zapewniające kształtowanie państwa jako wspólnego dobra. Sprawne państwo to państwo przyjazne obywatelom i innym podmiotom, stosujące rozwiązania systemowe umożliwiające i promujące efektywną i przyjazną realizację praw i aspiracji obywateli. Sprawne państwo to takie, które wdraża model otwartego rządu, zasady otwartości i przejrzystości w funkcjonowaniu oraz ograniczające obszar interwencji w funkcjonowanie obywateli, podmiotów gospodarczych w imię jego rozwoju. Sprawne państwo charakteryzuje skuteczne, ekonomiczne, zgodne z prawem i poprawne w odbiorze społecznym wykonywanie funkcji i zadań²³⁴.

Głównym podmiotem SSP jest obywatel. Obywatelem jest klient instytucji publicznej, odbiorca tworzonych regulacji prawnych oraz nadawca wniosków i petycji. Obywatelem jest partner, wyborca i współdecydent w procesie rządzenia i zarządzania, pacjent i konsument, któremu zapewnia się pomoc i bezpieczeństwo, a także przedsiębiorca itp.²³⁵.

W SSP przyjęto za cel główny zwiększenie skuteczności i efektywności państwa otwartego na współpracę z obywatelem oraz siedem celów szczegółowych:

- otwarty urząd;
- zwiększenie sprawności instytucjonalnej państwa;
- skuteczne zarządzanie i koordynacja działań rozwojowych;
- dobre prawo;
- efektywne świadczenie usług publicznych;
- skuteczny wymiar sprawiedliwości i prokuratura;
- zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i porządku publicznego²³⁶.

Wskazanim celom przypisano działania, tzw. kierunki interwencji podejmowane przez administrację rządową, zmierzające do ich osiągnię-

²³³ Np.: *Biała Księga* nt. dobrego rządzenia w Europie, Strategia polityki konsumenckiej UE na lata 2007–2013, Europejski plan działań na rzecz Administracji elektronicznej na lata 2011–2015, Europejska Agenda Cyfrowa, Europejska Strategia Otwartych Danych i inne.

²³⁴ Strategia Sprawne Państwo 2020, MAiC, Warszawa, 20 grudnia 2012 r.

²³⁵ Tamże.

²³⁶ Tamże.

cia. W SSP nie wskazano na konkretne zadania jakie stawia się poszczególnym podmiotom realizującym postanowienia strategii. Przyjęto, że zostaną one postawione w okresie opracowania planu działania wynikającego z postanowień strategii.

SSP jest kluczowym dokumentem w rozwoju państwa, nacechowanym na obywatela. Wdrożenie do praktyki wskazanych w niej kierunków interwencji i przyjętych zadań w planie działania jest kluczem w rozwoju państwa. Ich skuteczne wdrożenie poprawi aktualny stan państwa, dokona upodmiotowienia obywatela i spowoduje przyjazny do niego stosunek.

10.6.7. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020²³⁷ (SRKS) dotyczy jednego z celów DSRK – *Wzrost społecznego kapitału rozwoju*, ponadto jest komplementarna z celami ŚSRK, które dotyczą aktywnego społeczeństwa, konkurencyjnej gospodarki, sprawnego państwa, a szczególnie wzmocnienia warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela²³⁸. Realizatorem i koordynatorem zadań strategii jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W SRKS przyjęto założenie, że kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju kraju wymaga wzmocnienia. Następnie założono, że realizowane zadania i działania w ramach strategii powinny budować atmosferę zaufania między Polakami oraz między nimi a instytucjami i organami władzy.

SRKS powstała na gruncie przeprowadzonej w kraju diagnozy przedmiotowego stanu, umożliwiającej wskazanie czterech zasadniczych obszarów kluczowych, których rozwój wymaga interwencji państwa:

- postawy i kompetencje społeczne;
- współdziałanie i partycypacja społeczna;
- komunikacja społeczna;
- kultura i kreatywność²³⁹.

²³⁷ Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 26 marca 2013 r.

²³⁸ ŚSRK.

²³⁹ Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 26 marca 2013 r.

Wskazanim obszarom przypisano wyzwania rozwojowe, cele szczegółowe oraz priorytety i kierunki działań.

Głównym wyzwaniem SRKS jest zwiększenie powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju. Cel główny sprowadzono do wzmocnienia udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, natomiast wskaźnikiem osiągnięcia poziomu tego celu jest poziom uogólnionego zaufania Polaków. Cele szczegółowe SRKS to:

- kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji;
- poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne;
- usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy;
- rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego²⁴⁰.

O poziomie osiągnięcia wskazanych, a zarazem ambitnych celów częściowych świadczą przyjęte w SRKS podstawowe (kluczowe) wskaźniki rozwoju. Celowi pierwszemu przypisano wskaźnik w postaci *Odsetek Polaków preferujących postawę kooperacji*, celowi drugiemu dwa wskaźniki – *Odsetek Polaków mających poczucie wpływu na sprawę swojego miasta/swojej gminy* oraz *Odsetek Polaków angażujących się w wolontariat*. Celowi trzeciemu strategii przypisano wskaźnik *Odsetek Polaków wykorzystujących Internet* jako narzędzie komunikacji społecznej, natomiast czwartemu *Odsetek Polaków uczestniczących w wybranych obszarach kultury (literatura, kino, teatr, koncert, wystawa)*.

W SRKS wskazano ramy realizacyjne oraz finansowe umożliwiające osiągnięcie przyjętych celów – głównego i szczegółowych, które sprzyjają rozwojowi kraju oraz przyczyniają się do realizacji *Strategii Europa 2020*. Ponadto przyjęto możliwość modyfikacji strategii, której zakres uwarunkowano znacznym obszarem strategii oraz dynamicznym kontekstem zmian kulturowych.

10.6.8. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR) wyznacza cele polityki regionalnej dla po-

²⁴⁰ Tamże.

szczególnych regionów w kraju, w szczególności odnosi się do obszarów miejskich i wiejskich. Polityka regionalna wskazana w strategii ukierunkowana jest na budowę tożsamości regionalnej i podnoszenie konkurencyjności wszystkich regionów w kraju oraz zwiększenie spójności terytorialnej w skali krajowej i regionalnej.

W KSRR przyjęto przeformowanie dotychczasowego modelu polityki regionalnej i wprowadzenie szeregu istotnych zmian jakościowych, w tym głównie:

- odejście od tradycyjnego podejścia i przyjęcie tzw. „nowego paradygmatu polityki regionalnej” poprzez: – wzmocnienie i wykorzystanie istniejących potencjałów terytorialnych, wspólnej i o wspólnych celach polityki terytorialnej, rezygnację z dystrybuowania dotacji do obszarów najmniej uprzywilejowanych do zdecentralizowanej polityki rozwojowej adresowanej do wszystkich regionów, wielosektorowe podejście do działań rozwojowych, odejście od rozproszonych inwestycji, zwiększenie roli szczebla regionalnego oraz zróżnicowane podejście do różnych typów terytoriów;
- w trosce o poprawę efektywności działania w zakresie rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym – odejście od scentralizowanego systemu zarządzania na rzecz wzmocnienia systemu wielopoziomowego, poprzez zwiększenie roli samorządu województwa, racjonalizację systemu finansowania polityki publicznej, systemu finansowania jednostek samorządu terytorialnego oraz wprowadzenie tzw. „kontraktu terytorialnego” jako nowego instrumentu koordynacji działań;
- zwiększenie efektywności systemu realizacji poprzez: wprowadzenie zasady warunkowości i mechanizmów konkurencji w dostępie do środków publicznych, przemodelowanie obecnego systemu finansowania polityki regionalnej oraz skoncentrowanie inwestycji na obszarach wybranych – tzw. „obszarach strategicznej inwestycji”²⁴¹.

Wskazane zmiany jakościowe są niezwykle ważne i istotne, wskazują na nowe zasady prowadzenia polityki rozwoju regionalnego kraju.

KSRR wskazuje na efektywne i optymalne wykorzystywanie potencjałów regionalnych oraz potrzebę niedopuszczenia do nadmiernych, nieakceptowanych społecznie i politycznie zróżnicowań regionów w kraju. Wskazuje na szereg strategicznych wyzwań, które z uwagi na znaczenie należy przytoczyć:

²⁴¹ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, MRR, Warszawa, 13 lipca 2010 r.

- lepsze wykorzystanie potencjałów najważniejszych obszarów miejskich do kreowania wzrostu i zatrudnienia oraz stymulowania rozwoju pozostałych obszarów;
- zapewnienie spójności wewnętrznej kraju, niedopuszczenie do nadmiernych różnicowań przestrzennych;
- zwiększenie potencjału do tworzenia, dyfuzji i absorpcji innowacji;
- przeciwdziałanie negatywnym trendom demograficznym oraz pełniejsze wykorzystanie zasobów pracy;
- poprawa jakości zasobów pracy;
- odpowiedź na zmiany klimatyczne i zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego;
- ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych;
- wykorzystanie potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju regionalnego;
- wspieranie rozwoju kapitału ludzkiego;
- zapewnienie odpowiedniej infrastruktury transportowej i teleinformatycznej dla wspierania konkurencyjności i zapewniającej spójność terytorialną kraju;
- podwyższenie zdolności instytucjonalnej do zarządzania rozwojem na poziomie krajowym i regionalnym²⁴².

W KSRR zaprezentowano wizję rozwoju regionalnego, którą sprowadzono do stwierdzenia, że w wyniku realizacji wskazanych zmian i wyzwań polskie regiony w 2020 r. stanowić będą lepsze miejsce do życia.

Strategicznym celem polityki regionalnej jest wzrost, zatrudnienie i spójność regionów w wymiarze długookresowym. Natomiast celami szczegółowymi są:

- wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów;
- budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych;
- tworzenie warunków do skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych w regionie ²⁴³.

Cel pierwszy jest zorientowany na wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów poprzez: wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich i integracji ich obszarów funkcjonalnych, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania procesów rozwojowych

²⁴² Tamże.

²⁴³ Tamże.

i zwiększania ich absorpcji funkcjonalnych oraz budowę podstaw konkurencyjności województw.

Cel kolejny zorientowany jest na przeciwdziałanie marginalizacji i przezwyciężanie trudności rozwojowych regionów poprzez: wzmacnianie spójności w układzie krajowym, wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług, restrukturyzację i rewitalizację miast i obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze, przezwyciężanie niedogodności występujących w obszarach przygranicznych oraz zwiększanie dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich obszarów o niższym potencjale.

Cel trzeci dotyczy wzrostu sprawności działań rozwojowych poprzez: wzmacnianie strategicznego wymiaru polityki regionalnej, poprawę jakości zarządzania polityką publiczną (terytorialną), usprawnienie koordynacji działań rozwojowych oraz zwiększenie współpracy pomiędzy poziomami władzy publicznej i aktywności społecznej w wymiarze regionalnym.

W SKRR przyjęto założenia, które mają zagwarantować osiągnięcie przyjętego celu głównego – strategicznego i celów cząstkowych oraz system realizacji ukierunkowany na integrację dotychczasowych – rozproszonych działań rozwojowych i ich koncentrację na osiągnięcie tych celów w regionach.

10.6.9. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020 (SZRWRR)²⁴⁴ dotyczy w szczególności wielofunkcyjności obszarów wiejskich²⁴⁵, które w znacznej mierze decydują o problemach zrównoważonego rozwoju kraju. Jej założenia, cele, działania oraz wizja rozwoju kraju zostały opracowane i przedstawione na podstawie przeprowadzonej diagnozy w przedmiotowym zakresie. Są one kompatybilne z tymi, jakie zawierają DSRK, ŚSRK, inne strategie zintegrowane oraz strategia *Unia Europejska 2020*.

²⁴⁴ Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 25 kwietnia 2012 r.

²⁴⁵ Z uwagi na fakt, że obszary wiejskie to miejsce życia, pracy i wypoczynku polskiego społeczeństwa, posiadają większość form ochrony przyrody oraz umożliwiają prowadzenie różnorodnej aktywności gospodarczej, w tym głównie rolniczej.

W SZRWRR przedstawiono wizję obszarów wiejskich w 2020 r., które postrzega się jako atrakcyjne miejsca pracy, zamieszkania, wypoczynku, prowadzenia działalności rolniczej i pozarolniczej, przyczyniającej się do wzrostu gospodarczego, tym samym rozwoju kraju. Za główny cel strategii przyjęto poprawę jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju²⁴⁶.

Strategia zakłada osiągnięcie następujących celów częściowych:

- wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej;
- bezpieczeństwo żywnościowe;
- wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego;
- ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich²⁴⁷.

Wskazany celom szczegółowym w strategii przypisano priorytety działania i kierunki interwencji, czyniąc je realnymi do osiągnięcia. Nie zapomniano także o wskazaniu systemu realizacji strategii, w którym zwrócono uwagę na problemy finansowania działań, monitorowania, ewaluacji i sprawozdawczości.

Monitorowaniu stanu oraz efektów realizacyjnych na drodze osiągania przyjętych celów w strategii – głównego i szczegółowych, służą wskaźniki (swoiste wymagania), które odzwierciedlają wartość bazową wskaźników (w roku 2012) oraz wartość docelową (w roku 2020). Przyjęte mechanizmy wdrażania i koordynacji sprzyjają osiągnięciu założonych celów, procesowi koordynowania działań z innymi podmiotami, np. administracją samorządową oraz uwzględnianiu uwag wynikających z konsultacji społecznych. Natomiast wskazane ramy finansowe realizacji strategii odniesiono do jej celów, prezentując strukturę budżetową SZRWRR.

Prezentowana strategia, podobnie jak cały zaprezentowany zbiór strategii, przedstawia niezwykle odważne i ambitne cele oraz zadania do osiągnięcia w horyzoncie średnio- i długookresowym.

²⁴⁶ Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 25 kwietnia 2012 r.

²⁴⁷ Tamże.

10.7. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK) została opracowana w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego i przyjęta do realizacji przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r.²⁴⁸. Jako najważniejszy dokument strategiczny, dotyczący zagospodarowania przestrzennego kraju, jest ściśle powiązany z DSRK, ŚSRK oraz strategiami zintegrowanymi. W swej treści zawiera także ustalenia i zalecenia na potrzeby przygotowania planów zagospodarowania przestrzennego województw.

W KPZK przedstawiono strategiczne problemy w perspektywie realizacyjnej do 2030 r., dotyczące:

- wizję przestrzennego zagospodarowania kraju;
- cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju;
- zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznej polityki rozwojowej (terytorialnej).

Wskazane problemy zamierza się rozwiązywać, wprowadzając współzależność celów polityki przestrzennej kraju z celami polityki regionalnej. Planowanie strategiczne wiąże się z planowaniem działań w ramach programów rozwoju i operacyjnych współfinansowanych ze środków UE. Działania państwa w sferze legislacyjnej i instytucjonalnej wskazane w dokumencie zmierzają w kierunku wzmocnienia efektywności systemu planowania przestrzennego i działań rozwojowych w obszarze terytorialnym obejmującym jego strefę lądową, jak i morską. Istotne jest to, że w KPZK odchodzi się od tradycyjnych obszarów interwencji np. obszary wiejskie – miasto, na rzecz terytoriów wyznaczonych według kryteriów – cech społeczno-gospodarczych i przestrzennych w ujęciu dynamicznym.

W obszarze wdrożeniowym w KPZK przyjęto:

- doskonalenie systemu zagospodarowania przestrzennego kraju, wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych, instytucjonalnych, umożliwiających budowę spójnego i hierarchicznego planowania oraz zarządzania przestrzennego ukierunkowanego na realizację celów społeczno-gospodarczych;
- wyznaczenie priorytetów inwestycyjnych i podmiotów odpowiadających za ich realizację;

²⁴⁸ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, MRR, Warszawa 2012. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, streszczenie dokumentu rządowego przyjętego przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r.

- nadanie polityce przestrzennej kraju wymiaru europejskiego;
- zwiększenie roli koordynacyjnej polityki przestrzennej w odniesieniu do polityki sektorowej²⁴⁹.

W analizowanym dokumencie zdefiniowano dwa zasadnicze określenia – zagospodarowanie przestrzenne kraju oraz politykę przestrzennego zagospodarowania kraju.

Zgodnie z KPZK, przez określenie zagospodarowanie przestrzenne kraju należy rozumieć sposób rozmieszczenia w przestrzeni Polski podstawowych elementów struktury przestrzennej oraz zachodzące między nimi relacje. Do podstawowych elementów struktury przestrzennej kraju zalicza się elementy systemu gospodarczego i społecznego, infrastrukturę techniczną, sieć osadniczą i krajobraz (przyrodniczy i kulturowy) oraz powiązania funkcjonalne. Z kolei przez określenie polityka przestrzennego zagospodarowania kraju rozumie się sposób realizacji wizji przestrzennego zagospodarowania i celów rozwojowych kraju w odniesieniu do terytorium, działając na główne elementy zagospodarowania przestrzennego kraju i zapewniając koordynację instrumentów o charakterze sektorowym²⁵⁰.

Instrumentami zapewniającymi realizację polityki przestrzennego zagospodarowania kraju są: planowanie przestrzenne, zapewniające to planowanie przepisy prawa, instytucje i rozwiązania organizacyjne zapewniające efektywność procesu planowania przestrzennego oraz działania inwestycyjne.

W dokumencie wskazano uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, do których zaliczono:

- uwarunkowania polityczne;
- uwarunkowania wynikające z historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej sieci osadniczej;
- uwarunkowania demograficzne;
- procesy gospodarcze mające istotny wpływ na rozwój przestrzenny;
- zmiany technologiczne – rozwój energooszczędnych technologii, rozwój „zielonej” energetyki, nowe technologie transportu;
- uwarunkowania dziedzictwa kulturowego;
- stan i jakość środowiska przyrodniczego;
- uwarunkowania związane ze sposobem realizacji celów rozwojowych UE;
- krajowe uwarunkowania prawno-instytucjonalne.

²⁴⁹ Tamże.

²⁵⁰ Tamże.

Wskazane uwarunkowania są ze sobą powiązane i determinują realizację polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Świadczą one o złożoności problemu, jego rozmiarze oraz wadze działań w przedmiotowym obszarze.

Wizję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r. sprowadzono do następujących podstawowych rezultatów:

- Polska to kraj o ugruntowanych warunkach trwałego i zrównoważonego rozwoju, dobrze zagospodarowany, sprawnie kierowany i bezpieczny;
- Polska daje szansę rozwoju poszczególnym obywatelom, strzeże ich interesów, jest wiarygodnym i aktywnym partnerem w stosunkach międzynarodowych;
- obszar Polski będzie się zmieniał sukcesywnie i w sposób zbieżny ze zmianą obszaru w skali globalnej i europejskiej, nastąpi znaczna integracja gospodarcza i polityczna wewnątrz UE i z państwami sąsiedzkimi.

Wizję przestrzennego zagospodarowania Polski oparto w dokumencie na pięciu pożądanym cechach polskiej przestrzeni – konkurencyjności i innowacyjności, spójności wewnętrznej, bogactwie i różnorodności biologicznej, bezpieczeństwie oraz ładzie przestrzennym. Przyjęto, że polska przestrzeń jest konkurencyjna i innowacyjna dzięki wykorzystaniu potencjału policentrycznej sieci metropolii²⁵¹.

Diagnostując postępujące procesy urbanizacji w kraju przyjęto w wizji, że koncentracja ludności będzie nadal następowała w dużych ośrodkach miejskich kraju i w ich obszarach funkcjonalnych, przy czym proces ten będzie szczególnie znaczący w obszarach metropolitalnych. Przyjęto, że podstawowy skład węzłów sieci powiązań funkcjonalnych miast w 2030 r. stanowić będą:

- stolica i największe polskie miasta: Warszawa oraz Aglomeracja Górnośląska (Katowice wraz z miastami wchodzącymi w skład Górnośląskiego Związku Metropolitalnego), Łódź, Kraków, Trójmiasto (Gdańsk–Sopot–Gdynia z głównym ośrodkiem miejskim w Gdańsku), Wrocław, Poznań, Szczecin, kształtujący się duopol Bydgoszcz–Toruń oraz Lublin;
- miasta wojewódzkie o znaczeniu krajowym, w których następuje systematyczna koncentracja funkcji metropolitalnych o znaczeniu międzynarodowym i krajowym: Białystok, Rzeszów, Opole, Olsztyn, Kielce, Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra²⁵².

²⁵¹ Tamże.

²⁵² Tamże

W wizji przestrzennego zagospodarowania Polski wskazano na powiązane ze wskazanymi powyżej węzłami ośrodki regionalne, stanowiące ważne elementy równoważenia rozwoju kraju. Do tych znaczących ośrodków regionalnych zaliczono: Częstochowę, Radom, Bielsko-Białą, Rybnik, Płock, Elbląg, Wałbrzych, Włocławek, Tarnów, Kalisz z Ostrowem Wielkopolskim, Legnicę, Grudziądz i Słupsk. Warszawa w 2030 r. to jedno z najważniejszych miast Europy, natomiast wskazane powyżej miasta, będąc ośrodkami postępu, decydować będą o rozwoju kraju.

Zgodnie ze wskazaną wizją, polska przestrzeń będzie zintegrowana i spójna wewnętrznie i zewnętrznie – w skali międzynarodowej, krajowej, regionalnej i lokalnej, a w procesach jej rozwoju uczestniczyć będą wszyscy jej mieszkańcy. Przyjęto, że polska przestrzeń będzie rozpoznawalna z uwagi na zachowanie bogactwa walorów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Istotnym jest to, że polska przestrzeń będzie odporna na różne zagrożenia związane z bezpieczeństwem energetycznym i naturalnym. Tę ambitną wizję naszego państwa w 2030 r. podkreśla także to, że z uwagi na uporządkowanie systemu prawnego oraz efektywne funkcjonowanie instytucji publicznych, w polskiej przestrzeni panuje ład.

W KPZK wskazano do osiągnięcia cel strategiczny (ponadczasowy) oraz sześć strategicznych celów przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie 2030 r.

Cel podstawowy (ponadczasowy) sprowadzono do efektywnego wykorzystania przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie²⁵³.

Do strategicznych celów zagospodarowania przestrzennego kraju zaliczono:

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną, przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- poprawę spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozpowszechniania czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;

²⁵³ Tamże.

- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utratę bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego²⁵⁴.

W KPZK odchodzi się od podejścia sektorowego, a propaguje zintegrowane podejście terytorialne, które jest ukierunkowane na wykorzystywanie potencjałów terytoriów określonych funkcjonalnie. Przyjęto, że obszary funkcjonalne powinny być przedmiotem planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Na potrzeby przestrzennego rozwoju kraju w dokumencie podano 22 obszary funkcjonalne, które ujęto w czterech podstawowe typy:

- określone do całego systemu osadniczego – wyznaczone na podstawie stopnia urbanizacji kraju;
- wyznaczone na podstawie typu potencjału rozwojowego w skali makroregionalnej;
- wyznaczone ze względu na możliwość wystąpienia konfliktów przestrzennych związanych z wykorzystaniem potencjału przyrodniczego i kulturowego;
- wymagające restrukturyzacji i rozwoju nowych funkcji przy użyciu instrumentów polityki regionalnej.

W analizowanym i prezentowanym dokumencie przedstawiono system realizacji KPZK 2030. System ten uwzględnia aktualny stan prawny związany z planowaniem i zagospodarowaniem przestrzennym oraz zasady planowania polityki rozwoju kraju. Z uwagi na charakter dokumentu i jego strategiczne cele rozwojowe przedstawiono szereg nowych rozwiązań prawnych i instytucjonalnych.

Dokument KPZK jest podatny na rozwój. Umożliwia wskazywanie kolejnych obszarów funkcjonalnych w zakresie planowania przestrzennego jak i jego modyfikację, stosownie do potrzeb i pojawiających się w skali czasu nowych uwarunkowań i wyzwań.

²⁵⁴ Tamże.

Zakończenie

Bezpieczeństwo narodowe jest najwyższą wartością państwa, narodu i jego obywateli. Decyduje ono o warunkach i stabilności życia oraz rozwoju i egzystencji jednostek, grup, narodu.

Bezpieczeństwo narodowe jest uzależnione od bezpieczeństwa międzynarodowego, aktualnych sytuacji międzynarodowych oraz wewnętrznych państwa. Niestety, jest ono zmienne i dynamiczne, podatne na różnorodne zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne.

We współczesnym świecie obserwuje się próby pomniejszania wymaganego poziomu bezpieczeństwa. Podważa się lub pomniejsza przyjęte role organizacji międzynarodowych, obowiązujące prawa, ustalenia, dobre zwyczaje i istniejące zobowiązania międzynarodowe. W imię partykularnych i wielkomocarstwowych interesów dąży się do ich podważania i zmiany.

Obserwuje się podważanie stanu istniejącego bezpieczeństwa przez różnorodne organizacje terrorystyczne, najczęściej o podłożu religijnym – fundamentalistycznym oraz transnarodową przestępczość zorganizowaną. Stosuje się działania militarne, wykorzystuje surowce strategiczne i nowoczesne technologie do szantażowania innych, w tym narzędzia społeczeństwa informacyjnego jakie zapewnia internet. Cyberterroryzm jest szczególnym zagrożeniem społeczeństwa informacyjnego. Łącznie ze współczesnymi mediami wykorzystywany jest do dezorganizacji życia państw i narodów, prowadzenia wojny informacyjnej oraz różnorodnych ataków i przestępstw w cyberprzestrzeni.

Wraz z rozwojem cywilizacji zagrożenia te narastają, dotyczą także naszego państwa i obywateli. Wymagają monitorowania, bezwzględnego zwalczania i to wszystkimi dostępnymi środkami w imię zapewnienia wymaganego poziomu egzystencji osób, narodu i państwa.

Istniejące zagrożenia bezpieczeństwa warunkują stan i poziom bezpieczeństwa narodowego oraz potrzebę podwyższania jego jakości. Ten

stan rzeczy wynika z położenia geopolitycznego, wewnętrznych i zewnętrznych uregulowań naszego państwa, a szczególnie z funkcjonowania Polski w ramach organizacji międzynarodowych oraz realizacji różnorodnych rozwiązań i projektów umacniających bezpieczeństwo narodowe.

W zakresie bezpieczeństwa ważne jest umacnianie demokracji w Polsce oraz w państwach sąsiedzkich i innych państwach na świecie. Miejsce i rola Polski w organizacjach międzynarodowych, jakimi są ONZ, OBWE, a szczególnie UE i NATO, jest ważnym czynnikiem w procesie zapewniania bezpieczeństwa narodowego.

Dopełnieniem wymaganego poziomu bezpieczeństwa narodowego jest umacnianie siły i gospodarki naszego państwa oraz rozwój Sił Zbrojnych RP. Nie bez znaczenia w tym procesie jest przestrzeganie prawa międzynarodowego i wewnętrznego państwa, prawa do wolności, swobody wyrażanych poglądów, wyznania itp.

Bezpieczeństwa narodowego nikt nikomu nie zapewnia na zawsze, o bezpieczeństwo należy walczyć i bezustannie troszczyć się w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym, a istniejącym zagrożeniom należy przeciwstawiać się we wszystkich możliwych wymiarach.

Literatura

1. Ageev A., Mensh G., Matthews R., *Globalnyj rainting integralnoj moszczi 50 wiedzuchich stron mira*, MLSU – MAIB – INES, Moskwa, 2007
2. Antoszkiewicz J., *Metody heurystyczne*, PWN, Warszawa, 1982
3. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013
4. Borysewicz M., praca zbiorowa, *Modele zagrożeń aglomeracji miejskiej wraz z systemem zarządzania kryzysowego na przykładzie m.st. Warszawy*, rozdział pt. *Zagrożenia radiacyjne*, WAT, Warszawa, 2009
5. Bógdół-Brzezińska A., Gawrycki M., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, ASPRA – JR, Warszawa, 2003
6. Convention on Cybercrime, Budapest, 23.09.2001
7. Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe – współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2012
8. Czepielewski M., *Cyberterroryzm jako element społeczeństwa informacyjnego (na przykładzie Estonii)*, w: *Cyberterroryzm nowe wyzwanie XXI wieku*, Red. T. Jemioła, J. Kisielnicki, K. Rajchel, WSIZiA, Warszawa, 2009
9. Czyżak M., *Wybrane aspekty zjawiska cyberterroryzmu*, ITTI, 1–2/2010, Warszawa, 2010
10. Denning D.E., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, PWN, Warszawa, 2002
11. Denning D.E., *Cyberterrorism*, www.cs.georgetown.edu/denning, 2004
12. Dela P., *Cyberterroryzm jako zagrożenie dla infrastruktury krytycznej państwa*, AON, Warszawa, 2012
13. Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, 22 stycznia 2015 r.
14. Domke R., *Matryca strategiczna*, Leksykon geopolityki – projekt badawczy, Instytut Geopolityki, Przegląd Geopolityczny tom 5:2012, Częstochowa, 2012
15. Duda D., *Terroryzm islamski*, UJ, Kraków, 2002
16. *Encyklopedia PWN*, Warszawa, 2003

17. Europejski Program Ochrony Infrastruktury krytycznej (EPOIK) – KOM(2006) 786 wersja ostateczna – komunikat Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 12.12.2006 r.
18. Gałganek A., *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym: supercykle i wojna hegemoniczna*, Poznań, 1992
19. Gałganek A., *Koncepcje hegemonii w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Przegląd Polityczny, Nr 1/06, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, 2006
20. Jakubczak R., *Bezpieczeństwo narodowe w XXI wieku*, Warszawa, 2006
21. Hołys B., *Cyberterroryzm jako zagrożenie XXI wieku*, WSM, Warszawa, 2010
22. Kaczmarek J., Lępkowski W., *Współczesne problemy światowego bezpieczeństwa*, Warszawa, 2005
23. Kisielnicki J., *Cyberterroryzm jako element zagrożenia współczesnej cywilizacji*, UW, Warszawa, 2009
24. Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe Kategorie, Uwarunkowania, System*. AON, Warszawa, 2011
25. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Agencja Wydawnicza MZ, Warszawa, 2002
26. Kowalewski J., Kowalewski M., *Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa*, TiTI 1–2/2014, IL – PIB, Warszawa, 2014
27. Kowalewski J., Kowalewski M., *Polityka bezpieczeństwa informacji w praktyce*, Presscom, Wrocław, 2014
28. Kowalewski M., Ołtarzewska A., *Polityka bezpieczeństwa informacji instytucji na przykładzie Instytutu Łączności*, TiTI nr 3–4, Warszawa, 2007
29. Kowalewski M. i inni, praca zbiorowa, *Modele zagrożeń aglomeracji miejskiej wraz z systemem zarządzania kryzysowego na przykładzie m.st. Warszawy*, rozdział pt. *Zagrożenia dla infrastruktury telekomunikacyjnej i teleinformatycznej*, WAT, Warszawa, 2009
30. Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa. Skrypt internetowy*, Warszawa/Ursynów, 2010
31. Kuźniar R., Lachowski Z., *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian*, Warszawa, 2003
32. Lach Z., *Geopolityczne aspekty kształtowania przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, Przegląd Geopolityczny, T. 5, 2012
33. Lach Z., *Polska geopolityka w wymiarze subregionalnym*, Przegląd Geopolityczny, T. 7, 2014
34. Lewis J.A., *Assessing the risk of cyber terrorism, cyber war and other cyber threats*, Center for Strategic and International Studies, 2004
35. Liderman K., *Normy i standardy w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego i teleinformatycznego*, BIAiR, Nr 26/2006, Warszawa, 2006
36. Łoś-Nowak T., *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2010
37. *Minister Obrony Narodowej i Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych w Systemie Kierowania Bezpieczeństwem Narodowym*, Redakcja naukowa W. Kitler, AON, Warszawa, 2013

38. Moczulski L., *Geopolityka – potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa, 1999
39. Morgenthau H., *Sześć zasad realizmu politycznego*, „Res Publica Nowa”, nr 3/2004
40. Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa, 2011
41. *Nowy leksykon PWN*, Warszawa, 1998
42. Orłowski Witold, *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*. Wydawnictwo OPEN, 2006
43. Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Podręcznik Akademicki, Józefów, 2010
44. *Polityka Ochrony Cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej*, MAiC, ABW, Warszawa, 25 czerwca 2013
45. Rodrik Dani, *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, New York, London: W.W. Norton & Company, 2011
46. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012*
47. Romer E. M., *Rola rzek w historii i geografii narodów*, Autor, Lwow, 1901
48. Romer E. M., *Ziemia i państwo*, Książnica Atlas, Lwów, 1939
49. *Rządowy Program Ochrony Cyberprzestrzeni RP na lata 2011–2016*, RCB, Warszawa, czerwiec 2010
50. Sienkiewicz P., *Terroryzm w cybernetycznej przestrzeni*, w: *Cyberterroryzm nowe wyzwanie XXI wieku*, Red. T. Jemioła, J. Kisielnicki, K. Rajchel, WSIZiA, Warszawa, 2009
51. Sienkiewicz P., *Analiza systemowa zagrożeń dla bezpieczeństwa cyberprzestrzeni*, Automatyka, 2009, Tom 13, Zeszyt 2
52. *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007
53. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa, 2008
54. Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak, 2005
55. Szubrycht T., *Cyberterroryzm jako nowa forma zagrożenia terrorystycznego*, ZN AMW, Rok XLVI Nr 1 (160), 2005
56. Sułek M., *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA – JR, Warszawa, 2004
57. Węclawowicz G., *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*, PWN, Warszawa, 2002
58. Wiśniewski E., *Metodologia wojskowych badań naukowych, Metody – sposoby działania*, AON, Warszawa, 1990
59. Zięba R., Zajac J., *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski. Ekspertyza*, Warszawa, 2010
60. Żurkowska K., *Bezpieczeństwo międzynarodowe – przegląd aktualnego stanu*, Wydawnictwo IusAtTax, Warszawa, 2011

Strategie

1. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, MRR, Warszawa, 2012
2. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, MAiC, Warszawa, 11 stycznia 2013 r.
3. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, Warszawa, wrzesień 2012 r.
4. Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”, Warszawa, styczeń 2013 r.
5. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, MKiDN, Warszawa, 26 marca 2013 r.
6. Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 20130 roku), Warszawa, 22 stycznia 2013 r.
7. Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko, perspektywa do 2020 r., Warszawa, 2014
8. Strategia Sprawne Państwo 2020, MAiC, Warszawa, 20 grudnia 2012 r.
9. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego, MKiDN, Warszawa, 26 marca 2013 r.
10. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 – Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Warszawa, 13 lipca 2010 r.
11. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020, MRiRW, 25 kwietnia 2012 r.
12. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP – przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.
13. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2014

Ustawy i rozporządzenia

1. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1166)
2. Ustawa z dnia 28 października 2010 r. o rezerwach strategicznych (Dz.U. z 2010 r., Nr 229, poz. 1496)
3. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym i kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnych organom RP, Dz.U. z 2002 r.
4. Postanowienie Prezydenta RP z dnia 16 lipca 2009 r. o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej RP
5. Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 29 lipca 2013 r., poz. 852)
6. Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2006 (Dz.U. 2001.76.804 ze zm.).
7. Ustawa z dnia 22 lutego 2013 r. o zmianie ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2013, poz. 496).

Strony WWW

1. ABW www.cert.gov.pl
2. SGWP www.sgwp.wp.mil.pl
3. www.premier.gov.pl
4. BBN www.bbn.gov.pl
5. MON www.mon.gov.pl

Załącznik 1

Udział Polskiego Kontyngentu Wojskowego w międzynarodowych operacjach bezpieczeństwa od 1999 r.

Lp.	Oznaczenie i miejsce misji	Okres realizacji zadań w ramach misji	Status misji
1	UNDOF Syria	1974–2009	ONZ
2	UNIFIL Liban	1992–2009	
3	MINURCAT Czad	2009	
4	EUFOR Althea Bośnia i Hercegowina	2004–2010	UE
5	EUROF/MTT Bośnia i Hercegowina	od 2010	
6	EUFOR Tchad/RCA Czad	2008–2009	
7	EUFOR RD Congo Gabon, Demokratyczna Republika Konga	2006	
8	EUTM Mali	2013–2014	
9	EUFOR RCA Republika Środkowoafrykańska	od 2014	NATO
9	SFOR Bośnia i Hercegowina	1996–2004	
10	AFOR Albania	1999	
11	KFOR	od 1999	
12	ISAF Afganistan	2004–2014	
	RESOLUTE SUPPORT Afganistan	od 2015	
13	Swift Relief Pakistan	2005–2006	
14	NTM – I Irak	2005–2011	
15	Active Endeavour Morze Śródziemne	2005, 2006, 2007/07, 2008, 2008/09, 2010/11, 2011	
16	Baltic Air Policing Estonia, Litwa, Łotwa	2006, 2008, 2010, 2012	
17	Enduring Freedom Afganistan	2002–2007	W ramach misji USA
18	Iraqi Freedom Irak	2003–2008	

Opracowanie własne

Podstawowe kategorie związane ze strategią bezpieczeństwa narodowego

Bezpieczeństwo narodowe lub bezpieczeństwo państwa – rodzaj bezpieczeństwa, którego podmiotem jest naród zorganizowany w państwo²⁵⁵.

Bezpieczeństwo wewnętrzne – obszar bezpieczeństwa odnoszący się do środowiska wewnętrznego państwa.

Bezpieczeństwo zewnętrzne – obszar zewnętrzny (otoczenie zewnętrzne) bezpieczeństwa państwa.

Podmiot bezpieczeństwa – istniejący i świadomie działający podmiot, np.: osoba, grupa, społeczność, państwo (narody zorganizowane w państwo), jednostki organizacyjne państwa (np. województwo, powiat, gmina, instytucja państwowa), struktury – organizacje niepaństwowe (np. korporacja, organizacja biznesowa, firma).

Interesy bezpieczeństwa, to wymiar tożsamości podmiotu, jego wartości historycznych, życiowych, to wyraz jego dążeń i zamiarów oraz oczekiwań. Wśród nich wyróżnia się interesy podstawowe – życiowe, związane z przetrwaniem i interesy pomocnicze – pożądane, związane ze stwarzaniem warunków przetrwania.

Interesy podmiotu są źródłem i podstawą precyzowania celów strategicznych i operacyjnych. **Cele strategiczne bezpieczeństwa** prezentują sobą rezultat zamierzonego działania w imię zapewnienia interesów podmiotu. Są kategorią prakseologiczną, oznaczają potrzebę zorgani-

²⁵⁵ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, BBN, Warszawa, 2013.

zowanego działania odpowiednio przygotowanego (w sensie organizacyjnym, funkcjonalnym, ekonomicznym itp.) w konkretnych warunkach ich realizacji i otoczeniu. Narzędziem realizacji celów strategicznych jest polityka bezpieczeństwa podmiotu, która generuje cele polityczne (operacyjne). Cele strategiczne i operacyjne bezpieczeństwa, z jednej strony są drogowskazem działania podmiotu w procesie zapewnienia bezpieczeństwa, a z drugiej strony podstawą metodyki postępowania w tym procesie.

Środowisko bezpieczeństwa, to szeroko rozumiane otoczenie bezpieczeństwa, jego składników i procesu zapewnienia. Ma ono charakter bliższego i dalszego (pośredniego) oddziaływania na bezpieczeństwo, może być militarne i pozamilitarne (społeczne, ekonomiczne, polityczne, energetyczne, wewnętrzne itp.). Środowisko bezpieczeństwa, a szczególnie jego identyfikacja, analiza i synteza gwarantują osiągnięcie celów strategii bezpieczeństwa. Ma ono bezpośredni związek z kolejnymi kategoriami, jakimi są: szanse, wyzwania, ryzyka i zagrożenia dla realizacji interesów podmiotów i celów bezpieczeństwa.

Szanse bezpieczeństwa, to przemijające, często krótkotrwałe okoliczności jakie sprzyjają działaniu w osiągnięciu celu. Są niezależnie od woli podmiotu, sprzyjają interesom i celom bezpieczeństwa. W procesie zapewnienia bezpieczeństwa wykorzystywanie szans jest konieczne lecz uprzednio uwarunkowane ich rozpoznaniem i analizą oraz wszechstronną symulacją ich wykorzystania, w celu poznania skutków ich zastosowania. Umiejętne zarządzanie szansami w procesie zapewnienia bezpieczeństwa jest swoistą sztuką. Takim przykładem wykorzystania szans jako sztuki w ich zarządzaniu jest wejście Polski do NATO i Unii Europejskiej, a w ujęciu historycznym odzyskanie niepodległości i powstanie państwa polskiego w 1918 r.

Wyzwania, to okoliczności przed jakimi stoi podmiot w procesie realizacji bezpieczeństwa. Wynikają one ze środowiska i celów oraz interesów bezpieczeństwa. Wyzwania często są generowane przez zawierane sojusze, zobowiązania, układy, mają wówczas charakter instytucjonalny. Niekiedy mają charakter nagły, a wynikający z otoczenia bezpieczeństwa, szczególnie jego zagrożeń. Przykładem wyzwań instytucjonalnych jest zapewnienie interoperacyjności w ramach NATO, UE – szczególnie w jej resortowych systemach bezpieczeństwa (energetycznego, transportowego, wewnętrznego itp.).

Ryzyka, to niepożądane zjawiska jakie mogą oddziaływać na podmiot i cele bezpieczeństwa. Wynikają one z zagrożeń zewnętrznych i we-

wewnętrznych bezpieczeństwa. Ryzyka wymagają ciągłej analizy i oceny po to by przewidywać z dużym stopniem prawdopodobieństwa skutki podejmowania działań w procesie zapewnienia bezpieczeństwa. Ryzyka dotyczą zagrożeń wywoływanych siłami natury (przyrody), na które nie ma większego wpływu podmiot. Ma on na nie wpływ pośredni, poprzez ich określanie, analizowanie skutków i odpowiednie przygotowanie swoich zasobów. Ryzyka dotyczą zagrożeń jakie generuje podmiot, poprzez swój udział w osiąganiu swoich interesów oraz zagrożeń wywoływanych przez celową i szkodliwą działalność innego podmiotu – osoby, organizacji, państwa itp. Ryzyka są wprost proporcjonalne do aktywności podmiotu, im większa jego aktywność, tym większe ryzyko w zapewnieniu bezpieczeństwa. Np. aktywne uczestnictwo Polski w operacjach NATO zwiększa ryzyko działalności terrorystycznej w obszarze naszego państwa oraz cyberprzestrzeni RP.

Zagrożenie, to możliwość destrukcyjnego oddziaływania na podmiot bezpieczeństwa. Jak już wspomniano, wywoływane są siłami natury i są niezależne od podmiotu, a także celowym i destrukcyjnym oddziaływaniem innego podmiotu. Mają one charakter bezpośredni – działają wprost na podmiot bezpieczeństwa, lub pośredni. Rzadko występują samodzielnie, mają charakter lawinowy – jedno zagrożenie wywołuje kolejne itd. Największymi zagrożeniami dla podmiotu bezpieczeństwa są zagrożenia wywoływane siłami przyrody (powódź, tsunami, huragany i gradobicia, epidemie, głód itp.) oraz wywoływane przez destrukcyjne oddziaływania innych państw, organizacji, człowieka (wojna, terroryzm, cyberterroryzm, zamach itp.). Z tego wynika, że zagrożenia mają charakter losowy i realny, który może przejawiać się w różnych formach – np. kryzysów lub konfliktów. Zagrożenia wymagają ciągłej analizy i zarządzania, każde zagrożenie powinno mieć swojego właściciela.

Dziedziny bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) – to strefy aktywności państwa w obszarze bezpieczeństwa, w głównych zadaniach bezpieczeństwa: obronność (bezpieczeństwo militarne, obrona narodowa), ochrona (bezpieczeństwo cywilne, niemilitarne; ochrona ludności, zasobów, infrastruktury i struktur państwa), bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo gospodarcze²⁵⁶.

Sektory bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) – to część zintegrowanego bezpieczeństwa narodowego wynikająca z istniejących działów lub grupy działów administracji rządowej, np. bezpie-

²⁵⁶ Tamże.

czeństwo: finansowe, energetyczne, gospodarcze, transportowe, informacyjne i inne²⁵⁷.

Strategiczne koncepcje bezpieczeństwa dotyczą ogólnych zasad i podstawowych zadań bezpieczeństwa wynikających z powyżej wskazanych kategorii bezpieczeństwa. Dotyczą one bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego w wymiarze ogólnym oraz sektorowym (dziedzinowym) w znacznej perspektywie czasowej. Natomiast te, które mają charakter operacyjny lub bieżący określane są kategorią **polityczne koncepcje bezpieczeństwa**. Uważa się, że koncepcje strategiczne w odniesieniu do koncepcji politycznych mają charakter nadrzędny, są ze sobą ściśle powiązane, obarczone tymi samymi uwarunkowaniami i zmierzają do osiągnięcia celów podmiotu.

W strategiach bezpieczeństwa wyróżnia się trzy podstawowe elementy strategii, tzn.: działania stabilizujące, reagowanie kryzysowe i działania obronne (wojenne)²⁵⁸.

Strategia bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) jest koncepcją zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. W swej istocie wskazuje interesy i cele narodowe, prognozę i ocenę strategicznego środowiska bezpieczeństwa, sposoby osiągania celów strategicznych w przewidywanych warunkach (zadania operacyjne) oraz utrzymania na wymaganym poziomie systemu bezpieczeństwa narodowego (zadania preparacyjne).

Strategia operacyjna bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) jest działem (dziedziną) strategii bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa), obejmującym zasady i sposoby osiągania celów strategicznych (realizacji operacyjnych zadań strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego) w przewidywanych warunkach (środowisku) bezpieczeństwa oraz określenie wymagań operacyjnych wobec systemu bezpieczeństwa narodowego²⁵⁹.

Strategia preparacyjna bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) jest działem (dziedziną) strategii bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) obejmującym zasady i sposoby przygotowania (utrzymania, transformacji) systemu bezpieczeństwa na-

²⁵⁷ Tamże.

²⁵⁸ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, skrypt internetowy, Warszawa/Ursynów 2010.

²⁵⁹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, BBN, Warszawa, 2013.

rodowego (realizacji preparacyjnych zadań strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego) stosownie do wymagań wynikających ze strategii operacyjnej²⁶⁰.

Strategia sektorowa bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) to obowiązująca w państwie koncepcja zmierzająca do zapewnienia jego bezpieczeństwa. Zawiera identyfikację celów strategicznych, ocenę przyszłościowego kształtowania strategicznego środowiska bezpieczeństwa oraz zasady i sposoby osiągania celów strategicznych w przewidywanych warunkach (realizacji zadań operacyjnych), a także przygotowania (utrzymania i transformacji) systemu bezpieczeństwa narodowego (realizacji zadań preparacyjnych)²⁶¹.

System bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) to całość sił (podmiotów) środków i zasobów przeznaczonych do realizacji zadań w zakresie bezpieczeństwa. Do realizacji tych zadań jest odpowiednio zorganizowana (w podsystemy i ogniwa), utrzymana i przygotowywana. Jego skład stanowią podsystemy kierowania i wykonawcze, w tym operacyjne (obrony i ochrony) i wsparcia (społeczne i gospodarcze)²⁶².

Systemy bezpieczeństwa są podmiotem i realizatorem strategii bezpieczeństwa. Mają one charakter różnorodnego zbioru i wynikają z interesów, celów, uwarunkowań oraz przyjętych strategii bezpieczeństwa. Systematyka systemów bezpieczeństwa wskazuje na systemy bezpieczeństwa: międzynarodowe i narodowe, zbiorowe i indywidualne, militarne i pozamilitarne, resortowe i społeczne itp. W warunkach naszego kraju ważne są wszystkie wskazane systemy bezpieczeństwa, przy czym na szczególną uwagę zasługują systemy bezpieczeństwa międzynarodowego o charakterze militarnym i pozamilitarnym. Jest to rezultat naszego położenia, współpracy międzynarodowej, zawartych sojuszy i układów (dwustronnych, wielostronnych, koalicji) oraz interesów i uwarunkowań bezpieczeństwa. W tym miejscu na uwagę zasługują: historyczne sojusze dwustronne Polska – Francja, Polska – Wielka Brytania w 1939 r. i wielostronne – Układ Warszawski w 1955 r. oraz obecnie obowiązujące – NATO w 1999 r., Unia Europejska w 2004 r.

System kierowania bezpieczeństwem narodowym (bezpieczeństwem państwa) to część systemu bezpieczeństwa narodowego przeznaczona

²⁶⁰ Tamże.

²⁶¹ Tamże.

²⁶² Tamże.

do kierowania jego funkcjonowaniem, obejmująca organy władzy publicznej i kierowników jednostek organizacyjnych (w tym organy dowodzenia Sił Zbrojnych) wykonujących zadania w zakresie bezpieczeństwa narodowego, wraz z organami doradczymi i aparatem administracyjnym (sztabowym) oraz procedurami funkcjonowania i infrastrukturą (stanowiska i centra kierowania oraz zarządzania, system łączności)²⁶³.

Podsystemy wykonawcze (w tym ogniwa) systemu bezpieczeństwa narodowego to siły i środki przewidziane do realizacji ustawowych zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, pozostające w dyspozycji organów kierowania bezpieczeństwem. Stanowią je podsystemy operacyjne (obrony – obronności państwa, obrony narodowej, bezpieczeństwa militarnego oraz ochrony państwa i ludności – bezpieczeństwo cywilne i pozamilitarne) oraz wsparcia (społeczne i gospodarcze)²⁶⁴.

Działania stabilizujące mają na celu zapewnienie stabilności w środowisku bezpieczeństwa. Wymagają ciągłego monitorowania stanu środowiska i zagrożeń, ich diagnozowania i prognozowania. Działaniu temu towarzyszy elastyczne – dostosowane do potrzeb – podejmowanie działań zapobiegawczych i neutralizujących przewidywane skutki. Przykładem tego typu działań jest odstraszenie, a więc działanie mające na celu zniechęcenie przeciwnika do działania przeciw podmiotowi lub stworzenia warunków nieopłacalności takiego działania. Działania stabilizujące wymagają angażowania całego potencjału militarnego i pozamilitarnego podmiotu, także nowych technik i technologii oraz potencjału finansowego.

Działania kryzysowe to działania mające na celu likwidowanie kryzysu, jego wygaszanie i neutralizowanie. Obiektem ich zainteresowania są przyczyny, przebieg i przewidywane skutki sytuacji kryzysowych powstałych w wymiarze międzynarodowym, regionalnym i krajowym. Działania te mogą mieć wymiar militarny i pozamilitarny (cywilny, np. gospodarczy, finansowy) lokalny lub na znacznym obszarze. Najczęściej są one skutkiem działań terrorystycznych, fundamentalistycznych itp. wywołujących sytuacje kryzysowe.

Działania obronne są efektem nieskutecznych działań stabilizacyjnych i kryzysowych. Dochodzi do nich w przypadku bezpośredniej agresji na podmiot bezpieczeństwa. Najczęściej przyjmują one formę działań zbrojnych (militarnych), a także pozamilitarnych. Działania militar-

²⁶³ Tamże.

²⁶⁴ Tamże.

ne wymagają zaangażowania sił i środków militarnych oraz zasobów państwa w celu przeciwstawienia się agresji. W wymiarze międzynarodowym wymagają zaangażowania potencjału militarnego sojuszy i organizacji oraz ich zasobów. Działania pozamilitarne dotyczą działań obronnych poprzez stosowanie środków pozamilitarnych – np. dyplomatycznych, informacyjnych, ekonomicznych itp.). Działania te w odniesieniu do działań militarnych mają charakter działań pomocniczych, wspierających działania militarne, osłabiających przeciwnika itp.

- Al-Kaida 122
- behawioryzm 62, 63
- bezpieczeństwo:
 - energetyczne 135
 - finansowe 134
 - fizyczne 24
 - gospodarcze 19
 - kooperatywne 98
 - militarne 24, 152, 166
 - międzynarodowe 26, 27
 - narodowe 20, 21, 27, 228
 - pozamilitarne (cywilne)
- centrum globalizacji 103
- cyberterroryzm 125, 139
- cykl hegemoniczny 56, 57
- doktryna obronna 170, 185
- Dowódca Generalny 157, 159
- Dowódca Operacyjny 157, 159
- empiryczne (metody):
 - badań opinii i sądów 35, 42
 - eksperyment naukowy 35, 41
 - modelowanie 35, 41
 - obserwacja naukowa 35, 41
- faszyst 70
- fundamentalizm 72
- Garnizon Warszawa 162
- geopolityka 64
- globalizacja 72, 101, 105, 107
- infrastruktura kraju (krytyczna) 140
- integracja 71
- interesy podmiotów 27
- Inspektorat Sił Zbrojnych 162
- komunizm 70
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 174, 215
- koncepcje bezpieczeństwa 28, 231
- konstruktywizm 55, 56
- liberalizm:
 - gospodarczy 53
 - instytucjonalny 53
 - polityczny 52
 - społeczny 53
- limit Sił Zbrojnych 163
- Marynarka Wojenna 162
- matryca strategiczna 89, 90
- metody (sposoby):
 - podejścia 34, 35
 - działania 34, 40
- metropolia globalna 104
- Minister ON 157
- model Sułka 88
- nacjonalizm 70
- Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych RP 157, 159
- Narodowe Siły Rezerwowe 163
- Państwo Islamskie 13, 122
- peryferia 103
- podejście (metody):
 - cybernetyczne 34, 37
 - funkcjonalne 34, 37
 - historyczne 34, 40

- informacyjne 34, 38
- organizacyjne 34, 39
- prakseologiczne 34, 39
- probabilistyczne 34, 38
- strukturalne 34, 36
- systemowe 34, 35

porządek międzynarodowy 96, 97

przestrzeń:

- kosmiczna 93
- lądowa 93
- powietrzna 93
- wodna 93

Prezydent RP 156

racjonalny wybór 61

Rada Bezpieczeństwa Narodowego 156

Rada Gabinetowa 157

Rada Ministrów 157

realizm:

- klasyczny 46, 47
- strukturalny 46, 48, 49
- wzloty i upadki 46, 50

rodzaje ataków w cyberprzestrzeni 127

równowaga siły 58–60

siła 85–87

Siły Powietrzne 161

Siły Zbrojne RP 160

skuteczność 98

składniki badań bezpieczeństwa 32

stan bezpieczeństwa 22

stopień demokracji bezpieczeństwa 99, 100

system zbiorowego bezpieczeństwa 24

Sztab Generalny WP 157, 158

teoretyczne (metody):

- abstrakcja 35, 42
- analiza 35, 42
- heurystyczne 35, 44
- porównanie 35, 42
- uogólnianie 35, 42
- wnioskowane 35, 44

strategia:

- bezpieczeństwa 172
- bezpieczeństwa narodowego 171, 176, 231
- obronności 171
- narodowa 171

strategie:

- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030 173, 186
- Strategia rozwoju kraju 2020 173, 190
- rozwoju (zintegrowane) 173, 174, 194, 199, 201, 204, 205, 207, 209, 210, 213

terroryzm 113, 130, 144

transnarodowa przestępczość zorganizowana 130, 144

uwarunkowania:

- ekologiczne 81
- ekonomiczno-gospodarcze 73
- geopolityczne 64
- ideologiczno-polityczne 70
- informacyjne 80
- militarne 77
- prawno-instytucjonalne 75
- społeczne 79

warunki zapewnienia bezpieczeństwa 27

wiarygodność 94

wielkość zapasów 163

wizje globalizacji 103

Wojska Lądowe 161

Wojska Specjalne 162

zagrożenia:

- biologiczne 130, 139
- chemiczne 147
- ekologiczne 112, 113, 119, 130, 138
- ekonomiczne 112, 113, 117, 130, 133
- energetyczne 130
- geopolityczne 112, 114, 130, 131
- globalizacyjne 112, 115
- informacyjne 112, 113, 123, 130
- komunikacyjne 130, 142
- militarne 112, 113, 116
- naturalne 130, 138
- polityczne 112, 114
- pożarowe 149
- radiacyjne 147
- społeczne 112, 113, 118, 130, 145
- terrorystyczne 112, 113, 121

zasoby bezpieczeństwa 28

Żandarmeria Wojskowa 157, 162

Oficyna Wydawnicza PW jest wydawnictwem największej polskiej uczelni technicznej – Politechniki Warszawskiej, prowadzącej działalność naukowo-dydaktyczną na 32 kierunkach studiów.

Publikacje wydawnictwa są dostępne w bibliotekach i księgarniach na terenie Politechniki Warszawskiej oraz innych uczelni, a także księgarniach technicznych na terenie całego kraju. Pełna oferta wydawnicza jest prezentowana na stronie internetowej:

www.wydawnictwopw.pl

Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej prowadzi sprzedaż:

- stacjonarną – w księgarniach OWPW
 - Gmach Główny Politechniki Warszawskiej przy Placu Politechniki 1
 - ul. Noakowskiego 18/20
- internetową – <http://www.wydawnictwopw.pl>
- wysyłkową – tel. 22 234-75-03; fax 22 234-70-60; e-mail: oficyna@wpw.pw.edu.pl

ISBN 978-83-7814-388-8

9 788378 143888